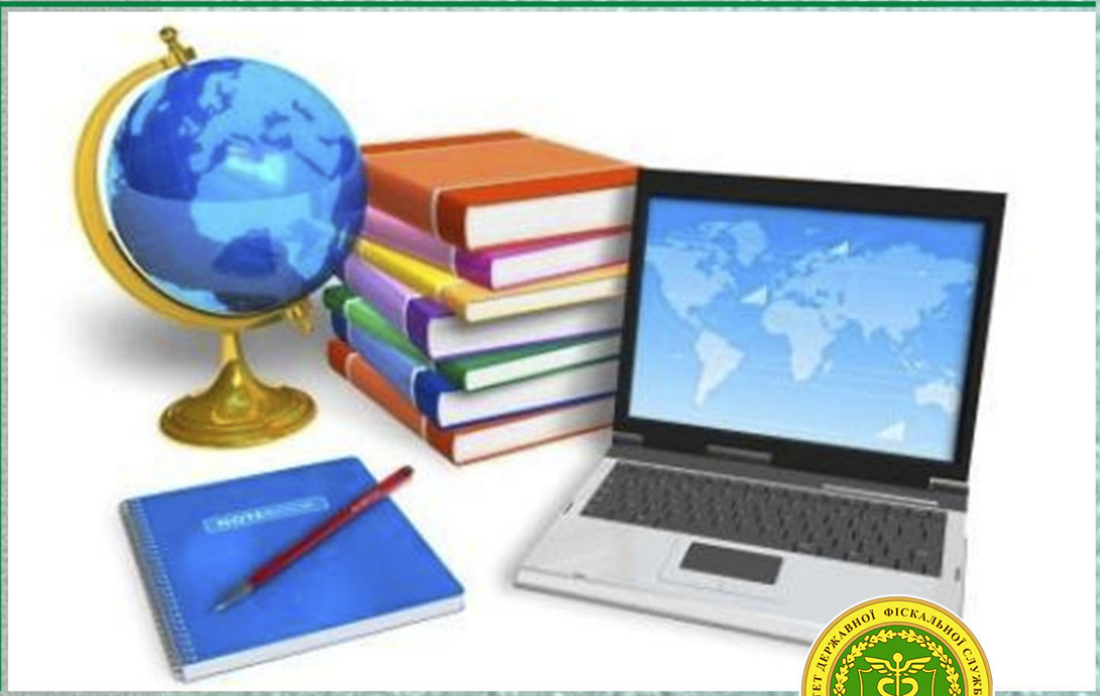
НА ДОПОМОГУ СТУДЕНТУ УДФСУ

100

Є. М. Суліма,
С. О. Дєніжна,
І. О. Пєтухова

ПЕДАГОГІКА:

ПРАКТИКУМ

ПЕДАГОГІКА: ПРАКТИКУМ

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

СЕРІЯ “НА ДОПОМОГУ СТУДЕНТУ УДФСУ”
Заснована 2016 року

Є. М. Суліма, С. О. Дєніжна, І. О. Пєтухова

ПЕДАГОГІКА: ПРАКТИКУМ

Навчальний посібник

Ірпінь
2021

УДК 378(075.8)
ББК 74.58я73
С 89

Рекомендовано до друку Вченою радою
Університету ДФС України
(протокол № 7 від 24 червня 2021 року)

Рецензенти:

І. Шоробура, д.пед.н., професор, ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії;

О. Матвієнко, д.пед.н., професор, завідувач кафедри педагогіки та методики початкового навчання, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків факультету педагогіки та психології НПУ імені М. П. Драгоманова;

Н. Довгань, д.пед.н., доцент професор кафедри хортингу та реабілітації, української словесності та культури Університету державної фіскальної служби України.

Суліма Є. М.

С 89 **Педагогіка: практикум**: навчальний посібник / Є. М. Суліма, С. О. Дєніжна, І. О. Пєтухова. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2021. – 532 с. – (Серія "На допомогу студенту УДФСУ"; т. 97).
ISBN 978-966-337-644-8

Навчальний посібник присвячений практичній підготовці здобувачів вищої освіти, формуванню у них професійної компетентності у процесі вивчення навчальної дисципліни "Педагогіка" у контексті реалізації вимог нових державних освітніх стандартів. Містить практичні матеріали для семінарських занять, організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти, структурно-логічні схеми, тести для перевірки знань з дисципліни, тематику творчих робіт, джерела педагогічних праць і нормативних документів, термінологічний словник, список рекомендованих джерел.

Призначений для здобувачів вищої освіти під час підготовки до семінарських і практичних занять з дисципліни "Педагогіка".

УДК 378(075.8)
ББК 74.58я73

© Суліма Є. М., Дєніжна С. О.,
Пєтухова І. О., 2021

ISBN 978-966-337-644-8

© Університет ДФС України, 2021

ЗМІСТ

Передмова 8

МОДУЛЬ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІКИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЇЇ РОЗВИТКУ

Методичні вказівки до вивчення навчальних тем модуля І 14
Тема 1. Педагогіка як наука і навчальна дисципліна.....17
План лекційного заняття 17
План семінарського заняття.....17
Завдання 18
Завдання до педагогічних роздумів і дискусій 24
Робота з науковими джерелами.....24
Тестові завдання.....25
Питання для самоконтролю 28
Термінологічний словник.....28
Список рекомендованих джерел 50
Тема 2. Професійна компетентність педагога у контексті сучасних освітніх трансформацій 52
План лекційного заняття 52
План семінарського заняття.....52
Завдання 53
Педагогічні ситуації.....60
Моделювання та вирішення педагогічних задач.....62
Завдання до педагогічних роздумів і дискусій 64
Робота з науковими джерелами.....65
Тестові завдання.....66
Питання для самоконтролю 72
Термінологічний словник.....73
Список рекомендованих джерел 113
Тема 3. Історія розвитку зарубіжної педагогіки 115
План лекційного заняття 115
План семінарського заняття..... 115
Завдання 116
Завдання до педагогічних роздумів і дискусій 124
Робота з науковими джерелами..... 126

Тестові завдання 128
Питання для самоконтролю 133
Термінологічний словник 135
Список рекомендованих джерел 159
Тема 4. Історія становлення та розвитку педагогічної науки в Україні 161
План лекційного заняття 161
План семінарського заняття 162
Ззавдання 162
Творчі завдання 163
Завдання до педагогічних роздумів і дискусій 165
Рольові ігри 167
Робота з науковими джерелами 169
Иестові завдання 171
Питання для самоконтролю 176
Термінологічний словник 177
Список рекомендованих джерел 187

МОДУЛЬ ІІ. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

Методичні вказівки до вивчення навчальних тем модуля ІІ. 192
Тема 5. Виховання як педагогічний процес, особистісне та соціальне явище 195
План лекційного заняття 195
План семінарського заняття 195
Завдання 195
Педагогічні ситуації 200
Завдання до педагогічних роздумів і дискусій 203
Робота з науковими джерелами 208
Тестові завдання 211
Питання для самоконтролю 220
Термінологічний словник 221
Список рекомендованих джерел 230
Тема 6. Організаційна діяльність з виховної роботи в школі. Напрями виховання 233
План лекційного заняття 233

План семінарського заняття 233
Завдання 234
Педагогічні ситуації 238
Завдання для педагогічних роздумів і дискусій 243
Робота з науковими джерелами 245
Тестові завдання 246
Питання для самоконтролю 253
Термінологічний словник 254
Список рекомендованих джерел 257
Тема 7. Організація виховної роботи з колективом 260
План лекційного заняття 260
План семінарського заняття 260
Завдання 261
Педагогічні ситуації та задачі 264
Завдання для педагогічних роздумів і дискусій 267
Робота з науковими джерелами 268
Тестові завдання 271
Питання для самоконтролю 278
Термінологічний словник 278
Список рекомендованих джерел 282

МОДУЛЬ ІІІ. ДИДАКТИКА

Методичні вказівки до вивчення тем модуля ІІІ 286
Тема 8. Дидактика – теорія навчання та освіти 290
План лекційного заняття 290
План семінарського заняття 290
Завдання 291
Педагогічні ситуації 298
Завдання для педагогічних роздумів і дискусій 301
Робота з науковими джерелами 302
Тестові завдання 304
Питання для самоконтролю 307
Термінологічний словник 307
Список рекомендованих джерел 312

Тема 9. Зміст і структура системи освіти в Україні 315
План лекційного заняття 315
План семінарського заняття 315
Завдання 316
Питання для педагогічних роздумів і дискусій 321
Робота з нормативними документами та науковими джерелами 322
Тестові завдання 324
Питання для самоконтролю 327
Термінологічний словник 327
Список рекомендованих джерел 336
Тема 10. Організація навчальної діяльності в закладах освіти 340
План лекційного заняття 340
План семінарського заняття 341
Завдання 341
Педагогічні ситуації 363
Завдання для педагогічних роздумів і дискусій 365
Робота з науковими джерелами 366
Тестові завдання 367
Питання для самоконтролю 373
Термінологічний словник 374
Список рекомендованих джерел 385
Тема 11. Сучасні педагогічні технології 387
План лекційного заняття 387
План семінарського заняття 387
Завдання 388
Завдання для педагогічних роздумів і дискусій 401
Робота з науковими джерелами 402
Тестові завдання 411
Питання для самоконтролю 415
Термінологічний словник 416
Список рекомендованих джерел 420
Тема 12. Використання цифрових технологій в інноваційному просторі сучасної освіти 422
План лекційного заняття 422

План семінарського заняття 423
Завдання 423
Завдання для педагогічних роздумів і дискусій 427
Робота з науковими джерелами 428
Тестові завдання 429
Питання для самоконтролю 433
Термінологічний словник 435
Список рекомендованих джерел 438

МОДУЛЬ IV
ПЕДАГОГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМИ СИСТЕМАМИ

Методичні вказівки до вивчення тем модуля IV 442
Тема 13. Управління закладами освіти 445
План лекційного заняття 445
План семінарського заняття 455
Завдання 446
Творчі завдання 452
Розв’язати педагогічні ситуації 453
Питання для педагогічних роздумів і дискусій 456
Робота з нормативними документами та першоджерелами 458
Тестові завдання 459
Питання для самоконтролю 466
Термінологічний словник 468
Список рекомендованих джерел 481
Тема 14. Моніторинг та оцінювання якості освіти 484
План лекційного заняття 484
План семінарського заняття 484
Завдання 485
Завдання для педагогічних роздумів і дискусій 501
Робота з нормативними документами та першоджерелами 503
Тестові завдання 509
Питання для самоконтролю 512
Термінологічний словник 513
Список рекомендованих джерел 520
Список використаних джерел 525

ПЕРЕДМОВА

У сучасний період постіндустріальної цивілізації та розвитку інформаційного суспільства перед людством постали глобальні проблеми, вирішення яких вимагає комплексного вивчення такого складного об'єкта пізнання, як людина. У зв'язку з цим активно розвивається людинознавство, яке поєднує численні галузі наук у цілісну систему. У цьому контексті особливого значення набуває педагогіка як комплексна наука, покликана інтегрувати різні галузі людинознавства, розширити сфери свого впливу на гармонійний розвиток цілісної особистості, сприяти здійсненню позитивних перетворень у сучасному суспільстві.

Поєднуючи сучасні надбання різних наук про людину, педагогіка покликана сприяти розкриттю її духовних сил, актуалізації здібностей, визволенню творчої свободи та ініціативи від нормативних регламентацій, встановленню взаємозв'язків між особистістю, природою та суспільством.

З цих позицій визначається основна *мета педагогіки* – гармонійний розвиток цілісної особистості, здатної до саморозвитку та самореалізації в сучасному світі.

Для досягнення мети педагогічної науки сучасними дослідниками визначаються пріоритетні *завдання* та окреслюються *стратегічні напрями модернізації освіти.* Серед них – побудова інформаційно-цифрового простору освіти, що передбачає створення сприятливих умов для розробки та практичної реалізації новітніх проєктів і технологій розвитку науково-технічної та художньої творчості, цифрової, інформаційно-медійної та фінансової грамотності підростаючого покоління.

Вирішення актуальних завдань, поставлених перед закладами вищої освіти, передбачає формування у майбутніх педагогів високого рівня професійної компетентності, здатності інтегрувати класичні та інноваційні технології організації освітнього процесу, опановувати ефективні механізми активізації пізнавальної й творчої діяльності особистості.

Соціальний запит суспільства у підготовці компетентних педагогів, конкурентоспроможних на ринку праці, здатних реалізувати власне покликання як місію й подвижницьке служіння розвитку духовності українського суспільства, зумовлює потребу у підготовці майбутніх фахівців до творчої самореалізації у процесі педагогічної діяльності. Тому особливого значення набуває розробка й впровадження творчих проєктів і програм з формування у здобувачів вищої освіти критичного та творчого мислення, здатності до професійного самовдосконалення та саморозвитку.

Успішне вирішення нагальних завдань освіти неодмінно передбачає удосконалення підготовки педагогічних кадрів, розвиток у них педагогічного професіоналізму та майстерності, формування креативних якостей і творчої активності.

Відтак вивчення навчальної дисципліни “Педагогіка” в закладах вищої освіти включає формування у здобувачів професійної компетентності зі створення цілеспрямованої та спеціально організованої системи суб’єкт-суб’єктних взаємодій в освітньому процесі, зорієнтованих, з одного боку, на всебічний розвиток підростаючого покоління, з іншого – на професійне й особистісне самовдосконалення майбутнього педагога, самоактуалізацію його здібностей і творчу самореалізацію в освітній практиці та суспільстві.

Сучасний вектор розвитку педагогіки спрямований на модернізацію системи освіти, адаптацію трансформаційних змін, які постійно відбуваються в мінливому світі, до умов освітнього простору. Безперечно, здійснення докорінних перетворень потребує певних модифікацій в освітньому процесі, оновлення його змісту та структури, впровадження інноваційних технологій, ефективного використання цифрових інструментів і сервісів, а також створення нових платформ для педагогічної співпраці та співтворчості. У зв’язку з цим доцільною уявляється організація підготовки майбутніх педагогів на засадах комплексу методологічних підходів: особистісно зорієнтованого, практико-орієнтованого, технологічного, інтегрованого, проєктивного, кроскультурного, діяльнісного, рефлексивно-інноваційного.

Взаємоузгодження сучасних підходів в умовах освітнього процесу відбувається завдяки теоретичному узагальненню та практичній реалізації змісту цієї дисципліни.

Навчальна дисципліна "Педагогіка" виступає складовою системи професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Саме завдяки підготовці затребованих суспільством фахівців з педагогіки проявляються тенденції гуманізації, демократизації, індивідуалізації, інформатизації та цифровізації змісту освіти, форм і методів виховання й навчання. Практична реалізація сучасних тенденцій в освітньому процесі дозволяє створити оптимальні умови для ствердження самоцінності особистості, її самовдосконалення та творчої самореалізації в різних сферах життєдіяльності. Тому до майбутнього фахівця висуваються вимоги, виконання яких передбачає досягнення високого рівня професійної компетентності й майстерності в організації освітнього процесу з використанням форм творчої взаємодії, методів і засобів креативного педагогічного впливу в конкретних ситуаціях навчання та виховання.

Теоретичними засадами викладання дисципліни "Педагогіка" є положення про педагогічну діяльність як мета-діяльність, що характеризується особистісно та практико орієнтованим управлінням навчально-пізнавальною діяльністю здобувачів вищої освіти і тим самим сприяє ефективності процесу формування професійної компетентності майбутніх педагогів, їх особистісному зростанню.

На підставі викладеного варто сформулювати концептуальну ідею вивчення навчальної дисципліни "Педагогіка", що полягає у розгляді професійної компетентності майбутнього педагога як комплексу його знань, умінь і якостей, сформованість яких забезпечує продуктивність педагогічної діяльності, самоорганізацію та саморозвиток особистості.

Практика показує, що у роботі педагогів-початківців виникають певні труднощі під час:

– застосовування набутих знань з історії педагогічної науки, вікових традицій освітнього процесу та класичних методик педагогічної діяльності в сучасних умовах освітнього процесу;

– вивчення передового та новаторського педагогічного досвіду, його впровадження в освітній процес;

– розробки проєкту освітнього процесу як цілісної системи, визначення його конкретних цілей та прогнозування реальних перспектив навчання й виховання;

– встановлення комунікативної взаємодії із суб'єктами освітнього процесу;

– вибору методики організації співпраці та спітворчості, встановлення партнерських взаємин як на заняттях, так і у позааудиторній роботі;

– впровадження інтерактивних технологій, форм і методів виховання;

– організації колективної творчої діяльності;

– проведення психологічного аналізу внутрішнього стану та мотивів поведінки особистості, емпатійного проникнення в її духовний світ;

– визначення наукових засад своїх педагогічних дій, осмислення їх значущості як теоретико-методологічного аспекту професійної компетентності педагога.

Наявність певних недоліків у підготовці майбутніх педагогів пояснюється насамперед розгалуженістю педагогічної та психологічної підготовки, недостатньо розвиненою технологічною ланкою у процесі вивчення педагогіки, введення якої дозволяє перетворити знання здобувачів вищої освіти в інструментарій практичних дій. З цією метою, згідно з кваліфікаційною характеристикою випускника педагогічного профілю, підготовлено навчально-методичний посібник "Педагогіка: практикум", пропонований для здобувачів вищої освіти.

Висунуті завдання, ракурс обраного матеріалу та специфіка способів його викладення визначили структуру пропонованого посібника, який складається з чотирьох модулів: 1 "Теоретичні засади педагогіки та еволюція її розвитку"; 2 "Теорія та методика виховання"; 3 "Дидактика"; 4 "Управління освітніми системами". Кожна тема модуля практикуму структурується за певною схемою: план заняття, його мета, ключові поняття і категорії, теоретичні та практичні завдання (зокрема, аналіз першоджерел, поданих у хрестоматії), завдання для педагогічних роздумів і дискусій, педагогічні ситуації та педагогічні задачі, творчі завдання, тестові завдання, перелік питань для самоконтролю, список

рекомендованих джерел. Виконання пропонованих завдань сприятиме засвоєнню та закріпленню набутих знань, оволодінню практичними вміннями, необхідними для успішного їх використання у разі проєктування навчальних занять, програм, написання курсових робіт, а також для підготовки до проходження практики у закладах освіти. З цих позицій реалізується ідея розповсюдження знань з педагогіки на всю систему "особистість – заклад освіти – суспільство", яка рухається в напрямі до епістемологічної системи вищого порядку – людинознавства й утворює з нею систему органічних взаємодій. У такий спосіб вивчення педагогічної науки, "вбираючи" у свою структуру зовнішні зв'язки із системою міждисциплінарних знань, стає на новий етап розвитку, який починається з перетворення способів взаємодії та інтегрування. У результаті багатовимірного вивчення педагогіки здійснюється ідентифікація майбутнього педагога як суб'єкта пізнання через опанування простору освіти, створення "образу освітнього універсуму в собі".

Удосконалення навчальної дисципліни "Педагогіка" в цьому напрямі вимагає відповідних трансформацій у системі професійної підготовки майбутніх фахівців на рівні навчальних циклів і модулів, що потребує упорядкування структури навчальних планів на основі встановлення міжциклових зв'язків, які відображають взаємодію таких систем: "людина – природа – суспільство", "людина – педагогічна діяльність – суспільство", покликаних забезпечити інтеграцію знань у системі наук про людину – людинознавстві.

Навчальний посібник "Педагогіка: практикум" призначений для підготовки здобувачів вищої освіти.

Висловлюємо вдячність доктору педагогічних наук, професору Сові Маргариті Олександрівні за допомогу у створенні пропонованого навчального посібника.

Директор ННІ гуманітарних наук,
член-кореспондент НАПН України,
доктор філософських наук, професор Є. М. Суліма

МОДУЛЬ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІКИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЇЇ РОЗВИТКУ

ТЕМА 1. Педагогіка як наука і навчальна дисципліна

ТЕМА 2. Професійна компетентність педагога в контексті сучасних освітніх трансформацій

ТЕМА 3. Історія розвитку зарубіжної педагогіки

ТЕМА 4. Історія становлення та розвитку педагогічної науки в Україні

Освіта полягає не в кількості знань,
а у повному розумінні й умілому
застосуванні всього того, що знаєш.
А. Дістерверг

Мета модуля: сформувати у здобувачів вищої освіти професійну компетентність із збереження моральних, культурних і наукових цінностей і примноження досягнень суспільства на основі розуміння історії й закономірностей розвитку педагогіки та її місця в загальній системі знань.

Завдання модуля: опанування понятійного апарату навчальних тем модуля; формування усвідомлення високого призначення професії педагога в суспільстві; виявлення закономірностей, принципів, напрямів розвитку педагогічної науки; з'ясування ролі педагогіки в освітніх трансформаціях; визначення місця навчальної дисципліни "Педагогіка" в системі гуманітарного знання; розкриття змісту, структури та функцій педагогічної науки; осмислення значення історичних джерел і праць класиків педагогічної науки для розвитку освіти; розуміння провідних положень у контексті її історичного розвитку; розуміння провідних положень сучасної парадигми освіти та стратегії її модернізації; засвоєння алгоритму пізнавальної діяльності з навчальної дисципліни "Педагогіка".

Методичні вказівки до вивчення навчальних тем модуля І

Під час вивчення навчального матеріалу цього модуля здобувач вищої освіти повинен засвоїти ключові поняття з кожної теми, визначити пріоритетні напрями розвитку педагогіки упродовж історичних періодів її становлення, виявити основні тенденції сучасної педагогіки, проаналізувати наукову літературу та нормативні документи, за допомогою яких розкриваються зміст і стратегії модернізації сучасної освіти. Набуті знання, сформовані уміння сприятимуть усвідомленню здобувачами цінностей та ціннісних орієнтирів педагогічної діяльності,

виявленню закономірностей історичного розвитку педагогічної науки, виявленню напрямів професійного самовдосконалення.

Варто звернути увагу на визначення власної професійної позиції здобувача, вибір якої відбувається завдяки: а) розумінню ролі педагогічної професії у сучасному суспільстві; б) виявленню особливостей індивідуального стилю діяльності авторитетних педагогів; в) формуванню уміння управляти своїм емоційним станом; г) мобілізації зусиль на актуалізацію інтелектуального та творчого потенціалу в процесі пізнавальної діяльності; д) окресленню перспектив власного професійного розвитку та саморозвитку.

На особливу увагу заслуговує формування таких вмінь педагога, як: аналізувати власну діяльність; виявляти причиново-наслідкові зв'язки між цілями, завданнями, принципами, умовами, способами, засобами; оцінювати результати діяльності; обґрунтовувати висновки. Адже майбутньому педагогу необхідно оволодіти способами переходу від конкретного до загального: від оцінки окремих педагогічних дій до оцінки власної професійної компетентності та результативності своєї діяльності.

Як показує практика, у професійній діяльності нерідко виникають педагогічні ситуації, які варто сформулювати у вигляді педагогічних задач. Процес вирішення педагогічних задач здійснюється за певним алгоритмом дій, що включає: 1) усвідомлення педагогічної проблеми; 2) формулювання педагогічної задачі; 3) конкретизацію педагогічної задачі; 4) аналіз педагогічної ситуації; 5) вибір оптимального вирішення ситуації, що склалася; 6) передбачення близьких і віддалених результатів вирішення задачі. Виконання алгоритмізованих дій з вирішення педагогічної ситуації здійснюється з орієнтації на індивідуальні особливості здобувача як на активного учасника освітнього процесу. Тому до переліку практичних завдань додається аналіз і вирішення педагогічних ситуацій і задач.

Технологія вирішення педагогічних задач ґрунтується на знанні етапів педагогічного конфлікту, а саме: 1) конфліктна ситуація з порушенням соціально-цінних норм одним з учасників; 2) певна реакція опонента; 3) післядія. Логіка вирішення конфліктних ситуацій здійснюються за такою послідовністю:

1) визначення причин конфлікту;

2) умовна психодіагностика особистісних якостей учасників конфлікту;

3) інтерпретація емпіричних матеріалів;

4) корекція особистих характеристик співучасників конфлікту.

Доцільність вирішення пропонованих педагогічних ситуацій та задач обґрунтовується не лише потребою у виробленні у майбутніх педагогів адекватної реакції на вчинки, а й необхідністю формування у них гуманістичної установки, оволодіння технологіями виховання, освоєння правил педагогічної етики й такту. З цих позицій педагогічна ситуація розуміється як короткочасна педагогічна взаємодія, що здійснюється на основі соціальних норм, цінностей та інтересів.

Тема 1. Педагогіка як наука і навчальна дисципліна

Вчительська професія – це людинознавство постійне, те, що ніколи не припиняється, проникнення у складний духовний світ людини. Чудова риса – постійно відкривати в людині нове, дивуватися новому, бачити людину в процесі її становлення – один із тих коренів, які живлять покликання до педагогічної праці.

В. О. Сухомлинський

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти знання категоріально-понятійного апарату педагогіки, закономірностей і принципів її розвитку в загальній системі наук.

Ключові поняття та категорії теми: педагогіка, зміст педагогіки, структура педагогіки, особистість, виховання, освіта, навчання, розвиток, формування, соціалізація, знання, уміння, навички, освітня парадигма, гуманізація освіти, стратегія модернізації освіти.

План лекційного заняття

1. Об’єкт, предмет, мета і завдання педагогіки як науки та навчальної дисципліни.
2. Основні педагогічні категорії.
3. Структура педагогіки.
4. Міжпредметні зв’язки педагогіки в загальній системі наук.

План семінарського заняття

1. Роль педагогіки в розвитку сучасного суспільства.
2. Цілісний розвиток особистості як основна мета педагогіки.
3. Теоретичний аналіз категоріально-понятійного апарату педагогіки.
4. Галузі педагогіки та її місце в загальній системі наук.
5. Методологічні засади педагогіки.

Завдання

1. Проаналізуйте сучасний стан педагогіки як науки про виховання, навчання та освіту, розкрийте шляхи її вдосконалення.

2. Поясніть взаємозв'язок понять "виховання", "навчання" та "розвиток".

3. Розкрийте функції педагогічної науки.

4. Проаналізуйте зміст таблиці 1.1 та обґрунтуйте висновок про недоцільність здійснювати освітню діяльність з орієнтацією тільки на набутий досвід та існуючі можливості суб'єктів освітнього процесу.

Таблиця 1.1

Сутність традиційної та сучасної парадигми освіти

№ з/п	Мета, завдання та складові парадигми освіти	Парадигма традиційної освіти	Парадигма сучасної освіти
1.	Мета і основне завдання людини	Розуміння сутності світу, науки, виробництва з метою перетворення існуючої дійсності для задоволення потреб людини та запитів суспільства	Розуміння місця людини у світі та відповідальності за збереження її цілісності
2.	Основні завдання освіти	Традиційна парадигма. Діяльнісна парадигма. Системно-структурна парадигма. Накопичення знань про світ та засоби діяльності в науці й виробництві. Розробка та реалізація дидактичного забезпечення освітнього процесу	Гуманістична парадигма. Особистісно зорієнтована парадигма. Глобально-історична парадигма. Інформаційно-цифрова парадигма. Ноосферно-екологічна парадигма. Крос-культурна парадигма. Проєктивна парадигма. Ліберально-раціональна парадигма. Творчо-діяльнісна парадигма

Продовження таблиці 1.1

3.	Наукова основа діяльності	Природничо-наукові методи пізнання (моделювання, експеримент тощо)	Розробка та реалізація продуктів і технологій інноваційної діяльності. Уявний експеримент. Інтегровані та “наскрізні” методи пізнання. Інноваційні технології
4.	Духовні засади формування особистості	Пріоритет гуманітарної освіти, гуманістичні та ціннісні орієнтири всебічного розвитку особистості	Переосмислення духовних цінностей в інформаційному суспільстві. Різноманіття видів духовної діяльності. Орієнтація на загальнолюдські національні цінності. Дотримання етичних норми та правил поведінки
5.	Керівник освітнього процесу	Ініціатива педагога як режисера освітнього процесу. Повна відповідальність педагога за результати навчальної діяльність	Створення індивідуального стилю педагогічної діяльності; розробка оригінальної “режисури” навчальних занять. Особистісно зорієнтований підхід у процесі структурування навчального матеріалу. Власна відповідальність учнів за результати освітнього процесу
6.	Активність дій суб’єктів освітнього процесу	Рівень активності вчителя більш високий, ніж учнів під його керівництвом	Співтворча активність учнів. Підвищений рівень, пізнавальна активність і самостійність учнів

5. На основі порівняльного аналізу моделей традиційної та інноваційної освіти дайте відповіді на нижченаведені питання (таблиця 1.2):

а) які параметри взаємозв’язку між пріоритетними напрямами професійної діяльності педагога та модернізації освіти визначаються у новій освітній парадигмі;

б) як ви вважаєте, гуманітарії чи представники природно-наукових галузей знання більшою мірою наближені до нової парадигми? обґрунтуйте свою відповідь;

в) доведіть, що сучасна освіта в інформаційному

суспільстві має бути гуманістичною за спрямованістю. Чому "інноваційний вектор" розвитку освіти схиляється до гуманізації?

Таблиця 1.2

Порівняння традиційної та інноваційної моделей освіти: спільність і розбіжність

№ з/п	Традиційна модель освіти	Інноваційна модель освіти
1.	Людина – засіб прогресу	Людина – мета прогресу
2.	Залучення людини до науки і виробництва як основ життєдіяльності	Залучення людини до повноцінного життя, самовизначення та самореалізації в демократичному суспільстві
3.	Формування професійних знань, умінь та навичок	Формування механізмів саморозвитку та самовдосконалення особистості, її пізнавальної й інноваційної активності
4.	Засвоєння зразків діяльності	Досвід творчої діяльності. Емоційно-ціннісне ставлення до навколишньої дійсності. Розвиток інноваційно-активної учня
5.	Механізми трансляції та репродукції	Механізми креативності та інноваційності
6.	Запрограмованість цілей людини	Створення інноваційного простору освіти, умови якого сприяють досягненню інсайту та розвитку творчого мислення
7.	Орієнтація на середньо-статистичного учня. Оцінка результатів діяльності	Урахування індивідуальних особливостей учня. Створення індивідуальної траєкторії розвитку школяра. Оцінка проявів творчої ініціативи та самовираження учня, його здатності до інноваційної діяльності

Продовження таблиці 1.2

8.	Оцінка дійсності з позиції історизму та соціального статусу, нормативних вимог	Оцінка дійсності з власної позиції школяра. Самооцінка особистістю своєї свідомості та діяльності
9.	Тиск на особистість завдяки дій колективу	Свобода дій учнів
10.	Фетишизація однієї теорії навчання	Полілог альтернативних теорій навчання
11.	Однозначність результатів освітньої діяльності	Варіативність результатів освітньої діяльності
12.	В основі освіти – категорія діяльності	В основі освіти – категорія взаємодії
13.	Вибіркове ставлення педагога до учнів	Позитивне ставлення до всіх учнів
14.	Намагання корекції поведінки учнів	Корекція тільки окремих рис учня з урахуванням його гармонійного розвитку
15.	Універсальність вимог	Індивідуалізація вимог
16.	Вираження психічного стану зумовлює незахищеність учня	Самовираження та самореалізація власного “Я” – ознака духовності учня
17.	Спілкування в умовах освітнього процесу відбувається у межах усталених ролей	Спілкування в умовах освітнього процесу характеризується зміною ролей суб’єктів освітнього процесу

6. Розгляньте таблицю 1.3 і дайте відповіді на такі питання:

а) чому тенденції, що подані в правій колонці таблиці 1.3, є тільки орієнтиром в освітній діяльності та не заперечують використання традиційних форм набуття знань;

б) аргументуйте думку, яка заслуговує на вашу увагу:

– я надаю перевагу знанням, які апробовані та вивірені, тому що …;

– усталені знання не повинні заважати пошуку нових рішень минулих проблем і взагалі відкриттю нових знань, тому що …

Таблиця 1.3

Сучасні тенденції розвитку освіти

№ з/п	Традиції та сучасність	Інновації
1.	Передача молоді генерації знань і досвіду	Індивідуальний розвиток і самовдосконалення Homo Educandus (людина, що навчається) Навчання жити “тут і тепер”, не створюючи негараздів для інших Формування інноваційної потреби – жити в умовах постійних змін і перетворень
2.	Підготовка підростаючого покоління до майбутнього життя	Мета навчання: саморозвиток, самовдосконалення, “know how” Практико-орієнтоване навчання на основі критичного осмислення життєвих і виробничих ситуацій
3.	Підготовка до майбутнього життя, удосконалена імплентація сьогодення	Набуття знань про світ у процесі професійної діяльності. Відкриття нових знань і засобів продуктивної діяльності
4.	Орієнтація у навчанні на обсяг матеріалу	Орієнтація на вирішення актуальних проблем, які виникають перед суспільством і людиною. Постановка власних цілей життєдіяльності та знаходження способів їх досягнення
5.	Мета навчання: набуття знань	Мета навчання: цілісний розвиток інноваційно активного учня. Моніторинг його навчальних досягнень
6.	Навчання ґрунтується на традиційних знаннях	Унікальність і автономія кожного освітнього закладу. Взаємодія діяльності всіх структурних підрозділів закладу освіти
7	Знання накопичуються згідно з потребою та соціальними запитами суспільства	Гнучкість навчальних програм. Професійна мобільність. Можливість вивчати навчальні дисципліни за вибором. Інноваційні процеси в освітніх закладах

7. Охарактеризуйте систему педагогічних наук, структура якої унаочнена на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Система педагогічних наук

8. Випишіть із законодавчих і нормативних документів (законів України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Положення про загальноосвітній навчально-виховний заклад”, Державної програми “Вчитель”) вимоги до вчителя, його права та обов’язки.

9. Напишіть есе на тему “Розвиток особистості в сучасних соціокультурних умовах”.

10. Користуючись навчальними посібниками з вікової фізіології та педагогічної психології, випишіть особливості анатомо-фізіологічного й психічного розвитку дітей молодшого, середнього і старшого віку (в ліву колонку) та педагогічні вимоги до врахування кожної особливості освітнього процесу (у праву колонку).

11. Підберіть факти з періодичної преси про явище акселерації у розвитку людини. Запишіть основні шляхи роботи з такими дітьми.

Завдання до педагогічних роздумів і дискусій

1. Що спільного і відмінного між поняттями “виховання”, “формування”, “становлення” і “розвиток” особистості (спробуйте зобразити графічно).
2. Як ви вважаєте, традиційна організація занять (класно-урочна) стримує чи активізує мотивацію до навчання?
3. Чи потрібна педагогу присяга? Що, на вашу думку, варто включити до неї?
4. Ознайомтесь із книгами, статтями одного-двох педагогів-класиків про предмет педагогіки. Запишіть основні ідеї робіт.
5. Організуйте в мікрогрупі круглий стіл, присвячений праці К. Д. Ушинського “Про користь педагогічної літератури”, та обміркуйте її основні положення (див. хрестоматію).
6. А. С. Макаренко з упевненістю писав: “Взагалі педагогіка є найбільш діалектичною, рухливою, складною і різнобічною наукою. Це твердження і є основним символом моєї педагогічної віри”. Проаналізуйте цю думку і дайте відповіді на запитання:

а) чому педагогіка є найбільш діалектичною наукою;

б) чим визначається складність педагогіки;

в) у чому виявляється рухливість педагогічної думки?

Робота з науковими джерелами

1. У тлумачному словнику В. Даля поняття “вчитель” визначається як викладач і наставник, функції якого є історично-складеними упродовж століть; змінюється лише їх зміст, оскільки відбувається перетворення в духовному житті людей. Які соціальні вимоги до педагога висуває сучасне суспільство?
2. Ознайомтеся з працями М. Грушевського “Шкільна мова”, “Не позволяти!”, “Колишня освіта і теперішня темнота”, сформулюйте їх основні тези та визначте значущість набуття початкової освіти рідною мовою (див. хрестоматію).

3. Напишіть анотацію до книги І. А. Зязюна “Педагогіка добра: ідеали і реалії”, у якій висвітлені ідеї гуманістичної парадигми. Доведіть, що гуманістична парадигма педагогічної науки найбільшою мірою відповідає вимогам часу.

4. Дайте визначення поняттю “людиноцентризм”, ґрунтуючись на праці В. Г. Кременя “Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору”. Порівняйте це поняття з дефініцією “студентоцентризм”. Знайдіть спільне та відмінне в цих категоріях.

Тестові завдання

Оберіть правильну відповідь.

1. Педагогіка:

а) це наука про мистецтво впливу вихователя на поведінку вихованців;

б) вивчає закономірності розвитку дитини і визначає програму цього розвитку;

в) наука про виховання людини відповідно до потреб суспільного розвитку;

г) займається організацією спільної діяльності вихователя і вихованця.

2. Джерела сучасної педагогіки:

а) народна педагогіка, історія педагогіки, порівняльна педагогіка, спеціальна педагогіка, вікова педагогіка, функціональна педагогіка, загальна педагогіка;

б) вікова фізіологія, психологія, філософія;

в) народна педагогіка, педагогічні теорії та погляди педагогів минулого;

г) суспільні науки, природничі науки, технічні науки.

3. Методологічна основа педагогіки:

а) вікова фізіологія та психологія;

б) народна педагогіка;

в) філософія;

г) кібернетика.

4. *Природнича основа педагогіки:*

а) народна педагогіка;

б) філософія;

в) вікова фізіологія та психологія;

г) кібернетика.

5. *Цілеспрямований процес у взаємодії учнів і вчителя, в ході якого відбувається засвоєння знань, умінь і навичок:*

а) виховання;

б) розвиток;

в) освіта;

г) навчання.

6. *Ряд внутрішньо пов'язаних, послідовних і прогресивних змін, що характеризують рух людини від нижчих до вищих рівнів її життєдіяльності:*

а) освіта;

б) розвиток;

в) виховання;

г) навчання.

7. *Процес цілеспрямованого формування особистості:*

а) виховання;

б) розвиток;

в) освіта;

г) навчання.

8. *Процес і результат засвоєння людиною знань, умінь й навичок та пов'язаних з ними практичних і пізнавальних способів діяльності:*

а) виховання;

б) розвиток;

в) освіта;

г) навчання.

9. Цілеспрямований процес взаємодії учителя й учнів, у ході якого здійснюється освіта людини:

а) виховання;

б) розвиток;

в) освіта;

г) навчання.

10. Цілеспрямований вплив вихователя з метою змінити у вихованця неправильно сформовані погляди, особливості поведінки, що ускладнюють процес формування особистості:

а) виховання;

б) самовиховання;

в) перевиховання;

г) самоосвіта.

11. Ознаки виховання:

а) кількісні та якісні зміни;

б) процес;

в) формування особистості;

г) засвоєння знань, умінь і навичок;

д) вплив.

12. Ознаки навчання:

а) засвоєння знань, умінь і навичок;

б) формування особистості;

в) вплив;

г) взаємовплив;

д) кількісні та якісні зміни.

13. Ознаки розвитку:

а) процес;

б) формування особистості;

в) вплив;

г) кількісні та якісні зміни;

д) засвоєння знань, умінь і навичок.

14. Ознаки освіти:

а) формування особистості;

б) процес;

в) взаємовплив;

г) засвоєння знань, умінь і навичок;

д) кількісні та якісні зміни.

Питання для самоконтролю

1. Визначте основні категорії, об'єкт, предмет і структуру педагогіки.

2. Розкрийте місце педагогіки в системі наук.

3. Дайте характеристику методології педагогіки.

4. Визначте сутність і організацію педагогічного дослідження.

5. Охарактеризуйте особливості педагогічної професії.

6. Визначте соціальну функцію педагога.

7. Доведіть, що педагогіка слугує вирішенню професійних завдань.

8. Розкрийте проблеми сучасної педагогічної науки в умовах кризи суспільства та визначте шляхи їх вирішення.

9. Проаналізуйте сутність педагогічних категорій "виховання", "навчання", "розвиток".

10. Порівняйте традиційну та інноваційну моделі освіти. Визначте позитивні сторони інноваційної моделі освіти.

11. Що спільного і чим відрізняються поняття "виховання", "формування", "становлення" і "розвиток" особистості?

Термінологічний словник

Базові знання з педагогіки – структурована сукупність основних педагогічних понять, теорій, концепцій, законів, закономірностей, принципів, способів педагогічної діяльності, технологій, етичних норм, цінностей та професійних спрямувань майбутнього вчителя, які необхідні для здійснення освітнього процесу в школі та передбачені нормативними документами як складова стандарту вищої школи, що затверджена Міністерством

освіти і науки України. Характерною особливістю базових педагогічних знань є обов'язковість включення їх до програми з педагогіки для студентів педагогічних навчальних закладів вищої освіти. До базових знань з педагогіки можна віднести: 1) категорійний апарат педагогіки; 2) педагогічні теорії; 3) факти педагогічної дійсності; 4) педагогічні закони, закономірності, принципи; 5) знання про способи педагогічної діяльності вчителя-вихователя.

Взаєморозуміння – система почуттів, взаємин, що дозволяє узгоджено досягати мети спільної діяльності та спілкування, приводити до довіри, створюючи умови для саморозкриття здібностей кожного.

Вид навчання – умовно виділена з живої тканини навчального процесу сукупність підходів, прийомів, засобів, що відбивають визначену теоретичну концепцію навчання, тобто прийняте розуміння цілей, сутності, законів, закономірностей, механізмів навчання і розвитку особистості. Якщо навчання розглядається переважно як формування типових способів діяльності на основі засвоєної інформації та заданих орієнтирів, то виникають концепції програмованого й алгоритмізованого навчання. Залежно характеру організації процесу викладання і засвоєння знань, від побудови змісту навчального матеріалу, провідних методів і засобів навчання, що застосовують при цьому, виділяють: пояснювально-ілюстративний, проблемний, програмований та інші види навчання.

Викладання ("керівництво учінням") – організація навчальної праці учнів, формування у них мотивації та досвіду пізнавальної діяльності, планомірна і систематична передача змісту освіти.

Викладання – процес діяльності викладача в ході навчання, спрямований на організацію навчальної праці тих, кого навчають, планомірна й систематична допомога в оволодінні змістом освіти та формуванні необхідних якостей особистості.

Викладач – у *широкому розумінні* слова – працівник вищої, середньої спеціальної або загальноосвітньої школи, який викладає певний навчальний предмет; у *вузькому розумінні*

слова – штатна посада у закладах вищої освіти та середніх спеціальних навчальних закладах.

Виконання – процес практичної реалізації, втілення в життя рішень, команд та інших керуючих впливів.

Вимірювання – визначення числового значення певної величини за допомогою одиниці виміру. Вимірювання передбачає наявність таких основних елементів: об'єкта вимірювання, еталона, вимірювальних приладів, методу вимірювання.

Вимога педагогічна – спосіб впливу на свідомість вихованців з метою стимулювання або гальмування окремих видів їх активності.

Виправно-трудова педагогіка (педагогіка пенітенціарних закладів) – специфіка та закономірності процесу виховання неповнолітніх правопорушників. Як відносно самостійна галузь, педагогіка сформувалась на початку 60-х років XX ст., проте її основи були закладені вже в середині XIX ст. у рамках правових, пенітенціарних і психологічних досліджень.

Виробнича педагогіка – галузь педагогіки, яка вивчає закономірності, форми, методи, засоби неперервної професійної освіти, навчання працюючих, їх переорієнтації на нові професії, підвищення виробничої кваліфікації; орієнтована насамперед на систему перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів.

Виховання у "широкому соціальному сенсі" – процес передачі суспільно-історичного досвіду одним поколінням і засвоєння його іншим, що забезпечує розвиток людини; сукупність формуючих впливів усіх суспільних інститутів, що забезпечують передачу від покоління до покоління надбань соціально-культурного досвіду, моральних норм і цінностей.

Виховання – 1) спеціально організована *взаємодія* педагога і вихованця з метою формування системи відношень до загальнолюдських цінностей і створення умов для творчого саморозвитку особистості;

2) цілеспрямований процес формування в дітей високих громадсько-політичних, моральних, психологічних і фізичних якостей, звичок поведінки, дій відповідно до пропонованих суспільством соціальних і педагогічних вимог;

3) цілеспрямований, соціально-організований процес впливу педагогів на вихованців з метою формування гармонійно розвиненої особистості;

4) цілеспрямований процес культуроємного розвитку людини у визначених соціально-економічних умовах;

5) процес свідомого розвитку самостійної особистості, що здійснюється під впливом педагога-вихователя у процесі спільної діяльності, спрямованої на оволодіння вихованцями способами морального саморозвитку і досвідом суспільних відносин;

6) цілеспрямоване формування ставлення особистості до навколишнього світу, до людей, до себе. Формування розуміється як збудження її внутрішньої потреби у відповідних думках, почуттях, діяльності.

Виховання передбачає цілеспрямоване й організоване формування особистості людини відповідно до потреб суспільства.

Основне призначення виховання – забезпечення життєвої спадкоємності між старшим і молодшим поколіннями; головне в цій наступності – засвоєння культурного досвіду, соціальних норм і правил, необхідних для життєдіяльності людини.

Вікова педагогіка – порівняно нова наукова дисципліна, об’єктом якої є процес виховання дитини від моменту народження до переходу у стан дорослості, а предметом – закономірності, методи, засоби і технології організації навчально-виховного процесу на різних етапах дитинства.

Вікова періодизація – виділення вікових особливостей і поділ цілісного життєвого циклу людини на вікові відрізки (періоди), що вимірюються роками.

Вікові особливості – характерні для певного періоду життя анатомо- фізіологічні та психічні якості людини.

Вплив педагогічний – вплив педагога на свідомість, волю, емоції вихованця, на організацію його діяльності в інтересах формування знань, умінь, навичок, певних якостей особистості.

Всебічний гармонійний розвиток особистості – гуманістичний ідеал виховання. Він діє упродовж сторіч, починаючи з Афінської системи виховання, де й народилося розуміння гармонійності людини (“калокагатія” – ідеал фізичної і моральної

досконалості). Як відносно цілісна, система поглядів склалася в епоху Відродження в руслі культурного руху гуманізму. Саме тоді філософом Рене Декартом до терміна “гармонія” було додано ідею всебічного розвитку. Так склалася концепція ідеалу всебічно й гармонійно розвиненої людини.

Гуманізм – система ідей і поглядів, яка визнає найвищу цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і прояв усіх здібностей. Вважає добробут людини критерієм оцінки соціальних явищ, а принципи рівності, справедливості, людяності – бажаною нормою відношень у суспільстві.

Гуманістичність – принцип режисури уроку, що припускає орієнтацію у формі та змісті уроку на людину як вищу цінність.

Гуманність – людяність, людинолюбство, чуйність, повага до людей та їхніх переживань; любов до дітей, вміння поважати їх людську гідність, потреба і здатність надавати кваліфіковану педагогічну допомогу в їх особистісному розвитку.

Гуманізація – олюднення виховних відносин, визнання цінності дитини як особистості, її прав на свободу, щастя, соціальний захист, на розвиток і прояв її здібностей, індивідуальності. Гуманізація розглядається як обумовлена моральними нормами та цінностями система становлення особистості, її ставлення до соціальних об’єктів (людей, колективу, живих істот), яке відтворюється у свідомості як співчуття й реалізується у спілкуванні та діяльності в таких вчинках, як допомога, співучасть.

Гуманізація освіти – система заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток загальнокультурних, загальнолюдських компонентів у змісті освіти, орієнтована на вдосконалення та вільний творчий розвиток особистості в системі суспільних відносин.

Гуманізація навчального процесу передбачає не тільки активізацію пізнавальної діяльності учнів, а й активізацію їх позиції щодо мети навчання, вибору його змісту й форм, тобто справжнє співавторство у визначенні своєї “освітньої траєкторії”. Вона вимагає переорієнтації психології вчителя, розуміння ним

необхідності ставлення до учня як до рівноправної особистості, яка потребує поваги, співчуття, розуміння.

Гуманістична взаємодія – завжди партнерство вихователів і вихованців. Завдання педагога – так організувати взаємодію, щоб її результатом стало підвищення активності самої особистості, спрямованість на збільшення "кількості" та "поліпшення якості" її зусиль самотворчості.

Гуманістична спрямованість особистості вчителя – ставлення до дитини як до найвищої цінності, визнання її права на свободу і щастя, вільний розвиток і прояв своїх здібностей. Вільно реалізувати свої творчі можливості для себе та оточення людина може лише за наявності віри в саму себе.

Гуманістичне особистісно зорієнтоване виховання – педагогічно цілеспрямований (доцільний) процес культурної ідентифікації, соціальної адаптації та творчої самореалізації особистості, у ході якого відбувається входження дитини в культуру, у життя соціуму, розвиток усіх її творчих здібностей і можливостей.

Гуманітаризація – система заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті освіти; відновлення культурних традицій; перегляд навчальних програм з метою їх більш повного насичення історико-культурними компонентами.

Гуманітарна культура педагога – широка освіченість, інтелігентність, високе почуття обов'язку й відповідальності, професіоналізм.

Гуманітарна освіта – пріоритетний розвиток загальнолюдських компонентів у змісті освіти, встановлення зв'язків між предметами через загальнолюдську складову шкільних дисциплін, формування особистісної зрілості тих, кого навчають.

Гуманітарна парадигма – формує стосунки за формулою "суб'єкт-суб'єкт". Педагог і учні спільно вибудовують цілі діяльності, їх зміст, обирають форми і критерії оцінки, перебуваючи в стані співробітництва, творчості. Змінюються етичні позиції педагога й учня, які покладають на себе відповідальність за вільний вибір певної позиції у взаємодії.

Дефектологія – сукупність наукових дисциплін, які вивчають особливості й закономірності розвитку, виховання й навчання дітей з вадами фізичного, психічного і розумового розвитку. Об'єкт – процес виховання і навчання дітей з вадами розвитку; предмет – закономірні зв'язки та відношення, специфіка змісту, форм, методів і засобів роботи з такими дітьми. До складу дефектології входять галузі науки, що вивчають проблеми виховання та навчання дітей з вадами слуху (сурдопедагогіка) і зору (тифлопедагогіка), розумово відсталих дітей (олігофренопедагогіка) та виправлення вад мови у дітей-логопатів (логопедія).

Диверсифікованість – принцип структурування системи народної освіти, що допускає і забезпечує можливості створення різноманіття варіантів організації освітніх структур, максимально задовольняючи запити суспільства, а також інтереси та потреби особистості (багаторівнева освіта, багатоступенева, професійна підготовка, багатофункціональність освітніх закладів та гнучкість освітніх програм).

Дидактика (від грецьких слів didaktikos – повчальний та didasko – той, що вивчає) – частина педагогіки, яка розробляє теорію освіти, розвитку й виховання у процесі навчання. Дидактика науково обґрунтовує зміст освіти, вивчає закономірності, принципи, методи й організаційні форми навчання. Термін "дидактика" було введено до педагогічної термінології німецьким педагогом Вольфгангом Ратке (1571–1635 рр.). Під дидактикою він розумів наукову дисципліну, яка займається дослідженням теоретичних основ навчання. Фундаментальну наукову розробку дидактики вперше здійснив Я. А. Коменський у книзі "Велика дидактика", під якою розумів "загальне мистецтво всіх навчати всьому".

Діяльність педагогічна – складний, багатофакторний процес, надзвичайно динамічний, який здійснюється в умовах, які постійно змінюються, у розвитку, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей і особистості педагога.

Функції педагогічної діяльності:

– керування – організація і здійснення педагогічної діяльності;

– виховання – формування у людей системи відношення до навколишньої дійсності і життя в суспільстві;

– навчання – формування в людей засобів, умінь та навичок з урахуванням вимог сучасного життя та діяльності;

– розвиток – процес функціонального вдосконалювання розумової і фізичної діяльності людей відповідно до вимог їхньої діяльності й умов життя;

– психологічна підготовка – процес формування в людей внутрішньої готовності до подолання труднощів, що зустрічаються на їхньому шляху.

Дослідження педагогічне – процес і результат наукової діяльності, спрямований на отримання соціально значущих знань про закономірності, принципи, структуру, зміст, методи, форми та технології навчання, виховання і розвитку.

Розрізняють три рівні педагогічних досліджень:

– емпіричний – встановлення нових фактів у педагогічній науці;

– теоретичний – виокремлення і формулювання основних фактів у педагогічній науці;

– методологічний – формулювання загальних принципів і методів дослідження педагогічних явищ на базі емпіричних і творчих досліджень.

Дошкільна педагогіка – галузь педагогіки, об’єктом якої є процес виховання й освіти дітей дошкільного віку; предметом – закономірності цього процесу, форми, методи і засоби його здійснення. Може бути представлена як розгорнута частина вікової педагогіки.

Етнопедагогіка – галузь педагогіки, яка вивчає специфіку народного виховання, накопичений і відображений у національній культурі, народних традиціях, звичаях, фольклорі досвід виховання; аналізує взаємозв’язки і взаємовплив педагогіки й етнічних освітньо-виховних систем.

Етнопедагогіка – нова галузь педагогічних знань, що виявляє педагогічні можливості народної педагогіки.

Загальна педагогіка – базова наукова дисципліна, яка вивчає загальні закономірності виховання людини, основні фактори

її розвитку, формування її особистості; розробляє загальні основи.

Засоби виховання – відносно незалежні джерела формування особистості: предмети, речі. Здобутки і явища духовної та матеріальної культури, природи.

Засоби навчання – обов'язковий елемент обладнання навчальних кабінетів та їх інформаційно-предметного середовища, а також найважливіший з компонентів навчально-матеріальної бази шкіл різних типів та рівнів. До засобів навчання відносять різні матеріальні об'єкти, зокрема штучно створені спеціально для навчальних цілей і такі, що втягуються в освітньо-виховний процес як носії навчальної інформації та інструмент діяльності педагога й учнів.

Засоби педагогічні – матеріальні об'єкти і предмети духовної культури, що призначені для організації та здійснення педагогічного процесу з метою розвитку учнів.

Засіб виховання (навчання) – матеріальні і духовні цінності, пристрої і предмети, які використовуються вчителем і учнями в освітньому процесі; це ті об'єкти та процеси (матеріальні та матеріалізовані), які виступають джерелом навчальної інформації та інструментами (власне, засобами) для засвоєння змісту навчального матеріалу, розвитку і виховання учнів. Отже, засоби виховання (навчання) – це все те, за допомогою чого відбувається навчання (виховання): слово вчителя, книги, словники, наочні посібники, технічні засоби, натуральні об'єкти тощо.

Знання – це перевірений суспільно-історичною практикою результат процесу пізнання дійсності, який, по-перше, являє собою адекватне її відображення у свідомості людини у вигляді уявлень, понять, теорій; по-друге, виступає як володіння ними та уміння діяти на їх основі. Знання являють собою цілісну систему відомостей, накопичених упродовж усього періоду розвитку науки. Знання вміщуються у поняттях, судженнях, висновках, концепціях, теоріях. Однією з найважливіших соціальних функцій знань є перетворення їх на переконання, які згодом стають керівництвом до практичної дії. Невід'ємними якостями

справжніх знань є їх систематичність, усвідомленість, осмисленість. Поняття “знання” можна розглядати у широкому та вузькому розумінні. Знання у широкому сенсі – це комплекс теоретичних і практичних знань та уміння застосовувати їх у різних сферах діяльності; знання у вузькому сенсі (в окремій галузі) – це понятійно-фактична складова навчального матеріалу, яка включає взаємопов’язані факти, закономірності, теорії, узагальнення, терміни. Як предмет засвоєння, знання мають три взаємопов’язані аспекти: теоретичний (факти, теоретичні ідеї і поняття); практичний (уміння і навички застосування знань у певній сфері діяльності); світоглядно-моральний (світоглядні та морально-етичні ідеї, що вміщені у знаннях). Педагогічні знання як складову світогляду майбутнього вчителя значною мірою визначають його ставлення до педагогічної дійсності, моральні погляди та переконання, вольові риси особистості, характер. Вони є одним з джерел нахилів та інтересів учителя, необхідною умовою розвитку його професійних здібностей й обдарувань.

Знання – відображення людиною об’єктивної дійсності у формі фактів, уявлень, понять і законів науки.

Історія педагогіки – наукова дисципліна, об’єктом якої є процес історичного розвитку освіти та педагогічної думки у їх єдності й взаємозв’язку із сучасними проблемами освіти; предметом – факти, протиріччя, закономірності історико-педагогічного процесу, аналіз яких забезпечує ефективне здійснення, прогнозування та планування подальшого розвитку педагогічної теорії і практики.

Категорії педагогіки – гранично загальні, фундаментальні поняття, що відображають найбільш істотні, закономірні зв’язки і відносини реальної педагогічної діяльності та пізнання.

Культурне середовище освітньої установи – простір культурного розвитку дітей у дитячій спільності, що містить: *відносини – цінності – символи – речі – предмети.*

Культуровідповідність – принцип педагогіки, за яким процес виховання й соціалізації дитини повинен будуватися на основі духовної та матеріальної культури цього суспільства і народу.

Культурологічний підхід до освіти – сукупність методичних прийомів, що забезпечують аналіз будь-якої сфери соціального і психологічного життя, зокрема сфери освіти й педагогіки, через призму системоутворюючих понять: культура, культурні зразки, норми та цінності, уклад і спосіб життя, культурна діяльність та інтереси тощо.

Культурологія освіти – сфера знань, що пояснює та дає розуміння якісних і ціннісних характеристик сфери освіти; це система ідей, уявлень, понять, приватних методик, що сприяють культурному розвитку й саморозвитку дитини.

Логопедія – наука про навчання і виховання дітей з розладом мовлення.

Мислення педагогічне – аналіз конкретних педагогічних ситуацій з використанням теоретичних закономірностей розвитку педагогічної взаємодії і прийняття на основі цього реального педагогічного рішення.

Мистецтво (педагогічне) – досконале володіння педагогом усією сукупністю психолого-педагогічних знань, умінь і навичок, поєднане з професійною захопленістю, розвиненим педагогічним мисленням та інтуїцією, морально-естетичним ставленням до життя, глибокою переконаністю і твердою волею.

Мова навчання – мова, якою здійснюється освітній процес у цьому навчальному закладі (тобто мова спілкування вчителя з учнями на уроці, мова освітніх програм, підручників та ін.). У ряді правових документів уживається також поняття “мова навчання і виховання”, яке чітко не визначене. Мова навчання – мова, якою проводиться навчально-виховна робота з визначеної системи народної освіти.

Навички – здатність виконувати певні дії автоматично, не застосовуючи поелементного контролю; дія, що характеризується високою мірою засвоєння. Часто зазначають, що навички – це автоматизовані уміння. Навички – необхідні дії, доведені до автоматизму шляхом багаторазового повторювання.

Навіювання (сугестія) – вплив на емоційну, підсвідому сферу психіки людини або групи людей нерідко крім, а іноді й проти їхньої волі.

Навчальна діяльність – процес надбання людиною нових знань умінь та навичок або зміни старих; діяльність, спрямована на вирішення навчальних завдань.

Навчальний предмет – спеціально підібраний і дидактично оброблений матеріал науки; педагогічно обґрунтована система наукових знань та практичних навичок і умінь, які відображають основний зміст та методи визначеної науки.

Навчання – цілісний двосторонній процес педагогічної діяльності вчителя (викладання) та пізнавально-навчальної діяльності учнів (учіння), спрямований на досягнення навчально-виховних завдань;

– процес двосторонньої діяльності педагога й учнів, спрямований на передачу і засвоєння знань учнями;

– цілеспрямований процес взаємодії вчителя й учнів, у ході якого відбувається засвоєння знань, умінь, навичок, здійснюється виховання та розвиток учнів;

– цілеспрямований двосторонній процес, в якому здійснюється сумісна діяльність учителя (викладання) й учнів (учіння);

– процес передачі і засвоєння знань, умінь та навичок і способів пізнавальної діяльності людини;

– цілеспрямований процес взаємодії учителя і учнів, у ході якого здійснюється освіта людини;

– двосторонній процес, який включає засвоєння навчального матеріалу, тобто діяльність учнів (учіння) і керівництво ними, тобто діяльність учителя (викладання);

– цілеспрямований педагогічний процес організації і стимулювання активної навчальної і пізнавальної діяльності учнів щодо оволодіння науковими знаннями, уміннями та навичками, розвитку творчих здібностей, світогляду та морально-естетичних поглядів і переконань;

– особлива спільна соціальна діяльність з прискореної передачі молодому поколінню і засвоєння ним шляхом організованої пізнавальної і практичної діяльності накопиченого соціального досвіду в надбання індивіду.

Навчання – 1) спеціально організований, цілеспрямований, керований процес взаємодії вчителів та учнів (викладання + навчання), спрямований на засвоєння знань, умінь, навичок; формування світогляду, розвиток розумових сил і творчих можливостей тих, кого навчають; 2) процес діяльності учня, який здійснюється як під керівництвом учителя, так і під час самоосвіти та досвіду навчально-пізнавальної діяльності.

Народна педагогіка – галузь педагогічних знань і досвіду народу, що виробляється у домінуючих серед нього поглядах на мету, завдання, засоби і методи виховання і навчання. Першим у вітчизняну педагогічну літературу термін "Н.п." запровадив К. Д. Ушинський. О. В. Духнович у підручнику "Народна педагогия в пользу училищ и учителей сельских" (1858 р.) також використовує поняття "народна педагогіка".

Неперервна освіта – 1) цілісна сукупність засобів, способів, форм отримання, поглиблення і розширення загальної освіти, професійної компетентності, культури, виховання громадянської і моральної зрілості особистості; 2) явище освіти, всеохоплююче за повнотою, індивідуалізоване за часом, темпами і спрямованістю, що надає кожному можливості реалізації власної програми її отримання; 3) єдина система, що включає загальноосвітню і професійну школу, вищі спеціальні навчальні заклади, курси підвищення кваліфікації, перепідготовки кадрів, самоосвіту.

Структура неперервної освіти визначається як вертикальна наскрізна і горизонтальна:

– вертикальна наскрізна структура забезпечує інтеграцію ступенів освіти і поступальний розвиток особистості, а також наступність її загальної та професійної освіти;

– горизонтальна структура припускає наявність різних освітніх структур: основних, додаткових, державних, недержавних.

Освітній процес – 1) цілеспрямована взаємодія викладача й учнів, у ході якої вирішуються завдання освіти, розвитку та виховання учнів; 2) конкретний вид цілісного педагогічного процесу, що реалізує цілі освіти, виховання і загального розвитку

особистості в специфічних організаційних формах навчання, таких як урок, навчальне заняття, екскурсія, навчальна практика та ін.

У класичній типології виділяють: урок вивчення нового матеріалу; урок застосування та закріплення знань, умінь, навичок; повторювально-узагальнюючий урок; урок перевірки й оцінки знань, умінь та навичок; комбінований урок.

Педагог – 1) особа, фахом якої є навчання і виховання (шкільний учитель, вихователь дошкільного закладу, викладач і вихователь середнього і закладу вищої освіти тощо); 2) науковий працівник, який досліджує проблеми педагогіки як науки.

Педагогіка – наука про виховання, освіту та навчання людини на всіх етапах її вікового розвитку; наука про виховання підростаючого покоління і дорослих; вона є організованим впливом на світогляд і поведінку людей;

– наука про виховання людини; розкриває сутність, цілі, завдання та закономірності виховання, його роль у житті суспільства та розвитку особистості;

– наука про виховні відносини, що виникають у процесі взаємозв'язку виховання, освіти і навчання з самовихованням, самоосвітою, самонавчанням та спрямовані на розвиток людини;

– сукупність теоретичних і прикладних наук, що вивчають процеси виховання, навчання і розвитку особистості людини.

Педагогіка (загальна) (із грецького – paidagogike – дитя, ago – веду) – наука про виховання й освіту людини.

Під **об'єктом педагогіки** розуміють саму реальну педагогічну дійсність, тобто те, *що вивчає й описує педагогіка*.

Предметом педагогіки є *дослідження сутності* розвитку і формування людської особистості та визначення на цій основі теорії і методики виховання й навчання як спеціально організованого процесу.

Педагогіка авторитарна – напрям педагогічного мислення і практичної діяльності, який ґрунтується виключно на безумовному визнанні авторитету педагога і повному підпорядкуванню дитини його волі. Сучасна прогресивна педагогіка відкидає

принцип авторитаризму у вихованні і навчанні як такий, що суперечить завданням гуманістичного виховання дітей.

Педагогіка співробітництва – напрям педагогічного мислення і практичної діяльності, спрямований на демократизацію і гуманізацію педагогічного процесу. Полягає у спільній діяльності учителя й учнів, вихователя і вихованців, яка ґрунтується на взаєморозумінні та гуманізмі, на єдності інтересів і прагнень, метою якої є особистісний розвиток дитини у процесі виховання і навчання.

Педагогіка школи – галузь педагогіки, яка вивчає освітній процес у закладах загальної освіти (об'єкт); закономірності, зміст, форми, методи і засоби навчання і виховання учнів загальноосвітньої школи (предмет). Включає дидактику, теорію виховання і теорію управління, гігієну дітей і підлітків у тій частині, де співпадають об'єкт і предмет їх дослідження. Крім того, взаємодіє з віковою педагогікою, історією педагогіки, дефектологією та іншими галузями педагогічної науки.

Педагогічна діагностика – вивчення результативності навчально-виховного процесу у школі на основі змін у рівні вихованості учнів та зростанні педагогічної майстерності вчителів.

Педагогічна діяльність – самостійний вид діяльності, у якому реалізується передача досвіду і культури від покоління до покоління. Структура педагогічної діяльності відповідає загальній структурі діяльності і її можна представити у вигляді таких структурних компонентів: суб'єкт педагогічного впливу, предмет їх спільної діяльності, цілі навчання і виховання та засоби педагогічної комунікації. Структурні елементи педагогічної системи пов'язані між собою прямими й оберненими зв'язками. Можна виділити і функціональні компоненти педагогічної діяльності: 1) гностичний; 2) проєктувальний; 3) конструктивний; 4) організаторський; 5) комунікативний. Функціональні елементи визначають динамічний характер педагогічної діяльності. Крім того, педагогічну діяльність можна уявляти у вигляді множини задач, які розв'язує вчитель під час навчання і виховання учнівської молоді.

Педагогічна культура – 1) загальна характеристика особистості педагога, що відображає здатність до навчально-виховної діяльності в сукупності з ефективною взаємодією з учнями; 2) динамічна система педагогічних цінностей, способів діяльності та професійної поведінки людини; 3) суб'єктивний прояв загальнокультурного досвіду вчителя в умовах професійної діяльності, який визначає процес трансляції, інтерпретації й творення знань, цінностей і способів активності в навчально-виховному процесі та відображає рівень особистісно-професійної зрілості фахівця.

Аспекти педагогічної культури:

– соціальна сфера суспільства, спосіб збереження відносин і передачі соціально-педагогічного досвіду між поколіннями та людьми;

– частина загальнолюдської і національної духовної культури, сфера педагогічних цінностей, що включає педагогічні теорії, педагогічне мислення, педагогічну свідомість суспільства;

– сфера професійної діяльності, що включає суспільні вимоги до неї, закономірності культурної ідентифікації педагога, культуровідповідні освітні системи, педагогічні технології, способи створення культурних зразків громадського життя і педагогічної практики;

– особистісна властивість учителя, вихователя, батька, викладача вишу, керівника, що інтегрує педагогічну позицію, якості, професійні вміння, поведінку, індивідуальні досягнення у творчості.

Педагогічна культура є частиною загальнолюдської культури. У ній втілені духовні цінності освіти і виховання (педагогічні знання, теорії, концепції, накопичений педагогічний досвід, професійні етичні норми) та матеріальні (засоби навчання і виховання), а також способи творчої педагогічної діяльності, які слугують соціалізації особистості в конкретних історичних умовах.

Педагогічна культура вчителя – системне утворення, її основними структурними компонентами є: педагогічні цінності, творчі способи педагогічної діяльності, досвід створення вчителем зразків педагогічної практики з позицій гуманізму.

Показниками високого рівня сформованості педагогічної культури варто вважати:

– гуманістичну спрямованість особистості педагога;

– психолого-педагогічну компетентність і розвинене педагогічне мислення;

– освіченість у галузі предмета, який учитель викладає, і володіння педагогічними технологіями;

– досвід творчої діяльності, уміння обґрунтовувати власну педагогічну діяльність як систему (дидактичну, виховну, методичну);

– культуру професійної поведінки (педагогічного спілкування, мови, зовнішнього вигляду).

Педагогічний процес (освітній процес) – цілеспрямована, свідомо організована, динамічна взаємодія вихователів і вихованців, у процесі якої вирішуються суспільно необхідні завдання освіти й гармонійного виховання; цілісний процес, що органічно поєднує навчання, виховання і розвиток вихованців.

Педагогічний процес – цілісний освітній процес у єдності та взаємозв'язку з вихованням, навчанням, формуванням і розвитком, що характеризується спільною діяльністю, співробітництвом і є сприятливим найбільш повному розвитку особистості.

Педагогічна стратегія – найвищий рівень перспективної теоретичної розробки основних напрямів педагогічної діяльності, що реалізований у професійних уміннях і забезпечує успіх тактики педагогічної діяльності.

Порівняльна педагогіка займається порівняльним аналізом різноманітних педагогічних систем.

Професійна педагогіка – об'єкт дослідження – освітній процес у закладах початкової, середньої та вищої професійної освіти; предмет – закономірності, зміст, форми, методи і засоби професійної освіти. Як складові частини професійної педагогіки, розвиваються педагогіка профтехосвіти, педагогіка вищої школи, педагогіка середньої спеціальної освіти, які мають локалізовані об'єкт і предмет діяльності.

Розвиток – процес і результат кількісних та якісних змін в організмі людини, психіці, інтелектуальній та духовній сфері, зумовлених впливом зовнішніх (природних і соціальних: виховання, колективна діяльність, спілкування) і внутрішніх (анатомо-фізіологічні передумови, власна активність особистості, реалізована в діяльності), керованих (виховання та самовиховання) і некерованих (об'єктивних, стихійних впливів середовища) чинників.

Розвиток особистості – процес формування психічних якостей і властивостей особистості, що дозволяють пізнавати оточуючий світ; діалектично протирічний процес кількісних і якісних її змін; процес становлення особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих соціальних і природних процесів; процес кількісних і якісних змін, які відбуваються в організмі, психіці, інтелектуальній та духовній сферах людини під впливом зовнішніх (природне і соціальне середовище, виховання, колективна діяльність, спілкування) та внутрішніх (анатомо-фізіологічні передумови, особиста активність, що реалізується у діяльності), керованих (виховання і самовиховання) та некерованих (об'єктивний, стихійний вплив середовища) факторів; ряд внутрішньопов'язаних, послідовних і прогресивних змін, що характеризують рух людини від нижчих до вищих рівнів її життєдіяльності; ряд послідовно пов'язаних кількісних і якісних змін, що відбуваються з організмом людини від моменту її народження і до кінця життя, становлення людини як соціальної істоти; взаємопов'язаний процес кількісних і якісних змін, що відбуваються в анатомо-фізіологічному дозріванні людини, в удосконаленні її нервової системи і психіки, а також її пізнавальній і творчій діяльності, у збагаченні її світогляду, моральності, суспільно-політичних поглядів, переконань.

Середовище освітнє – частина соціокультурного простору, зона взаємодії освітніх систем (різних рівнів і типів), їх елементів, освітнього матеріалу і суб'єктів освітніх процесів.

Сімейна педагогіка – галузь педагогічної науки, об'єкт якої – процес формування особистості у сім'ї; предмет –

закономірності, протиріччя, специфіка формуючого впливу сім'ї. Джерелами сімейної педагогіки є етнопедагогіка, вікова, дошкільна педагогіка, теорія виховання, педагогічна психологія.

Соціалізація – 1) складний процес входження індивіда в соціум; 2) якісні та кількісні зміни системи ціннісних орієнтацій, ідеалів, моральних якостей особистості, необхідні для досягнення успіху у визначеному суспільстві (соціумі) і такі, що досягаються в процесі власної діяльності.

Спеціальна педагогіка досліджує навчання і виховання дітей з певними вадами.

Сурдопедагогіка (дефектологія) – наука про навчання і виховання глухонімих, глухих і туговухих дітей.

Структура педагогіки – відображення зв'язків і відносин, що склалися у ході історичного розвитку різних галузей педагогічних знань; визначає місце кожної з педагогічних наук, її роль для педагогічної практики.

Структура освітнього процесу – сукупність його складових частин, що відповідають компонентам педагогічної системи. Компоненти: цільовий, змістовий, операційно-діяльнісний, оціночно-результативний.

Теорія виховна – системний виклад основних ідей, цілей, закономірностей, принципів формування та розвитку особистості в конкретних історичних умовах економічного і соціально-політичного розвитку суспільства.

Теорія навчання (дидактика) – наукова дисципліна, об'єктом якої виступає процес навчання, який включає органічно взаємопов'язані викладання й учіння, а предметом – закономірні зв'язки і відношення, які функціонують у цьому процесі, зміст освіти, принципи, організаційні форми, способи та засоби реалізації цілей навчання.

Толерантність педагога – найважливіша професійна й особиста якість, що дозволяє вчителю будувати відносини з дитиною як товариські з метою підтримки її життєвого самовизначення.

Уміння – здатність належно виконувати певні дії, засновані на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок;

засвоєний людиною шляхом вправ спосіб виконання дії, який забезпечується сукупністю набутих знань і навичок; здатність особистості ефективно виконувати певну діяльність, застосовуючи набуті знання у змінених або нових умовах. Уміння характеризуються насамперед здатністю за допомогою знань осмислювати одержану інформацію, складати план досягнення мети, регулювати і контролювати процес діяльності. Уміння дозволяють виконувати дію не тільки у звичних ситуаціях, але й у змінюваних умовах. Професійна підготовка майбутнього вчителя передбачає оволодіння здобувачами під час навчання в освітньому закладі комплексом умінь, необхідних для їх професійної діяльності, а саме: гностичних, проєктувальних, конструктивних, комунікативних, організаторських.

Функції педагогіки – а) аналітична – теоретичне вивчення та пояснення сутності, протиріч, закономірностей, причиново-наслідкових зв'язків процесу виховання; аналіз, узагальнення, інтерпретація та оцінка педагогічного досвіду; б) прогностична – забезпечення науково обґрунтованого цілепокладання та планування розвитку системи виховання; ефективного управління освітньою політикою; в) проєктивно-конструктивна – розробка нових педагогічних технологій (змісту, форм, методів, засобів виховання і навчання), педагогічних систем, основ інноваційної педагогічної діяльності; впровадження результатів педагогічних досліджень у практику; науково-методичне забезпечення управління освітніми структурами.

Функції освітнього процесу відображають основні напрями організованого, цілеспрямованого педагогічного процесу.

Функції: освітні (реалізуються через передачу засобів, умінь та навичок, системи культурних цінностей); виховні (формування системи ціннісних установок і відносин); розвивальні (спрямовані на розвиток психічних процесів і властивостей особистості); соціалізуючі (набуття досвіду спільної діяльності і досвіду емоційно- ціннісних відносин із соціумом).

Ціннісні орієнтації – перевага визначених позицій і побудованих на їх основі способів поведінки, що формуються на

ґрунті співвіднесення суб'єктивного досвіду з існуючими в цьому соціумі моральними і культурними зразками:

– суб'єктивний, активний, діяльнісний початок, властивий людині як суб'єктові, що дозволяє особистості максимально виявляти свою взаємодію з навколишнім світом у всій його різноманітності – працею, людьми, природою і самим собою;

– система устремлінь особистості, а також характер цих устремлінь, рівень уявлень про ідеали, сенси життя та діяльності, що в сукупності лежать в основі активності кожної людини і становлять внутрішнє джерело її самоактивності.

Розрізняють:

"цінності життєдіяльності", до яких належать самореалізація, воля, інтерес, взаєморозуміння, співробітництво, підтримка. У їхній основі лежать поведінкові, діяльнісні норми та соціальні цінності, що забезпечують існування людини у співтоваристві з іншими людьми;

"цінності-чесноти", до яких належать альтруїзм, дугодомінантність, терпимість, емпатія. У їхній основі лежать найбільш значущі норми ставлення до іншої людини, які мають моральний і психологічний зміст.

Ціннісно-орієнтована діяльність – сприяння (допомога, підтримка) дорослих у процесі раціонального осмислення школярем загальнолюдських і соціальних цінностей світу, усвідомлення його особистої причетності до всіх її проявів.

Цінності – характеристики об'єктів і процесів, що мають найважливіше позитивне значення для людей. Поділяються на об'єктивні (предметні) та суб'єктивні ціннісні орієнтації.

Шкільна реформа – комплекс законодавчих і адміністративних заходів, спрямованих на модернізацію шкільної системи.

1) навчально-виховний заклад для навчання, освіти і виховання дітей, молоді і дорослих;

2) соціальний інститут, суспільно-державна система, покликана задовольняти освітні запити суспільства, особистості, держави.

Малокомплектна – школа, у якій через недостатню кількість дітей створюються різновікові, з малою наповнюваністю

(2–4 особи) класи й один учитель працює одночасно з декількома класами за навчальними планами відповідних вікових груп.

Недільна – освітні, професійні, релігійні і/або національні школи, де навчання проводиться по неділях.

Демократична – школа, у якій адміністративне управління сполучається з добре розвиненим і ефективно діючим суспільним самоврядуванням.

Школа як культурно-освітній простір – освітній простір, у якому культивується особистісне та професійне зростання педагогічних і управлінських кадрів, а також учнів та їхніх батьків як творчих особистостей.

Школа як система, що розвивається, – школа, у якій зберігається краще з того, що було створено, незаслужено забуте відроджується в нових формах, здійснюються інновації в усіх напрямах діяльності.

Школа дорослішання – термін був уведений у наукову лексику В. В. Давидовим для позначення сукупності розвитку особливих педагогічних технологій, які забезпечують розвиток. Їх характерними рисами є:

– введення вікової сертифікації та символізації, тобто побудова специфічних форм, методів, особливостей змісту та просторів освіти для кожної вікової групи, ступеня;

– оформлення вікових характеристик і перехідних періодів (урахування їх особистісної значущості);

– широка популяризація зразків дорослого життя (зокрема, й учительського).

Школознавство – галузь педагогічної науки, яка досліджує завдання, зміст і методи управління шкільною справою, систему керівництва школою та організації її роботи.

“Я-концепція вчителя професійна” – та частина “Я-концепції” особистості вчителя, що складається з того, як себе бачить та оцінює вчитель сьогодні (“актуальне Я”); того, як учитель бачить себе й оцінює щодо початкових етапів роботи в школі (“ретроспективне Я”); того, яким би хотів стати вчитель (“ідеальне Я”); того, як, на думку вчителя, його розглядають, учні та ін. (“рефлексивне Я”).

Список рекомендованих джерел

Основні

1. Грушевський М. С. Про українську мову і українську школу. – К. : Веселка, 1991. – 360 с.

2. Педагогіка: педагогічні завдання і тести : навч. посіб. / Євдокимов В. І., Пономарьова Г. Ф., Віцько О. В., Петриченко Л. О., Хижняк В. В. – Харків, 2011. – 344 с.

3. Зайченко І. В. Педагогіка : навчальний посібник / І. В. Зайченко. – К. : Освіта України, 2006. – Розділ "Дидактика". – С. 86–255.

4. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. [Електронний ресурс] / І. А. Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – 312 с. – Режим доступу : https://www.referat911.ru /Pedagogika/pedagogika-dobra-zyazjuna/415220-2961198-place4.html

5. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Г. Кремень. – К. : Педагогічна думка, 2008. – С. 151–156.

6. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму у контексті проблем освіти [Електронний ресурс] / В. Г. Кремень // Гуманізм та освіта: електронне наукове видання матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 11–13 червня 2006 р. / Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України, Вінницький національний технічний університет, Університет Євлє (Швеція). – Вінниця: Вінницький національний технічний університет (ВНТУ), 2006. – Режим доступу : http://conf.vstu.vinnica.ua /humed/2006/txt/ 06kvkpo.php (дата звернення 29.10.2016).

7. Кузьмінський А. І. Педагогіка: Завдання і ситуації: практикум / А. І. Кузьмінський, Л. П. Вовк, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – С. 60–138.

8. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навчальний посібник / В. І. Лозова, Г. В. Троцко. – Харків : ОВС, 2002. – С. 208–361.

9. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка / Н. Є. Мойсенюк : навчальний посібник. – 4-е видання, доповнене. – К., 2003. – С. 160–164.

10. Педагогіка : баз. підруч. для студ. вищ. навч. закладів / авторський колектив: Прокопенко І. Ф., Кремень В. Г., Суліма Є. М., Сухомлинська О. В. та інші. – Харків, 2015. – 572 с.

11. Ушинський К. Д. Про користь педагогічної літератури. Вибрані педагогічні твори / К. Д.Ушинський. – К., 1983. – С. 9–26.

12. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – С. 248–252.

13. Ярмаченко М. Д. Педагогічний словник / М. Д. Ярмаченко. – К. : Педагогічна думка, 2001. – С. 274.

Додаткові

14. Дубасенюк О. А. Практикум з педагогіки : навч. посіб. / О. А. Дубасенюк. – 4-те видання / за заг. ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченка. – Житомир: Житомир. держ. ун-т, 2005. – Розділ ІІ “Теорія навчання (Дидактика)”. – С. 108–197.

15. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навчальний посібник / О. М. Степанов, М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2005. – С. 370–376.

16. Якса Н. В. Основи педагогічних знань : навч. посіб. / Н. В. Якса. – К. : Знання, 2007. – 358, [140–156] с.

Тема 2. Професійна компетентність педагога у контексті сучасних освітніх трансформацій

Майстрами не народжуються,
ними стають.

Платон

Мета: сформувати професійну компетентність у здобувачів педагогічних спеціальностей.

Ключові поняття та категорії теми: професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна свідомість, педагогічна діяльність, педагогічні ситуації, педагогічні задачі, професіограма педагога, майстер-клас.

План лекційного заняття

1. Професійна компетентність педагога – система кваліфікаційних характеристик і професійних вимог.
2. Педагогічні здібності як передумова досягнення професійної компетентності вчителя.
3. Педагогічна свідомість і діяльність у структурі професійної компетентності вчителя.
4. Педагогічні дії, ситуації та задачі – технологічні основи професійної діяльності вчителя.
5. Професіограма педагога та її практична реалізація в умовах сучасних освітніх трансформацій.

План семінарського заняття

1. Професійна компетентність як педагогічне кредо вчителя.
2. Актуалізація знань щодо змісту та сутності понять “педагогічна дія”, “педагогічна ситуація”, “педагогічна задача”.
3. Класифікація видів педагогічних задач, етапи їх розв’язання та прийняття педагогічних рішень.
4. Моделювання й вирішення педагогічних ситуацій та задач.

5. Обговорення та аналіз варіантів вирішення педагогічних ситуацій та задач.

Завдання

1. Здійсніть ідентифікацію особистісних якостей, значущих для професії у сфері “людина-людина”, поданих у наведеному нижче переліку:

– стійке гарне самопочуття під час роботи з людьми;

– спрямованість на спілкування з людьми;

– безкорисне включення в суспільну та організаційну роботу;

– здатність швидко розуміти наміри, думки та настрої інших людей;

– здатність до емпатії;

– здатність розуміти взаємовідношення між людьми;

– здатність розкривати різні здібності у людей;

– здатність до комунікативної взаємодії з різними людьми;

– здатність до спілкування з різними за віком особами, вміння їх організувати та зацікавити справою, надати допомогу;

– здатність переконати різних за віком осіб у доречності розробленого плану дій.

Після підведення підсумків варто взяти до уваги, які якості треба розвивати майбутньому вчителю для формування педагогічної ідентифікації.

2. Назвіть основні компоненти професійної компетентності педагога. Відповіді запишіть із вказівкою порядкового номера і назви компонента.

3. На основі визнання науково-пізнавальних здібностей викладача складіть комплекс спеціальних завдань, в яких реалізовує себе і викладач, і той, хто навчається. Для прикладу: прищеплювати студентам інтерес до наукових відкриттів.

4. Напишіть, яку групу педагогічних здібностей, згідно з класифікаційними характеристами педагогічних здібностей, поданих у таблиці 2.1, характеризують такі афоризми (вписати назву групи та дати їй дефініцію):

Таблиця 2.1

Класифікаційні характеристики педагогічних здібностей

Дидактичні	становлять основу вмінь дохідливо, цікаво, чітко і зрозуміло викладати учням матеріал
Організаторські	вміння організувати учнів, захопити їх різними видами суспільно корисної діяльності, створити колектив і зробити його інструментом, за допомогою якого формується відповідна структура особистості
Комунікативні	здібності, що дозволяють встановлювати правильні стосунки з учнями, впливати на дитячий колектив, створювати здорову громадську думку
Перцептивні	здібності й уміння проникати у внутрішній світ дитини, «розуміти рух дитячого серця» (*В. Сухомлинський*)
Сугестивні	здатності за допомогою твердого слова, емоційно-вольового впливу домагатися потрібних результатів виховання
Науково-пізнавальні	здібності до оволодіння інформацією, знаннями з відповідної галузі науки, що допомагають учителеві вільно орієнтуватися у навчальному матеріалі
Емоційна стійкість	здатність контролювати себе, володіти ситуацією
Спостережливість	не лише в умінні бачити, чути, а й у наявності інтересу до того, на що спрямовано увагу. Уміння передбачати хід педагогічного процесу
Педагогічний оптимізм	оптимістичне прогнозування — провідна професійно-педагогічна здібність, опора на позитивне в становленні особистості

а) “Необхідно вміти читати людське обличчя, обличчя дитини …”

А. С. Макаренко _____;

б) “Словами можна смерть призупинити, словами можна мертвих оживити”.

А. Дістервег _____;

в) “Цілком зрозуміло, що вихователь, який не має авторитету, не може бути вихователем”.

А. С. Макаренко _____;

г) “Кожен, хто дотримується твердих і вивірених переконань і духовної самостійності, не позбавлений дослідження, вивчення і пов’язаних з цим зусиль”.

А. Дістервег_____;

д) “Там, де немає виховання, культування цієї потреби … ніякі хитрі організаційні залежності, ніякі підкорення не мають змоги відшкодувати убогості виховання.”

В. О. Сухомлинський _____;

е) “Із найбльш диких жеребчиків виходять найкращі коні, коли їх як слід виховати і виїздити”.

Плутарх_____;

ж) “Джерело знань є невичерпне: які б успіхи не набуло людство на цьому шляху, все одно людям необхідно шукати, відкривати, пізнавати”.

І. О. Гончаров _____.

5. Ознайомтеся з переліком якостей, якими повинен володіти учень сучасної школи, і дайте відповіді на такі запитання:

а) чому і як змінилися ці якості;

б) яким способом ці якості учнів детермінують вимоги до професійних якостей педагога?

Якості, якими має оволодіти учень сучасної школи:

– гнучко адаптуватися у мінливих життєвих ситуаціях;

– самостійно та критично мислити;

– чітко усвідомлювати та формулювати проблему, знаходити шляхи раціонального її вирішення;

– прогнозувати використання набутих знань;

– генерувати нові ідеї, творчо мислити;

– грамотно працювати з інформацією (вміти збирати потрібні факти, аналізувати їх, висувати гіпотези вирішення

проблем, робити необхідні узагальнення, зіставлення з аналогічними або альтернативними варіантами, встановлювати статистичні закономірності, робити аргументовані висновки, враховувати їх для вирішення нових проблем);

– активно спілкуватись, бути комунікабельним, контактним у різних соціальних групах, уміти працювати в колективі, орієнтуватись у складених ситуаціях, запобігати суперечок та вміти діяти в конфліктних ситуаціях;

– самостійно працювати над розвитком власної моральності, інтелекту, особистої культури.

6. Доповніть перелік педагогічних рис і якостей учителя, які визначають його професійну діяльність:

– уміння поставити себе на місце учня;

– об'єктивність і справедливість в оцінюванні знань і поведінки учнів;

– широка професійна ерудиція;

– уміння співробітництва і співтворчості з учнем;

– висока професійна компетентність;

– наявність почуття нового;

– володіння прикладними вміннями;

– вимогливість, поєднана з повагою;

– наявність доброго гумору;

– уміння використовувати в роботі передовий досвід та інноваційні технології.

Визначте ті з педагогічних якостей, які б ви поставили на перше, друге чи третє місце. Відповідь обґрунтуйте (письмово).

7. Професіограма (кваліфікаційна характеристика, або карта, атлас) – документ, у якому відображено морально-психологічні риси, необхідні для організації навчального процесу, які варто розвивати шляхом самовдосконалення та самоосвіти відповідно до вимог підготовки спеціаліста, вчителя-професіонала. Складіть професіограму педагога XXI століття.

8. Визначте зміст понять. Відповідь позначте у вигляді поєднання цифри та букви (наприклад, 1-А).

1.	Педагогічна діяльність	а	Реальні зміни особистості учня (його емоційно-ціннісної, пізнавальної та поведінкової сфер) у процесі педагогічної взаємодії
2.	Мета педагогічної діяльності	б	Діяльність педагога як управління діяльністю учнів у навчально-виховному процесі, спрямована на розвиток їхньої особистості
3.	Результат педагогічної діяльності	в	Модель кінцевого результату діяльності, що планується як ефект просування, зростання, зміни особистості учня
4.	Педагогічна компетентність	г	Комплекс професійних знань, способів діяльності та якостей особистості, що забезпечують високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності

9. Проаналізуйте наведені у таблицях 2.2; 2.3 тлумачення педагогічної ситуації та педагогічної задачі. Оберіть ті з них, які, на вашу думку, є найбільш конкретними. Аргументуйте свою думку.

Таблиця 2.2

Порівняльна таблиця понять “ситуація”

Поняття “ситуація”	**Автор(и)**
Ситуація – фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим та бажаним рівнями вихованості учнів і колективу, які враховує педагог у виборі впливу для стимулювання розвитку особистості	Словник термінології з педагогічної майстерності
Ситуація – це педагогічна реальність у всій сукупності умов і чинників. Характерною ознакою педагогічної ситуації є наявність суперечностей між педагогічною метою та можливостями її досягнення	Н. В. Гузій
Ситуація – це об’єктивний стан педагогічної системи у певний період	Л. Ф. Спірін
Ситуація – це поєднання умов, що забезпечують успіх, а сам успіх – результат подібної ситуації, яку спроможний організувати педагог	А. С. Бєлкін

Таблиця 2.3

Порівняльна таблиця поняття “задача”

Поняття “задача”	**Автор(и)**
Задача – це мета, поставлена за певних умов, яка повинна бути досягнута перетворенням цих умов згідно з певною процедурою	О. М. Леонт’єв
Задача – це мета, задана в конкретних умовах, яка потребує ефективного способу її досягнення	О. К. Тихомиров
Задача – це система, обов’язковими компонентами якої є предмет задачі та модель необхідного стану предмета задачі	Г. О. Балл
Задача – результат усвідомлення суб’єктом мети, умов і проблеми діяльності	Л. Ф. Спірін М. Л. Фрумкін
Задача – це згорнута схема людської діяльності	В. В. Раєвський
Задача – це подія, яка потребує переходу від однієї ситуації до іншої	В. В. Сєріков

10. Поясніть відмінність між педагогічною ситуацією та педагогічною задачею.

11. Проаналізуйте варіанти структур педагогічної задачі, які подані в таблиці 2.4. Яке з визначень, на вашу думку, є найбільш конкретним? Обґрунтуйте своє твердження.

Таблиця 2.4

Структура педагогічної задачі

Компоненти педагогічної задачі	**Автор(и)**
Обов’язковими компонентами задачі є початковий стан предмета задачі; модель потрібного стану (вимоги задачі)	В. О. Сластьонін
Компонентами задачі є: предмет, що перебуває в певному актуальному стані; вимога задачі, тобто модель потрібного стану предмета. Рішення складається у переведенні предмета з актуального стану до бажаного, потрібного	В. В. Сєріков
Задача – це системний об’єкт, основними компонентами якого є зміст задачі (предмет задачі, умови, вимоги), способи та засоби її розв’язання	Н. М. Тулькібаєва
Розв’язання задач пов’язане з умінням педагога переводити свого вихованця з менш діяльнісного в більш діяльнісний стан. Досягнутий рівень діяльнісного стану вихованця перевіряється за допомогою спеціально розроблених критеріїв	Н. В. Кухарєв

12. Визначте теоретичні положення щодо феномена творчої особистості. Розкрийте зміст креативності, творчих здібностей та творчого потенціалу педагога.

13. Підкресліть висловлювання, у яких визначаються ознаки креативності педагога:

– вміння володіти собою;
– спостережливість, увага;
– емпатійність;
– науково-творчий стиль мислення;
– здатність до прогнозування розвитку особистості.

14. Розробіть проєкт життєвого шляху педагога творчої спрямованості на прикладі відеоматеріалів та фільмів про А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинского, Ф. І. Шаталова.

15. Назвіть основні елементи (компоненти) педагогічної майстерності вчителя. Відповіді запишіть із вказівкою порядкового номера та назви елемента.

16. Проведіть майстер-клас у своїй групі за обраною темою. Для організації майстер-класу дотримуйтесь нижченаведеного методичного матеріалу.

Майстер-клас – це творча лабораторія педагога, можливість пізнати і використовувати унікальні методи та прийоми педагогічної діяльності; практичний показ авторських методик і нових технологій, виявлення проблем їх впровадження і можливостей адаптації у своїй педагогічній діяльності.

Майстер-клас спрямований на вирішення проблеми науково-методичної компетентності учасників.

Майстер-клас дозволяє:

– виявити новий підхід до навчання, ламає стійкі стереотипи;
– освоїти нові форми, методи і прийоми роботи;
– підтримувати атмосферу діалогу і інтерактивності;
– вирішувати проблемні завдання через програвання різних ситуацій;
– включати учасників в активну діяльність;
– організувати самостійну роботу учнів у малих групах.

Проведення майстер-класу дає можливість майстру заново осмислити й усвідомити свій педагогічний досвід, зрозуміти причини появи педагогічних засобів.

Майстер-клас характеризується як:

– спосіб передачі педагогічного досвіду;

– педагогічна знахідка, унікальний авторський жест, який претендує на універсальність;

– своєрідне навчання і вчення;

– сприяння, взаємодія, подія в просторі комунікації між людьми.

Етапи майстер-класу:

1 етап: презентація досвіду майстра.

2 етап: подання системи занять.

3 етап: імітаційна гра. Слухачі одночасно виконують дві ролі: учнів і експертів, присутніх на майстер-класі.

4 етап: моделювання. Самостійна робота слухачів з розробки власної моделі заняття (імітація заняття майстра) і її обговорення.

5 етап: рефлексія. Дискусія за результатами спільної діяльності майстра і слухачів. Результатом спільної діяльності є модель заняття, яку розробив слухач.

17. Виконайте вправи.

Вправа 1 "Бібліотерапія"

Прочитайте вірш або прозу. Проаналізуйте та обговоріть почуття, які у вас виникли. Зверніть увагу на внутрішню та зовнішню техніку.

Вправа 2 "Контроль та корекція постави"

Стати спиною до стіни. Руки опущені, голова торкається стіни. Якщо долоня не проходить між спиною і стіною, то постава добра. У інших випадках – рекомендації щодо усунення недоліку.

Педагогічні ситуації

Ситуація 1

Учениця звернулась до вчителя фізкультури, щоб дозволив їй сьогодні не здавати крос, а виконати його наступного разу. Педагог не дозволив і дівчинка бігала декілька кіл (певну відстань).

Ввечері вдома у дівчинки піднялась температура і наступного дня вона захворіла.

Батьки звинуватили педагога, який “спричинив”, “спровокував” хворобу, і звернулись зі скаргою до директора. Директор висловив догану вчителю.

Запитання та завдання

1. Чи була педагогічно доцільною вимога вчителя?
2. Чи можна вважати цього вчителя байдужою людиною?
3. Запропонуйте власний варіант поведінки.

Ситуація 2

До кабінету директора увійшов засмучений учитель фізкультури: “Що робити з Валерієм?” “А що сталося?”– запитав директор. “Перестав відвідувати уроки фізкультури, двічі не з’явився на тренування шкільної баскетбольної команди, а через тиждень – міські змагання. Я у нього при зустрічі запитую: “Хіба тобі не дорога честь школи?” А він мені у відповідь: “Я виступаю за честь суспільства!”

Запитання та завдання

1. Які методи впливу запропонував директор?
2. Які методи і прийоми впливу використали б ви?
3. Чи тактовною була поведінка вчителя?

Ситуація 3

Йде урок у 10 класі. У Віктора Петровича, вчителя математики, гарний настрій. Весь клас виконав домашнє завдання на “добре” і “відмінно”. Несподівано вчитель виявив, що завдання було списано зі шпаргалки. Вчитель змінився в обличчі, сів за стіл і...

Запитання та завдання

1. Які почуття виникли у вчителя?
2. Які дії, на вашу думку, треба вчинити Віктору Петровичу?
3. Які б ви запропонували власні методи впливу на школярів?

Ситуація 4

У гімназії несподівано дізналися, що на квартирі у Тетяни Р. часто збирається компанія юнаків і дівчат: випивають, грають у

карти, курять, залишаються на ніч. Батьки Тетяни в тривалому відрядженні, а бабуся хвора і не може приїжджати до онучки.

Запитання та завдання

1. Як мають поводити себе педагоги в такій ситуації?
2. Які поради ви б надали батькам Тетяни?

Ситуація 5

На практичному занятті учні розв'язували приклади. Вчителька заборонила користуватись калькулятором, а через хвилину, коли помітила, що школяр користується, відібрала і поклала на вчительський стіл.

Після заняття учень підійшов, щоб забрати калькулятор, а педагог не могла його знайти, бо його не стало.

Запитання і завдання

1. Які методи і прийоми впливу використали б ви?
2. Чи тактовною була поведінка викладача?
3. Які наслідки матиме така поведінка педагога?

Моделювання та вирішення педагогічних задач

1. Змоделюйте педагогічну задачу та проаналізуйте її за допомогою запропонованого алгоритму.

Модель вирішення педагогічної задачі

№ з/п	Етапи розв'язання	Операції
1.	Аналіз педагогічної ситуації	– діагностика ситуації; – визначення проблеми (протиріч)
2.	Теоретичний етап	– формулювання педагогічної задачі; – вибір оптимального способу вирішення; – розробка критеріїв успішності розв'язання задачі
3.	Практичний етап	– здійснення обраного засобу вирішення задачі
4.	Аналітичний етап	– підсумковий облік та оцінка отриманих результатів; – корекція варіанта розв'язання, підготовка до висунення нової задачі

2. Вирішіть педагогічні задачі.

Задача 1

Під час уроку один з учнів ставить учителю складне запитання. Відповідь на нього виходить за рамки знання і компетентності цього вчителя. Він не може на нього дати правильну відповідь.

Які дії педагога в цій ситуації?

Задача 2

В учнів був запланований похід у театр. Вчителька, завзята театралка, зацікавила учнів своєю розповіддю про майбутню виставу. Виходячи з класу, учні утворили "корок". І тут пролунало: "Ви що, очманіли? Як ви себе поводите? Ніяких театрів! Поверніться! Щоденники на стіл!" Учителька наводила "порядок".

Як треба педагогу вести себе у такій ситуації?

Задача 3

Учень вибігає з класу і сильно штовхає вчительку, що входить у клас. Учні завмерли. Хлопчик вибачився.

Як має вчинити вчитель у такій ситуації?

Задача 4

Під час пояснення вчителя учень четвертого класу Валерій П. був неуважний, перемовлявся з сусідом. Учитель замовк і викликав Валерія до дошки. Відповівши досить глибоко і правильно на поставлене учителем питання, Валерій чекав гарної оцінки. Але вчитель промовив: "Хотів поставити тобі "3", але випадково поставив "4". Нехай вже залишається так – не хочу бруднити журнал".

Якими мотивами керувався вчитель, створюючи цю ситуацію (викликаючи учня до дошки, оцінюючи його відповідь)? Оцініть з позицій учня і всього класу діяльність учителя. Розпочніть відтворення уявного монологу вчителя і учня.

Задача 5

Наташа, учениця третього класу, впродовж одного тижня отримала за домашні роботи три "двійки". Учитель вирішив сходити до її батьків. Прийшовши до Наташі, він застав там

гостей. Учителя запросили до столу. Хтось запитав: “А як вчиться Наташа?” Чи варто було вчителю приймати запрошення?

Запропонуйте свій варіант поведінки в такій ситуації, обґрунтуйте його доцільність.

Завдання для педагогічних роздумів і дискусій

1. Існує думка, що професія педагога унікальна. У чому полягає її унікальність?

2. Чи престижна професія вчителя? Обґрунтуйте свою позицію.

3. Як ви розумієте думку, що обов’язком педагога є соціальна відповідальність за результатами своєї праці?

4. Поміркуйте над принципами гуманного педагогічного процесу педагогічної діяльності Ш. О. Амонашвілі, що полягають у тому, щоб:

– дитина пізнавала і засвоювала “істинно людське” (правдиве, справедливе, наукове, моральне, добре, корисне);

– дитина пізнавала себе як людину;

– дитина виявляла свою істинну індивідуальність, що означає єдність і неповторність, отже, є особливою місією, наданою від природи;

– інтереси дитини збігалися із загальнолюдськими інтересами;

– носіями загальнолюдських інтересів є для дитини оточуючі її дорослі, особливо – вчителі;

– грубість, ущемлення особистості дитини, її гідності здатні провокувати дитину на асоціальні прояви.

5. Напишіть твір-мініатюру про власний ідеал сучасного вчителя, на основі якого ви будете здійснювати процес самовдосконалення.

6. Розкрийте сутність вислову Ш. О. Амонашвілі “Вчитель сам повинен бути людиною майбутнього й допомогти увійти дітям у власне майбутнє”. Обґрунтуйте власну думку.

7. Визначте параметри взаємозв’язку між педагогічною майстерністю та станом освіти в умовах її модернізації.

8. Доведіть, що гуманістична парадигма освіти більш за все відповідає вимогам часу.

9. Педагогіка співробітництва – це ідея спільної розвивальної діяльності дорослих і дітей, що супроводжується взаєморозумінням, проникненням у духовний світ одне одного, спільним аналізом ходу й результатів цієї діяльності; гуманістична установка на учня як суб'єкта навчального процесу звернення до його самосвідомості, його природного прагнення до самоствердження.

Проаналізуйте спільні провідні ідеї педагогіки співробітництва:

а) особистість як мета освіти, особистісна спрямованість освітнього процесу;

б) формування позитивної Я-концепції особистості;

в) особливості трактування індивідуального підходу;

г) педагогізація оточуючого середовища;

д) дидактика як активізуючий і розвивальний комплекс навчально-виховної діяльності.

Опрацьовуючи цю тему, зверніть увагу на індивідуальні підходи педагогів щодо реалізації визначених ідей, які висвітлені в їх роботах, у практичній діяльності.

Робота з науковими джерелами

1. Ознайомтеся з працею В. О. Сухомлинського "Що таке покликання до професії вчителя". Сформулюйте її основні тези та визначте особливості педагогічної діяльності *(хрестоматія).*

2. Прочитайте та проаналізуйте окремі поради В. Сухомлинського з його книги "Сто порад учителю" *(хрестоматія).*

3. Перегляньте журнали "Рідна школа" (за останній рік), які висвітлюють діяльність і здобутки кращих учителів України (за своєю спеціальністю), та сформулюйте основні ідеї педагогічного досвіду.

4. Ознайомтеся з особливостями педагогічної роботи, що були запроваджені в школі О. А. Захаренка, і проаналізуйте її виховні та навчальні можливості:

– виставлення в журнал оцінки у старших класах лише за згодою учня;

– практичні індивідуально-групові чи репетиторські заняття;

– щоденне коригування навчального процесу з урахуванням можливостей дитини;

– широка мережа гуртків;

– використання стимулів для дітей і дорослих.

Вимогливість та безкомпромісність у виставленні підсумкових оцінок за чверть тощо.

Проаналізуйте світоглядні ідеї відомого фундатора сучасної педагогічної науки І. А. Зязюна у книзі “Філософія педагогічної дії”. Визначте сутність педагогічної майстерності та її основні елементи: гуманістична спрямованість діяльності вчителя, професійна компетентність, педагогічні здібності та педагогічна техніка.

Тестові завдання

Оберіть правильну відповідь.

1. *Основна функція вчителя – це:*

а) застосування професійних знань та умінь;

б) навчання, освіта, виховання, розвиток і формування школярів;

в) керівництво процесом навчання та виховання, розвитком і формуванням.

2. *Функція передбачає дії:*

а) визначення цілей;

б) діагностування;

в) компетентність;

г) прогнозування;

д) чесність;

е) працелюбність;

ж) планування;

и) проєктування;

к) співробітництво;

л) організація;

м) відповідальність;
н) оцінювання;
п) аналітика;
р) контроль;
с) коригування.

3. *Чинники формування особистості:*
а) потреби, задатки, інтереси;
б) виховання, середовище, нахили;
в) спадковість, соціальне середовище, виховання.

4. *Розвиток – це:*
а) процес;
б) формування;
в) вплив;
г) зміна;
д) засвоєння.

5. *Рушійними силами розвитку особистості є:*
а) природні задатки і можливості;
б) вимоги дорослих і потреби;
в) протиріччя між потребами і можливостями;
г) природні задатки і вимоги.

6. *Розвиток здібностей, інтересів і обдарувань залежить від:*
а) організації і здійснення освітнього процесу;
б) природних задатків;
в) обсягу набутих знань;
г) кількості прочитаних книг.

7. *Особистістю людина стає, коли:*
а) самостійно і свідомо керує своєю поведінкою;
б) отримує паспорт;
в) оволодіває певною професією;
г) досягає вісімнадцятирічного віку.

8. *Процес розвитку особистості характеризується:*

а) неперервністю;

б) взаємозумовленістю;

в) прогресивністю;

г) однобічністю;

д) кількісними і якісними змінами;

е) біосоціальністю;

ж) тільки фізіологічними змінами.

9. *Особистістю людина стає, коли:*

а) досягає вісімнадцятирічного віку;

б) самостійно і свідомо керує своєю поведінкою;

в) оволодіває певною професією.

10. *Від народження дитина отримує:*

а) характер;

б) потреби;

в) інтереси;

г) задатки;

д) нічого;

е) діяльність.

11. *Задатки – це:*

а) готові психічні властивості, які, незалежно від зовнішніх факторів, виявляються на певному етапі життя;

б) уміння, навички;

в) отримані від народження природні потенції розвитку певних психічних властивостей.

12. *Індивідуальні властивості особистості формуються під впливом:*

а) тільки спадковості;

б) навколишнього середовища і виховання;

в) природних задатків, суспільних обставин і діяльності самої дитини.

13. *Дитина засвоїть ту мову, яка:*

а) передається спадково;

б) якою користуються оточуючі;

в) засвоїть мову своїх батьків, навіть серед тварин (наприклад, Тарзан).

14. *Для вирішення протиріч у розвитку особистості необхідно:*

а) надати дитині можливість робити все, що вона хоче;

б) примусити робити те, що потрібно суспільству;

в) процес саморозвитку і педагогічний процес повинні збігатися.

15. *Навчання ефективно впливає на процес розвитку тоді, коли:*

а) орієнтується на вже розвинені здібності;

б) перебуває поза межами можливостей дитини;

в) перебуває в зоні найближчого розвитку здібностей дитини.

16. *Основними ступенями педагогічної майстерності є:*

а) педагогічний професіоналізм, педагогічна майстерність, педагогічне новаторство;

б) педагогічна діяльність, педагогічна творчість, педагогічне новаторство;

в) педагогічна вихованість, педагогічна творчість, педагогічне новаторство.

17. *Важливою складовою педагогічної діяльності є її:*

а) гуманістична спрямованість;

б) авторитарна спрямованість;

в) національна спрямованість.

18. *Педагоги всіх рівнів мають формувати в собі почуття:*

а) інтелігентності;

б) самовпевненості;

в) розкутості.

19.*Характер спілкування викладача з учнем (студентом) визначає основні стилі його роботи:*

а) авторитарний, демократичний і ліберальний;

б) демократичний, нейтральний і байдужий;

в) авторитарний, доброзичливий і гуманний.

20. *Стиль спілкування визначає три типи викладачів:*

а) “проактивний”, “реактивний” і “надактивний”;

б) “недоактивний”, “предреактивний” і “надактивний”;

в) “предактивний”, “реактивний” і “недоактивний”.

21. *Важливою передумовою становлення професіоналізму й педагогічної майстерності викладача є наявність у нього:*

а) необхідних соціально-психологічних якостей і культурно-педагогічних умінь;

б) необхідних соціально-культурних якостей і педагогічних умінь;

в) необхідних соціально-педагогічних якостей і психолого-педагогічних умінь.

22. *Наступний елемент педагогічної техніки – це вміння педагога управляти як:*

а) своїм фізичним станом, розумом та настроєм, так і вихованців;

б) своїм моральним станом, емоціями та мисленням, так і вихованців;

в) своїм психічним станом, емоціями та настроєм, так і вихованців.

23. *Професійно важливими якостями вчителів є:*

а) педагогічна комунікативність; педагогічна спрямованість та її авторитарний характер; педагогічна творчість;

б) педагогічні здібності; комунікативність; педагогічна спрямованість та її демократичний характер; педагогічна жорсткість;

в) педагогічні здібності; комунікативність; педагогічна спрямованість та її гуманістичний характер; педагогічна творчість.

24. *Усі сучасні педагогічні концепції (педагогіка співробітництва, гуманістична педагогіка, особистісно зорієнтована педагогіка) ґрунтуються на:*

а) демократичному, рівноправному і гуманному спілкуванні та формуванні суб'єкт-суб'єктних взаємин у педагогічному процесі;

б) авторитарному, рівноправному і шанобливому спілкуванні та формуванні суб'єкт-об'єктних взаємин у педагогічному процесі;

в) діалогічному, культурному спілкуванні та формуванні суб'єкт-об'єктних взаємин у педагогічному процесі.

25. *Хто із великих педагогів вирішив нерозв'язне завдання одночасного вчення дітей з різним рівнем розвитку без додаткових занять, без яких не було б "вирівнювань":*

а) В. Шаталов;

б) С. Лисенкова;

в) В. Сухомлинський.

26. *Педагогіка співробітництва – це:*

а) педагогіка, орієнтована на принципи педагогічного досвіду відомих учених;

б) напрям педагогічного мислення і практичної діяльності, метою якого є демократизація і гуманізація діяльності;

в) здатність підтримувати спеціально сприятливий морально-психологічний клімат у навчальній групі.

27. *Автор поняття "педагогічна техніка":*

а) А. С. Макаренко;

б) І. А. Зязюн;

в) К. С. Станіславський.

28. *Засобами педагогічної техніки є:*

а) самовихування і самопочуття;

б) мова і невербальні засоби;

в) методи і прийоми.

29. *Мистецтво виявити свої думки, почуття, настрій, стан рухами м'язів обличчя:*

а) міміка;

б) виразність;

в) пантоміміка.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення професійній компетентності педагога.
2. Сформулюйте права та обов'язки вчителя, спираючись на Закон України "Про загальну середню освіту".
3. Охарактеризуйте педагогічні здібності як передумову досягнення професійної компетентності вчителя.
4. Розкрийте сутність педагогічної діяльності вчителя.
5. Зробіть порівняльний аналіз понять "педагогічна свідомість" і "педагогічна діяльність".
6. Наведіть приклади педагогічних ситуацій і задач та запропонуйте варіанти їх вирішення за наведеної вище моделлю.
7. Визначте педагогічні дії, ситуації та задачі як технологічні основи професійної діяльності вчителя.
8. Охарактеризуйте гуманно-особистісний підхід до дитини на основні положень педагогіки співробітництва.
9. Висвітліть "Ушляхетнення душі та серця дитини" в досвіді Ш.О. Амонашвілі.
10. Розкрийте світоглядні ідеї І. А. Зязюна у новій українській школі.
11. Окресліть провідні напрями роботи в школі А. Захаренка.
12. Визначте сутність технології інтенсивного навчання В. Ф. Шаталова та її складових: опора, опорний сигнал, опорний конспект. Зверніть увагу на особливості здійснення учнями самостійної роботи вдома, на форми контролю й оцінювання знань.
13. Складіть у вигляді схеми або таблиці власну професіограму педагога.

Термінологічний словник

Авторитарна педагогіка (від фр. *autoritaire* – владний, лат. *auctoritas* – влада, вплив) – система поглядів на виховання, заснована на примусі й підпорядкуванні, обов'язкових вимогах, режимних установленнях; розглядає дитину як об'єкта навчання й виховання; вимагає незаперечного виконання вказівок педагога, трактує педагогічні дії як вплив.

Авторитарний стиль педагогічного спілкування – стиль спілкування вчителя з учнями/студентами, що характеризується формально-функціональним підходом до учня/студента. За авторитарного стилю учнівської групи визначає кожну конкретну мету з огляду лише на власні установки; суворо контролює виконання будь-якого завдання й суб'єктивно оцінює досягнуті результати. Цей стиль керівництва є засобом реалізації тактики диктату й опіки.

Авторитарність – соціально-психологічна характеристика особистості, що відображає її прагнення максимально підпорядкувати своєму впливу партнерів з взаємодії та спілкування. Авторитарність – стиль поведінки й ставлення до інших людей, що характеризуються домінуванням, тиском на інших, примусом, підпорядкуванням собі, антидемократичністю. Легко переростає в командування, волюнтаризм.

Авторитет (від лат. *autoritas* – вплив, влада) – визнання за індивідом права на ухвалення відповідального рішення в умовах спільної діяльності; добровільне визнання частиною людей (групою) переваг якоїсь однієї людини (чи іншої групи), що призводить до її підвищеного впливу на них.

Авторитет педагогічний – загальновизнана значущість гідності учителя й заснована на цьому сила його виховного впливу на дітей. До таких переваг належать висока духовність, культура, інтелігентність, ерудиція, високі моральні якості, педагогічна майстерність, репутація, міра дії педагога, батьків, друзів, колективу, установи на особистість вихованця. Справжній педагогічний авторитет спирається не на посадові й вікові привілеї, а на високі особистісні й професійні якості вихователя: демократичний стиль співпраці з вихованцями, емпатію,

здатність до відкритого спілкування, позитивну Я-концепцію вчителя, його прагнення до постійного вдосконалення, ерудованість, компетентність, справедливість і доброту, загальну культуру.

Агресія педагогічна (лат. *agaggressio,* від лат. *aggredior* – нападаю) – вороже ставлення до учнів, деструктивна професійна поведінка, зумовлена професійною деформацією педагога й пов'язана з педагогічним впливом, що суперечить нормам професійної педагогічної діяльності, етики та деонтології (В. Дикова).

Адаптація соціальна (від лат. *adapto* – пристосовую і *socialis* – суспільний) – постійний процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища; результат цього процесу. Соціальна адаптація – процес, що забезпечує безболісне входження особистості в соціум, пристосування до нього на основі добровільного прийняття громадських норм і вимог, оволодіння практико зорієнтованими знаннями й комунікативними вміннями, необхідними для гармонізації міжособистісних відносин у соціокультурному середовищі.

Акмеологія (від гр. *akme* – найвищий ступінь будь-чого, вершина, *logos* – слово, мовлення, учіння) – наука про досягнення вершин життєдіяльності людини; наука, що комплексно досліджує розвиток дорослої людини (О. Бодальов, А. Деркач, Н. Кузьміна).

Акмеологія педагогічна – галузь педагогіки, що досліджує закономірності та чинники досягнення вершин професіоналізму педагога; наука, що досліджує рівні професіоналізму педагога, умови та закономірності досягнення вершин професійної зрілості й особистості педагога.

Акселерація (від лат. *acceleratio* – прискорення) – прискорення темпів вікового розвитку дітей і підлітків порівняно з попередніми поколіннями.

Актуалізація (від лат. *actio* – дія, діяльність) – процес і результат довільних (умисних) або мимовільних (неумисних) психічних дій, що полягають у витяганні з пам'яті засвоєної інформації або досвіду та підготовки їх до негайного використання.

Акцентуація (від лат. *accentuatio*) – 1) надмірна вираженість деяких рис характеру; 2) виокремлення певної властивості або ознаки на фоні інших, її особливий розвиток.

Альтернативна освіта – це процес і результат засвоєння людиною систематичних знань, умінь і навичок, розвиток розуму та почуттів, формування світогляду і пізнавальних інтересів за межами конвенціональної системи шкільництва (О. Заболотна).

Альтернативна школа (від лат. *alter* – інший) – 1) недержавні навчальні заклади нового типу (гімназії, ліцеї, коледжі); 2) "вільні школи" в країнах Західної Європи і США, неповні й повні середні школи, що діють паралельно або замість звичайних шкіл та забезпечують освіту, альтернативну за змістом або методам і формам роботи з учнями.

Альтруїзм (від лат. *alter* – інший) – система ціннісних орієнтації особистості, у якій центральним мотивом і критерієм моральної оцінки є інтереси іншої людини або соціальної спільноти. Протилежний до поняття „егоїзм". Альтруїзм – безкорислива турбота про благо інших і готовність жертвувати для інших своїми особистими інтересами.

Амбіції (від лат. *ambitio* – честолюбність, пиха, від *ambio* – обходжу, домагаюсь) – високий рівень домагань, висока самооцінка, загострене честолюбство.

Аналіз педагогічного досвіду – спосіб дослідження педагогічних об'єктів, що дозволяє виділяти окремі частини з цілого й піддавати їх самостійному вивченню. Елементи педагогічного досвіду оцінюються з погляду їх педагогічної ефективності.

Аналогія (від гр. *αναλογια* – відповідність) – умовивід, у якому від подібності предметів в одних ознаках робиться висновок про подібність цих предметів в інших; один зі шляхів установлення новою системою зв'язків за результатами виявлення близької або віддаленої подібності між відомим і необхідним способом дії, відомою й невідомою закономірністю.

Анкета (від фр. *enguete*) – опитувальний лист для отримання відповідей на заздалегідь складену систему питань; використовується для отримання будь- яких відомостей про того,

хто її заповнює, а також у разі вивчення думок великих соціальних груп; може бути відкритою (вільні відповіді випробовуваного), закритою (вибір відповіді з пропонованих), змішаною.

Анкетування – метод психолого-педагогічного дослідження за допомогою анкет; метод масового збору інформації за допомогою спеціально розроблених опитувальників.

Артистизм педагогічний – комплекс професійно значущих, взаємозв'язаних та взаємозумовлених якостей особистості викладача, який забезпечує досконале володіння способами педагогічної техніки та навичками перевтілення, виразної, естетично-привабливої передачі навчального матеріалу з метою максимальної реалізації індивідуального потенціалу викладача (Д. Будянський); здатність до органічного існування в умовах педагогічного процесу, внутрішня витонченість, прагнення до нестандартних рішень через образні асоціації, уміння вибудовувати свою поведінку в ті моменти, коли здійснення педагогічної дії одним тільки природним почуттям, позбавленим педагогічної заданості надзавдання, не призводить до бажаного результату, й необхідна свідомо створена поведінка відповідно до ситуації.

Атмосфера уроку – якісна характеристика уроку, діловий настрій учасників педагогічного процесу та тон взаємин між ними, що опосередковується всім предметно-просторовим середовищем уроку. Середовище формує сукупність матеріальних умов (оформлення класу, порядок розташування меблів, зовнішній вигляд учителя та учнів), інформаційних та комунікативних (стиль спілкування, увага учасників педагогічного процесу один до одного, інтонація тощо) ресурсів, технічних засобів здійснення освітнього процесу.

Аутсайдер (англ. *outsider* – сторонній) – член групи, знехтуваний нею з різних причин.

Афект (від лат. *affectuctus* – душевне хвилювання) – сильний та відносно короткочасний стан емоційного збудження, що виникає внаслідок дії на психіку причин, пов'язаних з незадоволенням важливих для людини потреб, стрімкою зміною

важливих для суб'єкта життєвих обставин, що супроводжується чітко вираженими руховими проявами та змінами у функціях внутрішніх органів.

Афіліація (від англ. *affiliation* – поєднання, зв'язок) – прагнення людини бути в товаристві інших людей; мотивована емоційна потреба у спілкуванні, емоційних контактах, у створенні доброзичливих стосунків.

Бар'єри в педагогічному спілкуванні – перешкоди, що зумовлюють опір суб'єктів педагогічного спілкування. Це бар'єри фізичні (простір, дистанція, час, якими вчитель віддаляє себе від учнів, "закриває" себе), соціальні (постійне підкреслювання своїх переваг), гностичні (коли педагог не адаптує своє мовлення до рівня розуміння школярів, висловлюється великими реченнями – понад 17 слів, надто швидко – понад 2,5 слова за секунду, недоказово), естетичні (несприйняття співрозмовником естетики зовнішнього вигляду, особливостей міміки), емоційні (невідповідність настрою, негативні емоції, що деформують сприймання), психологічні (у вигляді негативних установок, що виникли на підставі попереднього досвіду, незбіг інтересів тощо).

Бесіда – метод залучення учнів до обговорення, аналізу вчинків та вироблення моральних оцінок, що ґрунтується на питаннях-відповідях; метод отримання інформації на основі вербальної (словесної) комунікації.

Бібліотерапія – метод саморегуляції, що пов'язаний із впливом читання книг на емоційний та психофізіологічний стан людини. Бібліотерапія включає і звернення до літератури певного жанру, і самостійну літературну творчість.

Благозвучність голосу – якість професійного педагогічного голосу: чистота його звучання, відсутність неприємних ознак (хрипоти, сипіння, гугнявості тощо). Уміння надати своєму голосу благозвучності сприймається слухачами (на підсвідомому рівні) як ознака вихованості, інтелігентності, вимогливості до себе.

Булінг шкільний (від. англ. *bully* – зачіпати, залякувати) – агресивне переслідування одного з членів шкільного колективу з

боку інших членів колективу або його частини. Типи булінгу – фізичний (завдання ударів, штовхання, пошкодження або крадіжка власності); словесний (обзивання, глузування або висловлювання, якими ображається стать, раса або сексуальна орієнтація), соціальний (виключення інших із групи чи поширення пліток або чуток), у письмовій формі (написання записок або знаків, що є болючими чи образливими), електронний (загальновідомий як кібербулінг, поширення чуток та образливих коментарів з використанням електронної пошти, мобільних телефонів (наприклад надсилання СМС) і сайтів соціальних мереж). Основні ознаки булінгу – нерівність сил, повторюваність, неадекватно висока чутливість жертви.

Взаємодія педагогічна – узгоджена діяльність учителя й учнів, спрямована на досягнення спільних цілей і результатів та вирішення важливих завдань. Педагогічна взаємодія – особлива форма зв'язку між учасниками освітньо-виховного процесу, у ході та за результатами якого відбувається взаємне збагачення інтелектуальної, емоційної, діяльнісної сфер учасників цього процесу; взаємний і плідний розвиток якостей особистості педагога та його учнів на основі рівності у спілкуванні й партнерства в спільній діяльності; особистісний контакт вихователя і вихованця(ів), випадковий або умисний, приватний або публічний, тривалий або короткочасний, вербальний або невербальний, такий, що має наслідком взаємні зміни їхньої поведінки, діяльності, стосунків, установок; особистий контакт вихователя та вихованців, унаслідок якого відбуваються взаємні зміни їх поведінки, діяльності, відносин, установок (О. Задоріна). Проявляється у вигляді співпраці, коли обома сторонами досягається взаємна згода й солідарність у розумінні цілей спільної діяльності та шляхів її досягнення, і у вигляді суперництва, коли успіхи одних учасників спільної діяльності стимулюють або гальмують більш продуктивну й цілеспрямовану діяльність інших її учасників.

Взаєморозуміння – система почуттів, взаємин, що дозволяє узгоджено досягати мети спільної діяльності і спілкування,

приводити до довіри, створюючи умови для саморозкриття здібностей кожного.

Виховання – 1) цілеспрямована професійна діяльність педагога, що сприяє максимальному розвитку особистості дитини, входженню її в контекст сучасної культури, становленню як суб'єкта власного життя, формуванню її мотивів і цінностей; 2) цілісний, свідомо організований педагогічний процес формування в навчально-виховних установах спеціально підготовленими фахівцями; 3) цілеспрямована, керована й відкрита система виховної взаємодії дітей і дорослих, у якій вихованець є паритетним учасником, і є можливість вносити в неї (систему) зміни, що сприяють оптимальному розвитку дітей (*у цьому визначенні дитина є і об'єктом, і суб'єктом*); 4) надання вихованцеві альтернативних способів поведінки в різних ситуаціях, який залишає за ним право вибору й пошуку свого шляху; 5) процес і результат цілеспрямованого впливу на розвиток особистості, її стосунків, рис, якостей, поглядів, переконань, способів поведінки в суспільстві (*у цій позиції дитина – об'єкт педагогічної дії*); 6) цілеспрямоване створення умов для освоєння людиною культури, переведення її в особистий досвід через організований тривалий вплив на розвиток індивіда з боку виховних інститутів, які оточують, соціального й природного середовища, з урахуванням його потенційних можливостей з метою стимулювання його саморозвитку й самостійності (В. Межериков). Виховання також розглядається як розвиток спрямованості особистості – процес і результат.

Відчуженість професійна (педагога) – деструкція професійної спрямованості особистості педагога, яке позначає стан утрати професіоналом спільності із професійною групою та втрату професійної ідентичності.

Візуальний контакт (контакт очей) – це погляд співрозмовників, фіксований один на одному, що означає зацікавленість партнером і зосередженість на тому, що він свідчить.

Вплив педагогічний – 1) активні дії дорослого та готовність їх прийняття дитиною; 2) вплив педагога на свідомість, волю, емоції вихованців, на організацію їх життя й діяльності в інтересах

формування в них необхідних якостей і забезпечення успішного досягнення заданих цілей. Припускає активні дії дорослого й готовність їх прийняти дитиною, тобто бути виховуваним. Це породжує суб'єкт-об'єктні стосунки, які ставлять учня в пасивну позицію.

Геніальність (від лат. *genialis* – властивий генієві, плідний) – соціальна якість особистості, що визначається вищою мірою прояву її таланту та активної діяльності; 2) найвищий ступінь обдарованості, прояву творчих сил людини. Термін "геніальність" уживають і для позначення здатності людини до творчості, і для оцінки її результатів.

Гігієна голосу (від гр. *hihieinos* – цілющий, такий, що приносить здоров'я) – сукупність заходів щодо збереження високої працездатності голосового апарату; включає три основних компоненти: гігієна дихання (центральний момент – вдих через ніс), гігієна харчування (їжа й напої не повинні травмувати слизову оболонку глотки й гортані), психогігієна (уникнення перевтоми та надмірних емоцій). Гігієна голосу передбачає: дотримання спокійного психологічного клімату; заняття фізкультурою, загартування, правильну організацію праці та відпочинку; позбавлення шкідливих звичок (куріння, уживання алкоголю); дотримання режиму голосового навантаження; уникнення монотонності мовлення; дотримання чистоти в приміщеннях (один з ворогів голосу – пил крейди).

Гідність – моральне ставлення людини до себе, яке відображає уявлення про власну цінність, моральну рівність з іншими людьми; ставлення до людини інших людей, які визнають її цінність (Г. Васянович).

Гіперактивність дитини – сукупність симптомів, пов'язаних з надмірною психічною та моторною активністю.

Гнучкість педагогічна – складне багатомірне психічне утворення, яке зумовлює здатність учителя відмовлятися від способів поведінки та прийомів емоційного реагування, що не відповідають ситуації та завданням, та виробляти або приймати нові, оригінальні підходи до вирішення проблемної ситуації у разі незмінних принципів і морально-етичних засад життєдіяльності (Л. Мітіна).

Голос педагогічний – професійно сформований голос, що повною мірою забезпечує звуковий бік педагогічного спілкування. Основні ознаки педагогічного голосу: гучність, діапазон, тембр, польотність, гнучкість, витривалість, благозвучність, адаптивність та ін.

Гра – форма діяльності в умовних ситуаціях, спрямована на відтворення й засвоєння громадського досвіду, фіксованого в соціально закріплених способах здійснення предметних дій, у предметах науки й культури. На думку А. Фурмана, гра – це не лише одне з трьох (поруч з працею) учінь становлення індивіда як суб'єкта життєактивності й особистісних соціальних взаємодій і міжперсональних стосунків, а й самобутній спосіб окультурення людини в соціумі та універсальний шлях-модус олюдненого самотворення буття.

Гуманізм (від лат. *humanus* людяний, людський) – принцип світогляду, основою якого є визнання безмежності можливостей людини та її здатності до самовдосконалення, прав особистості на вільне виявлення своїх думок, переконань і реалізацію своїх здібностей, утвердження блага особистості як критерію оцінки рівня суспільного успіху.

Гуманна педагогічна позиція – ціннісно-смислове ставлення педагога до дітей, яке виявляється в любові, захисті їхніх прав та інтересів, турботі про їхнє здоров'я й самопочуття, діалогічному спілкуванні, теплому прийнятті кожної дитини такою, якою вона є, підтримці кожної дитячої індивідуальності.

Гуманізація освіти (суб'єктно-особистісна спрямованість освіти) – переорієнтація на особистісну спрямованість, процес та результат розвитку й самореалізації особистості та засіб її соціальної й економічної стійкості та соціального захисту в умовах ринкових відносин.

Гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людяний) – визнання цінності людини як особистості й права на вільний розвиток і виявлення своїх здібностей, утвердження блага людини як критерію оцінки суспільних відносин. Основу гуманізму становлять переконання в безмежності можливостей

людини та її здатності до вдосконалення, вимога свободи й захисту гідності особистості, ідея про право людини на щастя.

Демократичний стиль педагогічного спілкування – стиль педагогічного спілкування, який зорієнтовано на розвиток активності учнів, залучення кожного до розв'язання спільних завдань.

Деонтологія педагогічна – наука про професійну поведінку педагога; професійна етика, що гарантує стосунки довіри між учасниками діяльності й спілкування. Означає терпимість щодо інших людей та їх ідей, моральну відповідальність за прийняті в навчальній і виховній діяльності рішення. Термін "деонтологія" було введено на початку XIX ст. англійським філософом І. Бентамом для позначення науки про професійну поведінку людини.

Деформація професійна – зміна якостей особистості (стереотипів сприйняття, ціннісних орієнтацій, характеру, способів спілкування та поведінки) внаслідок впливу тривалого виконання професійної діяльності; негативний вплив професії на психологічні та фізіологічні характеристики людини, що ускладнюють її поведінку в буденному, "непрофесійному" житті (О. Ноженкіна).

Деформації особистості педагога – негативні новоутворення особистості педагога, що супроводжують деструктивну професіоналізацію; системні зміни сутнісних (інтегральних) характеристик особистості, професіонала, що приводять до спрощення системи педагогічного спілкування, професійної діяльності, образу професії та себе в ній. Характерні ознаки: синдром хронічної втоми; синдром емоційного вигоряння; а також авторитарність, демонстративність, абсолютизована дидактичність, педагогічний догматизм, домінантність функцій влади, індиферентність, консерватизм, педагогічна агресія, рольовий експансіонізм, соціальне лицемірство, інформаційна пасивність, навчена безпорадність та ін.

Децентрація – здатність людини відмовитися від своїх особистих егоїстичних інтересів, амбітності й уміння мислити альтернативно.

Діяльність педагогічна – 1) професійна діяльність, спрямована на створення в педагогічному процесі оптимальних умов для виховання, розвитку й саморозвитку особистості вихованця та вибору можливостей вільного і творчого самовираження; система педагогічно доцільних дій, спрямованих на підготовку молоді до самостійної діяльності, на створення в педагогічному процесі оптимальних умов для виховання, розвитку й саморозвитку особистості вихованця й вибору можливостей його вільного і творчого самовираження. Основна проблема педагогічної діяльності – поєднання вимог і цілей учителя з можливостями, бажаннями й цілями учнів; успішне здійснення педагогічної діяльності зумовлюється рівнем професійної свідомості вчителя, володіння ним педагогічною технологією, педагогічною технікою. *Три моделі педагогічної діяльності*: педагогіка примусу (авторитарна педагогіка), педагогіка повної свободи, педагогіка співпраці.

Дидактогенія (від гр. *didaktikos* – повчальний, *genos* – походження) – негативний психічний стан учня, що викликаний порушенням педагогічного такту з боку педагога (тривожність, пригнічений настрій, страх, фрустрація тощо) та негативно впливає на діяльність і міжособистісні стосунки учнів.

Дикція (від лат. *diktio* – виголошування промови) – характеристика мовленнєвої діяльності людини, що виявляється в ясності та чіткості вимови слів, складів і звуків; міра виразності у вимові слів, складів і звуків, визначальна розбірливість мовлення й розуміння його іншими людьми. Недосконаліть дикції пов’язана і із в’ялою артикуляцією, і з дефектами мовленнєвого апарату.

Дискусія (від лат. *discussion* – розгляд, дослідження) – форма колективного обговорення будь-якого питання, проблеми, мета якого – виявити істину через зіставлення різних поглядів.

Дистанція в спілкуванні – відстань між тими, хто спілкується, міжособистісний простір спілкування. У контексті невербальних засад педагогічної взаємодії вирізняють дистанцію в спілкуванні: публічна (4–7 м), соціальна (1,2–4 м), особистісна (персональна) (0,45–1,2 м) та інтимна (до 0,45 м).

Дисципліна (від лат. *disciplina* – учення, виховання, розпорядок) – певний порядок поведінки людей, що забезпечує узгодженість дій у суспільних відносинах, обов'язкове засвоєння й виконання особистістю встановлених правил.

Дисциплінованість – 1) вольове зусилля особистості, що проявляється в діях та поведінці людини відповідно до норм і правил, прийнятих у суспільстві; 2) позитивне ставлення учнів до виконання встановленого порядку, дотримання якого є обов'язковим для всіх учнів школи, а саме: правил поведінки школярів, які не тільки регламентують життя дітей у школі, а й слугують відповідними критеріями оцінки їхньої поведінки та вчинків.

Дитиноцентризм – стиль виховання дитини, підґрунтям якого є культ дитини, пріоритет її інтересів і бажань; забезпечення процесу виховання й навчання кожної дитини на основі розвитку її природних здібностей.

Діагностика психолого-педагогічна (від гр. *diagnostikos* – здатний розпізнавати) – галузь психології та педагогіки, яка розробляє методи виявлення індивідуальних особливостей і перспектив розвитку та виховання особистості.

Діалог (від гр. *διάλογος* – розмова, бесіда) – форма спілкування у вигляді питань та відповідей, що передбачає здатність слухати й розуміти співрозмовника.

Діалогічне педагогічне спілкування – тип професійного спілкування, що відповідає критеріям діалогу та забезпечує суб'єкт-суб'єктний принцип взаємодії педагога та учнів.

Досвід педагогічний – сукупність знань і навичок, набутих на основі й у процесі безпосередньої педагогічної діяльності; форма засвоєння педагогом раціональних здобутків минулої педагогічної діяльності.

Досвід педагогічний новаторський – досвід навчально-виховної та організаційно-педагогічної діяльності, що породжений радикально новою педагогічною ідеєю.

Досвід педагогічний передовий – досвід навчально-виховної, організаційно-педагогічної діяльності, у процесі якої позитивні результати в розв'язанні актуальних педагогічних проблем забезпечуються застосуванням оригінальних форм,

методів, прийомів, засобів навчання та виховання, нових освітніх систем або інтеграції традиційних форм, методів.

Евристика (від гр. *heurisko* – знаходжу, відшукую, відкриваю) – наука, що вивчає творчу діяльність, методи, які використовуються у процесі вирішення складних інтелектуальних завдань.

Егоцентризм (від лат. *ego* – я і центр) – позиція особистості, яка характеризується фіксацією на власних цілях, прагненнях, переживаннях та відсутністю орієнтації на переживання та дії інших людей. Розрізняють пізнавальний, моральний та комунікативний егоцентризм.

Експромт (від лат. *expromptus* – той, що є "під рукою", готовий) – промова, музичний твір тощо, що створюються без підготовки, під час здійснення; імпровізація.

Експромт педагогічний – прийом педагогічної взаємодії, що передбачає імпровізовану, непідготовлену реакцію педагога на перебіг конкретної педагогічної ситуації.

Емоційність – властивість людини, що характеризує зміст, якість та динаміку її емоцій та почуттів.

Емпатія (від гр. *empatheia* – співпереживання) – здатність сприймати і відчувати внутрішній світ іншої людини та співпереживати їй.

Емпатія педагогічна – педагогічна здібність, що передбачає розуміння педагогом психічного стану, емоцій, переживань учнів; здатність педагога ідентифікувати себе з учнем, стати на його позицію, розділити його інтереси, радощі, розчарування, побачити його очима проблеми, що виникли.

Ерудиція (від лат. *eruditio* – освіченість, ученість) – глибокі знання в певній галузі науки чи в багатьох галузях, начитаність.

Ерудиція педагогічна – запас сучасних знань, які вчитель гнучко застосовує під час вирішення педагогічних завдань. Передбачає акумуляцію та систематизацію, осмислення та засвоєння інформації в галузі педагогіки і психології, філософії та соціології, політології, культурології, історії мистецтва тощо.

Етикет педагогічний – сукупність правил і моделей моральної поведінки педагога в типових ситуаціях та обставинах педагогічної діяльності.

Задача педагогічна – результат усвідомлення суб'єктом виховання необхідності розробки системи професійних дій і прийняття їх до виконання (Л. Мільто); осмислення педагогічної ситуації, яка пов'язана із необхідністю переведення учнів з одного на інший, більш високий рівень навченості, вихованості найбільш оптимальним шляхом, і прийняття на цій основі рішень і плану необхідних дій. Типологія педагогічних задач: стратегічні, тактичні й оперативні (С. Годнік); задачі аналітичного, проєктувального та комунікативного характеру (Ю. Кулюткін).

Занедбаність педагогічна – комплекс негативних якостей особистості учня та поведінка, що суперечить вимогам школи, суспільства; стійкі відхилення від норми в моральній свідомості й поведінці дітей і підлітків, зумовлені негативним впливом середовища й помилками у вихованні.

Зараження – процес передавання емоційного стану від одного індивіда до іншого на рівні психічного контакту.

Захід виховний – окремий акт виховної роботи, організованої як групова діяльність, що залучає вихованців у заплановані педагогом відносини; форма спільної діяльності, у якій передається (висувається та засвоюється) зміст виховання (О. Панов).

Здібності педагогічні – 1) індивідуально-психологічні особливості вчителя (викладача), які є умовою успішності виконання професійно-педагогічної діяльності; 2) стійкі індивідуальні психічні властивості педагога, які є необхідною внутрішньою умовою його успішної діяльності; 3) узагальнена сукупність індивідуально-психологічних особливостей і професійно значущих якостей педагога, які забезпечують досягнення високих результатів у педагогічній діяльності. *Педагогічні здібності*: гностичні (уміння пізнавати й отримувати задоволення від пізнання), дидактичні (уміння пояснювати, передавати знання, навчати), комунікативні (уміння спілкуватись, співпрацювати), конструктивні (уміння відбирати, створювати, проєктувати навчально-виховний матеріал), організаційні (уміння включати вихованців у різні види діяльності, делегувати повноваження, об'єднувати всіх учасників та спрямовувати їхні

інтереси на досягнення певної мети), перцептивні (уміння проникати у внутрішній світ дитини, розуміти її почуття, здатність до емпатії), прогностичні (уміння здійснювати педагогічне передбачення, прогнозувати результати взаємодії в педагогічній діяльності), сугестивні (уміння здійснювати емоційно-вольовий вплив на засадах сугестії (навіювання), експресивні (уміння емоційно й виразно передавати знання та переконання, артистизм учителя, володіння всією палітрою мовлення та невербальних засобів спілкування), академічні й науково-дослідницькі.

Ідеал (від гр. *idea* – уявлення, ідея) – якнайкращий, завершений стан певного або того явища; зразок особистих якостей, здібностей; образ найбільш цінного й величного в людині; зразок (норма, прояв ідеального), згідно з яким людина визначає свою поведінку та способи життя за конкретних обставин.

Ідеал виховний – 1) ідеальний тип особистості, який потрібен суспільству на конкретному етапі свого розвитку; 2) образ ідеальної людини, на який має орієнтуватися педагог, виховуючи учнів; 3) комплекс ціннісних орієнтацій, характеристик особистості, що зумовлений суспільно-економічними, історичними та соціокультурними (культура, звичаї, традиції, особливості менталітету) обставинами.

Ідеал педагога – передбачений образ педагога, що втілює найбільш цінні якості, властивості, уміння фахівця, сформовані на високому рівні; уявлення педагога про те, яким він має бути, педагогічне кредо самого педагога, усвідомлення ним своєї місії; єдність соціального замовлення та педагогічного кредо самого педагога.

Імідж (від англ. *image* – образ) – образ, вигляд людини; уявлення про людину, що складається на основі її зовнішнього вигляду, звичок, манери говорити, менталітету, вчинків тощо.

Імідж педагогічний – емоційно забарвлений стереотип сприйняття образу вчителя у свідомості вихованців, колег, соціального оточення.

Імпровізація педагогічна (від лат. *improvisus* – несподіваний, раптовий) – 1) діяльність педагога, що здійснюється в процесі

педагогічного спілкування без тривалого попереднього осмислення, обдумування з метою швидкого та гнучкого реагування на конкретну непередбачувану педагогічну ситуацію, її ефективний розв'язок; знаходження вчителем несподіваного педагогічного рішення під час уроку або спілкування й практично миттєве його втілення; 3) оперативне оцінювання ситуації і вчинків учня, ухвалення рішення відразу, іноді без попереднього логічного міркування, на підставі попереднього досвіду й педагогічних знань, ерудиції та інтуїтивного пошуку, й органічне втілення його в спілкуванні з дітьми; 4) продуктивна дія у змінюваних обставинах діяльності, чуйне реагування на їхні зміни та корекція власної діяльності. *Етапи педагогічної імпровізації* – осяяння (поштовх, імпульс до нової думки, ідеї), миттєве осмислення й вибір шляхів реалізації певної ідеї, публічне втілення або реалізація педагогічної ідеї, аналіз процесу втілення ідеї. В основі *педагогічної імпровізації* – загальнокультурна й професійна підготовка вчителя, знання ним навчального предмета, педагогіки й педагогічної психології, розвинені педагогічні вміння й навички, педагогічний такт, розвинені увага, уява, інтуїція, стан творчого пошуку й натхнення.

Ініціатива (від лат. *initiare* – починати) – 1) внутрішнє спонукання до нових форм діяльності, керівна роль у будь-якій дії; 2) здатність людини до самостійного пошуку завдань, проблем, нових способів діяльності.

Ініціатива творча – самостійний вихід за межі завданої ситуації, спосіб самоствердження, самовираження, самореалізації у вільній формі, що відповідає потребам суб'єкта, бажання виразити та проголосити про себе в діяльності, спілкуванні та пізнанні.

Інсайт (від англ. *insight* – проникливість) – момент осяяння, здогаду, раптового зрозуміння; кульмінація інтуїтивного рішення, раптове знаходження нової ідеї, рішення.

Інтеракція – суб'єкт-суб'єктна взаємодія, зумовлена індивідуальними особливостями суб'єктів, соціальною ситуацією, домінуючими стратегіями взаємодії, цілями учасників

і можливими протиріччями, що виникають у процесі діяльності і спілкування.

Інтеракція педагогічна – продуктивна діяльність учасників освітньої взаємодії, спрямована на творче перетворення і суб'єктів взаємодії, та освітнього процесу загалом (М. Петренко); взаємодія суб'єктів виховного процесу, активність, спрямована на зміну стану, поведінки, особистісних сенсів та ціннісних орієнтацій один одного.

Інтонація (від лат. *intonare* – голосно вимовляю) – ритміко-мелодійна сторона мовлення, чергування підвищень і понижень голосу; звукова форма висловлювання, система змін (модуляцій) висоти, гучності й тембру голосу, організована за допомогою темпу, ритму й пауз (темпоритмічно організована) і виражає комунікативний намір того, хто говорить, його ставлення до себе й адресата, а також до змісту мовлення й обстановки, у якій вона вимовляється.

Інтуїція (від лат. *intueri* – пильно, уважно дивитися) – здатність швидко знаходити правильне вирішення завдання й орієнтуватися в складних життєвих ситуаціях, а також передбачати хід подій; безпосереднє досягнення істини без логічного обґрунтування, засноване на попередньому досвіді. Інтуїція розглядається як: специфічна (природжена) здатність; "цілісне схоплювання" умов проблемної ситуації; механізм творчої діяльності.

Інтуїція педагогічна – 1) специфічна здатність педагога передбачати нахили, поведінку, вчинки вихованця за певних умов у відповідному середовищі; 2) здатність досягати знання й розуміння будь-якого педагогічного феномену без його обґрунтування за допомогою доказів, без усвідомлення шляхів і умов виникнення.

Кінесика (від. гр. *κίνησις* – рух) – сукупність форм невербального спілкування, що проявляються в рухах людського тіла: погляді, міміці, жестах, поставі (позі), ході.

Класний керівник – 1) педагог, який здійснює безпосереднє керівництво первинним учнівським колективом; 2) професіонал-педагог, посередник між суспільством і учнями в

освоєнні культури, що накопичена людством, організує систему відносин через різноманітні види виховуючої діяльності класного колективу, створює умови для індивідуального самовираження кожного учня та здійснює індивідуальну корекцію різнобічного розвитку кожної особистості. Класний керівник здійснює спостереження за індивідуальним розвитком учня, сприяє створенню найкращих умов для формування його особистості, організовує необхідні виховні дії для створення сприятливого мікросередовища й оптимального психологічного клімату в групі, а також координує зусилля всіх дорослих і педагогів, що впливають на становлення особистості його вихованців.

Клімат колективу соціально-психологічний – емоційна атмосфера, що складається в колективі та відбиває систему міжособистісних стосунків у ньому. Соціально-психологічний клімат залежить від міри згуртованості колективу, задоволеності людей.

Колектив – соціально значуща група людей, які об'єднані спільною метою, узгоджено діють у досягненні означеної мети та мають органи самоврядування.

Колектив шкільний – група вихованців, об'єднана загальною соціально значущою метою, діяльністю, організацією цієї діяльності, яка має виборні органи, відрізняється згуртованістю, загальною відповідальністю, взаємозалежністю за умови рівності всіх її членів у правах та обов'язках.

Компетентність педагогічна (від лат. *competens (competentis)* – належний, відповідний) – сукупність знань, умінь, навичок, які потрібні педагогу для успішного виконання його функцій навчання, виховання, розвитку особистості дитини; володіння учителем відповідною сумою знань, умінь та навичок, що визначають сформованість його педагогічної діяльності, спілкування та особистості вчителя як носія певних цінностей, ідеалів та педагогічної свідомості.

Компетентність професійна – інтегральна характеристика особистості, що визначає здатність вирішувати професійні проблеми та завдання, що виникають у реальних ситуаціях

професійної діяльності, з використанням знань, професійного та життєвого досвіду, цінностей та схильностей (А. Тряпіцина).

Композиція уроку (від лат. *composition* – складання, зв'язування) – взаєморозташування та взаємозалежність усіх елементів уроку, що зумовлені його змістом і характером, педагогічними цілями та завданнями, що приводять до логічної й образно-педагогічної завершеності уроку.

Компроміс (від лат. *compromissum*) – угода, що досягається шляхом взаємних поступок. Компроміс – це один із методів вирішення конфліктів у педагогічній діяльності.

Комунікабельність (від лат. *communico* – з'єдную, повідомляю) – здатність відчувати задоволення від процесу спілкування з іншими людьми; риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариськість.

Комунікативність (від лат. *commutatus* – зміна, перетворення) – професійна здатність педагога, що характеризується потребою у спілкуванні, готовністю легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції у співрозмовника й мати задоволення від спілкування.

Комунікативні здібності педагога – здатність спілкуватися з учнями, установлювати з ними контакт, педагогічно доцільні стосунки, духовні зв'язки й ділову співпрацю з метою вирішення навчально-виховних і професійних завдань.

Комунікація педагогічна – організація педагогічного процесу як спілкування, взаємозв'язку, співробітництва на основі прийому, переробки та передачі інформації, особистісних сенсів та ціннісних відносин. *Функції педагогічної комунікації* – пізнавальна (сприяє розумінню та вивченню навколишнього світу), експресивна (дозволяє доступно, цікаво та емоційно передавати знання, навички та вміння), керівна (сприяє адекватному впливу вчителя на учнів), установлення контактів, апелятивна або функція заклику, конативна, тобто орієнтація на адресата, волюнтативна (організація пливу на інших людей), емотивна (прояв і сприйняття емоцій та почуттів).

Комунікація (від лат. *communico* – спілкуюся, роблю загальним) – специфічна форма взаємодії людей у процесі їх

пізнавально-трудової діяльності; акт спілкування, зв'язок між двома чи більше індивідами, повідомлення інформації однією особою іншій.

Контроль (від фр. *controle*) – процес визначення, оцінки з метою виявлення відхилень від завданої мети; функція управління, що встановлює ступінь відповідності прийнятих рішень фактичному стану справ.

Контроль педагогічний – спосіб отримання інформації про якісний стан освітнього процесу.

Конфлікт (від лат. *conflictus* – зіткнення) – зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів опонентів чи суб'єктів взаємодії.

Конфлікт педагогічний – конфлікт між педагогом (учителем) та учнями (групою учнів), об'єктом якого є навчальне завдання, правило поведінки на заняттях у навчальному закладі, а також моральні норми, що регулюють особистісні стосунки педагога й учнів. *Види конфліктів*: внутрішній (внутрішньо-особистісний) і зовнішній (міжособистісний і міжгруповий); продуктивний (конструктивний) і деструктивний конфлікти; конфлікти діяльності, поведінки та міжособистісні. *Способи вирішення конфліктів* – співробітництво, компроміс, уникнення, поступка, суперництво (типологія Т. Томаса).

Конфлікт діяльності – тип педагогічного конфлікту, що виникає під час виконання учнями навчальних завдань.

Конфліктна ситуація – стан загострення суперечностей у соціальній групі, колективі.

Копінг-поведінка – поведінка, що спрямована на зменшення або уникнення психологічного дистресу або обставин, що викликають стрес.

Креативність – здатність до творчості, спроможність генерувати незвичні ідеї, відходити від традиційних схем, швидко розв'язувати проблемні ситуації; рівень творчої обдарованості, здібності до творчості, що становить відносно стійку характеристику особистості.

Креативність педагогічна – інтегральна комплексна якість особистості педагога, що виявляється в здатності породжувати

нові ідеї, відходити від стереотипів мислення в процесі вирішення педагогічних завдань; здатність учителя до педагогічної творчості, що виявляється в здатності до творчого підходу в педагогічній діяльності, постійному розвитку педагогічного досвіду, спрямованості на реалізацію творчої стратегії педагогічної діяльності.

Культура мовлення – упорядкована сукупність нормативних, мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування, які оптимально виражають зміст мовлення й задовольняють умови і мету спілкування.

Культура мовлення вчителя – це компонент педагогічної культури, що відображає мовленнєву майстерність педагога, уміння вибрати стилістично доречний варіант вербального спілкування; міра досконалості усного та писемного мовлення, що характеризується дотриманням його нормативності, виразності, лексичним багатством, манерою ввічливого звернення до співрозмовників і вмінням шанобливо відповідати їм.

Культура саморегуляції вчителя – компонент педагогічної культури, що передбачає знання щодо сутності саморегуляції психофізіологічного та емоційного стану людини, володіння методами і прийомами саморегуляції, спрямованими на встановлення відповідності між психоемоційним станом вчителя в конкретних педагогічних ситуаціях і вимогами педагогічної діяльності, забезпечення здатності педагога до самозміни та саморозвитку. Основні методи саморегуляції вчителя – створення установки, самопереконання, самонавіювання, відволікання, переключення, самонаказ, самоаналіз, аутотренінг.

Культура уроку – якісна характеристика сучасного уроку, що відображає високий рівень групової пізнавальної діяльності, що організується педагогом на уроці та дозволяє розглядати урок у контексті сучасної культури.

Ліберальний стиль педагогічного спілкування (від лат. *liberalis* – вільний) – стиль спілкування вчителя з учнями, що характеризується поблажливістю, непослідовністю в рішеннях та діях, нерішучістю у важких ситуаціях, безініціативністю та безвідповідальністю педагога. Ліберальний стиль спілкування

характеризується прагненням педагога не брати на себе відповідальність. Формально виконуючи свої обов'язки, викладач намагається самоусунутися від керівництва учнівським колективом, уникає ролі вихователя, обмежується виконанням лише викладацької функції. Цей стиль є засобом реалізації тактики невтручання, в основі якої лежить байдужість і незацікавленість учнівськими проблемами. Наслідком такої позиції викладача є втрата поваги й контролю над учнями, погіршення дисципліни, нездатність позитивно впливати на особистісний розвиток дитини.

Майстер-клас – демонстрація педагогом-майстром, який має високі досягнення в певній галузі, унікальних, самобутніх, властивих тільки йому способів і форм взаємодії з учнями (вихованцями).

Маніпулювання педагогічне – спосіб педагогічного спілкування, що передбачає опосередковану актуалізацію в учнів намірів, що не збігаються з їхніми актуально існуючими бажаннями, потребами і мотивами, та виявляється у вигляді впливу на учнів з метою активізації навчальних і морально-поведінкових дій учнів або самоствердження педагога. *Засоби маніпуляції*: відкриті (залякування – погроза знизити оцінку, викликати батьків, дати додаткове завдання тощо), приховані (підлещування – обіцянка виправити оцінку, пробачити пропуски занять та ін.). У діяльності вчителя реалізуються *чотири рівні маніпулювання*: маніпулювання громадською думкою (адміністрація школи, працівники органів управління освітою, колеги, батьки), маніпулювання структурними елементами педагогічної діяльності, маніпулювання поведінкою та діяльністю учнів, маніпулювання власними поглядами, оцінками, світоглядними настановами у процесі самовиправдовування.

Метод "мозкового штурму" – метод активізації творчої діяльності людини, що передбачає стимулювання творчої активності, генерування значної кількості ідей, вивільнення від інерції мислення, подолання звичного руху думки у процесі вирішення творчого завдання. У процесі обговорення учасникам пропонується виказувати якомога більше варіантів вирішення

проблеми, зокрема і найфантастичніших, а далі відбираються найбільш удалі. Етапи мозкового штурму – постановка проблеми, генерація ідей, групування, відбір та оцінка ідей. Запропонований А. Осборном та описаний у його книзі “Як придумати” (англ. How to Think Up) у 1942 р.

Метод синектики – метод активізації творчої діяльності, що ґрунтується на ідеї „зробити відоме дивним, а дивне – відомим” і передбачає такі кроки: аналіз та визначення проблеми, пропонування спонтанних рішень проблеми, нове формулювання проблеми, побудова прямих аналогій, побудова особистісних аналогій, побудова символічних аналогій, знову побудова прямих аналогій, аналіз прямих аналогій, перенесення аналогій на проблему та розробка підходів до її вирішення. Запропонований У. Гордоном у 1940-х рр.

Метод фізичних дій – ефективний засіб мобілізації творчого самопочуття педагога та подолання нетворчого стану безпосередньо перед початком діяльності. У творчій системі К. Станіславського – метод роботи режисера над виставою та актора над роллю; допомагає встановити органічну єдність між життєвою природою актора та його поведінкою на сцені як персонаж п’єси. Підґрунтям методу фізичних дій є уявлення про дію як явище одночасно психічне й фізичне, що виражається в м’язовому русі.

Міміка (від гр. *mimikos* – наслідувальний) – зовнішнє вираження психічних станів людини завдяки емоційним рухам м’язів обличчя.

Місія вчителя – 1) глибинне уявлення педагога про професійне призначення, ядро цінностей у професійній самосвідомості, суб’єктивно сприйняти та присвоєне людиною знання про значення професії, що визначає професійний зміст (*особистісно-смисловий рівень*); смисловий орієнтир, що інтегрує різні професійно-педагогічні позиції в соціокультурному просторі педагогічної дійсності, який визначає такі принципи буття професійної вчительської спільноти, як соціальна значущість діяльності, соціальна відповідальність, професійний обов’язок; 2) сукупність поглядів, переконань, цінностей та

установок учительства, які визначають цілі, засоби та способи освоєння дитиною соціальних, культурних і моральних цінностей (*професійно-педагогічний рівень*).

Мислення педагогічне – здатність учителя застосовувати теоретичні положення філософії, психології, педагогіки, методики в конкретних педагогічних ситуаціях навчально-виховної роботи; вирішувати педагогічні завдання; використовувати педагогічні ідеї в конкретних ситуаціях діяльності; „бачити" в конкретному явищі його педагогічну сутність. Педагогічне мислення дозволяє вчителеві проникати в причинно-наслідкові зв'язки педагогічного процесу, аналізувати свою діяльність, погляди, переживання, знаходити науково обґрунтоване пояснення успіхів і недоліків, передбачати результати роботи.

Мистецтво педагогічне – досконале володіння педагогом сукупністю психолого-педагогічних знань, умінь та навичок, а також професійна захопленість, розвинене педагогічне мислення та інтуїція, морально-естетичне ставлення до життя.

Мобільність професійно-педагогічна (від лат. *mobilis* – рухливий) – здатність педагога до змін у професійній діяльності за нових соціально-педагогічних умов.

Мовлення – система засобів мовленнєвої діяльності (система знаків, символів і правил), які є інструментом, знаряддям, за допомогою якого думки одержують остаточне оформлення.

Мовлення педагогічне – діалогічне мовлення вчителя в навчально-виховному процесі, метою якого є вплив на учнів, спрямований на їх інтелектуальне та особистісне зростання.

Моралізування – спосіб виховного впливу на дитину, який характеризується довгими повчальними проповідями суворої моралі, закликами до дітей чи дорослих робити моральні висновки з приводу чогось; довгі й нудні повчання будь-кого.

Мотивація – система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки.

Мотивація навчальна – сукупність стійких мотивів, що визначають спрямованість та характер навчальної діяльності школярів, їхньої поведінки в межах цієї діяльності.

Навичка – компонент практичних дій, доведений до автоматизму**.**

Навіювання – цілеспрямований, неаргументований вплив однієї людини на іншу чи на групу, особливість якого полягає в здійсненні впливу на психіку й поведінку людини непомітно для неї; будь-який психічний вплив однієї людини на іншу (прохання, наказ, порада), унаслідок якого в людини, яка зазнає навіювання, усупереч (а іноді й проти) її волі та свідомості виникають певні уявлення, судження, вчинки.

Навіювання педагогічне – метод педагогічної взаємодії, що передбачає цілеспрямований вплив педагога, адресований до неусвідомленої сфери психіки учня, тобто при зниженій критичності його свідомості, що породжує прагнення активно вдосконалювати свої морально-вольові якості. Теорія і практика навіювання в педагогічній діяльності є предметом сугестивної педагогіки (сугестопедії) (від лат. *suggestio* – навіювання).

Надзавдання (у системі К. Станіславського) – основне ідейне завдання, заради якого створюється п’єса, акторський образ й увесь спектакль.

Надзавдання педагогічне – учительський стратегічний план, кінцева мета виховуючого навчання, яку ставить педагог, проєктуючи розвиток учнів.

Насилля педагогічне – постійний тиск на учня, що ґрунтується на наказах, заборонах, нотаціях, обмеженнях, нав’язуванні цінностей, переконань, норм поведінки, пригнічення ініціативи, бажань, устремлінь.

Новаторство – вищий ступінь педагогічної професійної майстерності, винахідництво нового в педагогічній практиці.

Обдарованість педагогічна – якісно своєрідне поєднання педагогічних здібностей особистості, інтелекту, креативності її мислення й діяльності та свідомої наполегливої спрямованості до здійснення функцій педагогічного працівника, які дозволяють їй досягати значних успіхів у творчій професійній діяльності.

Освіта випереджальна – освіта, спрямована на врахування сучасних потреб суспільства в сталих моделях майбутнього,

підготовку та адаптацію особистості до нових умов життя, розвиток її життєвих компетентностей відповідно до вимог часу.

Освіта для сталого розвитку – проєктування та реалізація освіти, що базується на фундаментальному припущенні, що людство має радикально змінити сучасний хід економічного, екологічного й соціального розвитку для забезпечення здорового та якісного життя нинішніх та майбутніх поколінь. Ідеї сталого розвитку **(**від англ. *sustainable development*) пов'язані із стабільним, спрямованим, збалансованим розвитком економічної та соціальної сфер у процесі раціонального використання екологічних ресурсів. Мета освіти для сталого розвитку – формування мислення, зорієнтованого на стале майбутнє та відповідні смисложиттєві цінності й пріоритети.

Освіта полікультурна – освіта, спрямована на збереження та розвиток культурних цінностей, норм, зразків і форм діяльності певного суспільства; процес освоєння молоддю етнічної, загальнонаціональної та світової культури з метою духовного збагачення, формування планетарної свідомості та готовності й уміння жити в багатокультурному, поліетнічному, поліконфесійному середовищі.

Особистісно зорієнтоване виховання – утвердження людини як найвищої цінності, навколо якої ґрунтуються всі інші суспільні пріоритети.

Оптимізм (від лат. *optimus* – найкращий) – світовідчуття, пройняте життєрадісністю, бадьорістю, вірою в майбутнє, в успіх, схильність в усьому бачити хороші, світлі сторони.

Оптимізм педагогічний – віра вчителя (викладача) в кожного учня та його здібності, готовність працювати з ним, глибока переконаність у перетворювальній силі виховної взаємодії.

Організаторські здібності – якості особистості, що дозволяють ефективно включати людей у певний вид соціальної або професійної діяльності, успішно коректувати дії всіх учасників, а також змінювати діяльність відповідно до визначених цілей та умов, у яких вона протікає. Організаторські здібності передбачають такі риси характеру, як комунікабельність, ініціативність, організованість, самостійність, емоційна врівноваженість

Пантоміміка – компонент невербальної комунікації, виражальні рухи всього тіла або окремої його частини.

Пантоміміка вчителя – немовний засіб, прийом професійного спілкування, форма організації поведінки вчителя в процесі педагогічної взаємодії з учнями (зовнішній аспект). Невербальна поведінка вчителя за допомогою пантоміміки відбиває його думки, емоційний стан, настрій за допомогою м'язів обличчя, рухів тіла, жестів, пози, ходи.

Педагогіка творчості – це галузь загальної педагогіки, яка вивчає закони та закономірності формування творчої особистості, розвитку і саморозвитку її творчих можливостей у процесі освіти та навчання; створення психолого-педагогічних умов для прояву творчого потенціалу особистості в суспільно корисних й індивідуально значущих для неї видах життєдіяльності.

Педагогіка співробітництва – новаторський напрям у педагогіці, що розглядає дитину як активного суб'єкта спільної з педагогом діяльності, заснованої на реальному співробітництві, демократичних і творчих засадах. Теоретико-методичні засади педагогіки співробітництва визначено в середині 80-х років XX ст. (Ш. Амонашвілі, Є. Ільїн, С. Лисенкова, В. Шаталов та ін.). Характерні ознаки: спрямованість на конструктивний діалог та взаєморозуміння, ціннісно-смислове підґрунтя педагогічної взаємодії, утвердження креативно-пошукового підходу до реалізації завдань навчально-пізнавальної, комунікативної діяльності.

Педагогічна культура – 1) інтегральна якість особистості вчителя, що проєктує його загальну культуру у сферу професійної діяльності; 2) сутнісна характеристика цілісної особистості педагога, здатного до діалогу культур в індивідуально-особистісному аспекті; 3) міра та спосіб творчої самореалізації особистості вчителя в різноманітних видах педагогічної діяльності та спілкування, спрямованих на створення педагогічних цінностей і технологій; 4) складне динамічне інтегральне утворення, що відображає певний рівень розвитку особистісних якостей, психолого-педагогічних знань, а також практичних умінь та навичок, що забезпечують високу ефективність діяльності.

Педагогічна майстерність – комплекс властивостей особистості педагога, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі (І. Зязюн).

Педагогічні вміння – сукупність послідовно розгорнутих дій, що ґрунтуються на теоретичних знаннях; творче свідоме володіння способами і прийомами організації педагогічного процесу. Розрізняють гностичні (вивчення дитини, дитячого колективу, педагогічного досвіду тощо), конструктивні (проєктування педагогічного процесу), комунікативні (установлення педагогічно доцільних взаємин з усіма учасниками педагогічного процесу), організаторські та спеціальні педагогічні вміння.

Перевиховання – система виховних впливів педагога на вихованця з метою гальмування негативних проявів у поведінці й утвердження позитивних якостей у діяльності.

Перевтілення педагогічне – 1) здатність представити навчальний матеріал, що давно відомий, начебто вперше, й заразити учнів цим враженням новизни та несподіваності, уміння достовірно „вжитися” в учня та разом з ним пройти шлях від незнання до знання; 2) здатність педагога прийняти новий вигляд, образ, що зумовлений певною рольовою позицією, необхідною для вирішення педагогічного завдання.

Передбачення – здатність очікувати та оцінювати майбутні події з метою вироблення стратегії, спрямованої на попередження майбутньої небезпеки та використання майбутніх можливостей.

Передбачення педагогічне – педагогічна якість, що пов’язана з прогнозуванням у сфері освіти й розвитку особистості дитини, передбачення можливого ходу подій у педагогічній взаємодії, здійснюється через прогнозування (процес отримання випереджальної інформації про об’єкт, що спирається на науково обґрунтовані положення й методи), пророцтво (прогноз, виражений у формі суджень і оцінок).

Переконання – метод педагогічної взаємодії, за яким педагог за допомогою логічних формулювань, аргументів, доказів звертається до свідомості, почуттів та досвіду дітей з метою формування в них усвідомленого ставлення до навколишньої дійсності.

Перспектива (фр. *perspective*, від лат. *perspicio* – бачу наскрізь, уважно розглядаю) – мета, „завтрашня радість” (А. С. Макаренко), що є стимулом у діяльності колективу та окремих його членів. Види перспектив – близька, середня та далека.

Перцепція соціальна (від лат. *perceptio* – сприйняття та *socialis* – суспільний) – сприйняття, розуміння й оцінка людьми соціальних об’єктів (інших людей, самих себе, груп, соціальних спільностей тощо).

Перцептивні здібності педагога – здатність проникати у внутрішній світ учня, психологічна спостережливість, пов’язана із розумінням особистості учня та його психічного стану в певний проміжок часу.

Позиція педагогічна – сукупність ставлень учителя до учня, до самого себе, до цілісного педагогічного процесу, до уроку.

Пресинг шкільний – створення несприятливих умов для особистісного розвитку учнів у шкільному закладі.

Престиж (від фр. *prestige* – авторитет, вплив) – міра визнання суспільством заслуг індивіда; результат співвідношення соціально значущих характеристик суб’єкта зі шкалою цінностей, що склалася в цій спільноті.

Проксеміка (від англ. *proximity* – близькість) – галузь соціальної психології й семіотики, що вивчає просторову та часову знакову системи спілкування. Особливе значення надається розташуванню співрозмовників у просторі у процесі комунікації: інтимна зона (0–0,5 м), особистісна (0,5–1,2 м), соціальна (1,2–3,65 м), суспільна (3,65 м та більше).

Просодика – характеристика голосу, його темпу, тембру, висоти, гучності, а також наголосів і акценту.

Простір виховний – динамічна сукупність різних виховних середовищ, у взаємодії з якими розвивається, соціалізується, виховується особистість; динамічна мережа взаємопов’язаних педагогічних подій, у кожному з яких відбувається особистісно розвивальна, ціле- та ціннісно зорієнтована зустріч дорослого та дитини, їхнє співбуття.

Професіограма вчителя – система вимог, які ставить професія до людини. Професіограма вчителя повинна включати у себе своєрідний паспорт спеціаліста, його кваліфікаційну характеристику, тобто визначення обсягу і науково обґрунтованого співвідношення громадсько-політичних, соціальних і психолого-педагогічних знань, а також програму педагогічних і методичних умінь і навичок, необхідних у педагогічній діяльності. На базі професіограми вчителя складаються навчальні плани, підручники і посібники, за якими відбувається професійна підготовка майбутнього вчителя.

Професіоналізм педагога – 1) системна інтегральна характеристика особистості, сукупність педагогічної компетентності, педагогічної майстерності та професійно значущих якостей, високий рівень підготовленості до компетентного виконання педагогічних завдань у процесі професійної діяльності; 2) здатність розраховувати перебіг педагогічних процесів, передбачати їхні наслідки, враховуючи при цьому спільний вплив багатьох обставин, умов та конкретних чинників. Н. Гузій розглядає *професіоналізм* особистості педагога як складноструктуровану систему загальних і спеціальних педагогічних професійно значущих властивостей і якостей учителя-вихователя-викладача, зміст якої поряд з відповідністю варіативно-творчого плану актуальним соціально зумовленим професійно-педагогічним вимогам, нормам, цінностям характеризується неповторним інноваційно-креативним потенціалом особистості педагога в єдності індивідуально-типологічних та індивідуально-специфічних сторін, самодетермінованістю професійно-педагогічного вдосконалення на основі гармонізації елементів професійної самосвідомості та опори на позитивну й адекватну Я-концепцію, неповторну творчу індивідуальність педагога-професіонала.

Психодіагностика – галузь психології, що розробляє методи виявлення індивідуальних особливостей і перспектив розвитку особистості.

Рефлексія (від лат. *reflexio* – звернення назад) – 1) процес пізнання суб’єктом власних психічних властивостей, процесів і станів; зосередження свідомості людини на самій себе, на своїх

образах, думках і почуттях; вивчення людиною власної психології або власної поведінки шляхом самоспостереження й аналізу; 2) форма активного переосмислення людиною певного змісту індивідуальної свідомості, діяльності, спілкування. Рефлексія може здійснюватися і у внутрішньому плані (переживання й самозвіт одного індивіда), і в зовнішньому (колективне осмислення, спільний пошук рішень).

Рефлексія педагогічна – 1) процес мисленнєвого (попереднього або ретроспективного) аналізу будь-якої професійної проблеми, унаслідок чого виникає особистісно забарвлене осмислення сутності проблеми та нові перспективи її вирішення (А. Бізяєва); 2) ставлення вчителя до самого себе як до суб'єкта професійної діяльності (М. Лук'янова); 3) вид діяльності вчителя, спрямований на самопізнання та усвідомлення ним того, як він сприймається іншими, на аналіз та коректування педагогічних технологій і власної наукової діяльності (І. Стеценко).

Самоаналіз педагогічної діяльності – вивчення педагогом стану, результатів своєї професійної діяльності, установлення причинно-наслідкових взаємозв'язків між елементами педагогічних явищ, визначення шляхів удосконалення навчання й виховання дітей і молоді.

Самовизначення – процес і результат вибору особистістю власної позиції, цілей, засобів самоздійснення в конкретних обставинах життя, основний механізм отримання й прояву людиною внутрішньої свободи; сутність самовизначення полягає в актах виявлення й утвердження індивідуальної позиції в проблемних ситуаціях, коли людина повинна приймати екзистенційні або прагматичні рішення.

Самовиховання – усвідомлювана діяльність людини, спрямована на вдосконалення самої себе, на вироблення в собі позитивних якостей, звичок і подолання негативних.

Самовиховання професійне майбутнього вчителя – процес самотворчості, що функціонує на основі єдності свідомості й самосвідомості особистості студента і спрямований на формування ним інтегральної готовності до самостійної праці. Психологічний механізм професійного самовиховання – це

єдність розвитку професійної свідомості та самосвідомості особистості фахівця. Цільовий орієнтир – інтегральна готовність особистості до фахової діяльності. Отже, професійне самовиховання є саморухом особистості до своєї професійної самореалізації.

Риторика педагогічна – теорія й практика ефективного мовленнєвого спілкування в галузі освіти та виховання; наука про ефективність мовлення вчителя; теорія й практика ефективної мовленнєвої комунікації в галузі педагогічного спілкування; 3) галузь знань про закономірності створення та умови ефективності професійного публічного мовлення педагога.

Самоконтроль – усвідомлення й оцінка суб'єктом власних дій, психічних процесів і станів; метод, що дозволяє оцінювати й коригувати результати своєї праці, поведінку на основі особистісно значущих мотивів і установок.

Самокритичність – риса характеру, що проявляється в здатності бачити й визнавати власні недоліки, помилки.

Самоменеджмент – 1) послідовне та цілеспрямоване використання людиною ефективних методів, прийомів і технологій самореалізації та саморозвитку свого творчого потенціалу; 2) управління власними ресурсами, тобто вміння їх набувати, розвивати, зберігати й раціонально використовувати. Самоменеджмент включає управління індивідуальними ресурсами часу, активності, володіння технологіями особистісної роботи.

Самонавіювання – дія індивіда на самого себе за допомогою слова.

Самооцінка – оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Розрізняють адекватну, завищену й занижену самооцінку.

Самопочуття вчителя робоче – внутрішній стан, необхідний для природного й органічного виконання творчого задуму вчителя.

Самопрезентація – короткочасний, специфічно мотивований та організований процес подання інформації про себе у вербальній і невербальній поведінці.

Саморегуляція – здатність людини керувати собою на основі сприйняття й усвідомлення актів своєї поведінки та власних психічних процесів; керування своїм психоемоційним станом, що досягається шляхом впливу людини на саму себе за допомогою слів, мисленнєвих образів, управління м'язовим тонусом та диханням.

Саморозвиток особистості – 1) розвиток власної самості (суб'єктності), становлення суб'єкта власного життя, біографії, процес оволодіння індивідом власним душевним життям, родовими здібностями (В. Слободчиков); 2) процес цілеспрямованої творчої зміни особистістю власних духовно-ціннісних, морально-етичних, діяльнісно-практичних, інтелектуальних, чуттєвих, характерологічних особливостей для більш успішного досягнення своїх життєвих цілей та діяльності, контроль і оцінка ходу та результатів, а за необхідністю стимулювання або коректування своєї поведінки (Л. Куликова).

Самосвідомість – якість особистості, що виявляється в усвідомленні людиною себе самої як особистості: своєї діяльності як члена суспільства, стосунків з іншими людьми, рис характеру, власних дій та вчинків, їх мотивів, цілей, розумових, моральних, фізичних якостей тощо.

Самосвідомість професійно-педагогічна – 1) усвідомлення педагогом себе як особистості та суб'єкта професійної діяльності і спілкування; 2) система поглядів, оцінок, суджень педагога щодо своєї професійної діяльності; 3) комплекс уявлень учителя про себе як професіонала, формується під впливом усвідомлених педагогом норм, моделей засвоєного досвіду, становить професійне кредо вчителя, його особистісну концепцію педагогічної праці на основі самопізнання, самооцінювання, вироблення індивідуальних стратегій професійного розвитку та самовдосконалення.

Середовище педагогічне – сукупність соціальних, побутових, організаційно-педагогічних та особистісних умов освітньої діяльності педагогічного суб'єкта (учнів, педагогів, освітніх закладів загалом).

Сім'я – соціально-психологічне об'єднання близьких родичів (батьків, дітей, бабусь, дідусів), які живуть спільно й забезпечують біологічні, соціальні й економічні умови для продовження роду.

Синектика (від гр. *synektike* – об'єднання різнорідних елементів) **–** метод колективної творчої діяльності й наукового дослідження, заснований на цілеспрямованому використанні інтуїтивно-образного, метафоричного мислення учасників. Застосовується як прийом розв'язання складних творчих завдань; у педагогічній практиці – для вирішення навчально-пізнавальних проблем і навчання процесу творчого пошуку. Розроблена наприкінці 50-х років XX ст. американським психологом В. Гордоном.

Система К. С. Станіславського – теорія сценічного мистецтва, акторської техніки, яка спрямована на свідоме осягнення творчого процесу створення ролі, визначення шляхів перевтілення актора в образ з метою досягнення повної психологічної достовірності акторської гри. Принципи системи К. Станіславського, що можуть бути використані в роботі педагога: принцип життєвої правди; принцип ідейної спрямованості; "вчення про надзавдання"; принцип дії – підґрунтя переживання й матеріалу для творчості; принцип органічності творчості; принцип творчого перевтілення в образ.

Ситуація педагогічна – 1) об'єктивний стан конкретної педагогічної системи за певний проміжок часу (Л. Спірін); 2) фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим та бажаним рівнями освіченості й вихованості учнів і дитячого колективу, які враховує вчитель у виборі способів впливу для стимулювання розвитку особистості (Н. Гузій); 3) сукупність умов, у яких учитель ставить мету й приймає педагогічне рішення (Л. Мільто). Педагогічні ситуації можуть бути різноманітними: запланованими (спеціально змодельованими й організованими вчителем); спонтанними, несподіваними (незалежними від учителя); за характером взаємодії (узгодженими, спокійними та конфліктними); за часом (епізодичними та довготривалими); за типом (стандартними та оригінальними).

Спілкування – 1) процес взаємодії і взаємин суб'єктів (особистостей, соціальних груп), у якому відбувається взаємообмін діяльністю, інформацією, емоціями, навичками, уміннями, а також вольовий контакт; 2) здійснювана знаковими засобами взаємодія суб'єктів, викликана потребами спільної діяльності й спрямоване на значущу зміну в поведінці й особистісно-смислових сферах партнера.

Спілкування педагогічне – професійне спілкування вчителя з учнями на уроці й поза ним, спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату; взаємодія суб'єктів педагогічного процесу, здійснювана знаковими засобами і спрямована на значущі зміни властивостей, станів, поведінки й індивідуально-значеннєвих утворень партнерів. *Стилі педагогічного спілкування за способом керівництва учнівським колективом*: авторитарний (стиль диктату; учень розглядається як пасивний виконавець; основні форми взаємодії: наказ, указівка, інструкція, догана, висміювання); ліберальний (виявляється у невтручанні педагога, низькому рівні вимог, учителеві бракує стійкої педагогічної позиції, виховний процес некерований); демократичний (ґрунтується на глибокій повазі до особистості кожного, на довірі, основні засоби взаємодії: заохочення, порада, інформація, що розвиває в учнів самостійність). *Стилі педагогічного спілкування на основі ставлення вчителя до учнів*: спілкування на підставі захоплення спільною творчою діяльністю; спілкування на основі дружнього ставлення; спілкування-дистанція; спілкування-залякування; спілкування-загравання (В. Кан-Калик). *Функції педагогічного спілкування* – комунікативна (обмін інформацією), інтерактивна (регуляція взаємодії партнерів зі спілкування), перцептивна (сприйняття однією особою іншої), виховна, організаційна, обмін ролями, самопрезентація та ін.

Справи колективні й творчі – 1) соціальна діяльність дитячої групи, спрямована на створення нового продукту (творчого продукту); 2) форма освітньо-виховних заходів, що організуються з ініціативи дитячого колективу та характеризується товариською взаємодією дітей і дорослих, високою індиві-

дуальною активністю кожного члена колективу, творчим характером змісту діяльності, самоуправлінням, взаємовідповідальністю. *КТС (колективна творча справа)* – один з елементів технології колективного творчого виховання, „комунарського виховання". Гасла комунарського виховання за І. Івановим: „Наша мета – щастя людей", „Усе – творчо, інакше – навіщо!" *Стадії КТС*: попередня робота колективу (задум КТС, накопичення ідей); колективне планування; колективна підготовка; проведення КТС; колективний аналіз підсумків КТС; стадія найближчої післядії КТС (розширення кола добрих справ).

Стереотипи педагогічні – 1) схематизовані, стандартизовані, стійкі та зазвичай емоційно забарвлені уявлення про педагогічну діяльність, дітей, батьків, адміністрацію, колег, які починають формуватися з дитинства внаслідок засвоєння патернів поведінки батьків та педагогів, закріплюються у процесі педагогічної діяльності; 2) поведінкові, когнітивні або афективні еталони, на які орієнтується педагог у своїй педагогічній діяльності (стереотипи мислення, емоцій, реакцій, поведінки).

Стиль педагогічний – характерні риси педагогічної майстерності, які традиційно формуються упродовж набуття досвіду педагогами. Стиль педагогічний є своєрідним "почерком", певною манерою педагогічних дій і притаманний кожному викладачу. Визначальною рисою стилю педагогічної роботи сучасних педагогів є творче ставлення до навчання й виховання молодого покоління, постійні пошуки нових ефективних методів і прийомів навчання та виховання на основі оволодіння теорією навчання й виховання, передовим педагогічним досвідом.

Стиль педагогічного спілкування – це індивідуально-типологічні особливості взаємодії педагога й учнів; сукупність індивідуальних особливостей, способів і характеру здійснення педагогічної взаємодії. Класифікації стилів педагогічного спілкування: за способом керівництва учнівським колективом (авторитарний, ліберальний, демократичний); за ставленням учителя до учнів (спілкування на підставі захоплення спільною творчою діяльністю; спілкування на основі дружнього ставлення;

спілкування-дистанція; спілкування-залякування; спілкування-загравання) (В. Кан-Калик).

Стрес учителя – напружений стан учителя, викликаний ускладненнями в роботі, незвичайними, екстремальними ситуаціями професійної педагогічної діяльності. Причини стресу – нестача часу в педагога, низька успішність учнів, погана дисципліна учнів на уроках, конфлікти з адміністрацією, колегами тощо. Стрес учителя може мати і позитивний, оптимізувальний вплив на діяльність, і негативний аж до повної дезорганізації (дистрес).

Стрес-менеджмент – теорія і практика самоуправління людини та її поведінкою безпосередньо в момент стресу та подолання негативних наслідків стресових ситуацій.

Стресостійкість – інтегративна якість людини, яка характеризується необхідним ступенем адаптації індивіда до впливу екстремальних чинників середовища та професійної діяльності. Високий рівень стресостійкості передбачає врівноваженість, упевненість у собі, боротьбу із сором'язливістю, низький рівень особистісної тривожності, самоконтроль, самовладання; певні характеристики мотиваційної сфери (мотивація соціальної значущості трудової діяльності, професійної майстерності, досягнення), готовність діяти. Визначальними характеристиками первинної стресостійкості вважаються швидкість переробки інформації, рухливість нервових процесів, надійність, витривалість, точність і продуктивність діяльності.

Сугестопедагогіка – психотерапевтичний напрям у педагогіці, який цілеспрямовано з навчально-виховною метою використовує засоби навіювання й поділяється на такі напрями, як гіпнопедія, ритмопедія, релаксопедія, сугестопедія.

Такт педагогічний – 1) професійна якість учителя, що визначає міру педагогічно доцільних взаємин учителя з учнями, уміння встановлювати продуктивний стиль спілкування; 2) дозування педагогічного впливу, ненав'язливість, делікатність його реалізації щодо особистості конкретного учня; 3) почуття міри, відчуття конкретного стану вихованця, що підказує вихователю найделікатніший спосіб поведінки у спілкуванні з

учнями в різних сферах діяльності. Педагогічний такт відрізняється від загального такту тим, що означає не лише властивості особистості педагога (повага й любов до учнів), але й уміння вибрати правильний індивідуальний підхід до учня.

Творча особистість – креативна особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх чинників набула необхідних для актуалізації своїх творчих можливостей додаткових якостей, що сприяють досягненню творчих результатів в одному чи декількох видах творчої діяльності. *Якості творчої особистості* – надзвичайна напруженість уваги; висока вразливість; цілісність сприйняття; інтуїція; фантазія, вигадка; дар передбачення; великі за обсягом знання (Я. Пономарьов); оригінальність; ініціативність; наполегливість; висока самоорганізація; працездатність; потреба в інтелектуальній праці; високий рівень вимогливості; готовність до ризику; імпульсивність; незалежність суджень; почуття гумору, самобутність; сміливість уявлення та мислення; організаторські здібності; уміння захищати отримані результати та ін.

Творчість – діяльність, що породжує якісно нове й неповторне, що відрізняється суспільно-історичною унікальністю (*філософський аспект*); будь-яка практична або теоретична діяльність людини, у якій виникають нові, принаймні для суб'єкта діяльності, результати знання, рішення, способи дії, матеріальні продукти (*психологічний аспект*); здатність приймати нестандартні, оригінальні, неповторні рішення, адекватні особливостям конкретної ситуації, здатність бачити явище, об'єкт, процес в усій сукупності його сторін, у єдності позитивного й негативного.

Творчість педагогічна – активний процес, спрямований на пошук більш досконалих форм навчально-виховної роботи, успішне вирішення педагогічних проблем, покращення якості навчання та виховання учнів; прийняття і здійснення педагогом оптимальних нестандартних рішень у змінних умовах навчально-виховного процесу. Творчість педагога може проявлятися на різних рівнях: у нестандартних підходах до вирішення проблем; у розробці нових форм, методів, засобів, прийомів та їх

оригінальних поєднань, в ефективному застосуванні наявного досвіду в нових умовах, у вдосконаленні, раціоналізації, модернізації відомого відповідно до нових завдань; у вдалій імпровізації; в умінні бачити "віяло варіантів" вирішення однієї й тієї самої проблеми; в умінні трансформувати методичні рекомендації, теоретичні положення в конкретні педагогічні дії.

Тестування – метод діагностичного контролю знань, навичок і вмінь учнів.

Техніка мовлення – сукупність прийомів фонаційного дихання, мовленнєвого голосу та дикції, доведених до ступеня автоматизованих навичок, що дозволяє вчителю з максимальною ефективністю здійснювати мовленнєвий вплив. Основні показники техніки мовлення вчителя – володіння типами дихання, зокрема фонаційним диханням, володіння голосом, досконала дикція.

Техніка педагогічна – прийоми та способи використання педагогом своїх природних психофізіологічних даних з метою вдосконалення та збагачення педагогічного процесу і підвищення результативності виховання й навчання учнів; комплекс загальнопедагогічних і психологічних умінь учителя, що забезпечують володіння ним власним психофізіологічним станом, настроєм, емоціями, тілом, мовою й організацію педагогічно доцільного спілкування; володіння комплексом прийомів, який допомагає вчителеві більш глибоко, яскраво, талановито виявити собі й досягти оптимальних результатів у роботі; психофізіологічний апарат учителя. *Внутрішня техніка* – це створення внутрішнього переживання особистості, психологічне налаштовування вчителя на майбутню діяльність через вплив на розум, волю й почуття. *Зовнішня техніка* – це втілення внутрішнього переживання особистості вчителя в його тілесній природі: міміці, голосі, мовленні, рухах, пластиці.

Толерантність педагогічна – професійна якість педагога, що передбачає визнання, розуміння та прийняття ним відмінностей усіх учасників освітнього процесу за соціальними й особистісними ознаками; установка на толерантність як активну

позицію з формування толерантності своєї особистості, особистості учнів та їхніх батьків.

Уміння педагогічні – сукупність практичних дій на основі осмислення цілей, принципів, умов, засобів, форм і методів організації роботи з дітьми. Три групи вмінь: уміння, пов'язані з постановкою завдань та організацією ситуації; із застосуванням прийомів педагогічної взаємодії, з використанням педагогічного самоаналізу. Особливістю саме педагогічних умінь є те, що вони не повинні розглядатися як механічна комбінація навичок, а в кожній конкретній ситуації постають як новий „сплав" знань, навичок, цілеспрямованості й творчих можливостей учителя.

Характеристика педагогічна – вид тексту аргументованого типу, у якому обґрунтовуються оцінні судження про учня або учнівський колектив шляхом наведення як доказів результатів психолого-педагогічного діагностування.

Харизма (від. гр. *χάρισμα* – милість, благодать, божий дар, подарунок) – особливі особистісні якості, привабливі для оточення, що дозволяють впливати на людей, переконувати їх у своїй правоті й надихати на загальну справу. *Основні характеристики харизматичної особистості:* особистісна привабливість, здатність до трансляції енергії, надихання інших на виконання певних дій і вчинків; упевнена манера, здатність володіти собою та ситуацією; незалежність і самостійність у рішеннях та вчинках; риторичні здібності, уміння висловлюватися точно й лаконічно; зовнішність або окремі риси зовнішності, які вражають.

Харизма педагогічна – надзвичайна обдарованість учителя, що викликає в оточуючих відчуття повної довіри та готовність йти за педагогом. Основні характеристики педагогічної харизми – яскрава індивідуальність, любов до дітей, внутрішня сила, цільність, „організаційне та емоційне" лідерство, уміння вести за собою тощо.

Список рекомендованих джерел

Основні

1. Амонашвили Ш. А. Здравствуйте, дети! Пособие для учителя / Ш. А. Амонашвили. – Москва : Просвещение, 1988. – 208 с.

2. Амонашвили Ш. А. Как живете, дети? Книга для учителя / Ш. А. Амонашвили. – Москва : Просвещение, 1991. – 175 с.

3. Бондар Л. С. Питання співдружності школи і сім'ї у творчій спадщині В. О. Сухомлинського та О. А. Захаренка / Л. С. Бондар // Педагогіка і психологія. – 2010. – № 2. – С. 79–87.

4. Боримський В. С. Школа О. Захаренка як модель сучасної сільської школи / В. С. Боримський // Позакласний час. – 2011. – № 10. – С. 133–134.

5. Бурцев М. В. Школа реформаторських ідей педагогічної системи М. П. Гузика як модель інноваційного закладу освіти / М. В. Бурцев // Управління школою. – 2019. – № 10/12. – С. 22–25.

6. Довбенко С. Ю. Науково-філософські ідеї І. А. Зязюна у контексті реформування національної педагогічної освіти / С. Ю. Довбенко, Ю. М. Москаленко // Імідж сучасного педагога. – 2018. – № 2 (179): Світоглядні ідеї Івана Зязюна у новій українській школі. – С. 5–7.

7. Захаренко С. Дитиноцентризм – провідна лінія в педагогічній спадщині О. А. Захаренка / С. Захаренко // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2013. – № 4. – С. 63–66.

8. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. / І. А. Зязюн. – Київ : МАУП, 2000. – 312 с.

9. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія / І. А. Зязюн. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.

10. Концепція "Нова українська школа" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/-media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf

11. Педагогіка : баз. підруч. для студ. вищ. навч. закладів / авторський колектив: Прокопенко І. Ф., Кремень В. Г., Суліма Є. М., Сухомлинська О. В. та інші. – Харків, 2015. – 572 с.

12. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – Київ : Вища школа, 2004. – 422 с.

13. Педагогічна майстерність: хрестоматія : навч. посіб. / за ред. І. А. Зязюна. – Київ : Вища школа, 2006. – 606 с.

14. Сухомлинський В. О. Що таке покликання до праці вчителя? Як воно формується? / В. О. Сухомлинський // Сто порад учителеві. Вибрані твори в 5 томах. – Київ : Видавництво "Радянська школа", 1976. – Том 2. – С. 420–425.

Додаткові

15. Калошин В. Ф. Шаталова – успіх та радість у навчанні / В. Ф. Калошин, Л. Л. Сушенцева, Д. В. Гоменюк, В. Ф. Методика // Управління школою. – 2008. – № 11. – С. 13–37.

16. Каракоз С. Олександр Захаренко: (1937–2001): [про діяльність українського педагога О. Захаренка] / С. Каракоз // Початкова школа. – 2018. – № 2. – С. 4–7.

17. Щира О. В. Амонашвілі. Принцип "Особистісного підходу" як засіб мотивації / О. В. Щира, Ш. Методика // Педагогічна майстерня. – 2015. – № 5. – С. 7–10.

Тема 3. Історія розвитку зарубіжної педагогіки

Успіх у будь-якій практичній справі вимагає знання не лише цієї справи згідно із вимогами сьогодення, але й своєрідного історичного аспекту мислення. Не лише дослідникові, але й кожному практичному працівнику необхідно бачити педагогічні явища в їх багаторічному розвиткові, розуміти, що, як і від чого бере свій початок, як наше сьогодення закономірно продовжує багатовіковий соціальний, моральний, творчий процес.

В. О. Сухомлинський

Мета: систематизувати знання про історичні періоди розвитку педагогіки в зарубіжних країнах.

Ключові поняття та категорії: гуманізм, самоцінність особистості, раціоналізм, всебічний і гармонійний розвиток особистості, принципи педагогіки, дидактика, класно-урочна система навчання.

План лекційного заняття

1. Генезис педагогічної ідей у країнах Стародавнього Сходу, античної Греції та Риму.
2. Особливості педагогічної думки в епоху Середньовіччя.
3. Становлення освіти в епохи Відродження та Реформації.
4. Розвиток зарубіжної педагогіки й освітньої практики в період Просвітництва.
5. Еволюція педагогічної науки у XIX–XXI століттях.

План семінарського заняття

1. Виховання, школа та педагогічні ідеї в епоху Античності.
2. Виникнення університетів і освітня практика в епоху Середньовіччя.

3. Розвиток педагогічної думки й освітніх закладів в епохи Відродження та Реформації.

4. Педагогічна спадщина епохи Просвітництва.

5. Аналіз педагогічних поглядів мислителів Західної Європи у період буржуазних революцій.

6. Актуальні проблеми сучасної педагогіки в зарубіжних країнах.

Завдання

1. Здійсніть порівняльний аналіз:

– церковних і магістратських шкіл та автономних і церковних університетів епохи Середньовіччя;

– церковного виховання епохи Середньовіччя та єзуїтського виховання епохи Контрреформації;

– позицій французьких мислителів епохи Просвітництва Д. Дідро і Ж.-К. Гельвеція на основі поглядів, висловлених у праці Д. Дідро "Систематичне спростування твору Ж.-К. Гельвеція "Про людину";

– теорії формальної та матеріальної освіти на засадах позиції Й. Г. Песталоцці;

– дидактичних поглядів Й. Ф. Фребеля та А. Дістерверга;

– педагогічних суджень Й. Ф. Гербарта та А. Дістерверга щодо визначення змісту освіти.

2. Напишіть анотації до таких праць:

– М. Монтень "Досліди";

– Т. Мор "Утопія";

– Ж.-Ж. Руссо "Еміль, або про виховання";

– Й. Г. Песталоцці "Як Гертруда вчить своїх дітей";

– А. Дістерверг "Посібник для освіти німецьких учителів";

– Я. А. Коменський "Велика дидактика".

Визначте ідеї, які є актуальні для сучасної педагогіки.

3. Складіть схему:

Із пропонованого переліку прізвищ мислителів виберіть у ліву колонку прихильників індивідуального виховання, у праву – громадянського виховання: Платон, М. Ф. Квінтіліан, Я. А. Коменський, Дж. Локк, Ж.-К. Гельвецій, Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці.

4. Проаналізуйте працю Г. Кершенштейнера “Сутність трудової школи”, дати відповіді на запитання (заповніть таблицю 3.1).

– які завдання трудової школи? (заповніть таблицю);

– за що Г. Кершетнштейнер критикує традиційну народну школу;

– яку школу педагог називає трудовою;

– як він визначає сутність народного виховання;

– як саме Г. Кершенштейнер пов’язує освіту молоді з культурними силами свого народу?

Таблиця 3.1

Погляди Г. Кершенштейнера на завдання трудової школи

Завдання трудової школи (цитати)	**Коментар**	**Відповідність чи невідповідність завданням вітчизняної школи**
“…Допомогти кожному вихованцеві взяти на себе роботу в загальному організмі, або … вибрати професію й виконувати її так добре, як тільки можливо”		
“…Привчати кожного індивіда дивитися на свою професію, як на службу яку варто нести не тільки в інтересах власного матеріального забезпечення й морального самоствердження, але також і в інтересах упорядкованого державного союзу…”		
“…Розвинути в ньому схильність і силу поряд з професійною роботою і за допомогою неї вміти працювати над власним “я”, над удосконаленням цінності своєї власної специфічної особи, щоб розвиток держави, до якої вона належить, прямував до ідеалу морального виховання…”		

5. Виконайте практичні завдання:

1) підготуйте дві групи карток: на жовтих – визначіть дати; на червоних – значні події, імена педагогів, педагогічні винаходи. Приведіть їх у відповідність;

2) запропонуйте один одному перелік прізвищ відомих зарубіжних педагогів для визначення їх основного твору, історичного періоду, країни;

3) підберіть відомі цитати зарубіжних педагогів-класиків і запропонуйте колегам визначити прізвище їх автора;

4) за попередньо заготовленими характеристиками зарубіжних педагогів перевірте знання ваших колег щодо імен і позицій відомих мислителів;

6. Проведіть дидактичну гру "Хто, де, коли?" на історико-педагогічну тематику з використанням методу "мозкового штурму".

Чи знаєте ви, де, коли і ким запроваджено:

1) елементи класно-урочної системи;
2) сім вільних мистецтв;
3) уроки на природі;
4) наочність у викладанні;
5) спільне навчання хлопчиків і дівчат;
6) комплексні програми;
7) трудове навчання;
8) шкільну гімнастику і фізкультпаузи;
9) звуковий метод навчання грамоти;
10) дошкільне виховання;
11) книгодрукування;
12) принцип природовідповідності виховання;
13) принцип культуровідповідності виховання;
14) ідею поєднання навчання з продуктивною працею;
15) ідею трудової школи;
16) теорію різнобічного інтересу.

7. Напишіть есе на одну з обраних тем:

1) "Проблема фізичного виховання в Античній Греції";

2) “Проблеми змісту освіти та виховання в період Античності”;

3) “Педагогічні ідеї Сократа”;

4) “Педагогічна система Платона”;

5) “Дидактичні основи М. Ф. Квінтіліана”;

6) “Педагогічні ідеї в праці Ф. Рабле “Гаргантюа і Пантагрюель”;

7) “Система церковної освіти в X–XII стст.”;

8) “Становлення університетської освіти в середньовічній Європі”;

9) “Гуманістичне спрямування педагогічних ідей епохи Відродження”;

10) “Розвиток педагогічної думки в епоху Реформації”;

11) “Освіта Франції у XVIII столітті”;

12) “Педагогічні ідеї епохи Просвітництва”;

13) “Проблеми гармонійного розвитку особистості в працях французьких філософів-просвітителів”;

14) “Питання змісту освіти та виховання в працях Ж.-К. Гельвеція та Д. Дідро”;

15) “Теорія вільного виховання в працях Ж.-Ж. Руссо”;

16) “Методика розвивального навчання Й. Г. Песталоцці”;

17) “Теорія фізичної освіти та її зв’язок з професійною підготовкою молоді в педагогічних працях Й. Г. Песталоцці”;

18) “Теорія всебічного інтересу Й. Ф. Гербарта та її роль у визначенні змісту освіти загальноосвітньої школи у Німеччині”;

19) “Дидактичні засади розвивального навчання А. Дістер-верга”;

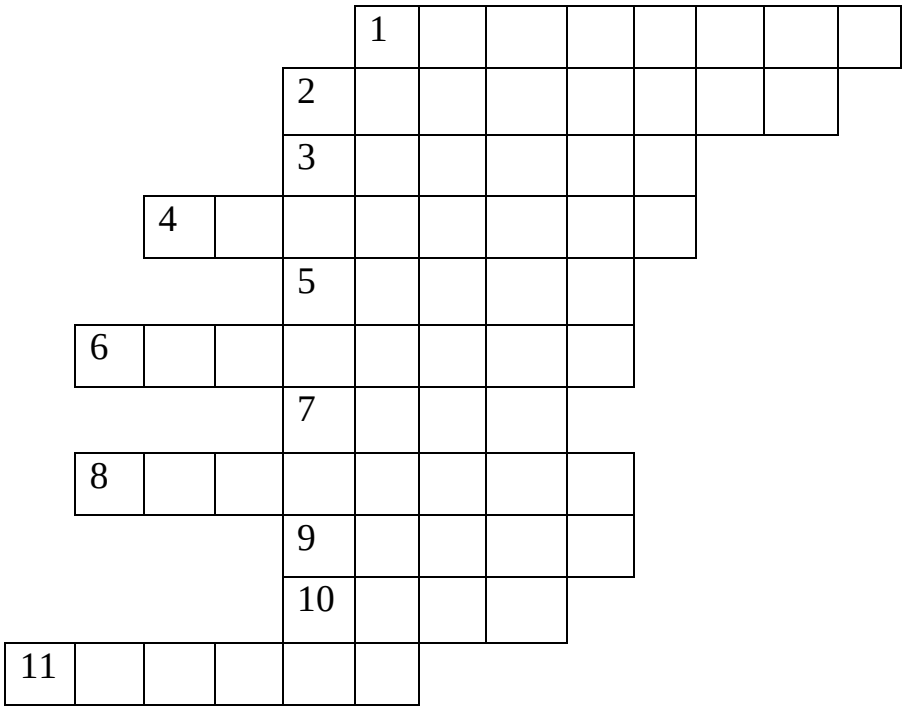
20) “Педагогіка дитячого співробітництва у творах Ш. Фур’є”;

21) “Діяльність Р. Оуена зі створення нових типів освітніх закладів”;

22) “Новаторські педагогічні ідеї Р. Оуена”.

8. Розв’яжіть кросворди.

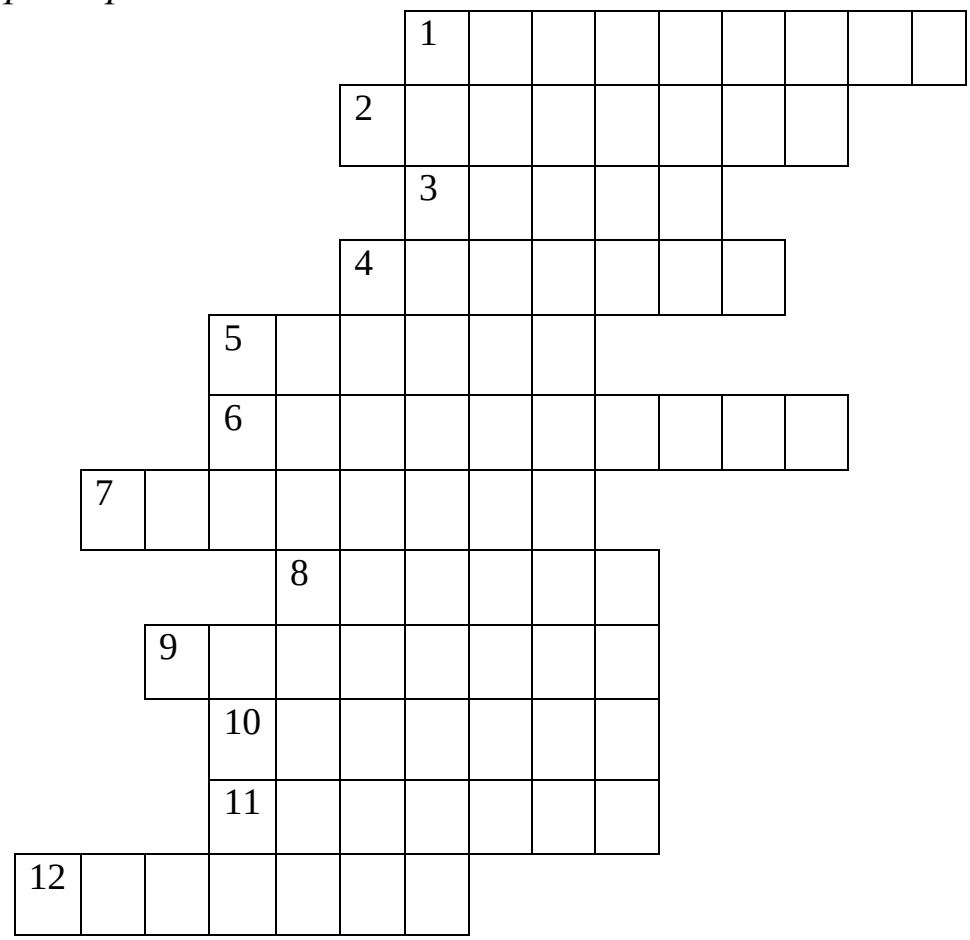
Кросворд 1

1. Вид письма, що використовується в ІІІ тисячолітті до н.е. у Шумерії.
2. Гімнастична школа в Афінах.
3. Давньогрецький філософ, засновник нових типів навчально-виховних закладів.
4. Фіксований знак позначення окремих слів у ідеографічній системі письма в Стародавньому Китаї.
5. Писець в Стародавньому Єгипті.
6. Державний навчальний заклад в Афінах.
7. Щорічне випробування в спартанській системі виховання.
8. Один з чотирьох предметів, що у Арістотеля складали зміст початкової освіти.
9. Вища школа в Стародавньому Римі.
10. Вища філософська школа в епоху еллінізму.
11. Заперечна частина сократівської індуктивної бесіди.

Якщо відповіді на питання надані правильно, по вертикалі утвориться слово, що означає мету афінського виховання.

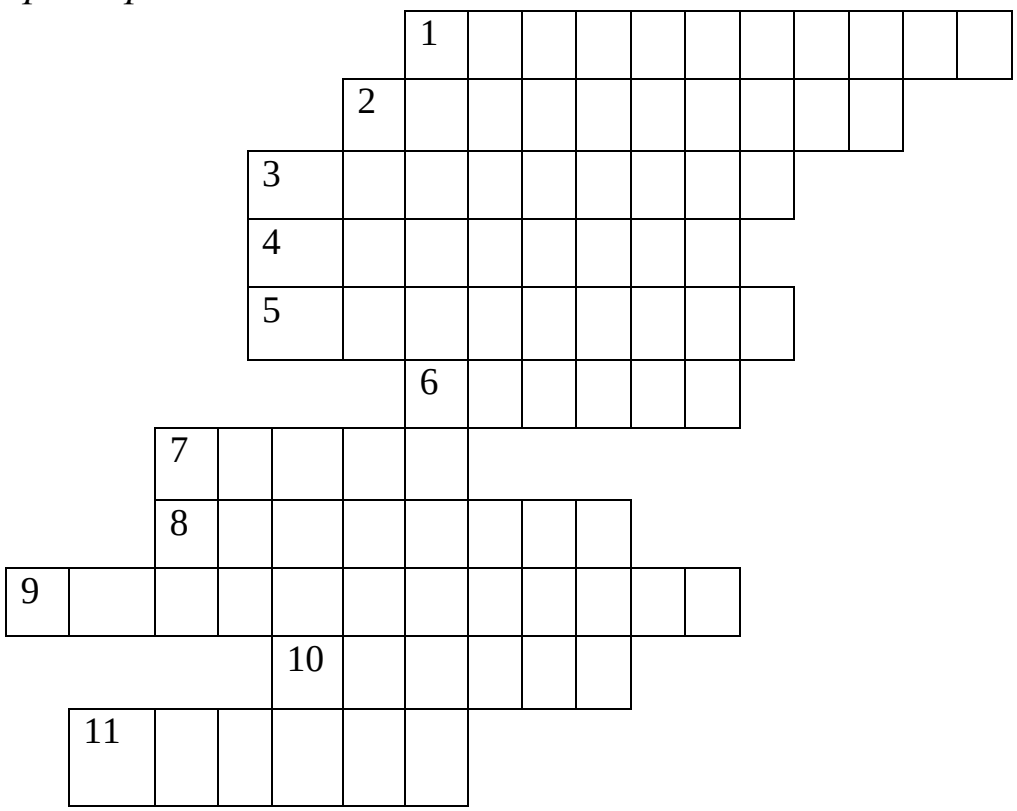
Кросворд 2

1. Один з трьох основних засобів єзуїтської системи впливу на молодь.
2. Місто, де було засновано один з перших університетів.
3. Педагог-гуманіст епохи Відродження.
4. Церковна книга, за якою навчались у монастирських школах Середньовіччя.
5. Мова освіти і науки епохи Середньовіччя.
6. Навчальна дисципліна, складова “семи вільних мистецтв”.
7. Характерна риса педагогічної епохи Відродження.
8. Метод викладання у середньовічному університеті.
9. Науковий ступінь, що отримували випускники підготовчого факультету середньовічного університету.
10. Єзуїтський навчально-виховний заклад.

Якщо відповіді на питання надані правильно, по вертикалі отримаємо складову лицарського виховання.

Кросворд 3

1. Принципи побудови системи народної освіти у системі Ж. А. Кондорсе.

2. Якобінець, автор освітнього проєкту в період Французької буржуазної революції.

3. Принцип педагогічної системи Ж.-Ж. Руссо.

4. Принцип, що складає основу теорії вільного виховання Ж.-Ж. Руссо.

5. Автор “Роздумів про народну освіту”, видатний вчений-хімік.

6. Вищий навчальний заклад у системі Ж. А. Кондорсе.

7. Герой твору Ж.-Ж. Руссо “Еміль або Про виховання”.

8. Віковий період у педагогічній системі Ж.-Ж. Руссо.

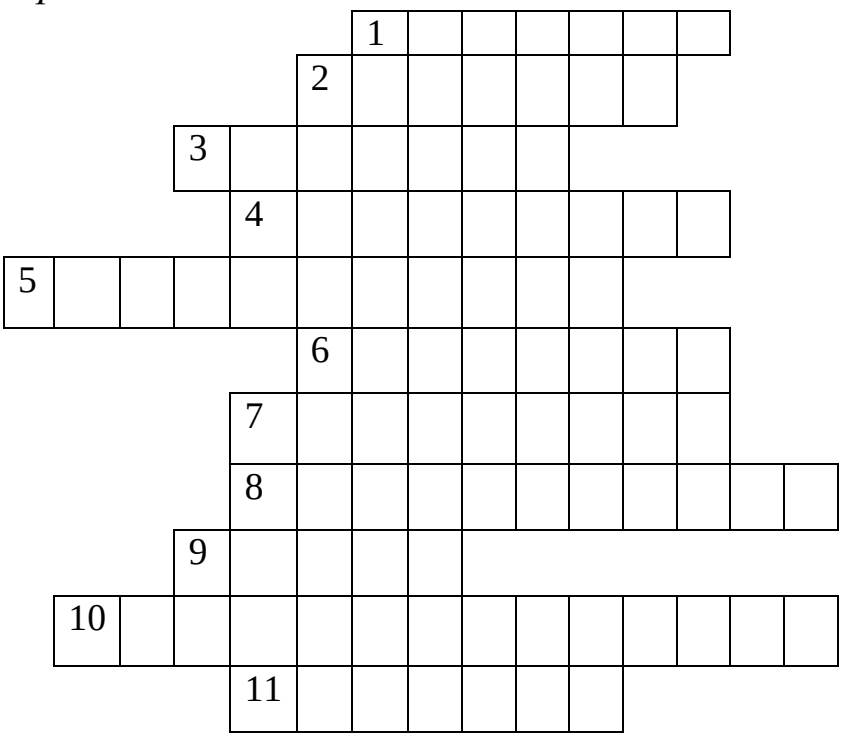
9. Принцип побудови народної освіти в проєктах Д. Дідро.

10. Політична сила періоду Французької буржуазної революції, від якої бере назву епоха XVIII століття.

11. Французький філософ XVIII століття, редактор “Енциклопедії наук, мистецтв і ремесел”.

Якщо відповіді на питання правильні, то по вертикалі отримаємо назву вікового періоду у педагогічній системі Ж.-Ж. Руссо.

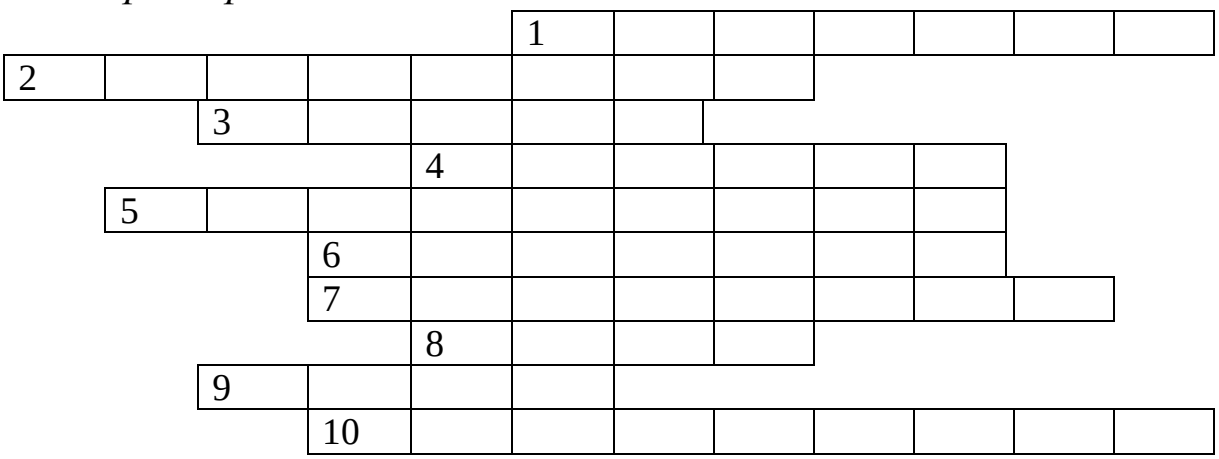
Кросворд 4

1. Німецький педагог, засновник дитячих садків.
2. Протестанська сектанська течія в Німеччині XVII–XVIII століття, спрямована на активну просвітницьку діяльність.
3. Засіб педагогічного управління, пропонований у працях Й. Ф. Гербарта.
4. Основна ідея філантропічної системи виховання у Й. Б. Базедова.
5. Неповна середня школа в Німеччині II пол. XIX ст.
6. Віковий період в педагогічній системі Ф. Фребеля.
7. Складова виховання в педагогічній системі Й. Ф. Гербарта.
8. Буржуазна педагогічна течія, що сформувалась у Німеччині у II пол. XVIII століття і сприяла відродженню інтересу до культури античного світу.
9. Ідеолог теорії національного виховання у Німеччині кінця XVIII – початку XIX ст.
10. Принцип виховання в педагогіці А. Дістерверга.
11. Формальна ступінь навчання у Й. Ф. Гербарта.

Якщо відповіді на питання надані правильно, по вертикалі утвориться назва виховного закладу в Німеччині кінця XVIII ст.

Кросворд 5

1. Категорія пристрастей у Ш. Фур’є.
2. Німецький соціалутопіст XIX ст.
3. Засіб естетичного виховання у Р. Оуена.
4. Категорія виховання у Ш. Фур’є.
5. Місце помешкання громадян фаланги в утопії Ш. Фур’є.
6. Виконавець висхідного крила у фаланзі Ш. Фур’є.
7. Результат комбінованого прояву всіх пристрастей у Ш. Фур’є.
8. Засіб навчання у Р. Оуена.
9. Соціалутопіст, що поєднував навчання з продуктивною працею.
10. Книга-підручник, яку, на думку К. А. Сен-Сімона, має засвоїти кожний француз.

Якщо відповіді на питання надані правильно, по вертикалі отримаємо звання, яке присвоювалось вихованцям фаланг у Ш. Фур’є.

Завдання для педагогічних роздумів і дискусій

1. Визначте зразки Античної культури, охарактеризуйте спільні культурні традиції грецьких полісів та їх вплив на формування філософських поглядів античних мислителів.
2. У чому полягають ознаки спільності та відмінності в спартанській та афінській виховних системах?
3. Доведіть дотримання принципу природовідповідності в поглядах давньогрецьких педагогів.

4. Поміркуйте щодо ролі та практичної можливості використання сократичної бесіди в сучасній школі.

5. У якому творі епохи Відродження обґрунтовується ідея необхідності критичного та творчого ставлення до знань, їх самостійного осмислення?

6. Християнська філософія була провідним чинником у визначенні мети виховання Я. А. Коменським. Чи є вона домінантним чинником у педагогічних системах Й. Г. Песталоцці, А. Дістервега? Якщо ні, то чим зумовлені їх підходи до визначення мети виховання?

7. Поміркуйте, який зв'язок існує між: філософським світоглядом Я. А. Коменського та його формулюванням мети виховання й принципу природовідповідності; гносеологічними позиціями педагога (ідеї матеріалістичного сенсуалізму) та його дидактичними принципами.

8. Згадайте тлумачення принципу природовідповідності Я. А. Коменським, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці (наведіть цитати з відповідних творів). Сформулюйте своє розуміння цього принципу. Яке визначення принципу надається у сучасних концепціях виховання?

9. Поміркуйте про відмінності трактування принципу наочності в дидактичних концепціях Я. А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцці, А. Дістервега.

10. Розкрийте думки Ж.-Ж. Руссо щодо трудового виховання, його прагнення "створити вільне суспільство через виховання вільної людини".

11. Поміркуйте про ставлення до фізичних покарань Я. А. Коменського, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці. У чому полягає принципова відмінність у ставленні педагогів до цієї проблеми, чим вона зумовлена?

12. Прокоментуйте, який зміст вкладав Я. А. Коменський у поняття школи як "майстерні гуманності".

13. Чи зберігає класно-урочна система, розроблена Я. А. Коменським, свою актуальність? Якщо так, то чому? Поміркуйте, які переваги має урок перед іншими формами організації навчальної роботи у школі. Чи має урок об'єктивні недоліки, яких нині не вдається усунути?

14. Прокоментуйте тезу Я. А. Каменського у праці “Про вигнання зі шкіл лінощів”, згідно з якою неосвічений вчитель є “тінь без тіла, хмара без дощу, джерело без води, лампа без світла”.

15. До середини XVII ст. висувається просвітницька установка “всім знати про все” (Я. А. Коменський). Надайте обґрунтування Я. А. Коменським ідеї пансофії.

16. Прочитайте у творі “Думки про виховання” Дж. Локка ті рядки, у яких йдеться про загартування дитини. Яке ваше ставлення до методики загартування, запропонованої Дж. Локком?

17. Ознайомтесь з положеннями Ж.-Ж. Руссо щодо виховання жінки у “Еміль або Про виховання”. Порівняйте його погляди з позицією Я. А. Коменського. Висловіть свою думку.

18. У чому сутність принципу гуманізму епохи Відродження та як він вплинув на освіту?

19. Проаналізуйте шляхи реалізації дидактичного принципу наочності за працею Т. Кампанелли “Місто Сонця”.

20. Назвіть особливості виховної системи, запропонованої Ф. Рабле в романі “Гаргантюа і Пантагрюель”.

21. Дайте характеристику освітніх ідей М. Монтеня. Поясніть, чому його працю “Досліди” називають “Біблією для учителя”.

22. Розкрийте своє ставлення до положень вільного виховання у працях Е. Кейї.

23. З’ясуйте особливості діяльності “Будинку радості”. Хто, де, коли заснував цю школу? Чому ця школа має таку назву?

Робота з науковими джерелами

1. Ознайомтесь з працею Арістотеля “Політика”. Дайте характеристику педагогічних поглядів Арістотеля. Які предмети і чому, за Арістотелем, мають вивчатися?

2. Опрацюйте книги Платона “Держава”, “Закони”. Дайте порівняльну характеристику змісту та методів навчання за Платоном та Арістотелем.

3. Проаналізуйте працю М.Ф. Квінтіліана “Про виховання оратора”. Які вимоги висував Квінтіліан до вчителя й вихователя? Охарактеризуйте погляди Квінтіліана на організацію та методику навчання.

4. Назвіть особливості виховної системи, запропонованої Ф. Рабле в романі “Гаргантюа і Пантагрюель”.

5. Дайте характеристику освітніх ідей М. Монтеня. Поясніть, чому працю “Досліди” називають “Біблією для учителя”.

6. Сформулюйте провідні методичні новації педагогіки вільного виховання у працях М. Монтессорі “Метод наукової педагогіки”, застосований до дитячого виховання в “Будинках дитини”.

7. Опрацюйте твори Й. Г. Песталоцці “Як Гертруда вчить своїх дітей” та “Лебедина пісня”. Проаналізуйте розуміння Й. Г. Песталоцці мети елементарної освіти та природовідповідності, вивчення “рідної та всякої іншої мови”; ознайомтесь із методикою навчання “ідеальної матері Гертруди”.

8. Зробіть огляд праці Й. Гербарта “Загальна педагогіка, що виведена з мети виховання”. Зробіть аналіз системи формування особистості та її трьох складових: управління, навчання й моральне виховання.

9. Опрацюйте твір А. Дістервега “Керівництво до освіти німецьких учителів”. Проаналізуйте правила навчання щодо ставлення учня як до суб’єкта та правила навчання, що стосуються вчителя.

10. Охарактеризуйте систему “виховання характеру”, представлену у творі Дж. Локка “Думки про виховання”. З’ясуйте особливості фізичного та розумового виховання джентльмена (наведіть приклади з твору).

11. Проаналізуйте різні типи виховання, зокрема “те, яке дається природою” у творі Ж.-Ж. Руссо “Еміль або Про виховання”. Розкрийте засоби фізичного виховання дитини з народження до двох років та особливості виховання дитини з 2 до 12 років (кн. 3).

12. Сформулюйте провідні методичні новації педагогіки трудової школи, подані у праці Г. Кершенштейнера “Сутність трудової школи”. Поясніть, у чому полягає відмінність між різними типами трудових шкіл Німеччини початку XX ст.

13. Опрацюйте науковий доробок Д. Дьюї “Школа та суспільство”. Поясніть сутність педагогічної концепції прагматизму Д. Дьюї та її значення у формуванні американської системи освіти.

Тестові завдання

Оберіть правильну відповідь.

1. На чому писали в Стародавній Індії:

а) на папірусах;
б) на глиняних табличках;
в) на пальмових листах;
г) на бересті.

2. Де з’явились перші навчальні заклади:

а) у Єгипті;
б) у Китаї;
в) в Індії;
г) у Шумерії;
д) у Японії.

3. Хто з відомих вам педагогів розробляв теорію вільного виховання:

а) Дж. Локк;
б) Ж.-Ж. Руссо;
в) Й. Г. Гербарт;
г) Р. Оуен.

4. Хто запровадив у педагогіку термін “виховне навчання”:

а) Д. Дідро;
б) Ж.-Ж. Руссо;
в) Ж. А. Кондорсе;
г) Й. Ф. Гербарт;
д) Й. Г. Песталоцці;
е) А. Дістерверг.

5. Чи були однодумцями:

а) Ж.-Ж. Руссо і Й. Г. Песталоцці;

б) Ж. К. Гельвецій і Дж. Локк;

в) Ж.-Ж. Руссо і Й. Г. Гербарт;

г) Р. Оуен і Ш. Фур'є.

6. У працях якого з названих педагогів вперше сформульований та обґрунтований принцип природовідповідності:

а) Я. А. Коменський;

б) Й. Песталоцці;

в) А. Дістервег;

г) Дж. Локк;

д) Ж.-Ж. Руссо.

7. Джентльмен, за Дж. Локком, має отримати освіту в:

а) елітарній школі;

б) вдома;

в) на лоні природи.

8. Укажіть авторів творів:

а) "Материнська школа";

б) "Про виховання розуму";

в) "Лебедина пісня";

г) Систематичне спростування книги Гельвеція "Людина";

д) "Лінгард і Гертруда";

е) "Загальна педагогіка, що виведена з мети виховання".

9. З наведених понять виберіть ті, що належать до педагогічної системи А. Дістервега:

а) вільне виховання;

б) дидактичні принципи;

в) метод природних наслідків;

г) культуровідповідність виховання й навчання;

д) виховання як підкорення дикої жвавості дитини;

е) збудження розумових сил дитини як мета навчання.

10. З наведених понять виберіть ті, що належать до педагогічної системи Й. Гербарта:

а) виховуюче навчання;

б) вільне виховання;

в) багатосторонні пізнавальні інтереси;

г) ступені навчання;

д) покарання;

е) метод природних наслідків.

11. Які ідеї не належать до педагогічної концепції Я. А. Коменського:

а) ідея природовідповідності;

б) ідея розвивального навчання;

в) обґрунтування класно-урочної системи навчання;

г) теорія елементарної освіти;

д) створення перших підручників для дітей.

12. Які основні завдання Дж. Локк ставив у вихованні джентльмена:

а) виховання тіла, характеру, розуму;

б) виховання волі, доброчесності, розуму;

в) розумове, моральне, естетичне, фізичне виховання.

13. Протестуючи проти зубріння і догматики, Дж. Локк розробив методи навчання, орієнтовані на природні інтереси і позитивні емоції дітей, які роблять навчання привабливим для них. Йдеться про:

а) “активні” методи;

б) “м’які” методи;

в) індуктивні методи.

14. У якій праці Ж.-Ж. Руссо висловлює критику феодального виховання та схоластичної школи, розкриває свої погляди щодо виховання нової людини?

а) “Нова Елоїза”;

б) “Еміль або Про виховання”;

в) “Про походження нерівності між людьми”.

15. На якому етапі, виокремленому Ж.-Ж. Руссо у віковій періодизації, необхідно здійснювати розумову освіту, трудове виховання через спостереження екскурсії, самостійну роботу, виключаючи ще моральне виховання:

а) на першому (немовляцтво) – до 2-х років;

б) на другому (дитинство) – від 2-х до 12-ти років;

в) на третьому (отроцтво) – від 12-и до 15-ти років;

г) на четвертому (юність) – від 15-и до 20-ти років.

16. Які погляди не належать до філософсько-педагогічної концепції Ж.- Ж.Руссо:

а) розробка системи освіти;

б) ідея гуманізму;

в) ідея розвивального навчання;

г) ідея природовідповідності;

д) ідея вільного виховання.

17. Хто з відомих педагогів Західної Європи відкривав притулки для бідних, у яких здійснював підготовку до праці та належне виховання:

а) Й. Г. Песталоцці;

б) Й. Ф. Гербарт;

в) Ф. В. А. Дістервег.

18. Які праці належать до педагогічного доробку Й. Г. Песталоцці:

а) “Лінгард і Гертруда”;

б) “Лебедина пісня”;

в) “Дослідження про людський розум”;

г) “Думки про виховання”.

19. Хто з відомих зарубіжних педагогів уперше обґрунтував теоретичні основи педагогіки у взаємозв’язку із психологією та етикою:

а) Й. Г. Песталоцці;

б) Й. Ф. Гербарт;

в) Ф. В. А. Дістервег.

20.Які взаємозв'язки у межах педагогіки обґрунтував Й. Ф. Гербарт:

а) між навчанням і вихованням;

б) між теорією і практикою;

в) між вивченням педагогіки й історії педагогіки;

г) усі відповіді правильні.

21.Яку теорію формування змісту освіти обстоював Ф. В. А. Дістервег:

а) формальну;

б) матеріальну;

в) елементарну.

22.Кого з видатних учених Західної Європи (він очолював учительські семінарії, написав близько 400 статей і заміток із педагогіки, 50 книг, підручників і посібників для вчителів) називали "учителем німецьких учителів":

а) Й. Г. Песталоцці;

б) Й. Ф. Гербарта;

в) Ф. В. А. Дістервега.

23. У якому напрямі активізувалися наукові розробки теоретичних основ європейської педагогіки кінця XIX – початку XX стст.:

а) упровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес;

б) психологізація педагогічного процесу;

в) підвищення соціальної функції теорії виховання.

24.Які підходи характерні для шкільної політики в індустріально розвинених країнах Заходу в кінці XX ст.:

а) перевага розуму й таланту над походженням;

б) консерватизм;

в) інтеграція у сфері освіти західноєвропейських держав;

г) забезпечення якості освіти;

д) домінування колективних форм навчання над індивідуальними.

25. Навчання яких учнів у західноєвропейських школах відбувалося за інтегрованими курсами (наприклад, інтегрований курс – природничі науки):

а) слабких учнів;

б) сильних учнів;

в) усіх без винятку.

26. Виховання переважно через душевні спонукування і досягається за допомогою наказу чи заборони, В. А. Лай називав:

а) авторитарним вихованням;

б) дисципліною;

в) вихованням через покарання.

27. Для яких дітей дидактичний матеріал М. Монтессорі є засобом самовиховання:

а) для звичайних дітей;

б) для розумово відсталих;

в) для усіх.

Питання для самоконтролю

1. Чим було обумовлене виникнення різних систем виховання в Спарті та в Афінах?
2. У чому відмінність афінської та спартанської систем фізичного виховання?
3. Охарактеризуйте сутність “сократичної бесіди”?
4. Назвіть твори Платона, у яких відображена його система поглядів.
5. Чим зумовлена поява нових педагогічних ідей в епоху Відродження?
6. Назвіть найвідоміших просвітителів епохи Відродження, їхні твори.
7. У чому полягає мета виховання за Дж. Локком, Ж.-Ж. Руссо?
8. Що складає основу фізичного виховання за Дж. Локком?
9. Назвіть провідні методи морального виховання за Дж. Локком.

10. У чому полягають методичні особливості вільного виховання дитини на першому та другому етапах її розвитку за Ж.-Ж. Руссо?

11. Виявіть особливості виховної системи, запропонованої Ф. Рабле в романі “Гаргантюа і Пантагрюель”.

12. Дайте характеристику освітніх ідей М. Монтеня. Поясніть, чому працю “Досліди” називають “Біблією для учителя”.

13. У чому полягає роль праці у виховній системі, запропонованій Т. Мором?

14. Дайте характеристику педагогічних поглядів Т. Кампанелли.

15. Хто з педагогів-гуманістів проголошував ідею загальної освіти?

16. Дайте визначення дидактики за Я. А. Коменським.

17. Охарактеризуйте підручники, написані Я. А. Коменським. У якому з них найширше застосовується принцип наочності?

18. У чому полягає сутність “золотого правила” дидактики за Я. Коменським?

19. У чому полягає сутність “методу М. Монтессорі”?

20. Охарактериуйте вимоги до вчителя, сформульовані Я. А. Коменським.

21. Назвіть твори Я. А. Коменського, у яких розроблені нові основи діяльності школи.

22. Сформулюйте методи виховання, що їх обґрунтував Я. А. Коменський.

23. У чому полягала мета експериментальної педагогіки? Як розвивались ідеї експериментальної педагогіки в рамках педології?

24. У чому полягають особливості діяльності школи, що працює за канонами прагматичної педагогіки?

25. Ідеї яких течій реформаторської педагогіки знайшли розвиток у діяльності “нових шкіл”, у яких конкретно проявах їхньої діяльності?

Термінологічний словник

Агели – державні навчально-виховні заклади у Стародавній Спарті, де виховувалися діти до 18-ти років, діяльність яких здійснювалася за рахунок і під контролем держави. Зміст виховання був військово-гімнастичним, передбачав досконалий розвиток тілесних сил, розвиток войовничого мужнього духу, розвиток суворого підкорення цілям і волі держави.

Агони – публічні щорічні випробування юнаків, які проводилися з метою державного контролю за навчанням і вихованням у спартанських агелах.

Антропософія (від гр. *antropos* – "людина", *sophia* – "мудрість") – філософське вчення, яке виникло в першій чверті XX ст. у Німеччині. Засновник Р. Штайнер визначав як шлях, притаманний людині. Її завдання полягає в тому, щоб дати не фрагменти наукового дослідження, а сформувати цілісне уявлення про сутність людини, істину. Визначає людину як маленький космос, а космос – як велику людину. Важливим положенням антропософської педагогіки є ідея поступального та цілісного розвитку дитини, її нерозривного зв'язку з соціальним оточенням. Р. Штейнер розглядав розвиток як реалізацію глибинних життєвих сил, який має внутрішню логіку, детермінацію, фізіологічне обґрунтування; виокремлював семирічні етапи розвитку, які мають свої "вирішальні трансформації". У цьому контексті розробив і реалізував положення вальдорфської педагогіки, метою якої є виховання людей, орієнтованих на навколишній світ, чутливих до нового, здатних приймати усвідомлені рішення і брати на себе відповідальність за них і свої дії.

Антропоцентризм ренесансний – філософія гуманізму епохи Відродження, увага якої зосереджувалася на внутрішньому світі людської особистості в її земному існуванні, в активній творчій діяльності, сповненій земних пристрастей. Людина усвідомлювала власну вартість, намагалась розвинути власну особистість, власні домагання й цілі. Велику роль у поширенні цього напряму відіграли Ф. Петрарка, К. Салютаті, Л. Бруні, П. П. Варжеріо.

Бакалавр – перший учений ступінь у Західній Європі з XIII ст., який давав право читати лекції в університеті; нині у Франції, Іспанії та деяких інших країнах Європи свідчить про завершення середньої освіти і дає право вступу до університету. В Англії – перший учений ступінь, що отримує студент університету. У США – ступінь, який здобувають після закінчення чотирирічного коледжу. У Росії деякий час іменувалися викладачі духовних академій. Наприкінці XIX ст. цей ступінь одержували випускники вчительського інституту при Московському університеті. З 1992 р. освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра запроваджено в Україні.

“Будинок радості” (1424) **–** школа-інтернат нового типу, яку створив Віттроно да Фельтре при дворі герцога Гонзага в Мантуї. У ній навчалися сини герцога, придворних, гуманістів Дж. Ф. Поджо Браччоліні, Ф. Фільєльфо, а також обдаровані хлопчики з бідних родин. До школи також надсилали учнів з Франції, Німеччини, Греції. Школу відвідували й дівчата з сімейства Гонзага. Світлий, просторий будинок школи, прикрашений яскравими фресками, був розташований у мальовничій місцевості. Крім давніх мов і літератури, там вивчали математику, природознавство, астрономію, грецьку мову та літературу, музику, живопис. Значна увага приділялася практичним заняттям, фізичним вправам (фехтування, їзда верхи) та іграм. У навчанні застосовували наочність, стимулювання творчості дітей, поступово позбавлялися зубріння. Виховували за допомогою переконання (покарання розглядалося як зло), на особистому прикладі вихователів, прищеплюючи манери та моральну чистоту.

Виховання “вільне” – напрям у зарубіжній реформаторській педагогіці другої половини XIX – початку XX ст., для якого характерні індивідуалізація навчання та категоричне заперечення спеціально організованого виховання та систематичного планомірного навчання (освіти в рамках обов’язкового навчального процесу). Створює умови для вільного саморозвитку дитини під час самонавчання, самопізнання. Базується на волі дитини, допомагає їй “набути” цю волю, зменшити соціальні перешкоди, що обмежують

її діяльність. Обґрунтовували теорію вільного виховання Е. Кей, Г. Шарельман, М. Монтессорі, Л. М. Толстой, К. М. Вентцель та ін.

Виховання єзуїтське – система виховання для дітей феодальної знаті, започаткована в XVI ст. орденом єзуїтів і спрямована на підготовку активних поборників католицької церкви. Єзуїтські школи поділялися на колегіуми з 7-річним терміном навчання, які за освітою наближалися до гімназій; семінарії, які прирівнювалися до університетів і мали 6-річний термін навчання. Режим дня і навчальний рік були побудовані з умілим чергуванням занять і відпочинку (часті свята, тривалі перерви). Велика увага приділялась фізичному розвитку вихованців через упровадження гімнастики, ігор. Єзуїтами була розроблена методика навчання, коли майже весь навчальний матеріал засвоювався під час шкільних занять. Випускники добре володіли логікою і красномовством, умінням підкорювати оточуючих.

Виховання лицарське – система виховання хлопчиків і юнаків феодалів у середні віки, метою якої було військово-фізичне виховання. До семи років хлопчики виховувалися в сім'ях; з 7 до 14 років – виконували обов'язки пажа при дружині сюзерена, здобуваючи моральне й естетичне виховання; з 14 по 21 рік – виконували функції зброєносців сюзерена, формуючи риси феодала і воїна; у 21 рік відбувалася урочиста посвята в лицарі. Лицарі овоолодівали "сімома лицарськими доброчесностями": їзда верхи, плавання, фехтування, полювання, володіння списом, уміння співати й складати вірші.

Виховання "нове" – напрям у зарубіжній реформаторській педагогіці кінця XIX – початку XX ст., міжнародний педагогічний рух за оновлення виховання й школи, за побудову всієї навчально-виховної роботи з урахуванням інтересів дитини в певний момент. Принципи цієї теорії були реалізовані в ряді приватних шкіл-інтернатів, які створювалися в сільських місцевостях. У школах організовувалося здорове харчування, чергувалися фізичні, розумові та художні заняття. У навчанні велика увага зверталася на розвиток інтересу до науки. Запроваджувалися експертні уроки без накресленого плану на основі конкретної ситуації.

Виховання пуританське – варіативна модель англо-американського виховання й освіти в дусі аскетизму, релігійності, бережливості та слухняності. Розроблена в пуританських релігійних громадах Англії XVI–XVII стст., які були незадоволені ідеями Реформації. Характеризується суворістю, чіткою дисципліною, абсолютним підкоренням волі дітей авторитету батьків, учителів, дорослих членів релігійної громади; догматичністю. Метою виховання було перетворення інтелекту на дисциплiноване, покірне мислення, що підіймається до розуміння божественної ідеї.

Відродження (Ренесанс) – епоха в розвитку низки країн Західної та Центральної Європи (в Італії XIV–XVI стст., в інших країнах – кінець XV – початок XVII ст.), перехідна від середньовічної культури до культури нового часу. На зміну середньовічному аскетизму в світогляді цієї епохи відроджується античний ідеал діяльної, гармонійно розвиненої людини. Ідейна течія, яка запропонувала цей новий ідеал, отримала назву "гуманізм". Гуманізм епохи Відродження знайшов відображення як у поглядах на виховання, так і в організації практичної роботи шкіл. Важливими рисами освіти стали: повага до дитини, увага до її потреб і психологічних особливостей, прагнення до фізичного розвитку, заперечення фізичних покарань. Епоха Відродження, яка наповнила середньовічну освіту новим змістом, організаційно не змінила її. Існували міські школи, відкривалися латинські школи підвищеного типу (колегіуми, гімназії), нові університети, державні та приватні школи для дівчат, у яких навчалися переважно діти заможних батьків. Представники філософсько-педагогічної думки епохи Відродження: В. да Фельтре, Ф. Рабле, М. Монтень, Е. Роттердамський та ін.

Віннетка-план – система навчання в американських і західноєвропейських школах початку XX ст., що розрахована на досягнення учнями чітко заданих цілей; освоєння навчального матеріалу проводилося повністю індивідуально, у власному темпі та супроводжувалося діагностичним тестуванням, яке встановлювало рівень наближення учнів до наперед намічених результатів і передбачало можливість використання додаткового чи допоміжного матеріалу. У цьому він значно випереджував

практику індивідуалізації навчального процесу в рамках програмового навчання.

Гімназія – середній загальноосвітній освітній заклад II–III ступенів із поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю, що забезпечує науково-теоретичну, гуманітарну, загальнокультурну підготовку обдарованих і здібних дітей. Головна мета гімназії – пошук, відбір, навчання і виховання творчо обдарованих і здібних дітей, збагачення інтелектуального, творчого, культурного потенціалу України; підготовка молоді до вступу до університетів, інститутів різних профілів.

Гімнасій – навчальний заклад в Афінах, де продовжували навчатися юнаки 16–18 років після закінчення гімнастичної школи з метою подальшого вдосконалення у галузі гімнастики, а також під час бесід із дорослими вони набували політичної, літературної та філософської освіти.

Дальтон-план – система індивідуалізованого навчання, яка виникла на початку XX ст. в США у м. Дальтон під впливом ідей М. Монтессорі вчителькою О. Паркхерст; застосовувалась у радянській школі в 1920-х роках. У процесі використання цілеспрямовано враховувалися відмінності в здібностях учнів, що визначались на основі вимірювання коефіцієнта розумової обдарованості. Достоїнством проголошувалось те, що ця система дозволяла найбільш здібним досягати найвищих результатів, що відповідають їхнім можливостям. За цієї системи учень одержував завдання від учителя, виконував його самостійно й здавав на перевірку. Учням давалася свобода як у виборі занять, черговості вивчення навчальних предметів, так і у використанні свого вільного часу.

Дидаскал – учитель мусичної школи у Стародавніх Афінах.

Дидактика (від гр. didaktikos – навчаючий) – теорія навчання, розділ педагогіки, який досліджує мету, сутність, закономірності процесу навчання. Саме слово використовувалося в Стародавній Греції. У Новий час запроваджено завдяки німецькому педагогові В. Ратке, який назвав свій курс лекцій “дидактикою” або “мистецтвом викладання”. У науковому обігу

цей термін утвердив Я. А. Коменський, який написав працю “Велика дидактика” (1632).

Диспут – основний вид занять у середньовічних університетах поряд із лекцією, який не мав на меті давати нові знання студентам, а закріплювати їх. На диспутах сперечалися з приводу тих чи інших тез, висунутих викладачем, які треба було довести або спростувати. Це робилося не за допомогою посилання на новий додатковий матеріал, а логічно формальним умінням сперечатися і часто хитрістю.

Еллінізм – сукупність соціально-політичних і культурних відносин, які склалися в Елладі та переважно на Близькому Сході в епоху, що настала за утворення монархії О. Македонського (Греція, Мала Азія, Месопотамія, Іран, Єгипет) у III–II ст. до н. е.

Ефебія – обов’язкова військова служба у Стародавній Греції, яку проходили юнаки зі знатні з 18 до 20 років після закінчення агели (Спарта), гімнасії (Афіни). Прийняття присяги на вірність державі перетворювало молоду людину на повноправного громадянина, даючи їй право спадковості, опіки, членства на народних зборах.

Ієна-план – система навчання в американських і західноєвропейських школах початку XX ст., яка передбачала поєднання індивідуального режиму навчальної роботи з організацією рухомих за складом навчальних груп. Поділ учнів на класи за віком і рівнем підготовки (так зване горизонтальне групування) був замінений об’єднанням у групи дітей різного віку і рівня підготовки (вертикальне групування). Всередині груп на основі шкільних інтересів утворювалися тимчасові, вільно складені підгрупи-ланки від 2-х до 6-ти осіб. У різних видах навчальної діяльності їх склад міг вільно змінюватись. Переважали робота за індивідуальними планами і самостійне вивчення навчального матеріалу.

Історія педагогіки – галузь педагогіки, яка досліджує історично зумовлені педагогічні системи минулого, вклад видатних педагогів у скарбницю світового досвіду; історичні закономірності розвитку виховання, освіти, педагогічної думки в різні історичні періоди з найдавніших часів і до наших днів.

Як окрема галузь знань виокремилася у другій половині XVII ст., однак її розвиток припадає на другу половину XIX ст. і на наступне століття. Першопрохідцями-істориками є француз К. Фльорі (“Про вибір і метод навчальних занять”, 1686); німці К. Мангельсдорф (“Спроба викладу того, що протягом тисячоліть говорилося й робилося в галузі виховання”, 1779), Ф. Рухкопф (“Історія шкільної і виховної справи в Німеччині”, 1794), К. Шмідт (“Історія виховання від його виникнення до нашого часу”, 1902). В Україні почала розроблятися з середини XIX ст. Основні принципи побудови історії педагогіки: історизм, системність, науковість.

Калокагатія – мета афінської системи виховання, яка передбачала досягнення гармонії тіла й духу, спрямовувалася на розвиток духовних обдарувань (розуму, художнього смаку, моральних почуттів) і фізичний розвиток.

Класно-урочна система навчання – форма організації навчального процесу, коли учнів за віком і рівнем знань групують в окремі класи. Основною формою навчання є уроки за певним розкладом, зміст яких визначається навчальним планом. Її теоретичне обґрунтування вперше надав Я. А. Коменський.

Когнітивізм (від лат. cognitio – знання, пізнання) – один із напрямів сучасної психології, який вплинув на розвиток сучасних зарубіжних педагогічних теорій. Представники: Дж. Брунер, Д. Озбел. Згідно з ним дитина є активним суб’єктом пізнавальної діяльності, дослідником навколишнього світу. Організація процесу навчання повинна максимально сприяти розумінню й осмисленому засвоєнню знань учнями.

Колегіум (від латинського collegium – товариство, співдружність) – закритий середній, іноді вищий навчальний заклад у Західній Європі та Україні (XVI–XVIII стст.). 1557 р. єзуїти відкрили перший колегіум у Страсбурзі. Приймали до нього переважно дітей панівних класів. Зміст навчання підпорядковувався формуванню у вихованців духовно-моральних чеснот. Викладали “сім вільних мистецтв” і богослів’я, вивчали латинську і грецьку мову, а також у незначному обсязі літературу, географію та історію. Велику увагу приділяли

“діалектиці” – мистецтву ведення полеміки. На початку XVIII ст. у Європі нароховувалося близько 800 колегіумів. В Україні відомі Київський (1632), Чернігівський (1700), Харківський (1731), Переяславський (1738) колегіуми.

Коледж (англ. college) **–** вищий або середній навчальний заклад. Виник у XIII ст. в Англії; у традиційному вигляді зберігся в університетах (Оксфордському й Кембриджському). У США коледжі почали створюватися в XVII ст. Поділялися на два типи: ті, що відповідають за рівнем підготовки вищій школі, й ті, що займають проміжне становище між середнім і вищим навчальним закладом. Деякі коледжі входили до складу університетів, інші – мали самостійний статус. В Україні створюються з 1990 р. як ВНЗ II рівня акредитації або як структурний підрозділ ВНЗ III–IV рівнів акредитації, що проводять освітню діяльність, пов’язану зі здобуттям освіти за освітньо- кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста і бакалавра.

Криптія – каральний захід, який періодично організовувався спартанською рабовласницькою державою (Стародавня Греція) для залякування ілотів; своєрідні “практичні заняття”, які влаштовували юнаки, що навчалися в спартанських агелах. Метою криптій були нічні криваві облави на рабів.

Маєвтика (від. гр. – повивальне мистецтво) – метод давньогрецького філософа Сократа як вид повивального мистецтва, успадкований ним від своєї матері, з тією тільки різницею, що Сократ допомагав чоловікам “породити” нові знання. Це частина евристичної бесіди, яка полягала в пошуку знання, прихованого в людині, за допомогою майстерно поставлених запитань. Бесіду починають із усім зрозумілих, а тому й найпростіших, наочних положень, що мають переважно чуттєвий характер, але в міру продовження діалогу переходять до прихованих і більш сутнісних властивостей обговорюваних речей.

Метод проєктів – система навчання, за якою учні набувають знань, умінь, досвіду діяльності в процесі планування і виконання поступово ускладнених практичних завдань –

проєктів. Виник у другій половині XIX ст. у США, у 20-х рр. минулого століття застосовувався в радянській школі.

Метод вільної групової роботи – метод навчання, розроблений французьким педагогом Р. Кузине, який використовується в сучасних початкових школах Франції. Згідно з ним учні початкових шкіл із 8–9-річного віку об'єднуються в групи по 5–6 осіб за бажанням дітей. Кожна група обирає для себе види робіт із наявного загального переліку тем і завдань (роботи з гуманітарних і природничо-математичних дисциплін, із ручної праці, складання колекцій, постановки спектаклю тощо). У самій групі часто відбувається індивідуальна спеціалізація учнів: один постійно виступає в ролі "художника", інший – "каліграфа", третій – "історика" або "географа". Група виконує завдання самостійно, вчитель, як правило, тільки спостерігає, консультує і перевіряє результати роботи учнів.

Неогуманізм – буржуазна педагогічна течія в німецькій педагогіці середини XVIII ст., яка сприяла відродженню інтересу до античної культури. Характерні риси: захоплення грецькою культурою і римським правом, ідеал всебічного розвитку, культ людини. Оскільки наука і культура пішли далеко вперед, слід використовувати лише те цінне, що було в Стародавній Греції чи Римі. Неугуманізм вплинув на характер освіти, відродження ідей всебічного розвитку людини, організації підготовки вчителів в університетах. Представники: В. Гумбольд, Ф. Вольф, Нібур; письменники Гете, Шиллер та ін.

Неопозитивізм – філософсько-педагогічний напрям у зарубіжній педагогіці кінця XIX–початку XX ст., який намагається осмислити комплекс явищ, породжених науково-технічною революцією. Сучасний педагогічний неопозитивізм називають "новим гуманізмом". Найвидатнішими представники: П. Херс, Дж. Вільсон, Р. С. Пітере, Л. Кольберг та ін. Основне положення педагогіки неопозитивізму: виховання повинно бути очищене від світоглядних ідей, бо соціальне життя в умовах науково-технічного прогресу потребує "раціонального мислення", а не ідеології. Повна гуманізація системи виховання, бо саме вона є головним засобом ствердження справедливості як

вищого принципу відносин між людьми в усіх сферах суспільного життя. Необхідно припинити маніпуляцію поведінкою особистості, створити умови для її вільного самовираження. Це допоможе людині здійснити осмислений вибір у конкретній ситуації і тим самим попередити небезпеку формування уніфікованих форм поведінки. Основну увагу необхідно приділити розвиткові інтелекту, формуванню людини, що мислить раціонально. Вплив раціональності ідей педагогіки неопозитивізму відчутний у перебудові виховних систем багатьох країн, у тому числі й нашої.

Неотомізм – це модернізація поняття "томізм" (від лат. thomas): вчення середньовічного теолога Томи Аквінського, який стверджує, що віра і наукові знання не суперечать один одному і не виключають ні те, ні інше; два джерела істини, дані Богом. Неотомістська педагогіка стала теоретичною основою церковних і конфесійних шкіл; зробила вплив також і на світські педагогічні теорії, практику виховання дітей. Метою християнського виховання вважає вдосконалення людини на Землі й наближення її до Бога. Вона проголошує виховання моральних чеснот: чесності, милосердя, доброти, любові до людей, здатності до самопожертви тощо.

Норт-денвер-план – система навчання в американських і західноєвропейських школах початку XX ст. Поряд із загальними для всього класу мінімальними вимогами передбачала можливість індивідуальної роботи над складнішими завданнями і прискореного просування окремих учнів у засвоєнні навчальної програми.

Освіта (матеріальна) реальна – теорія загальної середньої освіти, за якою головним критерієм визначення змісту освіти є практична значимість знань, а не їхній розвивальний вплив; учні повинні засвоювати переважно природничо-наукові знання. Критерієм відбору освітнього матеріалу повинен слугувати ступінь придатності його до життя і безпосередньої практичної діяльності учнів у майбутньому. Започаткована Я. А. Коменським (XVII ст.); науково-теоретичні основи розроблено Г. Спенсером (XIX ст.). Швидкий розвиток промисловості вимагав підготовки

людей, які мають природничо-наукову, технічну і практичну підготовку. Г. Спенсер стверджував, що пізнання не може вийти за межі безпосереднього досвіду, що джерелом знань є лише досвід. Він побудував систему освіти для практичного прошарку суспільства – бізнесменів, торгівців, ремісників, кваліфікованих техніків і робітників, – яка базувалася на п'ятьох видах людської діяльності: самозбереженні, здобуванні засобів для життя, вихованні потомства, виконанні соціальних функцій і дозвіллі. Теорія склала основу так званого реального напряму в шкільній освіті. Одним із перших державних реальних навчальних закладів стала Школа математичних та навігаційних наук (1701, Москва) та механічна реальна школа в Гаалі (Німеччина, 1706–1708). Згідно зі Статутом 1864 р. у Росії почали створюватися реальні гімназії, а з 1772 р. – реальні училища. Реальні середні навчальні заклади існують у сучасних системах освіти багатьох країн (Австрія, Італія, Німеччина, Франція, Японія та ін.).

Освіта формальна – теорія загальної освіти в педагогіці кінця XVIII–XIX ст., яка бере свій початок від Дж. Локка (XVII ст.), Й. Г. Песталоцці, Е. Канта і Й. Ф. Гербарта (XVIII–XIX стст.). Прихильники цієї теорії вважали, що джерелом знань є розум, основним завданням шкільної освіти – розвиток розумових здібностей учнів, їхнього мислення, уяви, пам'яті, а не набуття фактичних знань. Надавалася перевага предметам, які забезпечують гімнастику розуму, зокрема латинській і грецькій мовам, математиці. Була покладена в основу визначення змісту "класичної" освіти в дореволюційних гімназіях, де особлива увага приділялася вивченню російської, латинської, грецької, німецької, французької та інших мов. На вивчення предметів природничо-математичного циклу відводилося лише 20 % навчального часу. Елементи теорії формальної освіти застосовуються і донині в граматичних школах Англії, загальноосвітніх ліцеях Франції, де навчання спрямовується насамперед на загальний розвиток шляхом тренування мислення.

Палестра (в афінській системі виховання) – приватний навчальний заклад у Стародавніх Афінах, гімнастична школа, яку підлітки 12–16 років відвідували паралельно з навчанням у

мусичній школі, де вони оволодівали пентатхлоном (п'ятиборство), метою якої був розвиток культури тіла.

Пансофізм – одна з фундаментальних ідей педагогічної системи Я. А. Коменського, узагальнення всіх здобутих цивілізацією знань і донесення цього узагальненого знання через школу рідною мовою до всіх людей, незалежно від їхньої суспільної, расової, релігійної приналежності.

Пентатхлон – п'ятиборство (біг, боротьба, стрибки, метання диску й спису, плавання), яким підлітки оволодівали в афінських гімнастичних школах (палестрах).

Педагог (у Давній Греції) – раб, який супроводжував дитину зі знатного роду після 7-ми років, носив її речі, оберігав від випадкових вуличних знайомств, навчав світських манер, правил поведінки за столом і на вулиці тощо.

Педагогіка вальдорфська – одна з моделей альтернативної вільної школи; є сукупністю методів і прийомів виховання й навчання; ґрунтується на антропософській інтерпретації розвитку людини як цілісної взаємодії тілесних, душевних і духовних факторів. Розроблені німецьким філософом Р. Штейнером методологічні й дидактико-методичні основи вальдорфської педагогіки є фундаментом роботи відповідних шкіл, перша з яких була відкрита в Штутгарті (1919). Метою шкіл є глибинне вивчення природи дитини, розвиток її прихованих здібностей шляхом поєднання з навколишнім світом, здобуття повної середньої освіти (12 років навчання; для вступників до університетів є 13-й – абітурієнтський клас). Характерним для навчання є періодичність викладання предметів (наприклад, математика щодня протягом 3–5-ти тижнів, потім викладають інший предмет); вивчення живопису, скульптури; драматургія, ліплення, гра на музичних інструментах; залучення до ткацтва, обробки металів, оправлення книг, ковальської справи. Особливим видом художніх занять є евритмія – адекватне відображення музики засобами рухів, пластики. Головною дійовою особою в школах виступає класний учитель, обов'язком якого є організація майже всієї навчально-виховної роботи з учнями протягом перших восьми років навчання.

Педагогіка гуманістична – напрям у педагогіці, започатковий у епоху Відродження, який сприяв формуванню нового типу людської особистості – морально досконалої, вільної, незалежної від догм і традицій, із розвиненим почуттям власної гідності. Ідеалом була людина – носій божественної суті, істота, що розвиває в собі божественний початок, яка "прагне пізнати внутрішню сутність усіх речей, тобто Бога" (Ф. В. Фребель), яка є продуктом навколишнього її середовища (Р. Оуен).

Педагогіка дії – течія в зарубіжній реформаторській педагогіці кінця XIX – початку XX ст., наближена до "експериментальної педагогіки", популярна в Німеччині й інших західноєвропейських країнах. В її основу покладено дію як реакцію дитини на навколишній світ, виражену за допомогою різних засобів власних уявлень. У центрі виховного процесу – діяльність самого вихованця. Дитина розглядалась як активно діюча частина соціо- і біосередовища. Засновник німецький педагог А. Лай.

Педагогіка екзистенціалізму (від лат. existentia – існування) напрям у зарубіжній педагогіці кінця XIX – початку XX ст., розроблений на основі філософського вчення. Сутність існування, індивідуального буття людини, полягає у заглибленні у своє "Я". Зовнішній світ є таким, яким його сприймає внутрішнє "я" кожного; об'єктивні знання й об'єктивні істини відсутні. Основні положення: кожна особистість неповторна, унікальна, особлива. Кожна людина є носієм своєї моральності; суспільство намагається уніфікувати особистість і цим завдає величезної шкоди її моральній самостійності. Теорія виховання не знає об'єктивних закономірностей, їх немає; у кожної людини своє суб'єктивне бачення світу, і вона сама творить свій світ таким, яким хоче його бачити. Центром виховного впливу представники сучасної екзистенціалістичної педагогіки Дж. Кнеллер, Г. Гоулд, Е. Брейзах (США), У. Баррей (Великобританія), М. Марсель (Франція), О. Ф. Больнов (ФРН), Т. Моріта (Японія) та ін. вважають підсвідомість: настрої, почуття, імпульси, інтуіцію людини. Свідомість, інтелект, логіка, на їхню думку, мають другорядне значення. Потрібно підводити

особистість до самовираження, природної індивідуальності, почуття свободи. Вчитель повинен надати право кожному йти своїм шляхом, менше давати настанов, більше виявляти дружню участь тощо. Заперечуючи об'єктивні знання, екзистенціалісти виступають проти програм і підручників у школах. Оскільки смисл речей і явищ визначає сам учень, учитель повинен надати йому повну свободу для їх засвоєння. При цьому головну роль відіграє не розум, а почуття, мрія, віра. Екзистенціалізм є філософською основою індивідуалізації навчання.

Педагогіка експериментальна – течія в зарубіжній реформаторській педагогіці кінця XIX – початку XX ст. Заперечувала традиційну педагогіку як нагромадження правил. Визначила завдання знайти нові методи вивчення дитини шляхом експерименту і відкидала інші методи науково-педагогічних досліджень. У центр уваги ставила не навчання дитини, а вивчення її. За допомогою експерименту і використання спеціальних приладів були встановлені деякі закономірності зростання й розвитку дітей. Недоліком було те, що виховання трактувалося не як соціальне, а як чисто біологічне явище. На її ґрунті в кінці XIX ст. у США виникла педологія. Представники: Е. Мейман, Е. А. Торндайк, Г. С. Холл та ін.

Педагогіка культури – течія в зарубіжній реформаторській педагогіці кінця XIX – початку XX ст. Метою виховання є підготовка особистості до активної творчої участі в культурному житті через введення її у світ понад індивідуальних цінностей, розвитку духовних сил, прищеплення ідеалу культури. Навчання має лише допоміжну функцію у пізнанні матеріальної культури; процес формування переживання цінностей, норм і дій лежить поза навчанням і вихованням. Представники: В. Дільтей, Б. Кротче, Д. Джентіне.

Педагогіка клерикальна – напрям у зарубіжній педагогіці кінця XIX – початку XX ст., основою якого була філософська течія неотомізму. Представники пропонували відмовитися від грубого насилля, завуалювати авторитарну сутність виховання; продовжували насаджувати сліпу покору, відречення від особистої ініціативи. Відстоювали релігійне виховання, ставлячи

знак рівності між католицькою релігією і цінностями культури, успадкованими від минулого. Наполягали на збереженні інтелектуалізму в дусі формальної освіти.

Педагогіка позитивізму – напрям у реформаторській педагогіці кінця XIX – початку XX ст. Методологічною основою є положення про те, що досвід людини, її відчуття це єдине джерело знання, а безпосередній збіг наукового положення з фактом – єдиний і абсолютний критерій істини. Пропагувалася відмова від педагогічних теорій, надавалась перевага реєстрації та дослідженню фактів. Найважливішим фактом педагогіки вважалися психічні й інтелектуальні здібності дитини. Одним із перших представників був Г. Спенсер.

Педагогіка прагматизму – одна з поширених педагогічних течій у США, Англії та деяких інших країнах, в основі якої лежить ідея прагматизму (істинним є те, що дає користь); відома також під назвами "інструменталізм", "конструктивізм", "прогресивізм". Виховання трактується як постійна реконструкція власного досвіду. В основу виховання покладені спонтанні інтереси й потреби дитини в певний час. Методом навчання визнається діяльність (ігрова, трудова), у процесі якої діти побіжно набувають знань і навичок. Поліпшення роботи школи використовується як засіб перебудови існуючого соціального ладу в дусі примирення класових інтересів різних верств суспільства. Засновник – американський учений Дж. Д'юї.

Педагогіка реформаторська (рух нового виховання) – течія в зарубіжній педагогіці кінця XIX – початку XX ст., яка виступала проти традиціоналістських концепцій, інтелектуалізму в навчанні. Зробити школу місцем підготовки людей нового типу, вирішити протиріччя між вузькою спеціалізацією і завданнями загального розвитку стало основною спільною ідеєю всіх нових педагогічних концепцій і напрямів: "теорії вільного виховання", "експериментальної педагогіки", "прагматичної педагогіки", "трудової школи" тощо.

Педагогіка функціональна – напрям у зарубіжній педагогіці кінця XIX – початку XX ст., розроблений на основі функціональної психології швейцарським ученим Е. Клапаредом.

Згідно з ним кожна дитина має право “функціональної автономії” як організм, який розвивається і на кожному етапі має свою власну самовизначеність і функціональну незалежність. Виховання визнається не приготуванням дитини до життя, а власним життям. Завданням педагогіки є створення ситуацій, які відповідають потребам дитини. Важливим чинником набуття нових здібностей є наслідування.

Педологія – напрям експериментальної педагогіки, який виник у кінці XIX ст. у США; наука, що спиралася на визнання фаталістичної зумовленості біологічних і соціальних факторів, вплив яких вважався як щось незмінне. Її основоположник – американський психолог Е. Торндайк, який заснував першу педологічну лабораторію. Головним способом вивчення дітей для педологів були тестові випробування на визначення “коефіцієнта розумової обдарованості” – коефіцієнта інтелекту IQ (ай-к’ю).

Педоном – державний чиновник у Стародавній Спарті, який здійснював контроль за вихованням дітей до 7 років у сім’ї.

Педотриб – учитель гімнастики в афінській гімнастичній школі, універсальний спеціаліст з усіх її видів.

Пієтисти – послідовники протестантської сектантської течії в Німеччині (XVII – перша половина XVIII ст.), які відіграли важливу роль у розвитку початкової школи і взагалі народної освіти. Основою релігійного життя вбачали не в догмах, а в благочесті й любові до ближніх. Будучи сектантською течією, яка відкололась від ортодоксального протестантизму, намагалась залучити більшу кількість людей. З цією метою була розвинена добродійна діяльність, відкривалися школи для бідного населення. Серед діячів пієтизму в галузі освіти велику роль відіграв А. Франке. Виховання спрямовувалось на боротьбу з природженою гріховністю через розвиток почуттів і волі. Принципи організації навчання: ясність, наочність, самодіяльність учнів. На методику навчання в школах пієтистів значний вплив мала педагогіка Я. А. Коменського.

Природовідповідність – принцип навчання і виховання, який першим з педагогів обґрунтував Я. А. Коменський. Він розглядав людину як частину природи, яка складається з усіх

основних її елементів, як світ у зменшеному вигляді, мікрокосмос. Людина розвивається за спільними з природою законами, тому навчально-виховний процес повинен будуватися відповідно до цих законів. Принцип природовідповідності у вихованні обґрунтовували також педагоги VIII–XIX ст. (Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці, А. В. Дістервег та ін.), причому кожний із педагогів трактував цей принцип по-своєму. Цей принцип є актуальним і знаходить своє застосування і в сучасній прогресивній педагогіці.

Просвітництво (друга половина XVII–XVIII ст.) **–** широка ідейна течія, яка відображала антифеодальні, антиабсолютистські настрої освіченої частини населення. Зародилося практично одночасно в країнах Західної Європи: Британії, Франції, Нідерландах, Німеччині, Італії, Іспанії, Португалії, але швидко поширилося по всій Європі, включно з Річчю Посполитою і Російською імперією. Велику роль у його становленні відіграв швидкий розвиток природознавства та книгодрукування. Представники цієї течії, вчені, (філософи, письменники) вважали метою суспільства людське щастя, шлях до якого – переустрій суспільства відповідно принципів, продиктованих розумом, були прихильниками теорії природного права. Просвітники мали широкий світогляд, у якому виділялися концепція освіченого абсолютизму, ідея цінності людини, критика церкви, патріотизм, осуд експлуатації людини людиною, утвердження самосвідомості й самоцінності особи.

Пуебло-план – система навчання в американських і західноєвропейських школах початку XX ст., яка мала на меті видозмінити й удосконалити класно-урочну систему навчання. Навчальний матеріал вивчався всіма учнями у власному темпі. Вчитель фіксував задовільне чи незадовільне засвоєння матеріалу з кожного розділу, не вдаючись до більш диференційованих оцінок.

Реформація – феномен Відродження, була ініційована М. Лютером і поглиблена Кальвіном та іншими філософами. Спрямована проти католицької церкви, реформація досягає апогею в XVI ст., коли в багатьох країнах Європи відбувся

перехід до протестантської церкви. Вимога, що кожна людина, навіть неосвічена, має сама пізнати і засвоїти собі Христову науку, викликала поширення святого Письма національними мовами й організацію релігійного виховання народу, що дало поштовх ідеї загального навчання й створило основу для майбутнього народного шкільництва. Заклики Лютера до бургомістрів у справі розбудови шкіл по містах увінчувалися успіхом: були створені школи в Маґдебурзі, Нюрнберзі й інших містах.

Санта-барбара-план – система навчання в американських і західноєвропейських школах початку XX ст., яка передбачала розподіл учнів "за здібностями" на три підгрупи з відповідними відмінностями в обсязі та глибині вивчення матеріалу; допускався перехід учнів з однієї групи в іншу; переведення в наступний клас не обмежувалося часовими рамками.

Сенсуалізм – філософська течія, представники якої стверджують, що джерелом пізнання об'єктивного світу для людини слугує передусім її чуттєвий досвід. Найважливіші педагогічні ідеї Я. А. Коменського, особливо його дидактичні погляди, ґрунтуються на засадах сенсуалізму. Сенсуалізм Я. А. Коменського співзвучний з позиціями родоначальника цього філософського напряму Ф. Бекона. Як і Ф. Бекон, великий педагог вважав, що "нічого не буває в свідомості, чого раніше не було у відчуттях, отже матеріал для всіх роздумів розум отримує тільки від відчуттів".

Система навчання белл-ланкастерська – система взаємного навчання в початковій школі. Спершу вчитель займався зі старшими учнями, які, отримавши певні знання, навчали під його керівництвом молодших учнів. Виникла в Індії в кінці XVIII ст. Англійські педагоги А. Белл і Дж. Ланкастер незалежно один від одного в модифікованих варіантах перенесли її до Великобританії. На початку XIX ст. почала поширюватися в різних країнах як швидкий і дешевий спосіб навчання грамоти. У Росії система використовувалася в деяких навчальних закладах з 1818 року, збереглася в окремих школах до 1860-х років. Належного навчання дітей белл-ланкастерська система не

забезпечувала, тому широкого поширення як основна форма навчальної роботи не отримала.

Сім вільних мистецтв (лат. septem artes liberales) – цикл дисциплін, які складали основу античної (греко-римської) та середньовічної систем освіти. Складались з двох груп дисциплін – тривіума, який включав граматику, риторику і діалектику (логіку), що належали до нижчого ступеня пізнання; квадривіума, який включав арифметику, геометрію, астрономію і музику, що належали до вищого рівня пізнання. У зв'язку із занепадом культури в період Середньовіччя багатий зміст, вкладений у ці галузі знань античними вченими, було зведено до обмеженої кількості елементарних відомостей, які використовували з релігійною метою. У середньовічній Західній Європі освіченою людиною вважався лише той, хто засвоїв цей курс. У добу Відродження, у зв'язку з розпадом феодалізму й потребами виробництва, було відновлено їхній світський характер. В Україні вивчали в братських школах і колегіумах.

Сократичний метод – жива, невимушена бесіда, започаткована давньогрецьким філософом Сократом, під час якої вчитель спонукає учнів до самостійного пошуку правильної відповіді, самостійного відкриття знань. Сократ поділяв свій метод на дві частини: іронію – заперечну частину спільного дослідження, виявлення суперечностей у міркуваннях учня, переконання в помилці; маєвтику – частину позитивну, відшукання істини.

Софісти – філософи-вчителі у Стародавній Греції, які мандрували з міста до міста, популяризуючи нову філософію, навчаючи молодь красномовства, яке необхідно було для впливу на народні маси, для ораторських виступів перед "демосом". Софісти за певну плату вчили виголошувати промови, проводили бесіди з питань полеміки, давали систематичний курс з природознавства, граматики, супроводжуючи свої бесіди вправами й дебатами. Відомі софісти – Протагор, Горгій, Антіфон.

Сугестопедагогіка (від лат. suggesito – навіювання) – це психотерапевтичний напрям у педагогіці, який цілеспрямовано з

навчально-виховною метою використовує засоби навіювання і зі свого боку поділяється на гіпнопедію, релаксопедію та сугесто-педію. Основоположником сугестивної технології навчання став болгарський учений, лікар-психотерапевт Г. Лозанов. Базується на науковому положенні про синергізм мислення і почуття, раціонального та ірраціонального, свідомого та парасвідомого у процесі пізнання; їх раціональне використання педагогам допоможе розкривати так званий резервний комплекс учня чи студента.

Сугестопедія – один з найпоширеніших сучасних напрямів сугестопедагогіки. Її особливість полягає в тому, що вона використовує сугестивні впливи на особистість поза межами гіпнозу, аутотренінгу та м'язової релаксації. Для цього вона використовує у звичайному стані свідомості впливи за рахунок відповідної інтонації, ритміки, пауз, виразу обличчя, погляду та поведінки педагога, тобто всього того, що повсякденно має місце у щоденному житті освітнього закладу.

Схоластика (гр. scholasticos – шкільний, учений) – система мислення, дослідження і викладання, яка сформувалась у XII ст., що мала на меті примирити розум з релігією, намагалась викласти релігійні догми в логічній формі, використовуючи для цього логіку й філософію Арістотеля та інших філософів Античності.

Теорія "нового" виховання і "нових" шкіл – напрям у зарубіжній реформаторській педагогіці другої половини XIX – початку XX ст. "Нові" школи – це середні школи-інтернати, які відкривалися й утримувалися приватними педагогами або педагогічними організаціями в Франції, Німеччині, Англії, Швейцарії. У них встановлювався суворий гігієнічний порядок, здорове харчування; чергування фізичних, розумових і художніх занять; заняття гімнастикою й фізичною працею. У методах викладання зверталась увага на пробудження інтересу до науки. Практикувались експертні уроки, що проводились без наміченого плану на основі конкретної ситуації. Стимулювалось самовря-дування учнів, яке організовувалося на зразок конституційної держави. Найбільш яскравим представником був Е. Демолен.

Традиціоналізм педагогічний – напрям у зарубіжній педагогіці початку XX ст., метою якого був захист і подальше поширення класичних ідей (гербарторіансто, клерикальна педагогіка); спирався на позитивізм і неотомізм. Представники (Т. Ціллер, Е. Дюркгейм) відстоювали необхідність формування культури мислення, спрямований характер процесу виховання; виходили з соціальної обумовленості результатів навчання й виховання, визнавали провідну роль учителя в навчально-виховному процесі. Як альтернатива цим концепціям виникла реформаторська педагогіка. Прихильники об'єднувалися для захисту й пропаганди своїх ідей.

Трудова школа – реформаторська течія в зарубіжній педагогіці кінця XIX – початку XX ст. Передбачає поєднання виховання з виробленням у дітей трудових умінь і навичок, підготовкою їх до трудової діяльності. Започаткована у працях Т. Мора, Т. Кампанелли, Я. А. Коменського. Спробу поєднання розумової освіти дітей з виробленням у них ремісничих навичок зробив Й. Г. Песталоцці. Поєднанню розумової та фізичної праці надавав увагу К. Д. Ушинський. Найбільш повно теорія розроблена німецьким педагогом Г. Кершенштейнером.

Університет (лат. universitas) **–** вільне об'єднання окремих учителів і слухачів з молоді, які почали виникати в XII ст. у Західній Європі; співтовариство тих, хто вчить і хто вчиться, відкрите для всіх бажаючих до нього вступити. Першими університетами стали Болонський (1158), Оксфордський (1168), Кембріджський (1209), Паризький (1253). Перші університети мали своє самоврядування і користувались певною автономією щодо церкви, феодалів і міських магістратів. Учні називались студентами, що з латинської означає "старанно вчитися". Викладачі об'єднувались в особливі організації факультети, вибирали голову факультету – декана. Ректором називали голову університету, якого також вибирали. Шляхом виборів призначались й інші посадові особи.

Філантропізм (від гр. люблю людину) **–** педагогічна течія в специфічному ідеологічному русі німецького "просвітительства" кінця XVIII ст., представники (І. Б. Базедов, Х. Г. Зальцман та ін.)

якого намагались здійснити на практиці "революцію в педагогіці". Виник у результаті зрушень в економічному житті суспільства, був вираженням потреб суспільного розвитку в Німеччині. Сильний вплив на становлення мали твори Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо. Філантропісти займалися не лише теоретичним обґрунтуванням своїх ідей, а й практичними питаннями організації виховання й навчання. Прагнули пов'язати школу з природою, життям; зробити навчання радісним, готувати корисних громадян суспільства.

Функціональна педагогіка – один із напрямів реформаторської педагогіки кінця XIX – початку XX ст. Один із її представників Е. Клапаред, основною працею якого є "Психологія дитини". Мета виховання полягає у підготовці дитини до праці і дії. Завдання педагогіки – створювати такі ситуації, які відповідають потребам дитини. Основні положення: у школі дитина є осередком програм і методів виховання; необхідно розвивати інтелектуальні і моральні функції, а не давати знання; не скорочувати фази дитинства; засобом виховання є дія самої дитини; школа має рахуватися з індивідуальними здібностями дитини й пристосовуватися до них; учитель пробуджує інтелектуальні та моральні інтереси.

Футурологія педагогічна – напрям у сучасній зарубіжній педагогічній науці, який базується на футурологічних прогнозах, розробці моделей суспільства майбутнього у тому числі. Футурологічні дослідження в галузі освіти пов'язані з визначенням шляхів розвитку освіти під впливом науково-технічного прогресу. Всі проблеми освіти можуть бути розв'язані в результаті використання супутників зв'язку, великоекранних установ, ЕОМ, комп'ютерів тощо. Кібернезовані системи освіти дозволять вирішити проблему індивідуалізації навчання, усунути всі соціальні перешкоди й відмінності. Навчальні заклади в сучасному розумінні зникнуть, будуть замінені навчально-інформаційними центрами.

Школа (лат. schola – дозвілля, заняття на дозвіллі; місце навчання) – вільні бесіди філософів з їхніми учнями й подвижниками в Стародавній Греції. У Стародавньому Римі – навчальні заклади, призначені для освіти й виховання підростаючого

покоління. Перші школи виникли за 7 тис. років до н.е. на території сучасної Мексики, пізніше в Стародавньому Єгипті й Китаї. У Київській Русі у X–XI ст. виникли школи грамоти й "книжного вчення". На сучасному етапі використовується в декількох значеннях: загальноосвітній навчально-виховний заклад; напрям у науці, мистецтві, для якого характерні спільність поглядів, методів, традицій тощо.

Школа бюргерська – підвищена початкова школа для освіти дітей городян, яка виникла в Німеччині в XVII ст. у зв'язку із зародженням буржуазних відносин. Крім читання, письма, лічби і Закону Божого, вивчали геометрію, природознавство, географію, початки фізики; іноді додавалися спеціальні предмети: товарознавство, бухгалтерія, землемірство тощо.

Школа вальдорфська – приватний самоврядний загально-освітній заклад, що працює на основі педагогічних ідей Р. Штейнера. Створюються з 1919 р. (перша – в Штутгарті при фабриці "Вальдорф-Асторія", звідси назва). Використовуються оригінальні методи естетичного, трудового і громадянського виховання. Заняття проводяться у формі лекцій, бесід тощо; підручники, опитування й оцінки не застосовуються. Закінчення повного курсу (13 років навчання) надає право на вступ до університету. Не підпорядковується інтересам будь-яких специфічних соціальних груп (зокрема, світоглядних, релігійних, політичних); орієнтована на соціальні цінності, тобто на принципи взаємодопомоги, а не конкуренції, на виховання соціальних якостей. Її метою є здоровий розвиток і виховання дітей і молоді, здійснення цілісного утворення, необхідного в сучасному світі, незалежно від того, яку професійну сферу вибере випускник. Протягом останнього десятиліття ідеї та методи вальдорфської педагогіки отримали розвиток у школах і дитячих садах Африки, Австралії, Росії, Казахстану, Японії, України тощо.

Школа єзуїтська – навчальний заклад, який започаткований у Західній Європі з XVI ст. членами ордену єзуїтів. Провідними принципами організації навчання були: служіння церкві, повна відмова віруючих від індивідуальності, сувора дисципліна та авторитаризм учителя. За навчальними програмами поділялися на

неповні (нижчого рівня), п'ятикласні, що давали освіту з "семи вільних наук" – граматики, поетики, риторики, арифметики, геометрії, діалектики й музики; повні (вищого рівня), до програм яких входили ще дво- або трирічний курс філософії та чотирирічний курс теології. Філософію вивчали світські студенти, курс теології був призначений для майбутніх священиків та членів самого ордену. Учні походили з різних суспільних станів, але здебільшого це були діти зі шляхетських та міщанських родин, а також духовенства; різних конфесій – католики, православні (переважно в першій пол. XVII ст.) та унійці (зокрема, у Львові в другій пол. XVII ст.).

Школа мусична – приватний загальноосвітній заклад для знатного роду 7–12 років у Стародавній Греції, метою якого була літературна й художня освіта, ознайомлення з елементами інших наук. Вона поділялась на школу граматиста й кіфариста.

Школа "нова" – середня школа-інтернат, яку відкрили представники "нового виховання", реформаторського напряму в педагогіці кінця XIX – початку XX ст. Відкривалися й утримувалися приватними педагогами або організаціями. Перша школа була заснована 1889 р. в Англії (в Аботсхольмі), потім у Франції (1899) та ін. державах, які створювалися в сільських місцевостях. У школах організували здорове харчування, зміну фізичних, розумових і художніх занять. У навчанні велику увагу звернено на розвиток інтересу до науки. Запроваджені експертні уроки без наміченого плану на основі конкретної ситуації.

Школа риторична – заклад освіти у Стародавньому Римі для дітей знаті, які вперше з'явились у II ст. до н.е. У ній здійснювалось поглиблене вивчення математики, астрономії, музики, основ права і філософії; практичні заняття проводились у формі диспутів. Із 30-х років до н. е. стали державними.

Школа саммерхіл – одна з найбільш відомих у світі демократичних міжнародних шкіл, створена англійським педагогом О. Ніллом (1921) в Дрездені. 1924 р. переїхала в м. Лайм Ріджес (південь Англії); 1927 р. перемістилася до міста Лейстон (південь Англії), де перебуває і тепер. Після смерті О. Нілла (1973) школою керувала його дружина Ена, а з 1985 р. – дочка Зоя, яка народилася й виросла в ній. Це самоврядувальне

товариство, де діти вчилися бути щасливими, спроможними поважати один одного, щирими, толерантними, здатними знайти свій інтерес у житті. Головна мета виховної системи полягає в наділенні дитини любов'ю, щастям і свободою. Вся робота вчителів там спрямована на розвиток індивідуальності – учнів.

Список рекомендованих джерел

Основні

1. Вовк Л. П. Історія педагогіки [Текст] : типова програма та організаційно-педагогічні завдання / Л. П. Вовк / Міністерство освіти і науки України; Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. − К. : НПУ, 2006. – 115 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка [Текст] : навч. посібник / Н. П. Волкова. – 3-тє вид., стер. – К. : Видавничий центр "Академія", 2009. – 616 с.
3. Дістервег А. Керівництво до освіти німецьких учителів : хрестоматія з історії педагогіки / А. Дістервег. – Частина ІІ. Зарубіжна школа і педагогіка / упорядники та автори вступних статей: А. А. Сбруєва, М. Ю. Рисіна; наук. ред. І. П. Мозговий. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2006. – С. 288–336.
4. Дьюї Д. Досвід і освіта / Д. Джон ; перекл. з англійської М. Василечко. – Львів : Кальварія, 2003. – 84 с.
5. Історія зарубіжної педагогіки: хрестоматія / уклад. і автори вступних статей Є. І. Коваленко, Н. І. Бєлкіна ; за заг. ред. Є. І. Коваленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 664 с.
6. Історія педагогіки : навчальний посібник / за заг. ред. Г. В. Троцко. – Харків, 2008. – 545 с.
7. Історія педагогіки / за ред. М. С. Гриценка. – К. : Вища школа, 1993.– 447 с.
8. Кершенштейнер Г. М. Школа майбутнього – школа праці : хрестоматия по истории зарубежной педагогики / Г. М. Кершенштейнер, А. И. Пискунов. – М. : Просвещение, 1971. – С. 509–519.
9. Левківський М. В. Історія педагогіки : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. В. Левківський. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 188 с.

10. Хрестоматія з історії педагогіки // Частина ІІ. Зарубіжна школа і педагогіка / упорядники і автори вступних статей А. А. Сбруєва, М. Ю. Рисіна ; наук. ред. І. П. Мозговий. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2006. – 432 с.

11. Історія педагогіки : навчальний посібник / за ред. О. А. Дубасенюк, М. В. Левківського. – Житомир : ЖДПУ, 1999. – 336 с.

12. Песталоцці Й. Г. Лебедина пісня : хрестоматія з історії педагогіки / Й. Г. Песталоцці. – Частина ІІ. Зарубіжна школа і педагогіка / упорядники та автори вступних статей: А. А. Сбруєва, М. Ю. Рисіна ; наук. ред. І. П. Мозговий. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2006. – С. 269–286.

Додаткові

13. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах : навчальний посібник / А. А. Сбруєва, М. Ю. Рисіна, Н. Г. Осьмук; за заг. ред. А. А. Сбруєвої. – Суми : ВВП “Мрія”, 2015. – 250 с.

14. Кравець В. Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття / В. Кравець. – Тернопіль, 1996. – 436 с.

15. Монтессорі М. Метод наукової педагогіки, застосований до дитячого виховання в “Будинках дитини” / М. Монтессорі // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посібник для студ. пед. навч. закладів / упоряд. : З. Н. Борисова, В. У. Кузьменко ; за заг. ред. З. Н. Борисової. – Київ : Вища школа, 2004. – С. 1–4–120.

Тема 4. Історія становлення та розвитку педагогічної науки в Україні

Історія – свідок минулого,
світло істини, жива пам'ять.
Історія – це свідок часу,
учителька життя.
Не знати історії –
означає завжди бути дитиною.
Цицерон

Мета: сформувати у здобувачів знання з історії вітчизняної педагогіки.

Ключові поняття та категорії теми: етнопедагогіка, шкільництво, монастирська школа, козацька школа, братська школа; народа школа, земська школа, недільна школа, жіноче училище, система світської освіти, земська школа, парафіяльне училище, Острозька академія, Києво-Могилянська школа-колегія-академія, освітня політика, народне училище, університети, концепція національної школи, національна система освіти, освітня реформа.

План лекційного заняття

1. Історія становлення вітчизняної педагогічної думки в Київській Русі.
2. Розвиток освіти та виховання на Україні в XV–XVI стст.
3. Роль шкільництва у становленні національних традицій та виховання в період Українського Відродження (XVI – перша половина XVII ст.)
4. Педагогічні погляди вітчизняних просвітителів XVIII ст.
5. Народні школи в Україні у XIX ст.
6. Діяльність видатних українських педагогів XX–XXI стст.

План семінарського заняття

1. Педагогічні пам’ятки часів Київської Русі та Українського Відродження.

2. Роль Острозької та Києво-Могилянської академій у розвитку національної освіти та виховання.

3. Педагогічна діяльність вітчизняних мислителів XVIII–XIX стст. (Григорій Сковорода, Феофан Прокопович).

4. Розвиток педагогічних вчень та народної школи в Україні у XIX столітті (К. Д. Ушинський, Х. Д. Алчевська).

5. Педагогічні системи видатних українських педагогів XX–XXI стст.: (А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, Г. Г. Ващенко, В. Ф. Шаталов).

Завдання

1. Проаналізуйте педагогічні пам’ятки та навчальні книги часів Київської Русі.

2. Хто з українських гетьманів доклав найбільших зусиль для розвитку освіти в Україні? У чому полягали ці зусилля? Як ви оцінюєте рівень освіченості козацької верхівки, рядових козаків у різні періоди існування козацтва як військово-політичного явища?

3. У чому полягає внесок Петра Могили у розвиток освіти в Україні? З якими історичними фактами пов’язане те, що оцінки щодо його просвітницької діяльності не є однозначно позитивними?

4. Охарактеризуйте педагогічну діяльність шкіл мандрівних дяків як педагогічне явище.

5. Назвіть видатних випускників Києво-Могилянської академії.

6. Проаналізуйте сутність вимог до батьків у вихованні дітей (на матеріалі творів Симеона Полоцького “Обід душевний” та “Вечеря душевна” та В. Мономаха “Повчання”). Порівняйте моральні заповіді, висловлені в цих творах.

7. Охарактеризуйте європейські ознаки українського шкільництва XVI–XVIII стст.

8. У чому полягає сутність ідеї сродності виховання за Г. Сковородою (за матеріалами творів “Байки Харківські” та “Вдячний Єродій”).

9. Прокоментуйте наведені вислови К. Д. Ушинського:

– “Якщо педагогіка хоче виховувати людину усебічно, то вона повинна передусім пізнати її також усебічно”;

– “Одна педагогічна практика без теорії – те саме, що знахарство в медицині”;

– “Педагог повинен багато вчитися, розуміти душу в її проявах і багато думати про мету, предмет і засоби виховної майстерності, перш ніж стати практиком”;

– “Мало успіху буде мати та школа, до якої дитя приходить як із раю до пекла і з якої біжить як із темного пекла”.

10. Яке значення мали навчальні книги О. В. Духновича, Т. Г. Шевченка, П. О. Куліша та інших прогресивних діячів у поширенні освіти в Україні? Складіть граф-схему “Навчальні книги в Україні (XIX ст.)” з урахуванням хронологічної послідовності їх створення.

11. Проаналізуйте літературну спадщину Т. Г. Шевченка, визначте поетичні й прозові твори автора, у яких він розкриває свої педагогічні погляди. Заповніть таблицю.

Таблиця 1.19

Літературні твори Т. Г. Шевченка

Назва твору	Дата написання	Педагогічний зміст	Цитати

Творчі завдання

1. Напишіть есе на одну з обраних з тем із пропонованого переліку:

1) “Спадкоємність та відмінність моральних заповідей праукраїнців дохристиянських часів та княжої доби”;

2) “Діяльність братських шкіл як чинник розвитку української духовності”;

3) “Поєдання традиційної, народної та християнської моралі в етичному кодексі часів Київської Русі”;

4) “Роль Острозької та Києво-Могилянскької академій у поширенні освіченості серед українського населення”;

5) “Розвиток народно-педагогічного ідеалу українців у різні історичні епохи”;

6) “Європейські ознаки українського шкільництва XVI–XVIII стст.”

2. Напишіть твір-мініатюру на одну із тем, сформульованих із цитат Г. Г. Ващенка:

1) “Український народ має своє призначення, тому на засадах християнства й загальноєвропейської культури має творити свій національний виховний ідеал”;

2) “Як є природним прагнення нації мати свою державу, так і – своє національне виховання”;

3) “Піднести на високий рівень свою духовну культуру, освіту, науку і мистецтво, стати в рівень з передовими народами Європи і Америки”;

4) “Жива історична народність є найважливішим і найкращим творінням божим на землі”;

5) “Запозичуючи західні зразки, засвоюючи чуже…, органічно переробляти його до своїх національних властивостей і потреб”.

3. Підготуйте презентацію на основі висновків і узагальнень Г. Г. Ващенка (за вибором):

1) “Доброта твориться людиною в людині і людиною в самій собі”;

2) “Традиції – історична пам’ять нації”;

3) “Проєкт системи освіти в Україні: реальний стан і перспективи”;

4) “Загальні методи навчання” – перший підручник для вищої школи: теоретичні й методичні підходи”.

4. Складіть структурно-логічну схему “Система виховання в Україні за Г. Ващенком”. Порівняйте її з сучасною системою виховання.

Завдання для педагогічних роздумів і дискусій

1. Прочитайте уривок із твору С. Яворського “Філософський курс...”) [1]. Як оцінює автор можливості юнацького віку щодо сприймання моральних істин? Як узгоджуються ці міркування з положеннями сучасної педагогічної науки про моральне виховання юнацтва?

2. Проаналізуйте твір Ф. Прокоповича “Промова про заслуги наук, що прирівнюються до заслуг зброї”. Які аргументи наводить автор для доказу необхідності знань для благополуччя людини, держави?

3. Проаналізуйте “Байки Харківські” Г. Сковороди (“Дві курки”, “Бджола і Шершень”, “Собака і Кобила”) та “Вдячний Єродій”. У чому полягає сутність ідеї сродності виховання видатного українського філософа й педагога [24; 25]?

4. У чому полягали зміни в структурі освітніх закладів Правобережної та Лівобережної України останньої чверті XVIII ст.? Якими політичними причинами вони були зумовлені?

5. Поміркуйте про позитивні й негативні наслідки діяльності Едукаційної комісії. Обґрунтуйте свою думку.

6. Яким було ставлення російського царизму до Києво-Могилянської академії? Доведіть свою думку, використавши конкретні історичні факти.

7. Що ви знаєте про діяльність Попівської академії? Де й коли вона існувала, хто був її засновником, членами? Які педагогічні ідеї вони висловлювали?

8. Поміркуйте, як співвідносяться елементи національної та загальнолюдської моралі в концепції народного виховання К. Д. Ушинського? Якому з напрямів виховання – національному чи загальнолюдському – віддає перевагу видатний педагог? Який з цих напрямів є пріоритетним у сучасних концепціях виховання в нашій країні?

9. Висловіть свою думку щодо того, які позиції теорій формальної та матеріальної освіти критикував К. Д. Ушинський?

10. На основі аналізу навчальної книги К. Д. Ушинського “Рідне слово” сформулюйте свою думку щодо значення положень цих підручників для навчання й виховання учнів у сучасній школі?

11. Чому С. Ф. Русова увійшла в історію як фундатор вітчизняної теорії й методики дошкільного виховання?

12. Які особливості впровадження Дальтон-плану в шкільній освіті у 20–30-х рр. XX ст.?

13. Чи можливе відтворення в сучасних умовах педагогічної системи А. С. Макаренка в цілісному її вигляді? Обґрунтуйте свою думку.

14. Чи були педагогічні ідеї А. Макаренка джерелом творчості В. Сухомлинського? Доведіть власну думку.

15. Прокоментуйте думку В. Сухомлинського, наведену далі. Наведіть приклади з творів педагога, які ілюструють її: “Учіть своїх вихованців бачити людину. Нехай кожний навчиться бачити в людині, як у дзеркалі, самого себе. Дати кожному юнакові, кожній дівчині це дзеркало, навчити дивитися в нього – це одна з вершин педагогічної мудрості. Якщо ви хочете стати справжнім вихователем юнацтва, учіть бачити в цьому дзеркалі найтонші, найзаповітніші, найнесподіваніші рисочки” [29].

16. Чи можливе відтворення педагогічної системи В. О. Сухомлинського в сучасних умовах у цілісному її вигляді? Обґрунтуйте свою думку.

17. Прочитайте уривок із статті К. Д. Ушинського “Три елементи школи”, що наведений далі. Чи є поняття “дух закладу”, “виховна сила закладу” спорідненими з поняттям “виховна сила колективу” А. С. Макаренка? Поясніть свою думку.

“Якою має бути кількість вихованців закладу, щоб жоден з них не випав з-під особистого впливу вихователя? Це важко визначити цифрами, але ми вважаємо, що розумний енергійний вихователь, який повністю присвятив себе своїй справі, у разі гарної організації інтернату може здійснювати виховання ста і навіть півтораста вихованців. Але коли під цим впливом уже створився і ясно проявився дух закладу, тоді кількість вихованців може бути подвоєна та йти навіть далі. Виховна сила закладу буде зростати з кожним роком і підпорядковувати собі нові особистості. Таким закладом необхідно дорожити як особливою милістю Божою, його пестити як дорогу багатоплідну рослину; і новий вихователь, який змінив попереднього, повинен завжди

пам’ятати, що до такого соковитого коріння можна багато прищепити, але самого коріння торкатися не потрібно” [34].

18. Поміркуйте над висловлюваннями А. С. Макаренка щодо сутності та техніки застосування методу “вибуху”:

“...Вибухом я називаю доведення конфлікту до останньої межі, до такого стану, коли вже немає можливості ні для будь-якої еволюції, ні для будь-якого позову між особистістю і спільнотою, коли поставлене питання руба – або бути членом спільноти, або вийти з неї.

…Той, кого особливо стосувався вибуховий момент, перебуває, безумовно, у найбільш тяжкому й небезпечному становищі. Якщо більшість об’єктів вибухового впливу мчать у лавині, якщо вони мають можливість пережити катастрофу в собі самому, головний об’єкт стоїть проти лавини, його позиція дійсно знаходиться на “краю провалля”, в яке він обов’язково полетить при найменшому незграбному русі. У цій обставині криється формально небезпечний момент усієї вибухової операції, який може відвернути від неї всіх прихильників еволюції. Але позиція цих прихильників не більш вдала, ніж позиція лікаря, що відмовляється від операції виразки шлунку, сподіваючись на еволюцію захворювання, коли еволюцією хвороби є смерть. Необхідно прямо сказати, що вибуховий маневр – справа дуже болісна і педагогічно важка…” [12].

Чи вважаєте ви “вибух” необхідним компонентом системи методів виховання? Поясніть свою думку.

19. Поміркуйте, у чому сутність морального самовиховання за В. Сухомлинським? Прокоментуйте програму самовиховання моральної культури, розроблену педагогом [29].

Рольові ігри

1. Проведіть рольову гру “Засідання вченої ради Києво-Могилянської академії”.

Мета гри: характеристика педагогічних поглядів провідних діячів вітчизняної освіти XVII–XVIII століть, формування вміння

ведення дискусії, аргументації своєї точки зору, полеміки з опонентами.

Між здобувачами групи розподіляються ролі (“засідання вченої ради” є умовним, оскільки діячі, погляди яких розглядаються, не були сучасниками) К. Ставровецького, П. Беринди, С. Полоцького, Є. Славинецького, І. Гізеля, П. Беринди, Л. Зизанія, Г. Сковороди, Ф. Прокоповича, С. Калиновського та інших.

Один із учасників рольової гри призначається (обирається) головуючим. Він у вступній промові коротко характеризує діяльність просвітителів XVI століття (П. Русина, Ю. Дрогобича) та провідні впливи, що позначилися на розвитку вітчизняної педагогічної думки XVI–XVIII стст.

Оголошується коло проблем, що мають бути розглянуті:

1) мета та роль освіти й виховання у розвитку людини, духовному житті суспільства, процвітанні держави;

2) зміст і методи сімейного виховання, вимоги до батьків і вихователів;

3) зміст освіти, форми й методи навчання.

У процесі обговорення запропонованих питань полеміку необхідно вести від особи педагога, роль якого ви обрали: для того щоб краще “вжитись” у роль, необхідно докладно опрацювати матеріали про педагогічну діяльність вашого “героя”, його світогляд, педагогічні ідеї. Необхідно також ознайомитися з позиціями “протилежної сторони” в дискусії. З цією метою доцільно звернутися до додаткової літератури з теми, проконсультуватися у разі потреби з викладачем.

2. Проведіть засідання Дискусійного клубу прихильників гуманістичної та дисциплінарної педагогіки у формі рольової гри. Проблеми, які повинні стати предметом дискусії, стосуються поглядів видатних вітчизняних педагогів щодо свободи особистості й дисципліни, сутності дисципліни, шляхів її досягнення.

3. Розробіть проєкт виховного заходу і проведіть організаційну гру, реалізуючи одну із визначених Г. Ващенком проблем:

– “Ланка, що пов’язує школу і родину – дитина”;

– “Природа – велична книга, яка без слів промовляє до серця людини”;

– “Зміцнення здоров’я, виховання волі та характеру в урочній і позакласній діяльності з фізичного виховання”;

– “Поєднати вільний розвиток дитини з педагогічним керівництвом вихователів”.

Робота з науковими джерелами

1. Проаналізуйте “Повчання дітям” В. Мономаха. У чому, на вашу думку, виховна цінність твору? Знайдіть у “Повчанні” підтвердження таких тез: не лінуватись працювати; вести діяльне життя; творити добро людям; постійно вчитися; піклуватися про єдність рідної землі; безкорисливе служіння Вітчизні; вимоги щодо виховання дітей; обґрунтування важливості позитивного прикладу у вихованні молоді. Висловіть власне ставлення до виховних принципів “Повчання дітям” В. Мономаха.
2. Проаналізувати твори С. Полоцького “Обід душевний”, “Вечеря душевна” за такими напрямами: природовідповідність виховання; зміст батьківського виховання (обов’язки батька і матері, значення прикладу батьків, застосування покарань у вихованні дітей). Навести приклади з твору.
3. Охарактеризувати твір Г. Сковороди “Вдячний Єродій”. Звернути увагу на: обов’язки батьків, необхідність всебічного розвитку дитини, поступового й послідовного навчання; необхідність пізнання дитячої природи; навчання вдячності батькам; критика автором “несродного виховання”.
4. Розкрийте внесок М. П. Драгоманова в розвиток національної педагогіки і духовне збагачення українського життя народу на прикладі його твору “Народні школи на Україні”.
5. Уважно прочитайте працю Г. Г. Ващенка “Виховний ідеал” і дайте відповідь на запитання: які види виховного ідеалу проаналізував автор у своїй праці? Охарактеризуйте їх та оформіть у таблицю.
6. Зіставте та прокоментуйте думки В. О. Сухомлинського та А. С. Макаренка, наведені далі:

“Я твердо переконаний..., що абсолютно нормальне виховання не знає покарань. Треба зробити застереження, товариші педагоги: йдеться про дітей, про покарання дитини. Там, де все будується на покараннях, немає самовиховання, а без самовиховання не може бути нормальним і виховання взагалі. Не може, тому що покарання вже звільняє вихованця від докорів совісті, а совість – це ж головний рушій самовиховання... Той, кого покарали, думає: “мені нічого більше розмірковувати про свій вчинок; я одержав те, що належить” [29].

“Я особисто впевнений, що покарання не таке вже велике добро. Але я переконаний в тому, що там, де треба карати, там педагог не має права не карати. Покарання – це не тільки право, а й обов’язок у тих випадках, коли покарання необхідне... Покарання слід оголосити таким же природнім, простим і логічно доцільним заходом, як і всякий інший захід” [13].

7. Сформулюйте провідні критерії правильної організації праці як виховного процесу за А. С. Макаренком. Порівняйте їх із критеріями, розробленими В. О. Сухомлинським, зокрема, в його творі “Серце віддаю дітям”:

“Праця стає великим вихователем, коли вона входить у духовне життя наших вихованців, дає радість дружби й товариськості, розвиває допитливість і любов до знань, народжує хвилюючу радість подолання труднощів, відкриває все нову й нову красу в навколишньому світі, пробуджує перше громадянське почуття – почуття творця матеріальних благ, без яких неможливе життя людини.

Радість праці – могутня виховна сила. У роки дитинства кожна дитина має глибоко пережити це благородне почуття” [28].

8. Як доповнює поняття естетичної виразності праці А. С. Макаренка ідея В. О. Сухомлинського про працю як творения краси, висловлена ним, зокрема, у творі “Серце віддаю дітям”:

“Праця дітей має бути створенням краси – така вимога єдності естетичного і морального виховання....

Краса виховує моральну чистоту, людяність лише тоді, коди праця, що створює красу, олюднена високими моральними спонуканнями, передусім пройнята повагою до людини. Чим

глибша ця олюдненість праці, що створює красу для людей, тим більше поважає людина саму себе, тим більш стає нетерпимим для неї відступ від норм моралі” [28].

9. Проаналізуйте ідеї А. С. Макаренка щодо динаміки розвитку трудових процесів у колонії ім. Горького та комуні ім. Дзержинського. У чому полягала ця динаміка? Які потреби задовольняла праця вихованців: суто економічні, професійного зростання, загальнорозвиваючі тощо?

Проілюструйте свої міркування конкретними прикладами з художніх та науково-педагогічних творів видатного педагога.

Тестові завдання

Оберіть правильну відповідь.

1. Історія педагогіки – це:

а) сучасна педагогічна наука, яка досліджує виникнення, становлення й розвиток виховання як соціального явища на всіх історичних етапах;

б) наука, яка вивчає розвиток педагогічних ідей видатними вітчизняними й зарубіжними педагогами в різні історичні періоди;

в) наука, яка вивчає історичні закономірності розвитку виховання, школи і педагогічної думки в різні історичні періоди з найдавніших днів до наших часів.

2. Серед джерел розвитку історії педагогіки виділяють:

а) прямі, непрямі;

б) предметні, письмові, етнографічні, лінгвістичні, усні, кіноматеріали;

в) основні, допоміжні;

г) історичні, педагогічні, архівні.

3. Князь Володимир Святославович створив у Києві школу:

а) грамоти;
б) книжного вчення;
в) академію;

а) 988 р.;
б) 998 р.;
в) 978 р.

4. Школа, яку створив князь Володимир Святославович, існувала у

а) Києво-Печерському монастирі;

б) Десятинній церкві;

в) княжих палатах.

5. Майстри грамоти – це:

а) вчителі, які працювали у двірцевих школах;

б) ремісники, які займалися навчанням грамоти основним чи допоміжним ремеслом;

в) ченці, які займалися місіонерською діяльністю і разом із тим навчали паству грамоти.

6. Провідним шляхом засвоєння знань у школі грамоти було:

а) вивчення текстів напам'ять;

б) проведення дослідів та експериментів;

в) проведення диспутів і дискусій.

7. Основним джерелом вивчення вітчизняної історії в училищах часів Київської Русі був твір:

а) "Житіє Феодосія Печерського;

б) "Повість минулих літ";

в) "Руська Правда".

8. Володимир Мономах заповідав дітям проявляти любов до Бога насамперед шляхом:

а) творіння добра ближнім;

б) відлюдництва та посту;

в) місіонерської діяльності.

9. Основною формою навчання за часів Київської Русі була:

а) індивідуально-групова;

б) індивідуальна;

в) взаємного навчання.

10. Навчання в школах на українських територіях, що перебували під владою литовських феодалів у XV столітті, відбувалося мовою:

а) литовською;

б) латиною;

в) слов'янською.

11. У братських школах України й Білорусі була започаткована нова форма навчання:

а) взаємного навчання;

б) класно-урочна;

в) індивідуально-групова.

12. *Острозька академія належала до типу шкіл:*

а) слов'яно-греко-латинських;

б) єзуїтських;

в) протестантських.

13. *Перша братська школа на території України створена у:*

а) Львові;

б) Луцьку;

в) Києві.

14. *Першим ректором Львівської братської школи* був:

а) Лаврентій Зизаній;

б) Арсеній Еласонський;

в) Кирило Ставровецький.

15. Першим ректором Острозької академії був:

а) Герасим Смотрицький;

б) Костянтин Острозький;

в) Кирило Ставровецький.

16. Першим ректором Київської братської школи був:

а) Інокентій Гізель;

б) Мелетій Смотрицький;

в) Іов Борецький.

17. Засновник Києво-братського колегіуму:

а) Петро Могила;

б) Мелетій Смотрицький;

в) Касіан Сакович.

18. Колегіум – це:

а) елементарна школа;

б) школа середнього рівня;

в) заклад вищої освіти.

19. Едукаційна комісія – це:

а) об'єднання професорів із метою прийому екзаменів у студентів;

б) міністерство освіти, що існувало на території Правобережної України між першим та другим поділом Польщі;

в) освітній департамент у Російській імперії у XVIII ст.

20. Засновник Чернігівського колегіуму:

а) Іоан Максимович;

б) Арсеній Берило;

в) Лазар Баранович.

21. Попівська академія – це:

а) духовна академія в Харкові;

б) просвітницький гурток інтелігенції на хуторі Попівка Сумського повіту;

в) колегіум у Переяславі.

22. Першим університетом на території України був:

а) Львівський;

б) Київський;

в) Харківський.

23. Автор Статуту Слов'яно-греко-латинської академії в Москві:

а) Симеон Полоцький;

б)Максим Грек;

в)Єпифаній Славинецький.

24. Справу реформування системи духовної освіти Петро I доручив:

а) Стефану Яворському;

б) Феофану Прокоповичу;

в) Стефану Калиновському.

25. Автором ідеї сродності виховання є:

а) Інокентій Гізель;

б) Григорій Сковорода;

в) Феофан Прокопович.

26. Автором слів "Без природи як без дороги: чим далі йдеш, тим більше блукаєш. Природа є вічне джерело охоти" є:

а) Григорій Сковорода;

б) Яків Козельський;

в) Феофан Прокопович.

27. К. Д. Ушинський здійснював реформу освіти в закладі освіти:

а) Гатчинському сирітському інституті;

б) Смольному інституті шляхетних дівчат;

в) Петербурзькому кадетському корпусі.

28. Підручник для української народної школи "Рідне слово" написав послідовник К. Д. Ушинського:

а) М. О. Корф;

б) Т. Г. Лубенець;

в) Б. Д. Грінченко.

29.Видатний український педагог, учений, який обстоював ідею національного виховання на християнських засадах, розробив проєкт системи освіти і виховання в Українській державі, автор праць "Виховний ідеал", "Загальні методи навчання" – це:

а) Т. Г. Лубенець;

б) М. П. Драгоманов;

в) М. С. Грушевський;
г) Г. Г. Ващенко;
д) В. О. Сухомлинський.

30. Співвіднесіть авторів і назви їх праць з проблем сімейного виховання:

1) “Книга для батьків”;	а) С. Ф. Русова;
2) “Батьківська педагогіка”;	б) А. С. Макаренко;
3) “Українська родинна педагогіка”;	в) В. О. Сухомлинський;
4) “Лекції про виховання дітей”;	г) М. Г. Стельмахович.

Питання для самоконтролю

1. Який народно-педагогічний ідеал прадавніх часів передував утворенню держави Київська Русь.
2. У чому полягала мета виховання часів Київської Русі? Чим зумовлена зміна у визначенні мети виховання порівняно з дохристиянськими часами?
3. Назвіть типи шкіл, що існували за часів Київської Русі. Хто (які соціальні інститути) і з якою метою їх створював?
4. Коли і ким була створена перша школа книжного вчення в Київській Русі?
5. Що являла собою “Академія Ярослава Мудрого”?
6. Чи існувала жіноча освіта за часів Київської Русі? Назвіть конкретні приклади існування таких закладів.
7. Назвіть найвідоміші педагогічні пам’ятки Київської Русі та провідні педагогічні ідеї цих творів.
8. Дайте коротку характеристику методики навчання за часів Київської Русі.
9. Назвіть провідні фактори, що сприяли розвитку освіти в Галицько-Волинському князівстві.
10. Назвіть три етапи розвитку освіти на території України в XIV–XVII стст. Укажіть критерії, за якими зроблена така періодизація.

11. Назвіть основні причини виникнення братських шкіл на території України.

12. У яких містах існували братські школи підвищеного рівня?

13. Коли і ким була заснована Острозька академія? Коли й чому вона припинила своє існування?

14. Які принципи навчання визначав К. Д. Ушинський?

15. Назвіть нові методи навчання, введені в практику К. Д. Ушинським.

16. Яка праця, за статтею К. Д. Ушинського "Праця в її психічному та виховному значенні", сприяє розвитку особистості?

17. Сформулюйте сутність принципу педагогічного гуманізму за А. Макаренком і В. Сухомлинським.

18. Що означає за В. Сухомлинським бажання дитини "бути хорошою"? Яким чином, згідно з думкою педагога, варто розвивати це бажання?

19. Назвіть педагогічні умови правильної організації трудового виховання за А. Макаренком та В. Сухомлинським.

20. Назвіть найцікавіші, на вашу думку, трудові традиції, що існували в Павлиській середній школі.

Термінологічний словник

Академія Києво-Могилянська – один із перших вищих навчальних закладів України, освітній і науковий центр XVII–XVIII стст., створений у 1632 р. Петром Могилою шляхом об'єднання Київської братської школи (1615) та школи при Києво-Печерській лаврі (1631). До 1701 р. частіше називалася Києво-братською чи Києво-Могилянською колегією, яка отримала статус вищої школи і титул "Академія". У 1817 р. припиняє свою роботу, на її території було відкрито Духовну академію. Заснована на принципах гуманізму й просвітництва; поширювала освіту, знання. Повний курс навчання тривав 12 років; студенти мали право вчитися стільки, скільки бажали, без вікового обмеження. Усього було 8 ординарних класів, кількість предметів

сягала до 30 і більше. Відомі професори: І. Гізель, М. Козачинський, Г. Кониський, Ф. Прокопович, С. Яворський. До вихованців належали гетьмани І. Мазепа, П. Орлик, П. Полуботок, І. Скоропадський, І. Самойлович, а також багато хто з козацької старшини; архітектор І. Григорович-Барський, композитори А. Ведель і М. Березовський, філософ Г. Сковорода, науковець М. Ломоносов та ін. У 1991 р. було видано розпорядження Голови Верховної Ради України "Про відродження Києво-Могилянської академії" на її історичній території; в 1992 р. відбулося офіційне відкриття Університету "Києво-Могилянська академія".

"Велесова книга" – літопис, написаний на декількох десятках дерев'яних дощечок, що розкриває події, які відбувалися за 15 століть до виникнення Київської Русі. Знайдена в 1919 р. полковником білої гвардії А. Ф. Зенбеком, переписана письменником, фольклористом і дослідником слов'янської міфології Ю. П. Миролюбовим. У 1941 р. після смерті А. Ф. Ізенбека дощечки зникають, залишилася фотографічна копія, яку опубліковано в 50–60-ті рр. в українській діаспорі. Вона оригінальна, нікого не наслідує, нічого не повторює, але історично достовірна. За назвами народів та їхніх вождів неважко встановити, що "книга дощечок" розповідає про дуже древні часи. Текст дощечок засвідчує віру наших предків у єдиного Бога-Дажбога, їхній зміст показує наявність у авторів фундаментальних знань із географії, історичних знань про державний устрій, взаємини, види господарської діяльності праукраїнців. Дає багатий матеріал для міркувань і перегляду багатьох історичних положень. Однак до сьогодні ведуться дискусії про її автентичність.

"Вибух" – метод виховання, запроваджений А. С. Макаренком, сутність якого полягає у тому, що конфлікт із вихованцем доводиться до останньої межі, коли єдиною можливістю розрядити ситуацію є різкий і несподіваний захід, здатний "підірвати", подолати хибну позицію вихованця. Успішне застосування цього методу можливе в разі високої

майстерності педагога і певної обережності, щоб не зашкодити вихованцю.

Виховання авторитарне – виховна концепція, що передбачає підпорядкування вихованця волі вихователя, придушуючи його ініціативу і самостійність; перешкоджає розвитку активності дітей, їхньої індивідуальності; веде до виникнення конфронтації між вихователем і вихованцями; переважає в умовах панування авторитарних, тоталітарних форм правління. Виступи проти такого підходу почалися в епоху переходу від Середньовіччя до нового часу (Відродження). У XVIII ст. на противагу авторитаризму Ж.-Ж. Руссо висунув концепцію природного виховання, засновану на ідеї природного права людини на свободу і вільний розвиток. Елементи авторитаризму характерні для низки педагогічних систем: "виховання джентльмена" Дж. Локка; теорії Й. Ф. Гербарта та ін. У СРСР поширенню авторитарного виховання сприяла обстановка культу особи і затвердження авторитарно-бюрократичної форми управління державою. А. С. Макаренко, С. Т. Шацький, В. О. Сухомлинський та ін. виступали проти авторитаризму у вихованні. Сучасний рух педагогів-новаторів протиставляє авторитаризму педагогіку співробітництва.

Виховання церковне – основний тип середньовічного виховання, яке здійснювалося в християнських родинах і насамперед у церковних школах, що тоді були найпоширенішими. У церковних школах проповідувався аскетичний спосіб життя і практикувалися суворі покарання, які сприяли б спасінню душі. Церковні школи, які призначалися тільки для хлопчиків, ділилися на кілька різновидів: монастирські, соборні (або кафедральні) та парафіяльні. В усіх церковних школах учителями були духовні особи. Освіта мала строго теологічний характер.

З'їзд педагогічний – добровільний, систематично організований форум працівників освіти, науковців з метою обміну педагогічним досвідом, визначення напрямів реформування й модернізації освіти. В Україні та Росії почали систематично проводитися з 60-х р. XIX ст., відображали широкий суспільно-педагогічний рух, були підтримкою для вчителів. Спочатку

організовувалися земствами й мали локальний характер. Упродовж 1875–1896 рр. були заборонені царським урядом. У незалежній Україні було проведено три з'їзди педагогічних працівників (1993, 2001, 2011).

Інститут жіночий – закриті жіночі середні навчальні заклади в Росії, першим із яких був заснований за проєктом І. І. Бецького (при безпосередній участі імператриці Катерини ІІ) заклад для виховання шляхетних дівиць (Смольний інститут, 1764) з відділенням для дівчат міщанського звання (Олександрівський інститут, 1765). За час існування (до 1917) зазнали змін відповідно до еволюції поглядів на жіночу освіту, залишаючись кращими і найбільш престижними закладами в Росії. Створювалися як станові (дворянські та міщанські) навчальні заклади, переважно для сиріт і дівчат із малозабезпечених сімей. Із початку XIX ст. принцип становості не мав вирішального значення: клопотання про зарахування приймалися від представників усіх верств суспільства, крім кріпосних селян. Принцип суворої ізольованості вихованок також зазнав змін: якщо при Катерині ІІ рідні підписували зобов'язання не забирати доньок до закінчення курсу і не мати побачень, то з 1864 р. дозволено проведення вдома літніх канікул і свят, пізніше і вихідних днів. Усього до початку XX ст. було створено 31 жіночий інститут із 7500 місцями для вихованок. При вступі вимагали знання молитов, уміння читати і писати по-російськи (іноді по-французьки), рахувати в межах чотирьох дій арифметики. Безкоштовно навчалися сироти, малозабезпечені, дочки багатодітних батьків та осіб, які перебувають на державній службі, статській або військовій. Відповідальність за вихованок покладалася на начальницю і класних дам (по дві на клас), які чергували попеременно. Успіхи перевірялися на піврічних і річних іспитах. Вихованки отримували загальну освіту, релігійно-моральне і світське виховання; здебільшого їх готували до сімейного життя, а також до педагогічної діяльності в інститутах, гімназіях і для роботи гувернантками, домашніми вчительками. Кращі вихованки столичних визначалися в придворну службу.

Інститут учительський – педагогічний навчальний заклад із підготовки вчителів. Почали створювати в Україні в другій половині XIX ст. У 1862 р. Міністерство народної освіти опублікувало проєкт Статуту вчительських інститутів; у 1872 р. вийшло Положення про вчительський інститут. Першими в Україні були створені Феодосійський (1872) і Глухівський (1874) як навчальні заклади закритого типу з обов'язковим проживанням студентів у гуртожитку. Курс навчання тривав 3 роки. Зараховувалися юнаки до 16 років. У 1976 р. були запроваджені єдині обов'язкові навчальні програми. На вивчення педагогіки відводилось 2 год. на тиждень: у 2 класі – читався курс загальної педагогіки, в 3 – курс дидактики. Педагогіку викладали, як правило, директори. Станом на 1917 р. в Україні налічувалося сім інститутів: Глухівський (1974), Київський (1909), Катеринославський (1910), Вінницький (1912), Миколаївський (1913), Полтавський (1914), Чернігівський (1916).

Кирилиця – один із двох давньослов'янських алфавітів (другий – глаголиця), названий за ім'ям Кирила – одного з просвітителів слов'ян, проповідників православ'я, братів Кирила та Мефодія. Створена на основі грецького алфавіту з додаванням кількох літер.

Колегіум Переяславський – середній навчальний заклад, відкритий у 1738 р. завдяки активній діяльності єпископа А. Берло за моделлю Києво-Могилянської академії. Було 6 класів, термін навчання – 6 років. Із 1773 р. відкрито клас філософії, з 1781 р. – богослов'я. У 1785 р. втратив характер самостійного середнього закладу, був приписаний до Київської академії, у 1799–1807 рр. на базі молодших класів було створено духовне училище, яке в 1862 р. переведено до Полтави. Викладав поетику Г. С. Сковорода, який написав для студентів курс лекцій "Размышление о поэзии и руководство к искусству оной".

Колегіум Харківський – середній навчальний заклад в Україні, другий за значенням центр освіти й науки в Україні після Києво-Могилянської академії. Заснований як слов'яно-латиська школа єпископом Є. Тихорським у Бєлгороді в 1722 р., у 1726 р. переведений до Харкова, в 1731 р. отримав статус

колегіуму. Створений за взірцем Києво-Могилянської академії. З 1740 р. на деякий час за закладом закріпилася назва “академія”, у 1805 р. на його базі був відкритий університет. З початку XIX ст. заклад почав утрачати свій статус, у 1841 р. перетворився на духовну семінарію. Приймали дітей усіх станів (козацтва, духовенства, городян). Навчалася велика кількість учнів, у кінці XIX ст. – понад 800 вихованців. Зміст програм був близьким до програм Києво- Могилянської академії та Московського університету. Деякий час тут викладав Г. С. Сковорода.

Колегіум Чернігівський – середній навчальний заклад в Україні, заснований у 1700 р. за сприяння чернігівського єпископа І. Максимовича завдяки реорганізації школи Лазаря Барановича. Навчалися діти незалежно від майнового стану родини. Повний курс навчання тривав 5 років. Навчальні програми були близькі до програм Києво-Могилянської академії. Заклад готував педагогів, писарів, священників, канцеляристів, літераторів та ін. Його діяльність припиняється у 1786 р. після остаточного перетворення в духовну академію.

Комуна імені Ф. Е. Дзержинського – виховний заклад в УСРР, який був створений у с. Новий Харків (передмістя Харкова) в системі закладів для боротьби з дитячою безпритульністю на добровільні відрахування від зарплати чекістів в Україні (1927). Організатор та завідувач комуною – А. С. Макаренко (1932–1935). Комуна продовжувала досвід Колонії імені М. Горького. Ядро комуни склали вихованці колонії, в комуну надходили безпритульні діти і діти з родин. Комунари отримували широку загальну освіту. Одним з основних принципів виховання в комуні було поєднання навчання з виробничою працею. Спочатку вихованці щоденно працювали по 4 години у майстернях, перетворених потім у виробничі цехи. У 1932 р. відкрито завод електроінструментів. У комуні діяв шкільний комбінат, навчальна база якого включала школу-семирічку (з 1934 р. школу-десятирічку), підготовчі групи для вступників на робфак. Провідною формою виховання в комуні був колектив. Важливе значення відігравало самоврядування; всі питання комунарського життя вирішували загальні збори колективу. Керівний орган – рада

командирів, який обирався на певний період; для поточних справ створювалися комісії. Життю комуни присвячені праці А. С. Макаренка: “Марш 30 року”, “ФД-І”, “Прапори на баштах”, п’єса “Мажор”.

Національна система виховання – це історично зумовлена і створена народом система поглядів, переконань, ідеалів, а також традицій, звичаїв, обрядів, практичних дій, спрямованих на виховання підростаючого покоління в дусі культурно-історичної спадщини, духовності нації. Вона охоплює ідейне багатство народознавства, принципи організації навчально-виховної роботи, а також наукову педагогіку, має під собою ґрунт духовності рідного народу, постійну і систематичну діяльність родини, державних, громадських виховних закладів, установ і організацій. Забезпечує глибоке осмислення і засвоєння кожним учнем у процесі праці народних моральних та етичних ідей, принципів, поглядів, переконань, дотримання в побуті народних традицій, звичаїв та обрядів.

Новаторство – це обов’язково прогресивне нововведення, що рухає педагогічну практику вперед. Новаторство не є повторенням раніш відомих науці методичних прийомів; виникає на науковій основі. В широкому значенні характеризується як рух передових робітників, що вдосконалюють організацію праці, техніку, технологію; у педагогічному значенні виявляється в пошуках оптимальних методів, форм, засобів навчання і виховання; в створенні нових видів дидактичних матеріалів, раціоналізації педагогічної праці. Сучасні педагоги-новатори: Ш. О. Амонашвілі, І. П. Волков, М. Гузик, Л. Дашевська, О. А. Захаренко, І. П. Іванов, Є. М. Ільїн, В. А. Караковський, С. П. Логачевська, С. М. Лисенкова, Л. А. і Б. П. Нікітіни, М. Палтишев, В. Ф. Шаталов, І. П. Шетінін, М. І. Чумарна та ін.

Округ навчальний – адміністративний район у Російській імперії XIX – початку XX ст., що включав кілька губерній, розподіл яких було введено з метою управління навчальними закладами Міністерства народної освіти, відповідно до “Попередніх правил народної освіти”. У 1803 р. створено 6 округів, центрами яких стали університети, при яких для управління

школами організовувалися училищні комітети. На чолі був опікун (попечитель), який призначався з членів Головного управління училищ. Згідно з Положенням про навчальні округи (1835) університети було звільнено від керівництва навчальними закладами. Управління школами округу й нагляд за їхньою діяльністю було передано безпосередньо у ведення опікуна та створеної при ньому опікунської ради.

Попечительство – форма захисту прав неповнолітніх до 18 років, яка встановлюється з метою захисту їхніх інтересів, утримання, виховання, освіти. Сформувалася в Україні з XVIII ст. у вигляді призначення окремих заможних осіб для матеріальної допомоги навчальним закладам. Є декілька різновидів: діяльність попечителів навчальних округів (за "Правилами народної освіти" 1803 р.) і гімназій (за Гімназійним статутом 1828 р.), почесних блюстителів і смотрителів (за "Положенням про початкові училища" 1828 р.); попечительські ради (округів, притулків, народних шкіл, повітових училищ); попечительські комітети й товариства (дамські попечительські комітети, попечительські благодійні товариства) тощо.

Семінарія (лат. seminarium – розсадник) – навчальний заклад для підготовки християнського духовенства. У Російської імперії (архієрейські школи) почали створюватися на початку XVIII ст. зазвичай при архієрейських будинках. До семінарії приймалися молоді люди православного сповідання з усіх станів. Повний курс навчання тривав 8 років. Важливе значення в навчальному курсі семінарій займали богословські науки, але в значному обсязі викладалися і науки загальноосвітні, що входять у курс класичних гімназій. До кінця 1870-х років випускники семінарій мали вільний доступ до вищих навчальних закладів нарівні з гімназистами. Потім доступ цей був закритий; згодом (у кінці XIX ст.) кращим випускикам семінарій було дозволено вступати до Томського та Юр'ївського університетів. Навчання в семінаріях було безкоштовним, сироти та діти бідних батьків приймалися на казенне утримання. Кращі вихованці семінарій після закінчення курсу поступали в духовні академії. Велика частина вихованців призначалася єпархіальним начальством на

місця священно- і церковнослужителів або на посади вчителів та урядників у духовно-навчальні заклади. До початку XX ст. існувало 55 духовних семінарій, в яких навчалися близько 18 тисяч людей.

Система навчання класно-урочна – форма організації навчання, елементи якої використовувалися в братських школах України і Білорусії у XVI ст., єзуїтських школах і колегіумах деяких країн Європи. Утвердилася у Страсбурзькій гімназії Й. Штурма (XVI ст.); науково обґрунтована Я. А. Коменським (XVII ст.). Прийшла на зміну індивідуально-групової системи навчання, мала перед нею значні переваги: чітка організація навчального процесу й керівництва ним, систематичність і послідовність навчання, економія навчального часу, одночасне навчання групи учнів одного віку тощо. Набула широко розповсюдження у багатьох країнах світу, в Росії запроваджена з другої половини XVIII ст., до цього часу залишається головною формою навчання в Україні й інших державах. Через окремі недоліки (низький рівень індивідуалізації навчання, орієнтація на середнього учня, недостатній зворотній зв'язок між учителем і учнем тощо) частково модифікована у Мангейській системі, Батавіа-план тощо.

Університет національний педагогічний імені М. П. Драгоманова – вищий навчальний заклад IV рівня акредитації в Україні, в якому успішно впроваджуються новітні наукові технології підготовки освітньої еліти України, у 2010 р. відзначив своє 175-річчя від дня заснування. Урочисте засідання та святковий концерт відбулися в приміщенні Національного палацу мистецтв "Україна". Ректор – В. П. Андрущенко, доктор філософських наук, професор. Історія становлення: 1834 р. – "особливий виховний заклад" при Київському університеті Св. Володимира; 1920 р. – Київський інститут народної освіти імені М. П. Драгоманова; 1936 р. – Київський педагогічний інститут імені М. О. Горького; 1993 р. – Київський Державний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова; 1997 р. – Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова.

Школа братська – навчальний заклад XVI–XVII стст., який створювався в Україні й Білорусі братствами, національно-релігійними організаціями православних міщан з метою зміцнення православ'я й боротьби проти впливу латинських (єзуїтських) і протестантських шкіл. Вплинули на поширення релігійної та національної свідомості та розвитку української культури, друкування підручників, особливо для вивчення мов. Першу школу заснувало Успенське братство у Львові 1586 р.; за її зразком були створені школи в багатьох містах. Найважливішими були Львівська і Київська (1615 р.). Спочатку мали характер греко-слов'янських із слов'янською мовою викладання. Вивчалася також тодішня руська (українська) мова. Пізніше наблизилися організацією і навчанням до ієзуїтських шкіл (з латинською головною мовою), зокрема шкіл, які мали зразком Києво-Могилянську колегію. Програмою навчання більшість відповідала тодішнім середнім школам: класичні мови, діалектика, риторика, поетика, арифметика, геометрія, астрономія, музика (церковні співи). Були доступні для різних прошарків суспільності. Учнів вирізняли (передні місця в класах) не за походженням, а за успіхами (на відміну від єзуїтських шкіл). Сироти й учні з незаможних родин жили в бурсах. До викладачів ставилися вимоги зразкової поведінки й доброї педагогічної підготовки.

Школа народна – найпоширеніший тип вітчизняної школи, що створювався та утримувався за народні кошти (X–XX стст.), започаткований ще в Київській Русі. Мета: розумовий розвиток молоді, виховання моральних якостей, підготовка до праці й захисту батьківщини. Вчителями на різних етапах були випускники братських шкіл, Києво-Могилянського колегіуму, освічені дяки, відставні солдати та інші освічені люди, називали "майстрами грамоти". Вони передавали учням усе, що знали. У XIII–XVIII стст. до них належали школи грамоти, парафіяльні (церковно-приходські) школи, школи мандрівних дяків. Найбільш поширеними були школи грамоти з 1–2-річним терміном навчання.

Школа церковно-приходська (парафіяльна) – початкова школа в Україні та Російській імперії, яка діяла при церковному

приході. В Україні з'явилися вже в XI ст.; у XVI–XVIII ст. – були найпоширенішим видом шкільництва. На Лівобережжі в першій половині XVIII ст. існували майже при кожній парафії, в них під проводом дяків-бакалярів навчалися не тільки діти, а й дорослі. В 7 полках Гетьманщини у 1740–1747 рр. на всіх 1099 поселень було 766 шкіл, переважно парафіяльних; на Слобожанщині 1732 р. – 129 шкіл. Значно менше було на Правобережжі під польським пануванням (у 1789 р. були тимчасово закриті рішенням Едукаційної комісії). Вчителями були церковні служителі та мандрівні дяки. На кінець XVIII ст. практично зникли, оскільки не були передбачені церковними штатами. Знову почали відкриватися згідно з попередніми правилами Міністерства народної освіти 1803 р. і статутами 1804 і 1828 рр. З 1842 р. почали створюватись у державних селах коштом сільських громад і Міністерства державних маєтностей. Діяли згідно зі статутом 1828 р. Предмети викладання: Закон Божий, читання, письмо, перші арифметичні дії; навчали доглядати за садом й городом. Термін навчання в сільських школах – 4–6 місяців, у міських – один рік.

Список рекомендованих джерел

Основні

1. Антология педагогической мысли УССР / сост. Н. П. Калениченко. – М. : Педагогика, 1988. – 640 с.

2. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – С. 356–417.

3. Ващенко Г. Виховний ідеал [Текст] : підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків / Г. Ващенко. – Т. 1. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – 190 с.

4. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підручник для педагогів / Г. Ващенко. – К. : Українська видавнича спілка, 1997. – 441 с.

5. Грушевський М. С. Про українську мову і українську школу / М. С. Грушевський. – К. : Веселка, 1991. – 46 с.

6. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці / М. П. Драгоманов. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 1970. – 256 с.

7. Іларіон Київський. Слово про Закон і Благодать: Хрестоматія з історії педагогіки. – Ч. 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 6–9.

8. Левківський М. В. Історія педагогіки : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. В. Левківський. – Київ : Центр навчальної літератури, 2008. – 188 с.

9. Історія української школи і педагогіки : навч. посібник / за ред. О. О. Любара. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2003. – 450 с.

10. Макаренко А. С. О воспитании / А. С. Макаренко; сост. и авт. вступительной статьи В. С. Хемендик. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 415 с.

11. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко. – Т. 4. – М. : Педагогика, 1984. – 399 с.

12. Макаренко А. С. Про "вибух". Твори : в 7 т. / А. С. Макаренко. – Т. 7. – К., 1955. – С. 348–350.

13. Макаренко А. С. Проблеми шкільного радянського виховання. Твори : в 7 т. / А. С. Макаренко. – Т. 5. – К., 1954. – С. 97–208.

14. Макаренко А. С. Педагогическая поэма / А. С. Макаренко. – К. : Радянська школа, 1988. – 512 с.

15. Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія / І. З. Мицько. – К., 1990. – 190 с.

16. Мономах В. Завещано потомкам: переводы с древнерусских текстов / В. Мономах ; сост., вступ. ст., прим. Г. Ю. Филиповский. – Ярославль, 1999. – 286 с.

17. Феофан Прокопович Ф. Філософські твори: у 3 т. / Ф. Прокопович. – К., 1979. – Т. 1. – 512 с.; К., 1980. – Т. 2. – 552 с.; К., 1981. – Т. 3. – 524 с.

18. Повість врем'яних літ. Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 13–14.

19. Про виховання чад. Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 14–15.

20. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні. Нариси. (X – поч. XX ст.) / за ред. М. Д. Ярмаченка. – К., 1991. – 384 с.

21. Роттердамський Е. Похвала глупоті. Домашні бесіди /

Е. Роттердамський. – К. : Основи, 1993. – 320 с.

22. Русова С. Вибрані педагогічні твори / С. Русова. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.

23. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / за редакцією проф. Леоніда Ушкалова. – Харків-Едмонтон-Торонто : Майдан; Видав. Канадського інституту Українських Студій, 2011. – 1400 с.

24. Сковорода Г. С. Байки Харківські [Електронний ресурс] / Г. С. Сковорода. – Режим доступу : https://www.ukrlib.com.ua/books/-printit.php?tid=3391

25. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 3. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 283–581.

26. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи [Текст] / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 4. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 394–628.

27. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3.– С. 7–280.

28. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2.– С. 419–656.

29. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 2. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 149–418.

30. Тригубенко В. Формування гуманістичних цінностей особистості: від Київської Русі до сучасності / В. Тригубенко // Рідна школа. – 2009. – № 12.

31. Українська педагогіка в персоналіях : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів : у 2-х кн. – Кн. 1 : X–XIX століття / О. В. Сухомлинська, Н. Б. Антонець, Л. Д. Березовська, Л. С. Бондар ; за ред. О. В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – 622 с.

32. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. / К. Д. Ушинський / пер. з рос. ; редкол. В. М. Столєтов та інші. – Т. 2. – К. : Рад. школа, 1983. – 359 с.

33. Ушинский К. Д. Три элемента школы. Избранные педагогические произведения / К. Д. Ушинский. – М., 1968. – С. 266.

34. Ушинский К. Д. Проект учительской семинарии / К. Д. Ушинский // Избр. пед. произв. – М. : Просвещение, 1968. – С. 339–350.

35. Ушинский К. Д. Родное слово / К. Д. Ушинский // Пед. соч : в 6-ти т. – Т. 4. – М. : Педагогика, 1989. – 525 с.

36. Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – 299 с.

Додаткові

37. Аркас М. М. Історія України-Русі / М. М. Аркас. – К., 1990. – 456 с.

38. Бабишин С. Д. Школа та освіта Давньої Русі (IX – пер. половина XIII ст.) / С. Д. Бабишин. – К., 1973. – 88 с.

39. Брайчевський М. Утвердження християнства на Русі / М. Брайчевський. – К., 1989. – 295 с.

40. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К., 1993. – 414 с.

41. Дроб'язко П. І. Українська національна школа: витоки і сучасність : посібник / П. І. Дроб'язко. – К. : Академія, 1997. – 184 с.

42. Європейське Відродження та українська література XIV–XVIII ст. / відп. ред. О. Мишанич. – К., 1993. – 371 с.

43. Замалеев А. Ф. Мыслители Киевской Руси / А. Ф. Замалеев. – К., 1981. – 159 с.

44. Кислашко О. Духовно-моральне виховання в Україні в складі царської Росії кінця XVII ст. до революції 17 року / О. Кислашко // Шлях освіти. – 2010. – № 2. – С. 38–40.

45. Костомаров М. П. Слов'янська міфологія / М. П. Костомаров. – К., 1994. – 384 с.

46. Науменко Ф. І. Школа Київської Русі / Ф. І. Науменко. – Львів, 1965. – 216 с.

47. Радул О. Ігри дітей давніх східних слов'ян: педагогічний ретроспективний досвід / О. Радул // Рідна школа. – 2009. – № 12. – С. 48–51.

48. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наукова думка, 2001. – 912 с.

49. Українська культура : лекції / за ред. Д. Антоновича. – К., 1993. – 592 с.

МОДУЛЬ ІІ

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

ТЕМА 5. Виховання як педагогічний процес, особистісне та соціальне явище

ТЕМА 6. Організаційна діяльність з виховної роботи в школі. Напрями виховання

ТЕМА 7. Організація виховної роботи з колективом

Навчити людину бути щасливою
не можна, але виховати її так,
щоб вона була щасливою, можна.
С. А. Макаренко

Мета модуля: сформувати у здобувачів вищої освіти знання з теорії та методики виховання у контексті положень "Концепції національного виховання".

Завдання модуля: опанування понятійного апарату навчальних тем модуля; усвідомлення значення праць класиків педагогічної науки з проблем виховання; формування професійного інтересу до організації виховного процесу з особами та групами різного віку; розкриття змісту та структури процесу виховання; виявлення закономірностей та принципів виховання; осмислення змісту та класифікаційних характеристик видів виховання; засвоєння форм, методів і засобів виховної роботи.

Методичні вказівки до вивчення навчальних тем модуля ІІ

Опрацювуючи теми цього модуля, здобувачу варто звернути увагу на виховання як багатоаспектний, спеціально організований і цілеспрямований процес гармонійного розвитку цілісної особистості та колективу, особливості якого детерміновані умовами соціально-економічного, політичного та культурного життя суспільства. Для досягнення успішності цього процесу у педагогічній практиці здобувач має освоїти закономірності та принципи виховання, комплекс форм і методів виховної роботи, технік педагогічного впливу та технологій комунікативних взаємодій суб'єктів виховного процесу. Завдяки освоєнню принципових положень, арсеналу класифікаційних характеристик, методів та особливостей використання технологій виховання у здобувача вищої освіти формується професійна компетентність щодо здійснення педагогічної діяльності з національного, громадянського, патріотичного, морального, естетичного, трудового, фізичного, правового, економічного, родинного виховання підростаючого поління та молоді.

У цьому контексті варто розглянути виховання у різних ракурсах, а саме як: 1) особистісне явище та цілеспрямований процес особистісного зростання, головною метою якого є гармонійний розвиток цілісної особистості, підготовка її до життя та соціалізація з урахуванням вікових та індивідуально-психологічних особливостей; 2) соціальне явище та спеціально організований процес виховання колективу та особистості в колективі на засадах вивчення соціального досвіду попередніх поколінь, встановлення суб'єкт-суб'єктної взаємодії між педагогом і вихованцями, співпраці та співтворчості, що зумовлено їх духовними цінностями та культурою, інтелектуальною, емоційно-вольовою та поведінковою сферами, соціальними відносинами в суспільстві; 3) феномен самовиховання, що передбачає рефлексивні процеси самоаналізу, самооцінки, саморегуляції, самокорекції, а також розробку та реалізацію планів і програм самовдосконалення, саморозвитку та самотворення особистості впродовж усього життя.

З цих позицій варто розглянути процес виховання як цілісну систему, функціонування якої ґрунтується на взаємодії – "особистість – соціальне середовище – самотворення".

Здобувач має ознайомитися з різними науковими підходами до процесу виховання (біологізаторський, соціологізаторський, біхевіористський, гештальт-психологічний, антропологічний, діяльнісний, культуротворчий, акмеологічний, особисто-орієнтований тощо), здійснити їх порівняльний аналіз, виявити позитивні та негативні сторони, а також обґрунтувати доцільність впровадження в сучасній педагогічній практиці.

Певної уваги заслуговує вивчення труднощів, що виникають у процесі виховної роботи, а також способів їх подолання. Тому необхідно ознайомитися з характеристиками важких і важковиховуваних осіб, формами і методами їх перевиховання.

Вивчення навчального матеріалу тем цього модуля має забезпечити засвоєння та закріплення педагогічних знань і умінь.

Здобувач повинен *знати:* основи теорії та методики виховання, які значною мірою визначають професійну компетентність педагога; вимоги, які пред'являються до педагога

при організації виховної роботи; форми та методи виховної роботи як способи педагогічного впливу; правила та техніки комунікативної взаємодії, необхідні для спілкування з особами різного віку в процесі виховання; ефективні технології виховної роботи з використанням сучасних засобів педагогічної діяльності.

Здобувач повинен *уміти:* організовувати і проводити виховну роботу; виступати перед аудиторією; здійснювати педагогічний вплив на особистість і колектив; володіти техніками і прийомами комунікативної взаємодії; передавати педагогічний досвід минулих поколінь представникам підростаючого покоління та молоді; визначати цілі та завдання виховної роботи; обирати доцільні форми та методи їх реалізації; створювати проєкти та розробляти програми виховної роботи, прогнозувати їх ефективність. аналізувати результати виховного процесу; визначати та висловлювати власне ставлення до результатів педагогічної діяльності.

Тема 5. Виховання як педагогічний процес, особистісне та соціальне явище

Виховуючи свою дитину,
ти виховуєш себе,
затверджуєш свою
людську гідність.
В. О. Сухомлинський

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти професійну компетентність з організації та проведення виховної роботи.

Ключові поняття та категорії теми: виховання, самовиховання, перевиховання, концепція національного виховання, виховний вплив, педагогічна взаємодія, вихованість, закономірності виховання, принципи виховання, напрями виховання, методи виховання, форми виховання, засоби виховання, технології виховання.

План лекційного заняття

1. Проблеми виховання в педагогічній теорії та практиці.
2. Сутність виховання, його зміст і напрями.
3. Закономірності та принципи виховання.
4. Класифікація та характеристика методів виховання.
5. Організаційні форми виховної роботи.

План семінарського заняття

1. Аналітичний огляд проблем виховання в педагогічній науці.
2. Виховання як особистісне та соціальне явище.
3. Закономірності та принципи виховання.
4. Форми і методи виховної роботи.

Завдання

1. Опрацюйте Закон України “Про освіту”, випишіть завдання з виховання молодого покоління.

2. Напишіть тези до Закону України “Про освіту”.

3. Напишіть тези до Концепції національного виховання.

4. Виділіть особливості національного виховання на сучасному етапі.

Опрацюйте роботу В. О. Сухомлинського “Народження громадянина”. На чому ґрунтується дотримання режиму праці та відпочинку школярів під час канікул, виходячи з поглядів автора.

5. Користуючись творами В. Сухомлинського, знайдіть 5–6 суджень про завдання та зміст виховання.

6. Дайте визначення в таблиці.

Мета виховання	
Ідеал виховання	
Цілі виховання	

7. Яке із формулювань повною мірою висловлює мету виховання в демократичному суспільстві? Відповідь обґрунтуйте:

1) виховання громадянина;
2) виховання ділової людини;
3) виховання прагматично спрямованої особистості;
4) виховання всебічно розвиненої особистості;
5) виховання багатої, щасливої людини.

8. У чому полягає сутність всебічного гармонійного розвитку особистості? Із запропонованих відповідей оберіть правильну, обґрунтувавши її:

1) завдання всебічного гармонійного виховання особистості полягає в тому, щоб підготувати її до практичної діяльності та самоствердження в суспільстві;

2) усебічний гармонійний розвиток ставить завдання забезпечити умови для реалізації в кожній особистості детермінованих природою якостей в інтересах її духовного розквіту;

3) усебічне гармонійне виховання передусім передбачає повноцінний інтелектуальний розвиток та моральну досконалість особистості;

4) під усебічним гармонійним вихованням необхідно розуміти високу освіченість людини, її інтелігентність і здатність до активної діяльності;

5) власний варіант.

9. Опишіть власний ідеал, до якого ви хотіли б прагнути.

10. Порівняйте закономірності та принципи процесу виховання, подані у різних посібниках з педагогіки. Знайдіть спільне та відмінне. Обґрунтуйте вашу думку.

11. Виявіть залежність (на конкретних прикладах) між метою і засобами виховання, між метою, засобами й кінцевим результатом виховання. Відповідь обґрунтуйте і підготуйте твір-мініатюру на цю тему.

12. З творів В. Сухомлинського випишіть 4–5 педагогічних ситуацій застосування методів виховання.

13. Складіть правила для себе щодо застосування методів виховання.

14. Відвідайте бесіду педагога з дітьми, зробіть її короткий запис, дайте аналіз бесіди:

1) за яких обставин починалась бесіда, якими були зовнішні умови, організація учнів;

2) якими прийомами вчитель налаштував дітей на сприймання бесіди;

3) які завдання ставив вчитель, проводячи бесіду;

4) як вони були вирішені в ході її проведення;

5) яким чином була побудована бесіда;

6) наскільки її побудова відповідала завданням;

7) який матеріал використав вчитель з життя класу;

8) як завершилась бесіда;

9) чи були досягнуті завдання, які вчитель ставивпід час бесіди;

10) з яких показників можна було зрозуміти це.

15. Введіть номери правильних відповідей.

Які з наведених видів покарання є неправомірними з педагогічної точки зору:

1) зауваження;

2) запис у щоденнику;

3) видалення з класу;

4) тілесні покарання;

5) виклик батьків;

6) виклик учня на засідання педагогічної ради;

7) обмеження прав дитини;

8) приниження гідності дитини.

16. Введіть номери правильних відповідей у порядку зростання, визначивши методи виховання, прийоми виховання, засоби виховання.

а) методи виховання:

б) прийоми виховання:

в) засоби виховання:

1) книги;

2) вправи;

3) гра;

4) виховні ситуації;

5) аналогії;

6) кінофільми;

7) подвійний вплив;

8) особистий приклад;

9) гумор.

17. Виберіть відповідні визначення запропонованих понять. Відповідь подайте у вигляді поєднання цифри та букви.

1. Самовиховання	а) метод впливу на себе з метою утвердження нових стосунків або засудження власних вчинків;
2. Самоконтроль	б) компонент самосвідомості, що містить поряд зі знанням про себе власну оцінку своїх здібностей, моральних якостей і вчинків;
3. Самооцінка	в) формування самою людиною своєї особистості відповідно до свідомо поставленої мети;
4. Самопереконання	г) ретроспективний погляд на шлях, пройдений за певний час;
5. Самозвіт	д) систематична фіксація свого стану або поведінки з метою запобігання небажаним виявам

18. Серед наведених понять виберіть способи самовиховання. Відповідь запишіть у вигляді буквеного ряду:

а) самоаналіз;

б) самопрогнозування;

в) самостимулювання;

г) самоконтроль;

д) самопізнання;

е) самозвіт;

є) самооцінка;

ж) самопереконання;

з) самовиховання.

19. Серед наведених понять виберіть способи самопізнання. Відповідь запищіть в алфавітному порядку.

а) самозвіт;

б) самоаналіз;

в) самоконтроль;

г) самовиховання;

д) самооцінка;

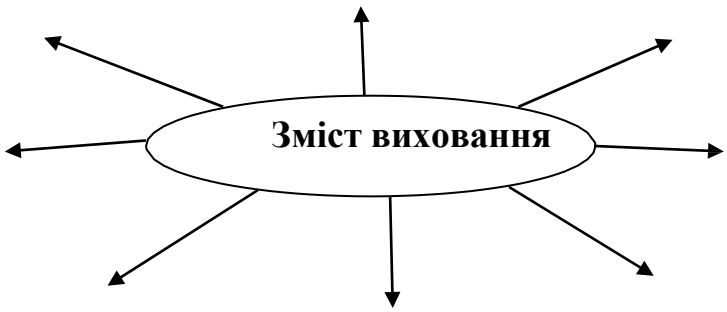
е) самопрогнозування;

є) самостимулювання;

ж) самопереконання.

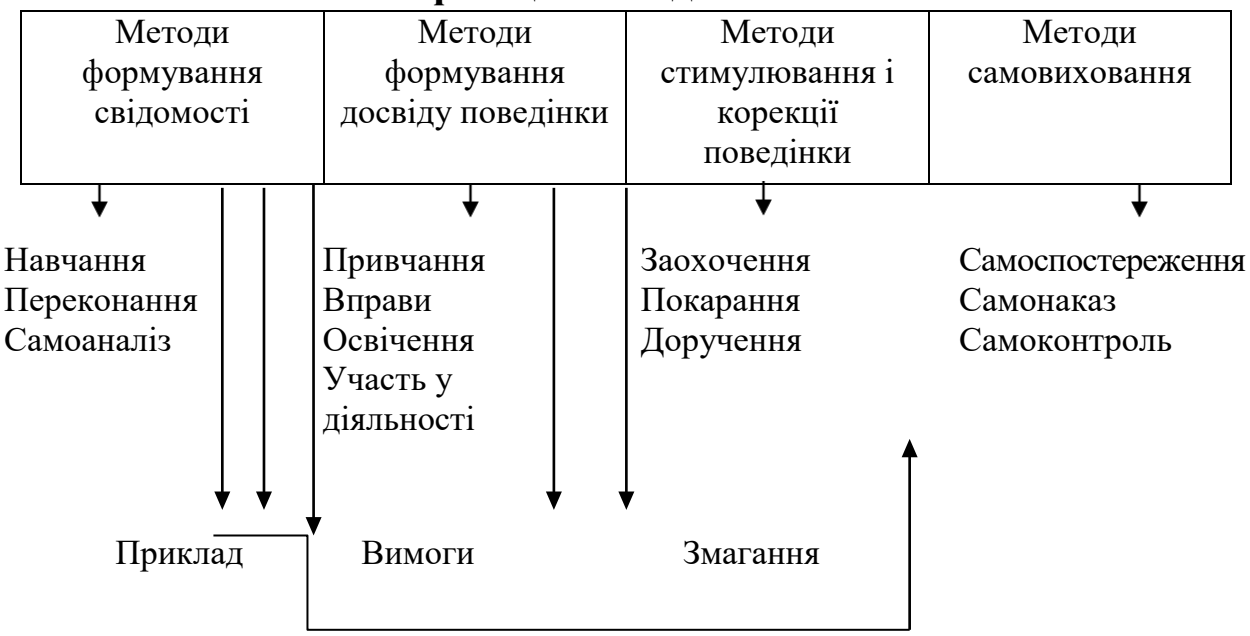
20. Розробіть індивідуальну програму самовиховання на основі результатів вивчення власної готовності до педагогічної діяльності.

21. Складіть структурно-логічні схеми.

Класифікація методів виховання

Педагогічні ситуації

Ситуація 1

Біля входу до комуни імені Ф. Дзержинського завжди стояв вартовий з гвинтівкою. Я навіть боюсь про це говорити. Набоїв у нього, звичайно, не було, але він мав велику владу. Часто стояв тринадцяти-чотирнадцятилітній хлопчик. Стояли почергово. Він кожного стороннього перевіряв при вході – хто він такий, чого йому треба, за чим іде, і мав право заступити йому дорогу гвинтівкою. Уночі двері до комуни не запиралися, він стояв теж на варті, іноді боявся, але все ж стояв свої дві години.

Які методи виховання були застосовані у цій ситуації?

Формування яких якостей вихованців сприяло застосуванню цих методів?

Ситуація 2

У своїх творах “Педагогічна поема”, “Прапори на баштах” А. Макаренко навів багато прикладів успішного використання “вибуху” як методу виховання та перевиховання безпритульних:

– доручення Карабанову одержати за чеком гроші в банку;

– “операція” зняття п’ятдесяти безпритульних з нічного потягу в Харкові;

– урочистий вступ колоністів до Куряжа;

– дуже точна назва “перетворення Куряжан”.

Перечитавши відповідні епізоди із творів А. Макаренка, поясніть педагогічну сутність цього виховного методу.

Ситуація 3

У педагогічних колах та сім'ях не припиняється дискусії щодо запровадження в загальноосвітніх закладах, у кожних класах єдиної спортивної форми. Прихильники цього аргументують свої думки передусім з погляду ефективного її впливу на естетичне виховання школярів.

Висловіть свою думку.

а) намір запровадити у всіх школах, класах єдину спортивну форму – це відгомін тенденцій авторитарної, казарменої педагогіки;

б) одяг – це своєрідна форма, яка відображає морально-етичний зміст кожної особистості. Кожений школяр – це неповторна особистість. То ж нехай і в одязі зберігається ця неповторність;

в) єдина спортивна форма, безперечно, прикрашає не лише окремого учня, а й колектив (команду) у цілому. Вона дисциплінує особистість, ефективно впливає на формування в учнів естетичних смаків;

г) правильної відповіді немає.

Ситуація 4

Два хлопчики побилися на перерві. На початку уроку один хлопчик сидить і усміхається (мабуть, він задоволений своєю перемогою), другий – плаче. Вчитель з'ясував, що відбулося, хто винний у бійці. Винного (того, який усміхався) карати не став, а хлопчику, який плакав, сказав: "Василь, ти у нас такий красень і плачеш!" Цю фразу вчитель повторив кілька разів, поки Василь не став усміхатися і забув про бійку.

Завдання. Проаналізуйте ситуацію. На які педагогічні принципи спирався вчитель у своїх діях? Які висновки могли зробити учні?

Ситуація 5

Пройшло 20 хвилин від початку уроку, учень входить до спортивної зали без дозволу, без вибачень, спокійно займає місце на волейбольному майданчику, виштовхуючи одного з гравців.

Учитель нічого не кажучи, продовжує вести урок (відбувається це не вперше, але розмови на цю тему з учнем і вчителем не було ні тоді, ні зараз).

Завдання. Проаналізуйте ситуацію, спрогнозуйте подальшу поведінку учня. Які помилки на ваш погляд, допустив учитель? Дайте свої пропозиції щодо виходу з цієї ситуації.

Ситуація 6

Молоду викладачку Н. В. призначили класним керівником 7 класу. До початку навчального року залишилося два тижні. Н. В. вирішила познайомитися зі своїми майбутніми вихованцями, аби першого вересня зустрітися з ними як із добре знайомими. Попросила журнал 6 класу, особові справи. Ознайомилася з демографічними відомостями, особовими справами. Уважно вчитувалася в характеристики кожного учня, які були в особових справах. Багато що занотувала у свій педагогічний щоденник. Поцікавилась поточними і підсумковими оцінками успішності шестикласників. І хоча ще не зустрічалася з дітьми, але в її педагогічній уяві вимальовувалися образи майже кожного з них. Ось і перше вересня. Перший тиждень спільної роботи і спілкування з вихованцями. Дивно, що особисте знайомство дещо розчарувало Н. В.

1. Які методи виховання використала педагог на першому етапі?

2. Чим пояснити, що безпосереднє спілкування Н. В. із семикласниками дещо розчарувало її?

Ситуація 7

Викладачку О. В. призначили класним керівником 5 класу. Необхідно знайомитись з вихованцями. Вирішила піти з ними у вихідний день до лісу за 6 кілометрів. Узяли рюкзаки, казанки, намет, їжу, аптечку та інші речі, необхідні для одноденного походу.

Стомлені, але веселі і задоволені повернулися школярі додому. Багато цікавого дізналася О. В. про своїх вихованців.

Які методи виховання мала використати для знайомства з учнями вчителька?

Ситуація 8

Напередодні другого півріччя класний керівник 10 класу попросив своїх вихованців дати відверту й об'єктивну відповідь на запитання анкети.

1. Яка навчальна дисципліна викликає у вас найбільше зацікавлення і чому?
2. Як ви використовуєте свій вільний час?
3. Яким видом мистецтва ви захоплюєтесь? Чому саме надаєте перевагу обраному виду мистецтва?
4. Які художні твори ви прочитали за останні півроку і з яким твором хотіли б ознайомитися?
5. Які форми позакласної виховної роботи вам подобаються і чому?
6. Яким видом діяльності, крім навчання, ви хотіли б займатися?
7. Яким би ви хотіли бачити свій клас? Що для цього, на вашу думку, необхідно зробити?

Класний керівник попросив вихованців не вказувати в анкеті своїх прізвищ.

1. З якою метою було проведено анкетування?
2. Де і як можна використати отримані результати?
3. Як ви ставитеся до проведення так званого "анонімного" анкетування? Можливо, доцільніше вказувати прізвища?

Завдання для педагогічних роздумів і дискусій

1. Охарактеризуйте провідні педагогічні ідеї вітчизняних просвітителів першої половини XIX століття (О. В. Духнович, В. Н. Каразін, М. О. Максимович, М. І. Пирогов, Т. Г. Шевченко):

1) мета виховання;

2) розробка ідеї народності виховання як провідної педагогічної ідеї вітчизняних просвітителів XIX ст.;

3) ідея природовідповідності навчання й виховання;

4) дидактичні погляди просвітителів (принципи, методи, зміст навчання, вимоги до вчителя).

2. Поміркуйте, у чому суть морального самовиховання за В. О. Сухомлинським? Прокоментуйте програму самовиховання моральної культури, розроблену педагогом (В. О. Сухомлинський “Сто порад учителеві”).

3. Прочитайте уривок із статті К. Д. Ушинського “Три елементи школи”, що наведений далі. Чи є поняття “дух закладу”, “виховна сила закладу” спорідненими з поняттям “виховна сила колективу” А. С. Макаренка? Поясніть свою думку.

“Якою має бути чисельність вихованців закладу, щоб жоден з них не випав з-під особистого впливу вихователя? Це важко визначити цифрами, але ми вважаємо, що розумний вихователь, який має енергійний характер і повністю присвятив себе своїй справі, при гарній організації інтернату може здійснювати виховання ста і навіть півтораста вихованців. Але коли під цим впливом уже створився і чітко проявився дух закладу, тоді кількість вихованців може бути подвоєна та йти навіть далі. Виховна сила закладу буде зростати з кожним роком і підпорядковувати собі нові особистості. Таким закладом необхідно дорожити як особливою милістю божою, його пестити як дорогу багатоплідну рослину; і новий вихователь, який змінив попереднього, повинен завжди пам’ятати, що до такого багатого соками коріння можна багато прищепити, але самого коріння торкатися не потрібно” (Ушинский К. Д. Три элемента школы. Избранные педагогические произведения. М., 1968. С. 266).

4. Поміркуйте над висловлюваннями А. С. Макаренка щодо сутності та техніки застосування методу “вибуху”:

“...Я ніколи не надавав особливої ваги еволюційним шляхам... У будь-якому разі, найважчі характери, найнеймовірніші комплекси звичок ніколи еволюційно не розв’язуються. У еволюційному порядку збираються, готуються якісь передумови, накреслюються зміни в духовній структурі, але все одно для їх реалізації потрібні якісь більш гострі моменти, вибухи, потрясіння.

Я не мав ніколи можливості навмисно організовувати широкий дослід у цьому напрямі, я не мав права організовувати такі вибухи, але коли вони відбувалися в природному порядку, я бачив і навчився враховувати їх велике значення....

Вибухом я називаю доведення конфлікту до останньої межі, до такого стану, коли вже немає можливості ні для будь-якої еволюції, ні для будь-якого позову між особистістю і спільнотою, коли поставлене питання – або бути членом спільноти, або вийти з неї.

Остання межа, крайній конфлікт може проявитись у найрізноманітніших формах. Зовсім не обов'язково при цьому, щоб це були прояви всього колективу або загальних зборів. …

Я завжди вибирав із загального ланцюга конфліктних стосунків найяскравіші, найбільш переконливі та для всіх зрозумілі. Руйнуючи їх ущент, руйнуючи саму їх основу, колективний протест стає такою могутньою лавиною, яка все змітає на своєму шляху, що залишитися осторонь не може жодна людина. Звалюючись на голову однієї особи, ця лавина захоплює дуже багато компонентів інших дефектних стосунків. Ці компоненти в порядку детонації переживають одночасно власні місцеві вибухи, гнів колективу б'є і по них, і перед ними постає образ повного розриву зі спільнотою, загроза відокремлення....

Поставлені перед необхідністю негайно щось вирішувати, вони (об'єкти впливу "вибуху" – А. С., М. Р., Н. О., І. Ч.) не в стані аналізувати і в сотий, можливо, раз копатися у детальних міркуваннях щодо своїх інтересів, примх, апетитів "несправедливості" інших. Підкорюючись одночасно емоційному навіюванню колективного руху, вони, нарешті, дійсно руйнують у собі дуже багато уявлень, і не встигають уламки цих уявлень злетіти у повітря, як їх місце займають нові образи, уявлення про могутню правоту та силу колективу, факти власної участі у колективі, у його русі, що відчуваються досить яскраво, перші елементи гордості і перші солодкі відчуття власної перемоги.

Той, кого особливо стосувався вибуховий момент, перебуває, безумовно, у найбільш тяжкому й небезпечному становищі. Якщо більшість об'єктів вибухового впливу мчать у лавині, якщо вони мають можливість пережити катастрофу в собі самому, головний об'єкт стоїть проти лавини, його позиція дійсно перебуває на "краю провалля", в яке він обов'язково полетить при найменшому незграбному русі. У цій обставині

криється формально небезпечний момент усієї вибухової операції, який може відвернути від неї всіх прихильників еволюції. Але позиція цих прихильників не більш вдала, ніж позиція лікаря, що відмовляється від операції виразки шлунку, сподіваючись на еволюцію захворювання, коли еволюція хвороби – смерть. Необхідно прямо сказати, що вибуховий маневр – справа дуже болісна і педагогічно важка…" (*Макаренко А. С. О взрыве // Пед. соч.: в 8 т. Т. 3. С. 457–459*).

Чи вважаєте ви "вибух" необхідним компонентом системи методів виховання? Поясніть свою точку зору.

5. Сформулюйте провідні критерії правильної організації праці як виховного процесу за А. С. Макаренком. Порівняйте їх із критеріями, розробленими В. О. Сухомлинським, зокрема, в його творі "Серце віддаю дітям":

"Праця стає великим вихователем, коли вона входить у духовне життя наших вихованців, дає радість дружби й товариськості, розвиває допитливість і любов до знань, народжує хвилюючу радість подолання труднощів, відкриває все нову й нову красу в навколишньому світі, пробуджує перше громадянське почуття – почуття творця матеріальних благ, без яких неможливе життя людини.

Радість праці – могутня виховна сила. В роки дитинства кожна дитина має глибоко пережити це благородне почуття" (*Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Вибр. твори: в 5-ти т. К., 1977. Т. 3. С. 236–237*).

6. Проаналізуйте ідеї А. С. Макаренка щодо динаміки розвитку трудових процесів у колонії ім. Горького та комуні ім. Дзержинського. У чому полягала ця динаміка? Які потреби задовольняла праця вихованців: суто економічні, професійного зростання, загальнорозвивальні тощо?

Проілюструйте свої міркування конкретними прикладами з художніх та науково-педагогічних творів видатного педагога.

7. Прокоментуйте думку В. О. Сухомлинського, наведену далі. Наведіть приклади з творів педагога, які ілюструють її: "Учіть своїх вихованців бачити людину. Нехай кожний навчиться бачити в людині, як у дзеркалі, самого себе. Дати кожному

юнакові, кожній дівчині це дзеркало, навчити дивитися в нього – це одна з вершин педагогічної мудрості. Якщо ви хочете стати справжнім вихователем юнацтва, учіть бачити в цьому дзеркалі найтонші, найзаповітніші, найнесподіваніші рисочки" (В. О. Сухомлинський "Сто порад учителеві").

8. Чи можливе відтворення педагогічної системи В. Сухомлинського в сучасних умовах у цілісному її вигляді? Обґрунтуйте свою думку.

9. У чому полягає майстерність педагогічного впливу? Сформулюйте складові педагогічної техніки А. С. Макаренка? Прокоментуйте думки педагога з цього приводу.

"Що таке майстерність?...

Потрібно вміти читати на людському обличчі, на обличчі дитини, і це читання може бути навіть описане у спеціальному курсі. Нічого хитрого, нічого містичного немає в тому, щоб по обличчю пізнати деякі прояви душевних рухів.

Педагогічна майстерність полягає і в постановці голосу вихователя, і в управлінні ним своїм обличчям...

Педагог не може не грати. Не може бути педагога, який вмів би грати.

Не можна допустити, щоб наші нерви були педагогічним інструментом, не можна допустити, що ми можемо виховувати дітей із допомогою наших сердечних мук, мук нашої душі. Адже ми люди. І якщо у будь-якій іншій спеціальності можна обійтися без душевних страждань, то потрібно й нам це робити. Але учневі потрібно іноді продемонструвати муки душі, а для цього потрібно вміти грати.

Але не можна просто грати сценічно, зовні. Є якийсь приводний пас, що повинен об'єднувати з цією грою нашу прекрасну особистість. Це не мертва гра, техніка, а істинне відображення тих процесів, що мають місце в нашій душі. А для учня ці процеси передаються як гнів, обурення тощо.

Я став справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити "іди сюди" з 15–20 відтінками, коли навчився давати 20 нюансів у поставі обличчя, фігури, голосу. І тоді я не боявся, що хтось до мене не підійде, або не відчує того, що потрібно.

А у вихователя така майстерність проявляється на кожному кроці, і вона проявляється зовсім не в парній позиції, коли я – вихователь, і ти – мій учень. Парна позиція не є такою важливою як те, що нас оточує.

Ваше виховне ставлення має значення навіть у тому випадку, коли на вас ніхто не дивиться. І це не містика. …

Необхідно вміти управляти своїм настроєм. Якщо ви будете у своєму кабінеті плакати та ридати, це теж буде всім відомо та складе певне враження.

Це проявляється в кожній дрібниці. Голитесь ви щодня, чи ні.

Чистите ви черевики щодня, чи ні.

Вихователь, який витягає з кишені чорного зім'ятого носовичка, – це вже не вихователь" … (*Макаренко А. С. О моем опыте // Пед. соч.: в 8 т. Т. 1. С. 260–262*).

Робота з науковими джерелами

1. Зверніться до творчої спадщини відомих педагогів минулого (Я. А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, А. Дистерверга, Й. Г. Песталоцці, М. І. Пирогова та ін.) і занотуйте їхні міркування про значення педагогічної науки у розв'язанні виховних завдань.

2. Осмисліть висновки й узагальнення К. Д. Ушинського про виховання, прокоментуйте і запам'ятайте їх (*Ушинський К. Д. Вибрані твори: в 2 т. К., 1983. Т. 2.*).

3. Під педагогікою К. Д. Ушинський розумів теорію виховання. Виховання він визначав як цілеспрямований процес формування "людини в людині", формування особистості під керівництвом вихователя;

4. К. Д. Ушинський вважав, що виховання має свої об'єктивні закони, знання яких потрібне педагогові для того, щоб він міг раціонально здійснювати свою діяльність. Але щоб пізнати ці закони і враховувати їх, насамперед треба вивчити сам предмет виховання: "Якщо педагогіка хоче виховувати людину в усіх відношеннях, то вона повинна насамперед вивчити її також в усіх відношеннях".

5. Поясніть, що розумів К. Д. Ушинський під педагогікою і під вихованням? Розкрийте зв'язки і залежності виховання і навчання, як їх розумів К. Д. Ушинський, на основі однієї із його цитат і узагальнень:

Під вихованням К. Д. Ушинський розумів "єдиний організаційний і цілеспрямований процес інтелектуального, морального та фізичного формування людської особистості"; у навчанні він бачив основний засіб виховання, "орган виховання". Перед навчанням К. Д. Ушинський ставив два основних завдання – освітнє і виховне. "Освітнє завдання навчання, за К. Д. Ушинським, полягає в тому, щоб забезпечити найкоротшим і найлегшим шляхом повноцінне засвоєння дітьми різноманітних і численних знань про природу і суспільство, які потрібні людині для вдосконалення суспільного життя. Виховним завданням навчання Ушинський вважав вироблення в учнів світогляду і вимагав, щоб навчання діяло "не лише на збільшення запасу знань, а й на переконання людини".

6. Значним внеском у розвиток ідеї виховання в дусі "народолюбія" став перший в Україні підручник з педагогіки для вчителів народних шкіл, написаний О. В. Духновичем – "Народна педагогія" (*Хрестоматія з історії педагогіки. Частина І: Вітчизняна школа і педагогіка. Суми: СумДПУ, 2003. С. 86–92*). Необхідно з'ясувати питання: що таке педагогія, на думку автора, і в чому сутність науки; у чому полягає педагогічне призначення? Як поєднуються в педагогічній концепції О. В. Духновича завдання національного та загальнолюдського виховання (виховання народолюбія та людяності)?

7. Ознайомтеся з основними педагогічними ідеями Г. Г. Вашенка (*Виховний ідеал. Полтава, 1994*). Чи вважаєте їх актуальними для нашого часу? Відповідь доведіть.

8. Висловіть своє ставлення до обґрунтованого Г. Г. Ващенком виховного ідеалу: "Традиційним ідеалом треба визнати той, що витримав іспит історії, найбільш відповідає психології народу та його призначенню, увійшов у психіку народних мас, відображеий у народній творчості і в творах кращих митців і письменників, що стали духовними провідниками свого народу" (*Виховний ідеал. Полтава, 1994. С. 104*).

7. Ознайомтеся з авторським текстом для поглиблення розуміння постаті Г. Ващенка і повного сприйняття його творчості.

8. Співставте та прокоментуйте думки А.С. Макаренка та В.О.Сухомлинського з приводу мети виховання.

9. Користуючись предметними покажчиками до видань творів А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського, випишіть 4–5 думок про важливість педагогічної теорії в діяльності учителя-вихователя.

10. На основі праці А. С. Макаренка "Методика організації виховного процесу" обґрунтуйте висновок автора про відносини як істинний об'єкт педагогічної роботи (*Макаренко А. С. Пед. соч.: в 8 т. М., 1983. Т. 1. С. 267–289*).

11. Чи став Вашим принципом основний принцип А. С. Макаренка: "Як можна більше висувати вимоги до людини, але разом з тим і як можна більше поваги до неї"? (*Макаренко А. С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду // Пед соч.: в 8 т. М., 1984. Т. 4. С. 232*). Обґрунтуйте відповідь.

12. Прочитайте твори А. Макаренко "Педагогічна поема", "Прапори на баштах". Знайдіть приклади успішного використання методів виховання і перевиховання безпритульних.

13. Використовуючи працю А. С. Макаренка "Розмова про виховання", висловіть своє ставлення до методики, технології й проєктної діяльності у вихованні (письмово); поясніть взаємозв'язок між особистістю вихователя і методикою виховання; встановіть залежність між метою і засобами виховання; обґрунтуйте необхідність педагогічного оптимізму, гуманізму і творчості у виховній діяльності педагога; розкрийте на конкретних прикладах зв'язки і залежності між теорією, методикою і педагогічною технікою виховної роботи (*Макаренко А. С. Разговор о воспитании // Пед. соч.: в 8 т. М., 1984. Т. 4. С. 35–36*).

14. Проаналізуйте науковий доробок а. С. Макаренка "лекції про виховання дітей" і виконайте такі завдання:

1) доведіть правильність твердження А. С. Макаренка, що перевиховувати важче, ніж виховувати;

2) оберіть на основі самооцінки один із трьох рівнів самостійної роботи (репродуктивний, реконструктивний чи творчий) і на цій основі обґрунтуйте найбільш доцільну, на ваш погляд, структуру сім'ї, кількість дітей в ній, необхідність повної сім'ї, позитивного прикладу батьків.

15. Розкрийте специфіку взаємодії родини і школи в сучасних соціально-педагогічних умовах, використовуючи творчість А. С. Макаренка, Г. Г. Ващенка, Я. Корчака та інших педагогів (письмово).

16. На основі обґрунтованих А. С. Макаренком у праці "Лекції про виховання" дев'яти негативних авторитетів батьків у сім'ї розробіть 1–2–3 авторитети, які мають позитивне значення в сімейному вихованні.

Яким негативним авторитетом батьків, що виник в останній час, можна і доцільно доповнити авторитети, представлені А. С. Макаренком?

Виявіть і охарактеризуйте основні ознаки авторитету вчителя-предметника, класного керівника в сучасній школі, використовуючи метод "інтелектуального штурму" (*Макаренко А. С. Лекции о воспитании // Пед. соч.: в 8 т. М., 1984. Т. 4. С. 60–69*).

Тестові завдання

Оберіть правильну відповідь.

1. Сутність поняття "виховання в широкому педагогічному значенні":

а) спеціально і педагогічно організований процес створення оптимальних умов для формування людини як особистості;

б) процес передачі суспільно-історичного досвіду наступним поколінням з метою підготовки їх до практичної діяльності;

в) вплив вихователя на вихованця з метою формування в нього бажаних соціально-психічних і фізичних якостей, здійснюваний у позаурочний час;

г) процес соціалізації особистості.

2. Сутність поняття "виховання у вузькому педагогічному значенні":

а) спеціально і педагогічно організований процес створення оптимальних умов для формування людини як особистості;

б) процес передачі суспільно-історичного досвіду наступним поколінням з метою підготовки їх до практичної діяльності;

в) вплив вихователя на вихованця з метою формування в нього бажаних соціально-психічних і фізичних якостей, здійснюваний у позаурочний час;

г) процес соціалізації особистості.

3. Сутність поняття "самовиховання":

а) вплив особистості на біологічне та соціальне середовище, в якому вона живе;

б) діяльність вихователя, спрямована на гальмування розвитку у вихованця негативних якостей;

в) свідома і самостійна діяльність, що виникає в результаті активної взаємодії особистості із середовищем та впливає на розвиток у неї позитивних якостей і подолання негативних;

г) цілеспрямована взаємодія особистості з людьми, які її оточують, з метою проведення порівняльного аналізу власних вчинків.

4. Сутність принципів виховання:

а) своєрідні правила, яких мають дотримуватися вихованці;

б) основа, базові вихідні положення, які є фундаментом змісту, форм, методів, засобів і прийомів виховного процесу;

в) система впливів на особистість, здійснюваних з метою формування у неї бажаних якостей;

г) система методів і засобів, спрямованих на створення оптимальних умов для виховання дітей.

5. Сутність принципу індивідуалізації та диференціації виховання:

а) урахування багатогранної природи людини, особливостей її анатомо-фізіологічного і психічного розвитку з погляду віку і статі;

б) виховання є цілісною системою організації життєдіяльності дітей і дорослих у сім'ї, школі, на виробництві, в соціально-природному середовищі; кожен компонент такої діяльності певним чином впливає на формування тих чи інших якостей особистості;

в) застосування засобів впливу на особистість з урахуванням її індивідуальних фізичних і соціально-психічних якостей; моделювання на основі індивідуальних потенціальних можливостей групових та індивідуальних програм розвитку;

г) виховання є багатогранним і багатофакторним процесом, який не обмежується ні часовими, ні віковими межами, здійснюється від народження і триває упродовж усього життя.

6. З*начення вікових особливостей дітей для вихователя:*

а) знання вікової періодизації дає вчителю змогу побачити розвиток біологічного фонду дитини;

б) на основі вікової періодизації вчитель враховує індивідуальні особливості дітей та використовує в процесі виховання збільшення сил та можливостей учня;

в) схема психічного розвитку дитини, відповідно до якої розробляються і використовуються відносно універсальні засоби виховання з урахуванням індивідуальних особливостей дитини;

г) для виховання знання вікових особливостей не мають вагомого значення, оскільки всі методи виховного процесу базуються лише на знанні індивідуальних особливостей учнів.

7. Сутність принципу природовідповідності виховання:

а) застосування засобів впливу на особистість з урахуванням її індивідуальних фізичних і соціально-психічних якостей; моделювання на основі індивідуальних потенціальних можливостей групових та індивідуальних програм розвитку;

б) виховання є цілісною системою організації життєдіяльності дітей і дорослих у сім'ї, школі, на виробництві, у соціально-природному середовищі; кожен компонент такої діяльності певним чином впливає на формування тих чи інших якостей особистості;

в) урахування багатогранної природи людини, особливостей її анатомо-фізіологічного і психічного розвитку з погляду віку і статі;

г) виховання є багатогранним і багатофакторним процесом, який не обмежується ні часовими, ні віковими межами, здійснюється від народження і триває упродовж усього життя.

8. Сутність принципу культуровідповідності виховання:

а) встановлення нерозривного зв'язку виховання з культурним надбанням людства в цілому і свого народу зокрема; забезпечення духовної єдності та спадкоємності поколінь;

б) єдність загальнолюдських і національних цінностей; забезпечення національної спрямованості виховання; оволодіння духовними багатствами свого народу – мовою, традиціями, звичаями, національно-етнічною культурою; виховання шанобливого ставлення до національних надбань тих народів, які проживають в Україні;

в) наповнення процесу виховання національним змістом, спрямованим на формування національної свідомості та національної гідності; створення умов для дітей усіх національностей, які є громадянами України, навчатися рідною мовою, вивчати традиції, звичаї, обряди свого народу;

г) виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права кожної особистості на свободу, соціальний захист, розвиток здібностей і вияв індивідуальності, самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій; виховання у молоді почуттів гуманізму, милосердя, доброчинності.

9. Сутність принципу гуманізації виховання:

а) наповнення процесу виховання національним змістом, спрямованим на формування національної свідомості та національної гідності; створення умов для дітей всіх національностей, які є громадянами України, навчатися рідною мовою, вивчати традиції, звичаї, обряди свого народу;

б) встановлення нерозривного зв'язку між вихованням та культурним надбанням людства в цілому і свого народу зокрема; забезпечення духовної єдності та спадкоємності поколінь;

в) виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права кожної особистості на свободу, соціальний захист, розвиток здібностей і вияв індивідуальності, на самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій; виховання у молоді почуттів гуманізму, милосердя, доброчинності;

г) єдність загальнолюдських і національних цінностей; забезпечення національної спрямованості виховання; оволодіння духовними багатствами свого народу – мовою, традиціями, звичаями, національно-етнічною культурою; виховання шанобливого ставлення до національних надбань тих народів, які проживають в Україні.

10. Сутність принципу народності виховання:

а) наповнення виховання національним змістом, спрямованим на формування національної свідомості та національної гідності; створення умов для дітей всіх національностей, які є громадянами України; навчатися рідною мовою; вивчати традиції, звичаї, обряди свого народу;

б) встановлення нерозривного зв'язку між вихованням та культурним надбанням людства в цілому і свого народу зокрема; забезпечення духовної єдності та спадкоємності поколінь;

в) єдність загальнолюдських і національних цінностей; забезпечення національної спрямованості виховання; оволодіння духовним багатством свого народу – мовою, традиціями, звичаями, національно-етнічною культурою; виховання шанобливого ставлення до національних надбань тих народів, які проживають в Україні;

г) виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права кожної особистості на свободу, соціальний захист, розвиток здібностей і вияв індивідуальності, самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій; виховання у молоді почуттів гуманізму, милосердя, доброчинності.

11. Сутність принципу демократизації виховання:

а) подолання авторитарного стилю виховання; забезпечення співробітництва вихователів і вихованців; урахування думки

колективу в цілому і кожної особистості зокрема; визнання особистості як вищої природної та соціальної цінності; формування колективу на засадах волі та прагнень його членів;

б) виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права кожної особистості на свободу, соціальний захист, розвиток здібностей і вияв індивідуальності, самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій; виховання у молоді почуттів гуманізму, милосердя, доброчинності;

в) єдність загальнолюдських і національних цінностей; забезпечення національної спрямованості виховання; оволодіння духовними багатствами свого народу – мовою, традиціями, звичаями, національно-етнічною культурою; виховання шанобливого ставлення до національних надбань тих народів, які проживають в Україні;

г) визнання особистості як вищої природної та соціальної цінності; формування колективу на засадах волі та прагнень його членів.

12. Сутність принципу єдності виховання та життєдіяльності:

а) організовуючи будь-який вид діяльності, необхідно забезпечувати наявність у ньому виховного потенціалу;

б) виховання є багатогранним і багатофакторним процесом, який не обмежується ні часовими, ні віковими межами, здійснюється від народження і триває упродовж усього життя;

в) виховання – сфера діяльності окремих людей, що є цілісною системою організації життєдіяльності дітей і дорослих у сім'ї, школі, на виробництві, у соціально-природному середовищі; організовуючи будь-який вид діяльності, необхідно забезпечувати наявність у ньому виховного потенціалу;

г) виховання – сфера діяльності окремих людей, що є цілісною системою організації життєдіяльності дітей і дорослих у сім'ї, школі, на виробництві, у соціально-природному середовищі.

13. Сутність поняття "перевиховання":

а) вплив вихователя на особистість з метою спонукання її до позитивних дій;

б) передбачає різке гальмування негативних особливостей поведінки вихованця;

в) цілеспрямований вплив вихователя на перебудову у вихованця неправильно сформованих поглядів, особливостей поведінки, які ускладнюють процес формування особистості;

г) передбачає навіювання вихованцеві критичного ставлення до себе, своїх дій з метою подальшої відмови від них.

14. Компоненти процесу виховання:

а) естетичне, моральне, трудове, фізичне, розумове виховання;

б) виховання у вузькому педагогічному значенні, самовиховання, перевиховання;

в) оволодіння знаннями, нормами і правилами поведінки, формування почуттів, переконань, умінь і звичок у поведінці;

г) оволодіння знаннями, нормами і правилами поведінки, формування переконань, умінь і звичок у поведінці.

15. Рушійна сила процесу виховання:

а) результат існування протиріч між пізнавальними завданнями, які ставляться перед учнем, і наявними у нього засобами вирішення цих завдань;

б) результат узгодженої дії вихователя і вихованця;

в) результат існування протиріч між потребами і наявним рівнем вихованості особистості;

г) результат існування протиріч між вихователем і вихованцем.

16 Видатний український педагог, учений, який обстоював ідею національного виховання на християнських засадах, розробив проєкт системи освіти і виховання в Українській державі, автор праць "Виховний ідеал", "Загальні методи навчання" – це:

а) Т. Г. Лубенець;

б) М. П. Драгоманов;
в) М. С. Грушевський;
г) Г. Г. Ващенко;
д) В. О. Сухомлинський.

17. Виховання має особливе соціальне значення, тому що…:
а) розвиває природні здібності дитини;
б) здійснюється в соціальних інститутах;
в) здатне змінити ставлення особистості до людей, середовища, речей та умов життєдіяльності;
г) ваш варіант.

18. Синонім поняття "метод":
а) організація;
б) спосіб;
в) закон.

19. Способи пізнання об'єктивної реальності:
а) закони;
б) методи;
в) правила.

20. " Метод" у перекладі з грецької:
а) вплив;
б) мета;
в) шлях.

21. Найдавніший метод стимулювання поведінки вихованця:
а) змагання;
б) покарання;
в) подяка.

22. Метод, що належить до групи методів формування суспільної свідомості:
а) дискусія;
б) вправа;
в) доручення.

23. Група методів виховання, до якої відносять гру, доручення, вправу, привчання, режим, створення виховних ситуацій:

а) методи формування поведінки;
б) методи формування свідомості;
в) методи стимулювання позитивної поведінки;
г) методи самовиховання.

24. Група методів виховання, до якої відносять заохочення, покарання, вимогу, змагання:

а) методи формування поведінки;
б) методи формування свідомості;
в) методи стимулювання позитивної поведінки;
г) методи самовиховання.

25. Група методів виховання, до якої відносять розповідь, бесіду, лекцію, диспут, роз'яснення, виховання на прикладі:

а) методи формування поведінки;
б) методи формування свідомості;
в) методи стимулювання позитивної поведінки;
г) методи самовиховання.

26. Група методів виховання, до якої відносять самоспостереження, самоаналіз, самонавіювання, самозаохочення, самоосудження:

а) методи формування поведінки;
б) методи формування свідомості;
в) методи стимулювання позитивної поведінки;
г) методи самовиховання.

27. Методи формування свідомості:

а) гра, змагання, "вибух", догана, самопереконання вправи;
б) доручення, вимога, самонаказ, похвала, самооцінювання, покарання;
в) лекція, розповідь, доручення, бесіда, приклад, вимога;
г) переконання, бесіда, лекція, диспут, приклад.

28. Методи виховання:

а) інструмент впливу на особистість;

б) елементи взаємопов'язаної діяльності, спрямовані на вирішення виховних завдань;

в) сукупність специфічних способів і прийомів виховної роботи, спрямованих на формування особистості;

г) складова частина виховання.

29. Засоби виховання:

а) те саме, що й методи виховання;

б) конкретні заходи, форми, види діяльності, що використовуються у процесі реалізації того чи іншого методу;

в) способи впливу на виховання;

г) способи прояву вимог до виховання з боку вчителя.

30. Для вибору оптимального методу виховання потрібно:

а) з'ясувати, який метод найшвидше допоможе досягти мети;

б) з'ясувати сутність кожного методу, проаналізувати ситуацію та підібрати потрібний;

в) перевірити кожний метод на результативність у конкретних умовах;

г) заздалегідь встановити конкретний критерій результативності й відповідно до нього з ним визначити ефективність методу.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність концепцій виховання і висловіть своє ставлення до них.
2. Чому самовиховання є вищим етапом процесу виховання?
3. Складіть діаграму співвідношення процесів виховання та самовиховання.
4. Розкрийте суть процесу перевиховання.
5. Ваше розуміння провідних орієнтирів, складників та основних напрямів виховного процесу в сучасному суспільстві.

6. Яка роль прикладу у вихованні? Чи тотожні поняття “взірець” та “ідеал”?

7. Поясніть думку А. Макаренка: “Найкращий засіб у деяких випадках неодмінно буде найгіршим”.

8. Обґрунтуйте залежність вибору методів від мети і завдань виховання.

9. Наведіть приклади вдалого використання методу “вибуху” в сучасній школі. Поясніть також, чому ви розцінюєте наведені вами приклади як “вибух”.

10. Використовуючи педагогічну спадщину А. С. Макаренка, висловіть своє ставлення до методики, технології й проєктної діяльності у вихованні (письмово).

11. Поясніть взаємозв’язок між особистістю вихователя і методикою виховання.

12. Встановіть залежність між метою і засобами виховання.

13. Обґрунтуйте необхідність педагогічного оптимізму, гуманізму і творчості у виховній діяльності педагога.

14. Розкрийте на конкретних прикладах зв’язки і залежності між теорією, методикою і педагогічною технікою виховної роботи.

15. Обґрунтуйте необхідність педагогічного оптимізму, гуманізму і творчості у виховній діяльності педагога.

16. Розкрийте на конкретних прикладах зв’язки і залежності між теорією, методикою і педагогічною технікою виховної роботи.

Термінологічний словник

Виховання як спеціально організований педагогічний процес – спеціально організований процес педагогічного впливу на особистість з метою формування у неї конкретних рис і якостей:

– цілеспрямоване формування особистості, що включає вироблення світогляду, моральних якостей, естетичних ідеалів, фізичний розвиток і підготовку до суспільно корисної праці;

– процес цілеспрямованого формування особистості в умовах спеціально організованої виховної системи, яка забезпечує взаємодію вихователів і вихованців;

– цілеспрямований і систематичний вплив на розвиток людини з метою підготовки її до виконання конкретних ролей у системі суспільних відносин;

– систематичний і цілеспрямований вплив вихователя на вихованців з метою формування у них рис і якостей особистості, необхідних суспільству;

– процес цілеспрямованого керівництва формуванням всебічно розвиненої людини у системі навчально-виховних закладів;

– процес і результат цілеспрямованого впливу на розвиток особистості, її відношень, рис, якостей, поглядів, переконань, способів поведінки у суспільстві; спеціально організований педагогічний вплив на особистість, що розвивається, з метою формування у неї соціальних властивостей і якостей, визначених суспільством;

– спеціально організована діяльність педагогів і вихованців, спрямована на реалізацію цілей освіти в умовах педагогічного процесу;

– цілеспрямоване створення умов для різнобічного розвитку і саморозвитку людини, становлення її соціальності.

Виховання всебічне – виховання, яке передбачає формування в особистості певних якостей відповідно до вимог розумового, морального, трудового, фізичного й естетичного виховання.

Виховання гармонійне – виховання, яке передбачає, щоб якості складових виховання (розумового, морального, трудового, фізичного, естетичного) доповнювали одна одну, взаємно збагачувалися.

Вихователь – у *широкому розумінні* слова – особа або організація, що здійснює виховання; людина, яка покликана або призначена передавати досвід попередніх поколінь молоді; у *вузькому значенні* – посадова особа, яка займається вихованням дітей і молоді у навчально-виховних закладах. В українській загальноосвітній школі функції вихователя виконує класний

керівник і вихователь групи подовженого дня. До обов'язків вихователя входить: а) планування і організація життєдіяльності вихованців; б) проведення повсякденної роботи, яка забезпечує створення умов для соціально-психологічної реабілітації, соціальної та трудової адаптації вихованців; в) проведення корекційно-розвивальної роботи на основі вивчення індивідуальних особливостей вихованців; г) проведення заходів, які сприяють психофізичному розвитку вихованців.

Вихователь – педагогічний працівник, до професійної компетентності якого відносять: сприяння створенню сприятливих умов для індивідуального розвитку і формування особистості дитини; внесення необхідних коректив у систему її виховання та створення сприятливого мікросередовища, морально-психологічного клімату для кожної дитини в класі; допомога у вирішенні проблем, що виникають у дітей при спілкуванні між собою, з учителями, батьками.

Вихованець – той, хто приймає і засвоює досвід поколінь.

Вихованість – якість особистості, яка відображує ступінь засвоєння людиною досвіду поколінь; комплексна властивість особистості, яка характеризується наявністю і рівнем сформованості у неї суспільно значущих якостей, що відображають всебічність її розвитку. Серцевину вихованості становлять моральні якості, які визначають моральне обличчя людини, рівень набутого морального досвіду, моральної зрілості.

Виховуваність – необхідні передумови до сприймання і засвоєння суспільно історичного досвіду поколінь.

Виховні відносини – різновид відносин між людьми, що спрямовані на розвиток особистості за допомогою виховання, навчання, освіти.

Виховна робота – цілеспрямована діяльність (процес взаємодії) щодо організації спільної життєдіяльності дорослих і дітей, спрямована на формування системи ціннісних орієнтацій особистості й найбільш повний, творчий розвиток (саморозвиток).

Виховна система – цілісний організм, який виникає в процесі інтеграції основних компонентів виховання (мета,

суб'єкти виховання, їхня діяльність, спілкування, відносини, кадровий потенціал, матеріальна база), що сприяє в кінцевому рахунку розвитку і саморозвитку особистості, створенню своєрідного, за визначенням К. Д. Ушинського, "духу школи".

Виховна система школи (ВСШ) – форма інтеграції всіх учасників педагогічного процесу (школи, навколишнього середовища, громадських організацій), яка утворює цілісний соціальний організм, у якому ВСШ – педагогічний центр.

Виховна справа – спільна діяльність педагогів і вихованців, що має загальну ідею, яка реалізує різні цілі виховання і є частиною цілісної системи виховання.

Виховуюче навчання – навчання, спрямоване на формування системи ціннісних відносин особистості (світоглядних, моральних, естетичних, етичних уявлень і переконань).

Естетичний розвиток – процес становлення в дитини природних сутнісних сил, що забезпечують активність естетичного сприйняття, відчуття, творчої уяви, емоційного переживання, образного мислення, а також формування духовних потреб.

Задача виховна – мета, задана педагогом-вихователем у певних умовах (ситуації), яка передбачає перехід вихованця із вихідного рівня на якісно новий рівень розвитку вихованості, що стимулює його до самостановлення, саморозвитку.

Виховна задача є різновидом педагогічної задачі, але разом із тим вона має і свої специфічні особливості. Останні полягають у тому, що розв'язання виховної задачі завжди передбачає позитивні зміни в особистості вихованця і виникнення новоутворень особистісного характеру в його поведінці, відносинах, діяльності.

Закономірності виховання – стійкі, повторювані й істотні зв'язки, урахування яких дозволяє досягти ефективних результатів освітнього процесу.

Закономірності виховання – стійкі, повторювані, об'єктивно існуючі суттєві зв'язки між елементами виховного процесу, реалізація яких сприяє забезпеченню ефективності розвитку особистості школяра. До закономірностей виховання можна

віднести такі: 1. Мета, характер і зміст виховання визначаються об'єктивними потребами суспільства, інтересами держави і панівних класів, соціокультурними і етнічними нормами і традиціями. 2. Результати виховання обумовлюються узгодженістю виховних впливів, впливу об'єктивних і суб'єктивних факторів. 3. Позитивна реакція особистості на педагогічний вплив обумовлена врахуванням її потреб, інтересів і можливостей, вимогливим і шанобливим ставленням, опорою на позитивне, створенням оптимістичних перспектив особистісного розвитку. 4. Ефективність виховання визначається ступенем особистої активності особистості, змістом і способами організації діяльності, до якої вона включена, мотивами участі у діяльності, характером педагогічного керівництва діяльністю дітей. 5. Ефективність виховання у підлітковому і юнацькому віці обумовлена здатністю вихователя зрозуміти прагнення юної людини до самостійності і незалежності та відмовитися від прямих способів педагогічного впливу. 6. Ефективність виховання обумовлена визнанням особистості як цілісності і відповідною організацією системи виховних впливів і взаємовідношень.

Засіб виховання (навчання) – матеріальні і духовні цінності, пристрої і предмети, які використовуються вчителем і учнями у навчально-виховному процесі; це ті об'єкти та процеси (матеріальні та матеріалізовані), які виступають джерелом навчальної інформації та інструментами (власне засобами) для засвоєння змісту навчального матеріалу, розвитку і виховання учнів. Отже, З.В.(Н.) – це все те, за допомогою чого відбувається навчання (виховання): слово вчителя, книги, словники, наочні посібники, технічні засоби, натуральні об'єкти тощо.

Зміст виховної роботи – сукупність дій і взаємовпливів вихователя і вихованця у процесі виховання, які визначаються його метою, завданнями, мотивами.

Зміст виховання – 1) сукупність різних видів діяльності школяра (пізнавальної, трудової, художньої, спортивної, ціннісно-орієнтованої); 2) базова культура особистості, що включає культуру спілкування, інтелектуальну, моральну, художню, фізичну культуру.

Мета виховання (у загальному тлумаченні) – допомога особистості у створенні умов для її самовизначення, самореалізації, формування і створення учнем картини світу, адекватної сучасному знанню, формування громадянина, інтегрованого в суспільстві і спрямованого на його вдосконалення.

Загальні цілі виховання – вироблення ціннісно-важливих, необхідних якостей, властивих людям.

Індивідуальні цілі виховання – виховання окремої людини.

Перспективна (ідеальна) мета виховання – формування всебічної, гармонійно розвиненої особистості.

Мета виховання загальна – формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості, яка б постійно проявляла суспільну активність.

Мета національного виховання – набуття молодими поколіннями соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, моральної, художньої, естетичної, правової, трудової, екологічної культури.

Методи виховання – способи взаємопов'язаної діяльності вихователя і вихованців, які спрямовані на досягнення мети виховання; сукупність специфічних способів і прийомів виховної роботи, спрямованих на формування особистості; інструмент доторкання до особистості.

Методи виховання – способи взаємозалежної діяльності вихователя і вихованців, спрямовані на вирішення завдань виховання. Розрізняють такі методи виховання:

– *формування свідомості* – спрямовані на формування правильних понять, оцінок, суджень, життєвої позиції, світогляду, серед них: бесіда, дискусія, диспут, лекція, приклад, розповідь, конференція;

– *організації діяльності і досвіду поведінки* – спрямовані на закріплення і формування в дітей досвіду позитивних способів і форм поведінки, моральної мотивації (доручення, повага, створення виховуючих ситуацій, КТД);

– *стимулювання діяльності та поведінки* – спонукають вихованців до виправлення недоліків у поведінці та закріплення, розвитку позитивної мотивації поведінки (покарання, заохочення, примус, вимога);

– *контролю і самоконтролю* – дозволяють вихователю й вихованцю отримати інформацію про хід процесу виховання, його ефективність (спостереження, бесіда, консиліум, опитування, аналіз, створення виховуючих ситуацій, діагностика, тренінги).

Вибір методів виховання залежить від мети і конкретних завдань виховання, провідного типу діяльності, індивідуальних і вікових особливостей вихованців.

Методи самовиховання – способи систематичної і свідомої діяльності людини, спрямовані на вироблення і вдосконалення своїх позитивних якостей і подолання негативних. До найбільш загальних методів самовиховання можна віднести: самозобов'язання, самоствердження, самоорганізацію, самоконтроль, самозвіт, самокритику, наслідування прикладу, самосхвалення, самонаказ, аутотренінг тощо.

Моральні відносини – ціннісні смислові аспекти всіх суспільних відносин, орієнтовані на найвищі вселюдські цінності.

Моральне виховання – процес формування системи якостей особистості відповідно до вимог суспільної моралі, моральної свідомості.

Моральні звички – корисні для суспільства, стійкі форми поведінки (образ дії), які стають потребою людини і здійснюються у будь-яких ситуаціях та умовах.

Моральні переконання – пережиті та узагальнені моральні принципи, норми. Формуються у процесі активного і вольового оволодіння всім багатством моральної культури і стають керівництвом до дії для особистості.

Моральні почуття – виражають запити, оцінки, відношення, спрямованість духовного розвитку особистості.

Моральна свідомість школяра – одна із сторін суспільної свідомості, її суб'єктивно-ідеальна форма, яка у вигляді уявлень і

понять відображує реальні відношення і регулює моральну сторону його діяльності.

Моральна спрямованість – стійка суспільна позиція особистості, що складається як результат світоглядної основи, домінуючих мотивів поведінки і проявляється як властивість особистості у різних умовах і обставинах.

Моральність – характеристика особливого виду практичної діяльності людей, що мотивується моральними ідеалами, переконаннями, нормами та принципами. Означає здатність людини творити добро не за зовнішнім примусом, а завдяки внутрішній свідомості та добровільності. М. включає моральні погляди, теорії, переконання, почуття, відношення людей, моральну поведінку.

Моральний вчинок – специфічний вид розумово-вольової дії, необхідна складова діяльності людини, вияву її характеру і поведінки; найменша одиниця моральної поведінки, яка зберігає основні її властивості. Відіграє вагому роль у морально-психічному розвитку особистості.

Моральний ідеал – виступає мірою реального і потрібного суспільству типу моральних відносин. Він задає ближню та дальню перспективу для виховання і самовиховання. Ідеал має дві основні форми: а) це побудована суспільством модель людини вищого рівня буття (теоретична форма ідеалу); б) жива дійсність, первинна його форма, реальна, творчо охоплена мислителями модель майбутньої людини. Ідеал виступає орієнтиром для регулювання поведінки кожної людини.

Особистісний підхід до виховання – повага до унікальності і своєрідності кожного учня; орієнтація на особистість вихованця як на мету, суб'єкт, результат і показник ефективності виховання; ставлення до учня як до суб'єкта власного розвитку; опора у вихованні на всю сукупність знань про людину.

Особистісно-орієнтоване виховання – утвердження людини як найвищої цінності, навколо якої ґрунтуються всі інші суспільні пріоритети. Згідно з ним добро стає сутнісним визначенням людини: істина – лише засобом для розвитку її

духовності. Особистісно зорієнтоване виховання спрямоване на реалізацію сутнісної природи суб'єкта, якій відповідають цінності служіння, коли основним життєвим ставленням виявляється любов до інших людей. Це дозволяє людині виходити за межі своїх актуальних, наявних можливостей.

Оцінка процесу виховання – один із найскладніших компонентів у структурі процесу виховання, він динамічний, розмитий, розтягнутий у часі, має яскраво виражене суб'єктивне забарвлення.

Основним критерієм оцінки процесу виховання варто вважати виховний результат, міру вихованості учнів, що визначається мірою відповідності реального образа учня ("Я-реальне") ідеальній моделі ("Я-ідеальне"), що відображає цілі виховання.

Принципи виховання: 1) керівні ідеї, основні правила діяльності; 2) загальні вимоги, що визначають виховний процес за допомогою норм, правил, рекомендацій з розробки, організації та проведення виховної роботи.

Рівень вихованості – ступінь сформованості у особистості відповідно до вікових можливостей найважливіших якостей, які є показниками вихованості. Традиційно визначають три рівні: високий – характеризується наявністю всіх ознак, властивих даному показнику; середній – констатується при наявності половини чи більше половини ознак відповідного критерію; низький – менша половина ознак від загальної кількості, що розкриває критерії, чи у разі їхньої відсутності.

Рушійні сили процесу навчання – внутрішні і зовнішні протиріччя, властиві цьому процесу.

Самовиховання – систематична і свідома діяльність людини, спрямована на вироблення і вдосконалення своїх позитивних якостей і подолання негативних; цілеспрямований, свідомий процес формування морально-психологічних якостей особистості, робота над удосконаленням самого себе; свідома систематична діяльність людини, яка спрямована на саморозвиток, самоосвіту, удосконалення позитивних і подолання негативних якостей особистості.

Теорія виховання – наукова дисципліна, об'єктом якої є цілеспрямований процес формування особистості і колективу, а предметом – властивості, протиріччя, закономірності цього процесу, виховні відносини, педагогічні технології.

Теорія виховна – системний виклад основних ідей, цілей, закономірностей, принципів формування та розвитку особистості в конкретних історичних умовах економічного і соціально-політичного розвитку суспільства.

Список рекомендованих джерел

Основні

1. Антология педагогической мысли Украинской ССР / сост. Н. П. Калениченко. – М. : Педагогика, 1988. – С. 31–56.
2. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал / Г. Г. Ващенко. – Полтава, 1994. – С. 104.
3. Педагогіка: Педагогічні завдання і тести : навч. посіб. / Євдокимов В. І., Пономарьова Г. Ф., Віцько О. В., Петриченко Л. О., Хижняк В. В. – Харків, 2011. – 344 с.
4. Зайченко І. В. Педагогіка: навчальний посібник / І. В. Зайченко. – К. : Освіта України, 2006. – Розділ "Дидактика". – С. 86–255.
5. Кузьмінський А. І. Педагогіка: Завдання і ситуації: практикум / А. І. Кузьмінський, Л. П. Вовк, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – Розділ ІІ "Теорія навчання (Дидактика)". – С. 60–138.
6. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навчальний посібник / В. І. Лозова, Г. В. Троцко. – Харків : ОВС, 2002. – С. 208–361.
7. Омеляненко В. Л. Педагогіка: Завдання і ситуації: практикум / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2006. – 360 с.
8. Макаренко А. С. О моем опыте / А. С. Макаренко // Пед. соч. : в 8 т. – Т. 1. – С. 260–262.
9. Макаренко А. С. Лекции о воспитании детей // Пед. соч. в 8 т. – М., 1984. – Т. 4. – С. 59–60.

10. А. С. Макаренко. Лекции о воспитании // Пед. соч. в 8 т. – М., 1984. –Т. 4.– С. 60–69.

11. Макаренко А. С. Разговор о воспитании / А. С. Макаренко // Пед. соч. в 8 т. – М., 1984. – Т. 4.– С. 35–36.

12. Макаренко А. С. Педагогическая поэма / А. С. Макаренко. – Харьков : Прапор, 1979. – 628 с.

13. Макаренко А. С. Методика виховаої роботи / А. С. Макаренко. – Київ : Рад. школа, 1990. – 366 с.

14. Макаренко А. С. Методика організації виховного процесу // Пед. соч.: в 8 т. – Т. 1. – М., 1983. – С. 267–289.

15. Макаренко А. С. О взрыве / А. С. Макаренко // Пед. соч. : в 8 т. – М., 1983. – Т. 3.– С. 457–459.

16. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. / Н. Є. Мойсеюк. – 4-є видання, доповнене. – 2003. – С. 160–164.

17. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – С. 119–122.

18. Педагогіка: баз. підруч. для студ. вищ. навч. закл. / автор. колектив : Прокопенко І. Ф., Кремень В. Г., Суліма Є. М., Сухомлинська О. В. та інші. – Харків, 2015. – 572 с.

19. Про освіту : Закон України : від 5 вересня 2017 р. № 2145 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 12.05.2018).

20. Сухомлинський В. О. Народження громадянина [Текст] / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 283–581.

21. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5-ти т. – К., 1977. – Т. 3. – С. 236 – 237.

22. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві [Текст] / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 419–656.

23. Ушинский К. Д. Три элемента школы. Избранные педагогические произведения / К. Д. Ушинський. – М., 1968. – С. 266.

24. Ушинський К. Д. Вибрані твори : в 2 т. / К. Д. Ушинський. – Т. 2. – К., 1983.

25. Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина І: Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 86–92.

26. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – С. 248–252.

Додаткові

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України [Текст] : підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – С. 6–30.

2. Левківський М. В. Історія педагогіки [Текст] : підручник / М. В. Левківський. –2-ге вид., доповнене. – К. : Центр навальної літератури, 2006. – С. 118–137.

3. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні [Текст] : навч. посібник / Л. А. Медвідь. – К. : Вікар, 2003. – С. 11–32.

4. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – С. 182–257.

Тема 6. Організаційна діяльність з виховної роботи в школі. Напрями виховання

Виховує все: люди, речі, явища,
але перш за все та довше за все – люди.
З них на першому місці – батьки та педагоги.
А. Макаренко

Мета: сформувати у здобувачів знання з організаційної діяльності виховної роботи в школі; визначити напрями виховання та їх використання в освітньому процесі.

Ключові поняття та категорії з теми: напрями виховання, естетичне виховання, моральне виховання, фізичне виховання**,** національне виховання, патріотичне виховання, правове виховання, громадянське виховання, розумове виховання, економічне виховання, трудове виховання, сімейне виховання, екологічне виховання, духовний розвиток особистості виховання.

План лекційного заняття

1. Духовний розвиток особистості.
2. Суть наукового світогляду, його основні риси.
3. Формування світоглядних позицій особистості.
4. Система профорієнтаційної роботи у школі.
5. Основи фізичного розвитку та зміцнення здоров’я дітей.

План семінарського заняття

1. Розумове виховання та пізнавальний інтерес.
2. Моральне та естетичне виховання.
3. Громадянське, правове та патріотичне виховання.
4. Трудове та економічне виховання.
5. Зміст і засоби фізичного виховання.

Завдання

1. Із Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді випишіть завдання, що стосуються виховання громадянськості школярів.

2. Дайте визначення понять:

– розумове виховання – …

– пізнавальний інтерес – …

3. Перерахуйте компоненти розумового виховання.

4. К. Ушинський, роздумуючи над проблемами громадянського виховання, писав: “Загальної системи народного виховання для всіх народів немає не тільки на практиці, а й у теорії… У кожного народу своя особлива національна система виховання, а тому запозичення одним народом у іншого виховних систем є неможливим. Досвід інших народів у справі виховання є дорогоцінною спадщиною для всіх, але точно в тому ж розумінні, в якому досвід всесвітньої історії належить усім народам. Як не можна жити за зразком іншого народу, яким би принадним не був цей зразок, так не можна виховуватись за чужою педагогічною системою, якою б вона не була стрункою і добре обдуманою. Кожний народ щодо цього повинен випробовувати свої власні сили…”.

Висловіть своє ставлення до цих думок К. Ушинського. Із наведених нижче альтернативних міркувань оберіть правильне, проаналізувавши помилковість інших:

1) з погляду розвитку суспільства у XXI столітті навряд чи можна погодитись з цими думками педагога. Процеси міграції, інтеграції, інтернаціоналізації вивели окремі народи за рамки національної обмеженості в усіх сферах діяльності, зокрема у вихованні;

2) у середині XIX століття такі думки щодо національного громадянського виховання були на часі. А в епоху науково-технічної революції, глобалізації в інформаційній сфері, необхідності підготовки поколінь до життєдіяльності в епоху ноосфери було б гальмом обмежувати процес виховання національними рамками;

3) життя людини пов’язане з потаємною силою божественного впливу. Людина – витвір Бога і єдиної на Землі природи. Тому для узгодження дій людства на планеті, особливо в моральному сенсі, не можна створювати штучні національні резервації для певних груп населення. Це стане гальмом на шляху духовного розвитку людей на Землі;

4) національне виховання було і є наріжним каменем морально-духовного розвитку людей. Кожній нації властивий специфічний менталітет, свої національні морально-духовні цінності. Через вплив сім’ї, національну систему громадянського виховання вони утверджуються, розвиваються і цим самим збагачується розмаїття всіх землян. Історія підтвердила, що ті народи, які зберегли в основі своїх систем виховання національний колорит, мають значний успіх у соціально-економічному розвитку;

5) правильної відповіді немає.

5. Користуючись творами В. Сухомлинського, випишіть 5–6 суджень про завдання і зміст морального виховання.

6. Із Державної національної програми “Освіта” (“Україна XXI століття”) випишіть завдання морального виховання.

7. Із “Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді” випишіть міркування, що стосуються змісту морального виховання.

8. Зверніться до джерел української народної педагогіки (прислів’я, приказки, легенди, пісні, звичаї, казки) і проаналізуйте, якою мірою в них акумульовані багатства загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей.

9. А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський стверджували, що не можна фетишизувати слово “праця”, що не всяка діяльність виховує. Назвіть головні педагогічні вимоги, дотримання яких будуть зумовлювати позитивний результат у трудовій діяльності школярів.

10. Складіть правила трудового виховання дітей молодшого (або середнього, або старшого) шкільного віку в сім’ї.

11. Із праці В. Сухомлинського “Серце віддаю дітям” випишіть 5 цікавих міркувань та 4 яскравих приклади щодо

змісту, напрямів, форм і методів естетичного виховання учнів молодшого, середнього та старшого шкільного віку.

12. Ознайомтесь із українськими народними іграми та виберіть ті, які спрямовані на фізичне виховання дітей [URL: https://kultorg.jimdofree.com].

13. Наведіть 2–3 приклади з періодичної педагогічної преси та випишіть факти щодо стану здоров'я молодого покоління.

14. Виберіть групу, в якій перераховано засоби фізичного виховання в школі:

1.	Спорт. Фізична культура	2.	Фізичні вправи. Гігієнічні чинники.
3.	Фізичні вправи. Гігієнічні чинники. Природні чинники	4.	Урок фізкультури. Заняття фізкультурного гуртка. Фізична зарядка, що проводиться до занять

15. Виберіть групу, в якій перераховано форми фізичного виховання в освітньому закладі:

1 група. Індивідуальні; групові; колективні.

2 група. Бесіда; екскурсія; колективна творча справа.

3 група. Урок фізичної культури; туристичний похід; прогулянка; заняття в спортивній секції.

4 група. Урок фізичної культури; заняття фізкультурного гуртка; фізична зарядка, що проводиться до занять; туристичний похід; прогулянка; спортивне свято.

16. На основі власного досвіду й одержаних знань виконайте такі завдання:

1) чи поділяєте ви думку Я. Корчака і В.О. Сухомлинського, проте що головним вихователем є мати?;

2) проаналізуйте своє ставлення до батьків. Нехай допоможуть вам у цьому праці Я. Корчака, В. О. Сухомлинського, А. С. Макаренка та інших педагогів;

3) Визначте засоби взаємодії класного керівника з батьками учнів;

4) у чому специфіка такої взаємодії в сучасних умовах?;

5) у чому особливість відносин “мати – дитина”?;

17. Підготуйте письмові роботи, у яких:

1) охарактеризуйте підходи Г. Г. Ващенка і К. Д. Ушинського до питання про народність у вихованні;

2) виявіть своє ставлення до індивідуалізму Г. Г. Ващенка і колективізму А. С. Макаренка у процесі розвитку особистості;

3) здійсніть зіставно-порівняльний аналіз процесу виховання громадянина і патріота в педагогічній творчості Г. Г. Ващенка та С. О. Сухомлинського.

18. Підготуйте есе “Спільна діяльність школи і родини”, в якому виявіть залежності між вихованням у школі та вихованням у сім’ї.

19. Підготуйте твір-мініатіру на вільну чи одну із тем:

1) Мета і засоби духовно-морального виховання школярів;

2) Індивідуальна і соціальна детермінованість мети виховання.

3) Мета і завдання виховання громадянина і професіонала в сучасних умовах.

20. Заповніть таблиці та схеми:

Мета і завдання розумового виховання

Розумове виховання	
Мета розумового виховання	
Завдання	1._____ 2._____ 3._____ 4._____

Спільне та специфічне у поняттях “освіта” і “розумове виховання”

Освіта	Розумове виховання
СПІЛЬНЕ	
СПЕЦИФІЧНЕ	

Пінавальний інтерес: ознаки і способи формування

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС	
Ознаки інтересу	Способи формування

21. Складіть структурно-логічну схему діяльності сім’ї та школи, спрямовану на виховання патріотизму у вихованців.

22. Допишіть визначення понять:

1) економічне виховання – …
2) трудове виховання –…
3) основна мета трудового виховання школярів –…
4) профорієнтація –…
5) профвибір –…
6) соціально-професійна адаптація – …
7) колективна творча справа –…

Педагогічні ситуації

Проаналізуйте педагогічні ситуації з погляду прояву в них якостей та умінь учителя-вихователя.

Ситуація 1

У педагогічних колах та сім’ях не припиняються дискусії щодо запровадження в загальноосвітніх закладах, у всіх класах єдиної спортивної форми. Прихильники цього аргументують свої думки передусім з погляду ефективного її впливу на естетичне виховання школярів.

Висловіть свою думку.

1) намір запровадити у всіх школах, класах єдину спортивну форму – це відгомін тенденцій авторитарної, казарменої педагогіки;

2) одяг – це своєрідна форма, яка відображає морально-етичний зміст кожної особистості. Кожен школяр – це неповторна особистість. То ж нехай і в одязі зберігається ця неповторність;

3) єдина спортивна форма, безперечно, прикрашає не лише окремого учня, а й колектив (команду) у цілому. Вона дисциплінує особистість, ефективно впливає на формування в учнів естетичних смаків;

4) правильної відповіді немає.

Ситуація 2

Два хлопчики побилися на перерві. На початку уроку один хлопчик сидить і усміхається (мабуть, він задоволений своєю перемогою), другий – плаче. Вчитель з'ясував, що відбулося, хто винний у бійці. Винного (того, який усміхався) карати не став, а хлопчику, який плакав, сказала: "Василь, ти у нас такий красень і плачеш!" Цю фразу вчитель повторив кілька разів, поки Василь не став усміхатися і забув про бійку.

Завдання. Проаналізуйте ситуацію. На які педагогічні принципи спирався вчитель у своїх діях? Які висновки могли зробити учні?

Ситуація 3

Пройшло 20 хвилин від початку уроку, учень входить до спортивної зали без дозволу, без вибачень, спокійно займає місце на волейбольному майданчику, виштовхуючи одного з гравців. Учитель нічого не кажучи, продовжує вести урок (відбувається це не вперше, але розмови на цю тему з учнем і вчителем не було ні тоді, ні зараз).

Завдання. Проаналізуйте ситуацію, спрогнозуйте подальшу поведінку учня. Які помилки, на вашу думку, допустив учитель? Дайте свої пропозиції щодо виходу з цієї ситуації.

Ситуація 4

На уроці фізичної культури у шостому класі учні займалися тренувальними вправами на гімнастичній стінці, в яких значне

місце займала самостійна робота. Сергій Д. не займається, заважає товаришам.

Що робити:

1) не звертати увагу, хоч учні і скаржилися на дії товариша;

2) дістати із папки журнали з цікавими спортивними матеріалами і тихенько запропонувати Сергію переглянути його;

3) нагримати на учня, взяти за руку, відвести до гімнастичної лави і посадити у куток;

4) запросити Сергія обрати інші снаряди або прилади (скакалку, гантелі, м'яч тощо) і спільно з ним виконувати завдання.

Ситуація 5

Сергій К., учень 7 класу, відмінно навчається з усіх предметів, але після хвороби не може виконати програмні нормативи з фізкультури.

Як у цьому випадку повинен діяти вчитель фізкультури? Чи можуть втручатися в цю справу класний керівник, батьки учня?

Ситуація 6

Учень 7 класу з'явився на урок фізкультури без форми. Вчитель не допустив його до заняття і поставив двійку.

Чи правильно вчинив вчитель фізкультури? Що у цій ситуації повинен зробити класний керівник?

Ситуація 7

У сьомому класі зник журнал. Розпочалися пошуки. Ситуація загострювалася тому, що сталося це наприкінці навчального року і журнал був потрібен для підбиття підсумків успішності з усіх дисциплін. Здавалося, будь-яка надія знайти його була втрачена і лишалося питання, як поновити оцінки кожному учневі. Та раптом після уроків до вчителя підійшов Станіслав із заявою, що може назвати ім'я учня, який взяв журнал. Педагог замислився й відповів:

– За таку ціну, напевно, журнал мені не потрібен.

– За яку? – здивувався Станіслав.

– Ціну вашого падіння.

Охарактеризуйте позицію та поведінку вчителя. Як повели б себе ви в такій ситуації?

Ситуація 8

Учень провинився. Учитель говорить: “Давай щоденник!”, а хлопчик відповідає: “Я забув його вдома”. *Що робити:*

1) запитати: “А голову ти вдома не забув?”;

2) строго сказати: “Тоді йди додому за щоденником, а заодно й захопи батьків – я хочу з ними поговорити!”;

3) пообіцяти: “Ну, гаразд, увечері я подзвоню твоїм батькам, щоб завтра нагадали тобі узяти щоденник”;

4) попередити: “Ну, що ж, постарайся не забути його завтра!”;

5) попросити: “Покажи свій портфель, щось я сумніваюся, що це правда”;

6) сухо сказати: “Раз щоденника немає, йдемо до директора”.

Ситуація 9

Після зробленого класним керівником зауваження, підліток вийшов із класу, демонстративно грюкнувши дверима. Як поводитися в цьому випадку класному керівнику:

1) промовчати, але при нагоді нагадати хлопчику про його нечемність і вашу можливість “повернути борг”;

2) негайно повернути й відчитати хлопчика, примусивши закрити двері за собою тихо;

3) наступного дня спокійно поговорити з хлопчиком, “присоромивши” його виключно прикладом власної витримки і гідності;

4) зробити вигляд, що нічого особливого не відбулося;

5) почекати батьківських зборів, щоб виказати батькам претензії щодо виховання сина;

6) стриматися, але при нагоді розповісти хлопцям біблійну легенду про хама і походження терміна “хамство” – може це примусить їх задуматися?

Ситуація 10

П’ятикласники зібралися їхати на екскурсію до Канева. Раділи діти: багато побачать нового, цікавого. Побувають на могилі Т. Шевченка.

Збиралася їхати й Галя. Та ось у неї тяжко захворіла мати. Приходить Галя до школи заплакана.

– Чого це ти така сумна? – питають у неї товариші.

– Мама дуже хвора. Не поїду я на екскурсію.

Тяжко стало на душі в дітей. Як же можна радіти? Видужає мама, тоді й поїдемо на екскурсію. Минуло три тижні. Галина мама одужала – весь клас поїхав на екскурсію. Поїхала й Галя.

Коли в тебе радість, у другої людини може бути горе. Розуміти чуже горе – це великий дар.

Чи правильне рішення ухвалили товариші Галі, разом з учителем відклавши поїздку?

Чи варто виховувати в дітей почуття любові та обов'язку перед однолітками?

Ситуація 11

У сім'ї Сергійка високо підносять культ навчання. Хлопчика вже з 5 років готували до занять у школі. За оцінкою вчителів Сергійко кмітливий, має добре розвинену увагу (як для першокласника), вчиться із захопленням. На уроках праці має відмінні оцінки. Але вкрай негативно ставиться до самообслуговування, не любить фізичної праці, дома не виконує і не хоче виконувати ніяких обов'язків.

Які помилки допущені у трудовому вихованні Сергійка? Як би ви діяли на місці вчительки?

Ситуація 12

Б. П. і Л. О. Нікітіни розповідали: "Був у нас досить важкий період у житті. Для додаткового заробітку брали "надомну" роботу – шили фартухи. Допомагали всі. Працювали щоденно до двох годин. Назвали своє виробництво "Швейна фабрика". Година-дві копіткої роботи, здавалося б, мали втомити дітей, але ні: вони проникались якоюсь особливою трудовою гідністю внаслідок своєї необхідності, потрібності на фабриці. Якось в Анюти болів пальчик – вона його вколола. Ми хотіли звільнити її від роботи, але вона заявила: "А хто буде кишеньки пришивати?" – і працювала з усіма до кінця "зміни".

Навіть дивно, як наші вертуни перевтілювалися за роботою: ставали зосередженими, уважними, серйозними, навіть якимись трішки поважними. Участь у загальній праці, усвідомлення залежності всіх від кожного допомагали їм відчути, що життя складається не лише з приємного "хочу", а й із суворого і відповідального "треба".

Як ви оцінюєте залучення маленьких дітей до домашньої продуктивної праці? Проаналізуйте, як участь дітей у праці впливає на моральне і розумове виховання.

Ситуація 13

Якщо ви класний керівник і кажете учням: “Займайтеся фізичною культурою і спортом, робіть фізичні вправи”, а самі маєте зайву вагу, важку ходу, незручність у рухах, то чи маєте ви моральне право ставити вимоги до учнів?

Чи має особистий приклад вчителя значення у фізичному вихованні учнів?

Ситуація 14

Директор школи систематично замінює уроки фізкультури математикою, пояснюючи це виробничою необхідністю.

Як у цьому випадку повинен діяти вчитель фізкультури? Яку позицію має зайняти класний керівник?

Ситуація 15

До вчителя, що учив старшого брата, потрапляє його молодший брат. Молодший поступається старшому, а вчитель постійно їх порівнює, дорікаючи молодшого в недбалості. Наскільки доречні такі порівняння:

1) ще й як доречні – вони примусять молодшого задуматися й виправитися;

2) зовсім недоречні, вони тільки принижують й деморалізують молодшого;

3) розмови з молодшим братом про старшого в будь-якому випадку корисні, але прямих порівнянь потрібно уникати;

4) теми старшого брата в розмовах з молодшим торкатися не потрібно. Хай дитина відчуває себе “єдиним” – це підвищить його відповідальність і завзяття в навчанні.

Завдання для педагогічних роздумів і дискусій

1. Прокоментуйте слова К. Д. Ушинського:

1) К. Д. Ушинський вважав, що вся діяльність школи повинна бути підпорядкована виховним завданням. “До чого ж і виховання, якщо воно не діятиме на моральний і розумовий

розвиток людини?... – писав він.– Для чого вчити історію, словесність, будь-які науки, якщо це навчання не змусить нас полюбити ідею і істину?";

2) з огляду на принцип народності виховання К. Д. Ушинський вважав національне патріотичне почуття найвищим, найсильнішим почуттям у людини, "суспільним цементом", який "зв'язує людей у чесне, дружне суспільство". "Як немає людини без самолюбства, – писав він, – так немає людини без любові до вітчизни, і ця любов дає вихованню вірний ключ до серця людини...". Обгрунтуйте його думку письмово;

3) "тільки людина, в якої розум добрий і серце добре, цілком хороша і надійна людина".

2. Як доповнює поняття естетичної виразності праці А. С. Макаренка ідея В. О. Сухомлинського про працю як творення краси, висловлена ним, зокрема, у творі "Серце віддаю дітям": "Праця дітей має бути творенням краси – така вимога єдності естетичного і морального виховання....

Краса виховує моральну чистоту, людяність лише тоді, коди праця, що створює красу, олюднена високими моральними спонуканнями, передусім пройнята повагою до людини. Чим глибша ця олюдненість праці, що створює красу для людей, тим більше поважає людина саму себе, тим більш стає нетерпимим для неї відступ від норм моралі" (*Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори: в 5-ти т. К., 1977. Т. 3 .С. 241–242*).

3. Ознайомтесь з уривком з праці Я. Корчака "Правила життя". Чим ви можете пояснити подібну жорстокість?

... "Перше слово дитини – "мама".

Не пам'ятаю, чи хто мені сказав, чи прочитав я в книзі, що найстародавніше слово, яке придумали первісні люди, було саме "мама", тому слово "мама" схоже у багатьох мовах.

За грецькою – метер, за латинською – mather, за французькою – mete, за німецькою – Mutter.

Моя мама – ma mere – meine Mutter – mea mater – миа метер. Вже немовля знає свою матір. Ще не говорить, не вміє ходити, а вже простягає ручата до матері. Впізнає її і на вулиці, коли вона наближається, ще здалеку всміхається. Навіть вночі впізнає по голосу,

по диханню. Навіть сліпі від народження діти і ті, які втратили зір, торкаючись рукою обличчя матері, пізнають її і говорять:

“Мама – мамуся – мамочка”.

Мама добра, весела або сердита, або сумна, здорова або хвора. Мама дозволяє, дає, забороняє, хоче або не хоче. Пізніше бачиш й інших матерів, не тільки свою.

І довідуєшся, що матері є молоді, веселі, ті, що посміхаються, є стурбовані, стомлені, виснажені працею, є дуже освічені і не дуже, багаті і бідні, в шляпі або в хустині.

Неприємно, коли мама вийшла і довго не повертається. Буває, мама кожен день ходить на роботу або надовго поїде. Важко визнавати, що є на світі сироти.

А ще пізніше почуєш або прочитаєш в газеті, що якась мати підкинула дитину. Вона навіть не пам’ятає матір. І немає в неї фотокартки і нічого на згадку. І так вчинила саме мати, та, яка повинна бути найближчою (*Януш Корчак. Правила жизни // Избранное. К., 1983. С. 446*).

Робота з науковими джерелами

1. Ознайомтесь з твором Х. Д. Алчевської “Історія відкриття школи в Олексіївці” та висвітліть погляди авторки щодо її виховної та просвітницької діяльності . У чому полягає демократичний характер громадсько-просвітницької діяльності Х. Д. Алчевської?

2. Проаналізуйте працю М. П. Драгоманова “Народні школи на Україні” та визначте основні положення концепції національної освіти М. П. Драгоманова.

3. Зробіть аналіз наукового твору С. Ф. Русової “Нова школа”. Яку школу авторка називає національною? Що є спільного та відмінного із сучасною концепцією “Нова українська школа”? За якими напрямами повинно здійснюватися виховання в національній школі?

4. Прочитайте книгу В. Сухомлинського “Павлиська середня школа” і визначте, які умови було створено в цій школі для розумового виховання.

5. Прокоментуйте наукове узагальнення А. С. Макаренка: “Уся робота в класі є завжди робота виховна, але зводити виховну роботу до освіти я вважаю неможливим”.

6. Проаналізуйте наукові роботи А. С. Макаренка і обґрунтуйте своє ставлення до “наявності “стандартної” програми й індивідуального корективу до неї”. Для підтвердження своєї позиції наведіть приклади із творчості А. С. Макаренка (*Макаренко А. С. Проблемы школьного советского воспитания // Пед. соч.: в 8 т. М., 1984. Т. 4 .С. 125–129*).

Тестові завдання

Оберіть правильну відповідь.

1. Розумове виховання:

а) нагромадження певного фонду знань, розвиток мислення взагалі і різних його видів;

б) цілеспрямована діяльність педагогів з розвитку розумових сил і мислення учнів з метою прищеплення їм культури розумової праці;

в) прищеплення здатності людини мислити, відображати і пізнавати об’єктивну дійсність;

г) розвиток мислення й пізнавальних здібностей людини.

2. Завдання розумового виховання:

а) формування системи знань, формування світогляду, формування умінь і навичок культури розумової праці;

б) формування світогляду, формування системи знань, формування навичок естетики поведінки;

в) розвиток пізнавальних здібностей, психологічна і практична підготовка до праці, формування системи знань;

г) розвиток пізнавальних сил учнів, психологічна і практична підготовка до праці, формування світогляду.

3. Пізнавальний інтерес:

а) складне психічне явище, що охоплює свідомість, волю та почуття людини;

б) інтерес до пізнання, у процесі якого відбувається оволодіння змістом навчальних предметів і необхідними засобами або вміннями та навичками, за допомогою яких учень отримує освіту;

в) інтерес, що виникає у процесі навчальної діяльності й стимулює школярів до пошуку відповіді на запитання.

4. Засоби, які не формують пізнавальний інтерес:

а) проблемність викладання;

б) емоційність викладання;

в) негативна оцінка;

г) навчальні дискусії;

д) порівняння та аналогії.

5. Сформулював низку принципів розвивального навчання:

а) А. Макаренко;

б) Н. Крупська;

в) Л. Занков;

г) В. Сухомлинський;

д) В. Онишук.

6. Принципи навчання, що характеризують теорію розвивального навчання:

а) здійснення навчання на високому рівні труднощів, просування вперед швидким темпом, провідна роль практичних знань;

б) здійснення навчання на високому рівні труднощів, просування вперед швидким темпом, провідна роль теоретичних знань, принцип усвідомленого засвоєння знань учнями;

в) здійснення навчання на низькому рівні труднощів, просування вперед повільно, провідна роль теоретичних знань, принцип усвідомленого засвоєння знань учнями.

7. Сутність патріотичного виховання:

а) передбачає оволодіння знаннями про відносини людини з природним середовищем і розумне співіснування з ним, формування

моральної відповідальності за збереження природного довкілля;

б) спрямоване на оволодіння знаннями, поглядами, переконаннями про права й обов'язки людини, вироблення вмінь, звичок поведінки відповідно до правових норм, формування нетерпимості до правопорушень, прагнення боротися з цим явищем;

в) спрямоване на оволодіння знаннями про свою Вітчизну, формування любові до своєї Батьківщини, відданості своєму народу, гордості за свій народ;

г) передбачає формування любові до своєї Батьківщини, відданості своєму народу, гордості за свій народ, прагнення захистити надбання свого народу, продовжити збагачення загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей.

8. Сутність правового виховання:

а) процес оволодіння знаннями, поглядами, переконаннями про права й обов'язки людини, вироблення вмінь, звичок поведінки і відповідно до правових норм, формування нетерпимості до правопорушень, прагнення боротися з цим явищем;

б) передбачає формування у вихованців активної позиції в правовій сфері, що має виявлятися в нетерпимому ставленні до правопорушень, прагненні боротися з цим явищем;

в) спрямоване на формування правової свідомості на основі правових знань, поглядів, уявлень, почуттів, переконань;

г) система роботи вихователів, спрямована на вироблення у вихованців умінь, звичок поведінки відповідно до правових норм.

9. Правова культура особистості:

а) система наукових знань, яка передбачає оволодіння комплексом норм, правил поведінки, що встановлені або санкціоновані державою;

б) система повсякденної поведінки, яка відповідає нормам і правилам життя, що характеризується вмінням знаходити правильний тон у спілкуванні з людьми;

в) передбачає засвоєння особистістю правових норм, принципів, категорій, ідеалів суспільства на рівні власних переконань;

г) сформована система наукових знань, спрямована на пізнання комплексу норм, правил поведінки, встановлених або санкціонованих державою; готовність дотримуватися цих норм і правил.

10. Завдання виховання, що визначають оволодіння знаннями, поглядами, переконаннями про права і обов'язки, вироблення вмінь, звичок поведінки відповідно до правових норм, формування нетерпимості до правопорушень, прагнення боротися з цим явищем:

а) завдання інтернаціонального виховання;

б) завдання патріотичного виховання;

в) завдання екологічного виховання;

г) завдання правового виховання.

11. Завдання виховання, що визначають формування почуття любові до своєї батьківщини, відданості своєму народу, гордості за свій народ, прагнення захистити надбання свого народу, продовжити збагачення загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей:

а) завдання інтернаціонального виховання;

б) завдання патріотичного виховання;

в) завдання екологічного виховання;

г) завдання правового виховання.

12. Моральне виховання:

а) виховна діяльність школи і сім'ї, мета якої – формування моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок;

б) цілеспрямоване формування моральної свідомості, розвитку морального почуття й формування звичок моральної поведінки людини відповідно до певної ідеології;

в) прищеплення норм і принципів, моральних ідеалів і почуттів;

г) прищеплення моральних норм і якостей, які є регулятором взаємовідносин у суспільстві, узгодження дій і вчинків людей.

13. Завдання морального виховання:

а) вироблення навичок моральної поведінки, формування моральної свідомості;

б) формування в учнів моральної свідомості, виховання моральних почуттів, вироблення навичок моральної поведінки;

в) формування естетичних смаків, тренування і загартування організму;

г) тренування і загартування організму, формування моральної свідомості, розвиток естетичних почуттів.

14. Моральні якості людини:

а) патріотизм, дружба, любов, сором;

б) відповідальність, дисциплінованість, людяність, порядність;

в) здивування, гуманізм, колективізм.

15. Система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей:

а) моральна культура особистості;

б) моральність;

в) мораль;

г) моральні відносини.

16. Сутність поняття "моральність":

а) засвоєння особистістю моральних норм, принципів, категорій, ідеалів суспільства на рівні власних переконань, дотримання їх як звичних форм особистої поведінки;

б) система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей;

в) сукупність взаємин і зв'язків, у процесі яких виявляється ставлення людей до суспільства та самих себе і за допомогою яких регулюється моральна діяльність;

г) ознака волі до діяння і самого діяння відповідно до принципів і норм моралі.

17. Сутність поняття "моральна культура особистості" це:

а) система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей;

б) засвоєння особистістю моральних норм, принципів, категорій, ідеалів суспільства на рівні власних переконань, дотримання їх як звичних форм особистої поведінки;

в) сукупність взаємин і зв’язків, що допомагають виявляти ставлення людей до суспільства та самих себе, у процесі яких регулюється моральна діяльність;

г) ознака волі до діяння і самої дії відповідно до принципів і норм моралі.

18. Моральний ідеал:

а) взірець досконалості з погляду морально-духовних цінностей, образ бажаного та уявленого майбутнього;

б) гарний приклад старших людей у системі спілкування;

в) естетична категорія, що свідчить про досконаліть творчої діяльності митця.

19. Сутність суспільно корисної праці:

а) передбачає догляд за собою, своїм одягом, житлом, місцем роботи;

б) праця, спрямована на оволодіння знаннями, уміннями, навичками, розвиток творчої діяльності;

в) не є джерелом матеріальних цінностей, але приносить користь іншим членам суспільства;

г) передбачає виконання операцій, результатом яких є створення матеріальних цінностей, необхідних іншим людям, за які отримують матеріальну винагороду.

20. Сутність побутової праці:

а) передбачає догляд за собою, своїм одягом, житлом, місцем роботи;

б) праця, спрямована на оволодіння знаннями, уміннями, навичками, розвиток творчої діяльності;

в) не є джерелом матеріальних цінностей, але приносить користь іншим членам суспільства;

г) передбачає виконання операцій, результатом яких є створення матеріальних цінностей, необхідних іншим людям, за які отримують матеріальну винагороду.

21. Судження, що визначають виникнення і розвиток естетичних почуттів:

а) естетичні почуття і потреби складаються і формуються в процесі трудової діяльності;

б) естетичні почуття і потреби детерміновані біологічними факторами; у процесі трудової діяльності відбувається лише їхнє вдосконалення;

в) естетичні почуття і естетичні потреби формуються і розвиваються під впливом мистецтва;

г) естетичні почуття і потреби виникли і розвивались як наслідок постійного прагнення людини до прекрасного.

22. Оволодіння естетичними знаннями в процесі вивчення навчальних предметів, організація факультативів, позакласна, позашкільна робота, сім'я, самовиховання:

а) зміст естетичного виховання;

б) шляхи естетичного виховання;

в) засоби естетичного виховання;

г) мета естетичного виховання.

23. Завдання естетичного виховання:

а) формування у дітей здатності сприймати, відчувати, цінувати прекрасне; розвиток творчих здібностей, талантів, формування вмінь і навичок у різних видах мистецтв і розвиток естетичних почуттів, понять, ідеалів;

б) розвиток естетичних почуттів, смаків, поглядів;

в) формування уміння жити і творити за законами краси;

г) формування моральних якостей особистості.

24. Засоби естетичного виховання:

а) природа та мистецтво;

б) музика, живопис, природа, читання;

в) природа, мистецтво, естетика побуту та поведінки людей;

г) естетичні бесіди, екскурсії до музеїв образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, свята.

25. Вирішальна причина виникнення фізичного виховання в житті суспільства:

а) турбота про здоров'я людини;

б) історична необхідність підготовки людини до праці;

в) інтерес людей до спортивних змагань і спортивних видовищ;

г) потреба суспільства в гармонійному розвитку особистості.

26. Завдання фізичного виховання:

а) формування та вдосконалення рухових навичок і вмінь та повідомлення пов'язаних з ними знань, вироблення інтересу до занять фізичною культурою, оволодіння санітарно-гігієнічними знаннями;

б) оволодіння санітарно-гігієнічними вміннями та навичками, розвиток рухових якостей і вмінь, зміцнення здоров'я та загартування школярів, сприяння їх правильному фізичному розвиткові, формування звички та стійкого інтересу до систематичних занять спортом;

в) оволодіння санітарно-гігієнічними вміннями та навичками, розвиток рухових якостей і вмінь, зміцнення здоров'я та загартування школярів, сприяння їх правильному фізичному розвиткові, формування звички та стійкого інтересу до систематичних занять фізкультурою;

г) забезпечення умов для зміцнення здоров'я і загартування школярів, спонукання вихованців до занять у спортивних секціях, участі в різноманітних походах.

27. Учень на урок фізичної культури не приніс форму. Ваші дії:

а) не допустите до уроку та поставите двійку;

б) не допустите до виконання вправ, проте дозволите бути як глядачу;

в) відправите за батьками;

г) ваш варіант.

Питання для самоконтролю

1. Який зв'язок існує між розумовим вихованням і розвитком особистості ?

2. Проаналізуйте способи формування пізнавального інтересу залежно від віку учнів.

3. У чому сутність вияву національної гідності особистості, які чинники впливають на її формування?

4. Розкрийте взаємозв'язок громадянського і політичного виховання.

5. У чому полягає сутність вияву національної гідності особистості, які чинники впливають на їх формування?

6. Які чинники, на вашу думку, зумовлюють труднощі у розв'язанні завдань морального виховання?

7. Розкрийте сутність і завдання естетичного виховання в системі всебічного гармонійного розвитку особистості.

8. Чому питання екологічного виховання віднесено до сфери морального виховання?

9. Порівняйте поняття "мораль" і "моральність". У чому виявляється взаємозв'язок?

10. Поясніть роль ідеалу для становлення моральності особистості.

11. У чому ви вбачаєте взаємозв'язок між поняттями "моральне виховання", "етика", "мораль"?

12. Які чинники визначають зміст морального виховання? У чому виявляється зв'язок між загальнолюдськими і національними морально-духовними цінностями?

13. Проаналізуйте основні шляхи, форми і засоби, які вплинули на формування ваших моральних якостей.

14. Як впливає розвиток у державі ринкових відносин на завдання і зміст трудового виховання? Чому?

15. У чому, на вашу думку, виявляється взаємозв'язок трудового і морального виховання?

16. Розкрийте зміст поняття "фізична культура людини"?

Термінологічний словник

Авторитарне виховання – освітньо-виховна концепція, що передбачає беззастережне підкорення волі вихователя.

Всебічне виховання – виховання, яке передбачає формування в особистості певних якостей відповідно до вимог розумового, морального, трудового, фізичного й естетичного виховання.

Гармонійне виховання – виховання, яке передбачає, щоб якості складових виховання (розумового, морального, трудового, фізичного, естетичного) доповнювали одна одну, взаємно збагачувалися.

Громадянське виховання – формування громадянськості як інтегративної якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, поетично та юридично дієздатною та захищеною.

Демократичне виховання – співробітництво поколінь, спільне вироблення цінностей, норм, завдань соціальної діяльності, тобто духовна творчість старших і молодших, продуктом якої є життєва позиція.

Екологічне виховання (від гр. oikos – дім, середовище і logos – учення) – систематичний, організований вплив на особистість вихованця з метою формування нового типу мислення, спрямованого на ініціативу й заповзятливість, підвищення відповідальності за перетворення навколишнього світу, творчий пошук шляхів взаємодії з природою, що веде до найкращого результату при найменших затратах.

Економічне виховання – систематичний цілеспрямований вплив з метою формування в учнів економічних знань, умінь, навичок, потреб, інтересів, стилю мислення, які відповідають нормам господарювання і принципам моралі.

Естетичне виховання – 1) систематичний та цілеспрямований процес формування в підростаючого покоління здібностей повноцінного сприйняття і правильного розуміння прекрасного в мистецтві та житті, вироблення естетичних понять, смаків та ідеалів, розвиток творчих задатків і обдарувань у сфері мистецтва; 2) цілеспрямований процес формування творчо активної особистості, здатної сприймати, відчувати, оцінювати прекрасне, трагічне, комічне, потворне в житті та мистецтві, жити та діяти “за законами краси”.

Моральне виховання – один з найважливіших видів виховання, який полягає у цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, розвитку морального почуття і формування звичок і навичок моральної поведінки людини відповідно до певної ідеології; це виховна діяльність школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності.

Патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, освітніх закладів, громадських організацій, сім'ї та інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

Полікультурне виховання – процес формування полікультурної особистості, що здійснюється на таких засадах: а) відмова від культурно-освітньої монополії щодо інших націй та народів; б) орієнтація на діалог культур; в) спрямованість на адаптацію людини до різних культурних цінностей у ситуації існування множинності різнорідних культур.

Розумове виховання – процес накопичення потужного фонду теоретичних знань, оволодіння навчально-пізнавальними операціями, формування кмітливості та розумової гнучкості як при засвоєнні нового матеріалу, так і при його застосуванні в різних життєвих ситуаціях.

Правове виховання – побудова правової держави та громадянського суспільства в Україні передбачає суттєве підвищення правосвідомості та правової культури усіх суб'єктів суспільних відносин, оскільки без них неможливо побудувати таку державу і суспільство. Успішне вирішення цих завдань залежить від багатьох факторів, у тому числі і від рівня правового виховання і правової освіти населення країни.

Статеве виховання – оволодіння підростаючим поколінням етикою й культурою у сфері взаємин статей, формування у нього потреб керуватися нормами моральності в стосунках між особами протилежної статі.

Трудове виховання – процес залучення школярів до різноманітних педагогічно організованих видів суспільно корисної праці з метою передання їм певного виробничого досвіду, розвитку в них творчого практичного мислення, працьовитості й свідомості людини до праці.

Фізичне виховання – виховання, що ставить за мету створення оптимальних умов для забезпечення достатнього фізичного розвитку особистості, збереження її здоров'я, оволодіння знаннями про особливості організму людини, фізіологічні процеси, які відбуваються в ньому, набуття санітарно-гігієнічних умінь та навичок догляду за власним тілом, підтримання й розвиток його потенцій.

Список рекомендованих джерел

Основні

1. Алчевська Х. Д. Твори [Текст] / Х. Д. Алчевська. – К. : Дніпро, 1990. – 558 с.

2. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці / М. П. Драгоманов. – Т. 1.– К. : Наукова думка, 1970.

3. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.07.2019 № 1038) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/-5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf]

4. Корчак Я. Правила жизни / Я. Корчак // Избранное. – К., 1983. – С. 446.

5. Макаренко А. С. Проблемы школьного советского воспитания / А. С. Макаренко // Пед. соч. в 8 т. – Т. 4. – М., 1984. – С. 125–129.

6. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навчальний посібник / Н. Є. Мойсенюк. – 4-те видання, доповнене. – 2003. – С. 160–164.

7. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – С. 119–122.

8. Педагогіка : баз. підруч. для студ. вищ. навч. закладів / авторський колектив Прокопенко І. Ф., Кремень В. Г., Суліма Є. М., Сухомлинська О. В. та інші. – Харків, 2015. – 572 с.

9. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.ra- da.gov.ua/laws/show/-347/2002 (дата звернення: 12.05.2018).

10. Про Державну національну програму “Освіта” (“Україна XXI століття”) : постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Tex

11. Русова С. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. – Кн. 2 / за редакцією Є. Ї Коваленко ; упоряд. прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. – К. : Либідь, 1997. – 320 с.

12. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навчальний посібник / О. М. Степанов, М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2005. – С. 370–376.

13. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа / В. О. Сухомлинский // Вибр. тв. : в 5 т. – Т. 4. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 7–390.

14. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 3. – К., 1977. – С. 241–242.

15. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори [Текст] : в 2-х / К. Д. Ушинський / пер. з рос. ; редкол. В. М. Столєтов та інші. – Т. 2. – К. : Рад. школа, 1983. – 359 с.

16. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – С. 248–252.

Додаткові

17. Артемова Л. В. Історія педагогіки України [Текст] : підручник для студентів вищих педагогічних навчальних

закладів / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – С. 6–30.

18. Левківський М. В. Історія педагогіки [Текст] : підручник / М. В. Левківський. – Видання 2-ге, доповнене. – К. : Центр навальної літератури, 2006. – С. 118–137.

19. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні [Текст] : навч. посібник / Л. А. Медвідь. – К. : Вікар, 2003. – С. 11–32.

20. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – С. 182–257.

Тема 7. Організація виховної роботи з колективом

Виховання дітей – це легка справа,
коли вона робиться без витрати
нервів, на основі здорового,
спокійного, нормального, розумного
й веселого життя. Я бачив завжди,
що там, де виховання йде без
напруги, там воно вдається.

А. С. Макаренко

Мета: сформувати у здобувачів знання про ознаки, структуру та типи колективів, визначити напрями і форми роботи класного керівника.

Ключові поняття та категорії з теми: колектив, ознаки колективу, структура колективу, типи колективів, стадії розвитку колективу, виховна робота, громадські організації, класний керівник, форми роботи класного керівника, позакласна виховна робота, позашкільна виховна робота.

План лекційного заняття

1. Виховання особистості в колективі.
2. Ознаки, структура та типи колективів.
3. Динаміка та стадії розвитку колективу.
4. Основи виховної роботи в дитячих громадських організаціях.
5. Напрями і форми роботи класного керівника.

План семінарське заняття

1. Форми організації діяльності колективу на основі методики перспективної лінії А. С. Макаренка.
2. Моделювання сучасного учнівського колективу вихованців.

3. Вирішення виховних ситуацій у колективі.

4. Творчий проєкт як складова організації виховної роботи з колективом.

5. Розробка колективної творчої справи з визначенням методів виховного впливу.

Завдання

1. Визначте професійні компетентності, якими повинен володіти класний керівник, враховуючи те, що основне завдання класного керівника – виховувати кожну особистість і не перетворювати її тільки на об'єкт виховання, а навпаки, зробити кожного повноцінним, зацікавленим суб'єктом виховання.

2. Із запропонованих нижче функцій класного керівника виберіть правильні відповіді:

1) забезпечувати умови для всебічного гармонійного розвитку учнів;

2) займатися господарськими справами;

3) турбуватися про зміцнення та збереження здоров'я школярів;

4) встановлювати зв'язки з управлінськими структурами освіти;

5) організовувати позакласну виховну роботу, залучати учнів до позашкільної виховної роботи;

6) координувати діяльність усіх вихователів з національного виховання;

7) вирішувати питання про виключення учнів зі школи;

8) домагатися єдності вимог до вихованців;

9) формувати старанність та дисциплінованість учнів;

10) вирішувати питання про призначення учителів, які викладатимуть у певному класі;

11) вивчати індивідуальні особливості розвитку учнів класу;

12) вести класну документацію;

13) брати участь у господарських справах;

14) організовувати первинний дитячий колектив;

15) проводити роботу з батьками.

3. Проаналізуйте відомі вам форми планів виховної роботи. Виділіть зручні сторони кожного з варіантів планування. Спробуйте розробити власну модифікацію форми плану виховної роботи класного керівника.

4. Опрацюйте поради В. Сухомлинського з книги "Сто порад учителеві" щодо планування виховної роботи.

5. Вивчіть досвід планування виховної роботи кращих учителів вашого міста чи області (через педагогічну пресу).

6. Чи погоджуєтесь ви з нижченаведеними порадами класному керівникові та висловлюваннями:

– "Посмішкою можна висловити спокійне ставлення до вчинків учня, демонструючи вміння "тримати себе в руках".

– "Постійно сердитись – стан, подібний до хронічного захворювання".

– "Одні викладачі можуть використовувати гумор у роботі, інші – ні".

– "Не можна сердитись, почувши жарт від учнів на свою адресу".

– "Під час іронії, використовуючи певні прийоми, висловлюємо думки".

– "Порівнюючи предмети або явища, які кардинально відрізняються одне від одного, застосовуємо прийоми гумору".

– "Добрий жарт сприяє доброзичливості".

– "Епіграма – один з прийомів іронії".

7. Закінчіть висловлювання.

До структури організаторських умінь класного керівника належать:

1) уміння знайти справу для кожного;

2) _____; 3_____; 4) _____; 5) _____.

8. Визначити роль ефективного заохочення в організації педагогічної дії на основі таблиці 7.1.

Таблиця 7.1

Ефективне і неефективне заохочення
(за П. Массеном, Дж. Конджером)

ЕФЕКТИВНЕ ЗАОХОЧЕННЯ	НЕЕФЕКТИВНЕ ЗАОХОЧЕННЯ
1. Здійснюється постійно. 2. Супроводжується поясненням. 3. Проявляється зацікавленість успіхами учнів. 4. Фіксуються досягнення. 5. Коментується значимість досягнутих результатів. 6. Мотивується потреба організувати працю з метою досягнення позитивних результатів. 7. Порівнюються минулі й нинішні досягнення учня 8. Заохочуються певні зусилля учня 9. Пов'язується досягнуте з затраченими зусиллями, вважаючи, що такий успіх може бути досягнутий і надалі. 10. Здійснюється вплив на мотиваційну сферу особистості учня, спираючись на внутрішні стимули: учень із задоволенням виконує завдання, тому що воно цікаве, або хоче розвити відповідні вміння, тобто отримує задоволення від самого процесу навчання. 11. Звертається увага учня на те, що підвищення успішності залежить від реалізації його потенційних можливостей. 12. Проявляється зацікавленість у новій праці, коли попереднє завдання виконане	1. Здійснюється від випадку до випадку. 2. Формулюється в загальних рисах. 3. Проявляється мінімальна формальна увага до успіхів учнів. 4. Відмічається участь у педагогічній діяльності взагалі. 5. Надаються відомості про досягнення, не підкреслюючи їх значущість. 6. Орієнтується на порівняння власних результатів з результатами інших, на змагання. 7. Оцінюються досягнення учня порівняно з успіхами інших школярів. 8. Заохочення не залежне від зусиль, витрачених учнем 9. Пов'язується досягнутий результат лише з наявністю здібностей або сприятливих обставин. 10. Викладач спирається на зовнішні стимули: учень намагається краще виконати завдання, щоб отримати нагороду, заохочення педагога або перемогти у змаганні. 11. Звертає увагу учня на те, що його прогрес у навчанні залежить від зусиль вчителя. 12. Втручається в педагогічний процес, відволікає від необхідності постійної роботи

9. Організуйте та проведіть дискусію, в центрі якої поставте запитання: “чому виховними стосунками “вчитель – учень” детермінують ставлення дітей до навколишньої дійсності, взаємини в учнівському колективі, відносини між школярами?”

10. Скористайтеся власним досвідом навчання у школі й опишіть конкретну педагогічну ситуацію, під час якої було застосовано методи виховання (вдало чи ні) та проаналізуйте її.

11. Складіть структурно-логічну схему.

12. Напишіть твір-есе “Педагогіка А. С. Макаренка в моїй майбутній професії”.

Педагогічні ситуації та задачі

Педагогічна задача

1. Щойно закінчилося новорічне свято в учнів вашого класу. Уже пізно. Потрібно прибрати класну кімнату. Ваші пропозиції й дії:

1) залишите класну кімнату неприбраною, але призначите чергових, які наведуть порядок наступного дня;

2) залишите все як є, а наступного дня запропонуєте зібратися всім колективом і прибрати у класі;

3) зобов’яжете учнів, які живуть поблизу школи, прибрати;

4) зобов’яжете колектив класу призначити чергових, які й приберуть у класі;

5) запропонуєте всім, хто бажає, залишитися прибрати класну кімнату, надасте повну свободу у виборі виду роботи, регламентуючи при цьому тільки час виконання окремих завдань;

6) таємно від учнів приготуєте призи і наприкінці вечора організуєте гру-змагання: хто буде найбільш активним під час прибирання класної кімнати;

7) завчасно організуєте групу слухняних учнів і з ними приберете класну кімнату;

8) складете графік чергування учнів на півріччя, тому ніяких проблем не буде.

Поясніть чому.

Ситуація 1

Деякі класні керівники при складані плану виховної роботи не формулюють цілі, завдання виховного процесу в класі, бо вважають, що це прояв формалізму.

Ваша думка щодо необхідності визначати цілі виховної роботи з учнями.

Ситуація 2

Молодий педагог, у якого виникли негаразди з написанням плану роботи класного керівника, звернувся за порадою до колеги.

– Чого ти страждаєш, – відповів той. – Візьми старий план роботи, перепиши його, постав нові дати – і все готово.

Поясніть, який виховний результат може дати переписаний план роботи. Чому неможливо навіть хороший чужий план виховної роботи застосовувати у своєму класі?

Ситуація 3

У 9 класі більшість учнів негативно ставляться до виховних заходів, які проводить класний керівник у класі, і не відвідують їх.

Які помилки допущені класним керівником? Як необхідно планувати й організовувати виховні заходи, щоб стимулювати активність учнів?

Ситуація 4

Батько восьмикласника Миколки прийшов за порадою до класного керівника щодо виховання сина. Батько скаржився, що син не слухає його і матір, пізно ввечері повертається додому, на зауваження не реагує.

Що б ви порадили батькові як класний керівник?

Ситуація 5

Серед якої частини сучасних старшокласників поширена думка, що головне для молодої людини бути добре й модно вдягненим, незважаючи на матеріальний стан сім'ї.

Назвіть чинники, що впливають на розвиток подібних поглядів та установок старшокласників. Сплануйте роботу класного керівника щодо виправлення подібної ситуації.

Ситуація 6

Після зробленого класним керівником зауваження підліток вийшов із класу, демонстративно грюкнувши дверима. *Як поводитися в цьому випадку класному керівнику:*

а) промовчати, але при нагоді нагадати хлопчику про його нечемність і вашу можливість "повернути борг";

б) негайно повернути й відчитати хлопчика, примусивши закрити двері за собою тихо;

в) наступного дня спокійно поговорити з хлопчиком, "присоромивши" його виключно прикладом власної витримки і гідності;

г) зробити вигляд, що нічого особливого не відбулося;

д) почекати батьківських зборів, щоб виказати батькам претензії з приводу виховання сина;

е) стриматися, але при нагоді розповісти хлопцям біблійну легенду про Хама і походження терміна "хамство" – може, це примусить їх задуматися?

Ситуація 7

Дев'ятирічний Сашко живе з матір'ю. Тато два роки тому залишив сім'ю. Живе окремо. Мати категорично не дозволяє синові зустрічатися з татом, брати від нього будь-які подарунки. Також не дозволяє колишньому чоловікові бувати у них удома. Батько намагається зустрічатися з сином за межами його рідної оселі, дарує йому цукерки, іграшки.

Оцініть поведінку матері та батька Сашка. Як можна вплинути на вирішення конфлікту між батьками? Чи варто педагогам втручатися у такі справи?

Завдання для педагогічних роздумів і дискусій

1. Випишіть з книги А. Макаренка “Книга для батьків” пояснення щодо особливостей вияву істинного і фальшивого авторитету у сім’ї. Зробіть їх порівняння зі своєю сім’єю.

2. Зверніться до праці А. С. Макаренка “Про батьківський авторитет” і випишіть цікаві міркування відомого педагога про особливості сімейного виховання, які були б для вас слушними як майбутнім батькам.

3. Організуйте і проведіть у групі наукові виступи на одну із тем:

а) “Виховання особистості в колективі: альтернатива поглядів і оцінок”;

б) “Особистісно зорієнтоване виховання чи особистісно зорієнтована педагогічна діяльність”;

в) “Парна” педагогіка чи педагогіка колективу: минуле, сучасне, майбутнє”;

г) “Місце і роль творчості А. С. Макаренка на сучасному етапі розвитку вітчизняної й світової педагогічної науки”;

д) “Педагогіка “паралельної” чи “індивідуальної” дії”.

Доведіть правильність свого погляду на цю проблему:

а) охарактеризуйте ставлення до творчості А. С. Макаренка педагогів світу. Наведіть конкретні приклади;

б) поясніть зв’язки між особистісним і соціальним спрямуванням у вихованні;

в) обґрунтуйте основні чинники формування учнівського (загальношкільного і класного) колективів в умовах сучасної школи.

4. Проведіть у групі дискусію на обрану тему:

а) “Виховання особистості в колективі: за і проти”;

б) “Доцільність поєднання у вихованні індивідуального і колективного впливів”. Використайте для обґрунтування своєї позиції знання з педагогіки і психології.

5. Організуйте обговорення педагогічної праці С. Френе “Нова французька школа”. Прокоментуйте висловлення відомого французького педагога Селестена Френе: “Тільки за допомогою свободи можна підготувати до свободи, лише за допомогою

співробітництва можна підготувати до соціальної гармонії та співробітництва, лише за допомогою демократії можна підготувати до демократії". Цими словами він дає відповідь на запитання: "Чи потрібні покарання дітей?" (*Френе С. Избранные педагогические сочинения. М., 1990. 265 с.*).

6. Порівняйте цей педагогічний висновок С. Френе з поглядом А. С. Макаренка на проблему покарань. Висловіть своє ставлення до методів стимулювання діяльності і поведінки дітей (бажано дати письмову відповідь).

Робота з науковими джерелами

1. Випишіть форми роботи з сім'єю, які запропонував у своїй книзі ш. Амонашвілі "мистецтво сімейного виховання".

2. Уважно прочитайте план лекції, підготовленої А. С. Макаренком, і ретельно виконайте наступні завдання:

1) Згідно з планом лекції, розробленим А. С. Макаренком, підготуйте 1–3 лекції для батьків на такі теми:

2) Формування свідомої дисципліни в сучасному навчально-виховному закладі;

3) Розвиток методу вимоги в процесі формування колективу;

4) Технологія використання методів покарання.

План лекції "Режим і дисципліна" А. С. Макаренка

1. Дисципліна – результат виховного процесу. Дисципліною маєте пишатися. Дисципліна в старому суспільстві – технічна зручність придушення. У нас – морально-політична категорія.

2. Свідома дисципліна:

а) досягнення цілей колективу;

б) захист і вдосконалення окремої людини;

в) дисципліна колективу вище за інтереси окремих його членів;

г) дисципліна прикрашає колектив;

д) дисципліна проявляється не тільки в приємних речах.

3. Дисципліна супроводжується свідомістю, але не випливає зі свідомості, випливає з досвіду.

4. Як організовується досвід дисципліни: якомога більше вимог до людини, якомога більше поваги до неї.

5. Вимоги. Розвиток вимог:

а) вимоги організатора;

б) вимоги активу;

в) вимоги колективу;

г) вимоги до самого себе.

Непорушність вимоги.

6. Чого вимагати:

а) підпорядкування колективу;

б) поведінки.

7. Форма вимог:

а) залучення;

б) роз'яснення – теорія;

в) примушування;

г) вольовий тиск;

д) загроза.

8. Різна ступінь усіх цих методів:

а) залучення прямим і внутрішнім задоволенням;

б) роз'яснення;

в) тиск наказом і посмішкою;

г) загроза покарання і загроза засудження.

9. Повага. Внутрішні форми. Зовнішні форми: незлопам'ятність, довіра, щирість, доручення, ввічливість, спеціальні форми, завжди і на кожному кроці.

10. Режим, його якості: доцільність, точність, спільність, визначеність (сніданок), непохитність.

11. Вищі показники дисципліни: спеціальні вправи, довіра, колективна єдність.

12. Покарання: загальний погляд: покарання – зло. Терпимість, обов'язковість покарання, старе і нове покарання, значення громадської думки, покарання має сенс в деяких випадках, в інших не має, які покарання, хто повинен карати, прощення, змагання і заохочення, жорстокість у покаранні (*Макаренко А. С. Пед. соч. в 8 т. М., 1984. Т. 4. С. 121–122*).

3. На основі ознайомлення з фрагментами праць А. С. Макаренка:

– складіть перелік питань і підберіть педагогічну літературу на тему: “Виховні традиції сучасного освітньоого закладу в порівнянні з традиціями в дитячому колективі А. С. Макаренка”;

– проведіть дискусію з питань, порушених А. С. Макаренком при характеристиці традицій, їх виникнення, розвитку, впливу на формування колективу;

– підготуйте персональні повідомлення про інші чинники формування колективу (органи самоврядування, формування активу, паралельна дія, організація завтрашньої радості дітей тощо) (*Макаренко А. С. Проблемы школьного советского воспитания // Пед. соч.: в 8 т. М., 1984. Т. 4. С. 134–136*).

4. У новаторській теорії колективу, розробленій А. С. Макаренком, неоднозначно сприймається різновіковий загін як основа колективу:

– висловіть своє розуміння і ставлення до цього питання;

– проаналізуйте поняття “різновіковий загін”, розкрийте роль такого загону в методичній системі А. С. Макаренка (письмово);

– складіть порівняльну характеристику різновікового й одновікового загону, а також різновікового загону і навчального класу учнів одного віку з позиції ефективності виховних впливів;

– доведіть, як, на вашу думку, належить здійснювати виховні впливи на тих вихованців, що “випадають” із колективу, чи на тих, з якими ніхто не хотів об’єднуватися в загін? (*Макаренко А. С. Проблемы школьного советского воспитания // Пед. соч. : в 8 т. М., 1984. Т. 4. С. 162–164*).

5. Прочитайте твори А. С.Макаренка “Марш 30 року”, “Педагогічна поема” і виконайте такі завдання:

1) виділіть і прокоментуйте порушені А. С. Макаренком проблеми виховання в колективі (письмово);

2) проаналізуйте мету, зміст, організацію виховної роботи, а також їхню взаємодію, діяльність і спілкування (письмово) (*Макаренко А. С. Марш 30 года / сост. и авт. коммент. В. Г. Бейлинсон. М.: Просвещение, 1988. 287 с*).

6. Ознайомтесь з працею А. С. Макаренка “Педагогічна поема” та створіть картотеку вихованців А. С. Макаренка:

1) розкрийте процес перевиховання, покажіть роль біологічних і соціальних факторів у ньому;

2) здійсніть порівняльний аналіз одного із вихованців А. С. Макаренка і учня класу, в якому ви навчались.

6. Охарактеризуйте засоби, якими ви впливали б на виховання учнів. Письмові відповіді обґрунтуйте (*Макаренко А. С. Педагогическая поэма // Пед. соч.: в 8 т. М., 1984. Т. 3. С. 267–270*).

7. Використовуючи текстовий матеріал “Педагогічної поеми” А. С. Макаренка, розкрийте порушені автором проблеми виховання:

а) охарактеризуйте новаторські ідеї та пошуки А. С. Макаренка;

б) виявіть 1–2 закономірності й 1–2 суперечності у виховному процесі;

в) доведіть поверхову і формальну позицію Джуринської і Брегель на товариському суді, їхнє нерозуміння внутрішніх і зовнішніх суперечностей виховання в колективі;

г) проведіть дискусію: “Об’єктом виховання виступає Андрій Ужиков чи колектив колонії”? Чи збігається думка А. С. Макаренка і ваша;

д) доведіть на конкретних прикладах, що універсальних методів у вихованні не існує. Прокоментуйте педагогічний досвід Макаренка А. С. (*Макаренко А. С. Педагогическая поема // Пед. соч. в 8 т. М., 1984. Т. 3. С. 267–270*).

Тестові завдання

Оберіть правильну відповідь.

1. На думку А. С. Макаренка, “колектив, у якому окремі його члени перебувають у постійному, діловому, товариському, побутовому та ідеологічному об’єднанні” – це:

а) дружний колектив;

б) виховний колектив;

в) первинний колектив;

г) трудовий колектив.

2. Основні функції класного керівника:

а) забезпечувати умови для всебічного гармонійного розвитку учнів;

б) займатися господарськими справами;

в) турбуватися про зміцнення та збереження здоров'я школярів;

г) встановлювати зв'язки з управлінськими структурами освіти;

д) організовувати позакласну виховну роботу, залучати учнів до позашкільної виховної роботи;

е) координувати діяльність усіх вихователів з національного виховання;

ж) вирішувати питання про виключення учнів зі школи;

з) домагатися єдності вимог до вихованців;

и) формувати старанність та дисциплінованість учнів;

к) вирішувати питання про призначення учителів, які викладатимуть у певному класі;

л) вивчати індивідуальні особливості розвитку учнів класу;

м) весту класну документацію;

н) брати участь у господарських справах;

о) організовувати первинний дитячий колектив;

п) проводити роботу з батьками.

3. До ознак колективу А. С. Макаренко відносив:

а) наявність певної кількості вихованців;

б) спільність місця проживання;

в) наявність спільної соціально цінної мети;

г) наявність спільної діяльності;

д) дружбу й товаришування в колективі;

е) відносини відповідальної залежності;

є) підпорядкування педагогові;

ж) наявність органів самоврядування.

4. Функція сім'ї, що визначає створення матеріальних умов для достатнього забезпечення своїх дітей помешканням, одягом, харчуванням, необхідними засобами для гри, розваг, навчання:

а) економічна функція сім'ї;

б) соціальна функція сім'ї;

в) психічна функція сім'ї;

г) біологічна функція сім'ї.

5. Форми роботи школи з сім'єю:

а) батьківські збори, консультації, батьківський комітет, конференції, лекції для батьків;

б) екскурсії, режим дня, пам'ятки, роз'яснення;

в) бесіди, поради, громадські думки, вечори, консиліуми;

г) заохочення, розповідь, бесіди.

6. Відвідування сім'ї, запрошення батьків до школи, листування з батьками:

а) форма зв'язку школи та сім'ї;

б) індивідуальні форми зв'язку школи та сім'ї;

в) колективні форми зв'язку школи та сім'ї;

г) групові форми зв'язку школи та сім'ї.

7. Функція сім'ї, що визначає створення матеріальних умов для достатнього забезпечення своїх дітей помешканням, одягом, харчуванням, необхідними засобами для гри, розваг, навчання:

а) економічна функція сім'ї;

б) соціальна функція сім'ї;

в) психічна функція сім'ї;

г) біологічна функція сім'ї.

8. Сутність поняття "авторитет":

а) особлива риса характеру людини, що дає їй змогу підпорядковувати собі інших людей;

б) передбачає вплив батьків на своїх дітей на основі обов'язкових для виконання вимог до них;

в) властивості окремої особи, групи чи організації, завдяки яким вони заслуговують на довіру і тому можуть впливати на погляди і поведінку інших людей у будь-якій сфері життя;

г) якості людини, що забезпечують її одноосібну владу над іншими людьми;

д) правильної відповіді немає.

9. Група, в якій зазначено істинний батьківський авторитет:

а) авторитет любові до дітей; авторитет безмірної доброти; авторитет підкупу; авторитет педантизму;

б) авторитет любові до дітей; авторитет знання; авторитет допомоги; авторитет вимогливості; авторитет правди; авторитет поваги;

в) авторитет любові до дітей; авторитет взаємин "на коротку ногу"; авторитет допомоги; авторитет правди; авторитет любові до дітей; авторитет знання; авторитет допомоги; авторитет вимогливості.

10. Автор книги "батьківська педагогіка":

а) В. Сухомлинський;

б) К. Ушинський;

в) А. Макаренко.

11. Стиль стосунків між батьками і їх дітьми, що характеризується суворістю стосвноо дітей, погрозливим тоном:

а) авторитарний;

б) ліберальний;

в) демократичний.

12. Автор роботи "Про батьківський авторитет":

а) А. Макаренко;

б) Я. Коменський;

в) В. Сухомлинський.

13. Методику непрямого впливу на особистість через колектив, до якого вона входить, А.С. Макаренко назвав:

а) системою перспективних ліній;

б) законом “паралельної дії”;

в) законом руху колективу;

г) “завтрашньою радістю”.

14. Вставте пропущене слово в цитату А. С. Макаренка: “Ніщо так не скріплює колектив, як… Виховати …, зберегти їх – надзвичайно важливе завдання виховної роботи. Школа, в якій немає …, не може бути хорошою школою, і кращі школи – це школи, які нагромадили …”:

а) вимоги;

б) заохочення;

в) покарання;

г) традиції;

д) перспективи.

15. А. С. Макаренко виокремив стадії розвитку колективу, в основі яких він поставив:

а) характер діяльності;

б) час перебування вихованців у колективі;

в) особливості стилю і тону в колективі;

г) характер вимог;

д) ступінь самостійності вихованців.

16. Усна публічна суперечка під час обговорення наукових, політичних, моральних проблем з метою пошуку істини:

а) диспут;

б) колективна творча справа;

в) свято;

г) етична бесіда.

17. Сукупність певних дій на загальну користь і радість, у плануванні, проведенні, обговоренні яких беруть участь усі члени колективу:

а) диспут;

б) колективна творча справа;
в) свято;
г) етична бесіда.

18. Форма виховної роботи, яка спрямована на оволодіння учнями знаннями норм і правил поведінки, спонукання до формування вмінь і навичок моральної поведінки, створення громадської думки:

а) диспут;
б) колективна творча справа;
в) свято;
г) етична бесіда.

19. Форма виховної роботи, що передбачає певне дійство відповідно до заздалегідь розробленого сюжету:

а) диспут;
б) колективна творча справа;
в) свято;
г) етична бесіда.

20. Використовуючи гумор у педагогічних цілях, слід:

а) висміяти особистість порушника дисципліни, невстигаючого;
б) посміятись над окремою рисою характеру;
в) вміти тактично посміятись над юнацькою симпатією;
г) усі відповіді правильні.

21. Можна посміятись над:

а) випадковістю у поведінці учня;
б) мимовільним промахом;
в) незграбністю учня;
г) усі відповіді правильні.

22. Застосовуючи прийом "дотепність безглуздості", слід мати на увазі, що:

а) безглуздість криється у самій ситуації;

б) безглуздість суперечить здоровому глузду;

в) безглуздість суперечить повсякденному життєвому досвіду;

г) усі відповіді правильні.

23. Виберіть один з ефективних прийомів гумору:

а) доведення до абсурду;

б) розповідь про аналогічний вчинок;

в) побудова перспективи;

г) авансування похвалою.

24. У прийомі "псевдоконтраст":

а) демонстрація погодження з думкою співрозмовника, а потім – формулювання та висловлювання короткої фрази, що спричиняє зміну змісту;

б) висловлювання, яке зазвичай застосовується у прямому значенні, набуває його первинного значення;

в) заключна частина фрази за формою ніби суперечить початку, а за сутністю – підсилює його;

г) усі відповіді правильні.

25. Переконання досягається, коли:

а) мають місце конкретні докази;

б) викладач сам глибоко вірить в те, що повідомляє;

в) створені вихованцю умови для саморозкриття;

г) сприймається учнями (студентами) без смислового тиску з боку вихователя.

26. До якої форми навіювання належить вислів педагога: "Ти можеш добре вчитися. Сьогодні у тебе все вийде. Ти неодмінно виконаєш цю вправу":

а) наказ;

б) наставлення;

в) команда;

г) натяк.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте поняття “колектив” як форму виховання.
2. Визначте структуру та ознаки процесу виховання.
3. Назвіть основні типи колективів та стадії їх розвитку.
4. Які основні напрями роботи класного керівника?
5. Назвіть форми роботи класного керівника з дітьми.
6. Охарактеризуйте позакласну та позашкільну виховну роботу.
7. Визначте особливості масових організаційних форм виховної роботи.
8. Дайте характеристику групових та індивідуальних форм виховання.
9. Які ви знаєте організаційні форми виховної роботи?
10. Розкрийте роботу класного керівника щодо виховання учнівського колективу.
11. Назвіть шляхи реалізації змісту основних напрямів виховання.
12. Визначте основні вимоги до плану роботи класного керівника.
13. Охарактеризуйте функції класного керівника.
14. Поясніть можливі причини недосконалості планів роботи класних керівників.

Термінологічний словник

Актив (від лат. *activus* – діяльний, дійовий) – група вихованців, членів конкретного колективу, які усвідомлюють вимоги керівника колективу, допомагають йому в організації життєдіяльності вихованців, виявляють певну ініціативу.

Класний керівник – учитель, який поряд з викладанням того чи іншого предмета здійснює виховну роботу в довіреному йому класі. Класний керівник організовує і спрямовує виховний процес у класі, об’єднує виховні зусилля вчителів, батьків і громадськості, відповідає за організацію виховної роботи у своєму класі. Призначається директором школи серед найкращих

і авторитетних учителів, які мають найбільший досвід роботи, певні особистісні та професійні риси.

Колектив – організована група людей, які об'єднані загальними цілями, професійними і соціальними інтересами, ціннісними орієнтаціями, сумісною діяльністю і спілкуванням, взаємною відповідальністю;

– організована форма об'єднання людей на основі цілеспрямованої діяльності;

– група об'єднаних спільними цілями людей, яка досягла у процесі соціально цінної спільної діяльності високого рівня розвитку;

– об'єднання людей, в основі якого лежать: суспільно цінна мета, спільна діяльність, спрямована на досягнення мети, відносини взаємної відповідальності між його членами.

Колектив – 1) об'єднання школярів, що прагнуть у спільній діяльності досягнути соціально значущих та колективно-особистісних цілей, і створення сприятливих умов для задоволення інтересів, потреб кожного вихованця з урахуванням його індивідуальних особливостей; 2) вищий рівень розвитку групи, заснованої на спільності позитивної мети, єдності, взаєморозумінні та прагненні допомагати один одному; 3) особливий якісний стан групи з високим ступенем організаційної спільності, який визначають: єдині ціннісні орієнтації; однакові соціально схвалювані цілі та завдання діяльності; добровільність і згуртованість об'єднання; цілісність і наявність визначеної організації; чітка структура, перевага суспільного самовизначення над індивідуальним.

Колективна думка – сукупні оцінювання, бажання, вимоги, у яких виражається відношення членів колективу до визначених (тих, що торкаються їхніх інтересів та потреб) питань, явищ, подій, фактів.

Колективна творча діяльність (КТД = "комунарська ідея") – сукупність засобів, методів, технологій, що забезпечують створення розвивальної, гуманістичної, самоуправлінської спільноти дітей і дорослих.

Колективна творча справа – суспільно важлива виховна справа, участь дітей у якій забезпечує підвищення рівня їхньої вихованості.

Колективний настрій – спільне переживання, тривалий емоційний стан, що впливає на прояв особистості, якість загальної індивідуальної роботи.

Команда – особливий вид формально-неформального об'єднання працюючих разом людей:

– *формального*: коли це представники однієї установи, що приймають її правила, нормативи, місію й інші умови спільної життєдіяльності, разом з оформленням заяви на роботу;

– *неформального*: коли в команду входять добровільно ті, хто усвідомлено і вільно приймає загальні цінності, владу лідера, правила співробітництва та комунікації.

Колектив – соціально значуща група людей, які об'єднані спільною метою, узгоджено діють у досягненні означеної мети та мають органи самоврядування.

Концепції виховання (від лат. conceptio – сукупність, система) – система поглядів на певні явища, процеси; спосіб розуміння, тлумачення педагогічних явищ; основна ідея теорії змісту й організації виховання людини.

Культура (від лат. kultura – виховання, освіта, розвиток) – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства протягом його історії.

Куратор (від лат. curator, від curare – піклуватися, турбуватися): 1) попечитель, опікун; 2) особа, якій доручено загальний нагляд за якоюсь роботою; 3) людина, яка здійснює нагляд за навчально-виховним процесом у студентській групі.

Методика "Колективна творча справа" (КТС, за І. П. Івановим) – полягає в організації колективних творчих справ (далі – КТС), які поєднують у сумісній діяльності вихователів і вихованців. У цій діяльності педагоги виступають як старші товариші своїх вихованців. КТС – це сумісний пошук найбільш оптимальних рішень різних виховних завдань; справа, яка планується, організовується і оцінюється зусиллями всього колективу. У витоків цієї методики стояли студенти-ентузіасти ЛДПІ ім. О. І. Герцена на

чолі з І. П. Івановим. У 50-ті роки на базі студентських загонів і різновікових груп учнів створювались комуни імені А. С. Макаренка (КІМ) у дитячих таборах, при домоуправліннях, у школах. У комуні всі були рівними, всі брали участь у розробці і реалізації цікавої і корисної справи. При цьому культивувались творчість, ініціатива і повне самоврядування. Основними етапами КТС є: а) попередня робота класного керівника; б) колективне планування; в) колективна підготовка справи; г) колективне проведення справи; д) колективне підведення підсумків; е) передбачення найближчих наслідків.

Ознаки колективу – це ті характерні риси, які властиві колективу. До них належать: а) наявність суспільно значимої мети; б) щоденна спільна діяльність, спрямована на її досягнення; в) наявність органів самоврядування; г) встановлення певних психологічних стосунків між членами колективу.

Позакласна робота – різноманітна освітня і виховна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей, організована в позаурочний час педагогічним колективом школи. Позакласна робота проводиться в позанавчальний час у вигляді занять з гімнастики, легкої атлетики, лижної підготовки та туризму, в секціях, гуртках.

Позашкільна робота – освітньо-виховна діяльність позашкільних закладів для дітей та юнацтва.

Професійно-педагогічна компетентність у сфері виховання – сукупність умінь педагога особливим способом структурувати наукові і практичні знання з метою ефективного розв’язання виховних завдань. Особистісні знання в цьому випадку є результатом розвинених здібностей і спрямованості, що впливають на сприйняття педагогічних явищ, ситуацій, а також на способи їх перетворення з наукових позицій.

Самовиховання – усвідомлена, цілеспрямована самостійна діяльність, орієнтована на розвиток у собі соціально схвалюваних, нормативних якостей особистості й удосконалення способу життя через “приватизацію” духовних цінностей, традицій, звичаїв, прийнятих у даному суспільстві, та подолання негативних якостей.

Соціокультурне середовище – сукупність різних (мікро- та макро-) умов життя, соціальної (рольової) поведінки, змінних інтересів, взаємодії з іншими людьми, предметного оточення.

Творчий саморозвиток учителя – інтегративна характеристика його процесів "самості", серед яких системоутворюючими компонентами виступають: самопізнання, творче самовизначення, самоврядування, самовдосконалення і творча самореалізація особистості вчителя в його професійно-творчому самовизначенні.

Творчість – один із видів діяльності, спрямований на вирішення протиріч (творчої задачі), для якого необхідні об'єктивні (соціально-матеріальні) та суб'єктивні особистісні умови (знання, уміння, творчі здібності), результат якої має новизну й оригінальність, особисту і соціальну значущість та прогресивність.

Типи колективів – за певними критеріями розрізняють такі типи колективів: за змістом діяльності (навчальні, трудові, наукові, суспільно-політичні, художньо-творчі, клубні, спортивні); за загальною функцією (виробничі, виховні); за ступенем складності структури і рівнем розвитку міжособистісних стосунків (первинні, вторинні); за юридичним статусом (формальні, неформальні); за терміном функціонування (постійні, тимчасові, ситуативні).

Форми організації процесу виховання – форми, в рамках яких здійснюється виховний процес; система доцільної організації колективної та індивідуальної діяльності вихованців.

Форми організації процесу виховання складаються залежно від напряму виховної роботи і/або домінуючого виду діяльності; від кількості учасників (масові, групові, індивідуальні).

Список рекомендованих джерел

Основні

1. Амонашвілі Ш. Мистецтво сімейного виховання / Ш. Амонашвілі. – Світ, 2017. – 336 с. – (Серія "Школа життя").

2. Антология педагогической мысли Украинской ССР / сост.

Н. П. Калениченко. – М. : Педагогика, 1988. – С. 31–56.

3. Педагогіка: педагогічні завдання і тести : навч. посіб. / Євдокимов В. І., Пономарьова Г. Ф., Віцько О. В., Петриченко Л. О., Хижняк В. В. – Харків, 2011. – 344 с.

4. Зайченко І. В. Педагогіка : навчальний посібник / І. В. Зайченко. – К. : Освіта України, 2006. – Розділ "Дидактика". – С. 86–255.

5. Кузьмінський А. І. Педагогіка: Завдання і ситуації : практикум / А. І. Кузьмінський, Л. П. Вовк, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – Розділ ІІ "Теорія навчання (Дидактика)". – С. 60–138.

6. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навчальний посібник / В. І. Лозова, Г. В. Троцко. – Харків : ОВС, 2002. – С. 208–361.

7. Макаренко А. С. Про батьківський авторитет. Твори в 7-ми томах / А. С. Макаренко. – Київ : Радянська шк., 1953.

8. Макаренко А. С. Проблемы школьного советского воспитания. Пед. соч. в 8 т. / А. С. Макаренко. – Т. 4. – М., 1984. – С. 134–136.

9. Макаренко А. С. Марш 30 года / А. С. Макаренко ; сост. и авт. коммент. В. Г. Бейлинсон. – М. : Просвещение, 1988. – 287 с.

10. Макаренко А. С. Педагогическая поема. Пед. соч. в 8 т. / А. С. Макаренко. – Т. 3. – М., 1984. – С. 267–270.

11. Макаренко А. С. ФД-1 (очерк) // Пед. соч. в 8 т. / А. С. Макаренко. – Т. 2. – М., 1983. – С. 130–133.

12. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко. – Т. 4. – М., 1984. – С. 121–122.

13. Омеляненко В. Л. Педагогіка: Завдання і ситуації : практикум / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2006. – 360 с.

14. Педагогіка : баз. підруч. для студ. вищ. навч. закладів / автор. колектив Прокопенко І. Ф., Кремень В. Г., Суліма Є. М., Сухомлинська О. В. та інші. – Харків, 2015. – 572 с.

Додаткові

15. Мешко О. І. Короткий виклад курсу “Історія української школи і педагогіки” [Текст] : навч. посібник для студентів педагогічних вищих закладів освіти / О. І. Мешко, Г. М. Мешко, О. І. Янкович. – Тернопіль : ТДПУ, 1999. – С. 29–31.

16. Пальчевський С. С. Педагогіка [Текст] : навчальний посібник / С. С. Пальчевський. – К. : Каравела, 2007. – С. 184–186.

17. Педагогічні ідеї Г. С. Сковороди [Текст] / за ред. О. Г. Дзеверіна. – К. : Вища школа, 1972. – 246 с.

18. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги [Текст] : підручник / А. М. Бойко, В. Д. Бардінова та ін. – К. : ВД “Професіонал”, 2004. – С. 12–37.

МОДУЛЬ ІІІ

ДИДАКТИКА

ТЕМА 8. Дидактика – теорія навчання та освіти

ТЕМА 9. Зміст і структура системи освіти в Україні

ТЕМА 10. Організація навчальної діяльності в закладах освіти

ТЕМА 11. Сучасні педагогічні технології

ТЕМА 12. Використання цифрових технологій в інноваційному просторі сучасної освіти

Навчити любити,
навчити впізнавати любов,
навчити бути щасливим –
це означає навчити
поважати самого себе,
навчити людської гідності.
А. С. Макаренко

Мета: сформувати у здобувачів професійну компетентність з організації освітнього процесу та впровадження сучасних технологій у педагогічну практику.

Завдання: ознайомлення із системою освіти в Україні; освоєння традиційних та інноваційних дидактичних систем; усвідомлення значення дидактичних закономірностей і принципів для досягнення ефективності навчального процесу; закріплення знань щодо практичного використання форм, методів і засобів активізації навчальної діяльності; опанування сучасних педагогічних технологій; розвиток педагогічного мислення та рефлексії; формування інноваційної спрямованості педагогічної діяльності; освоєння дидактичного забезпечення; вивчення передового та новаторського педагогічного досвіду; вивчення методики створення електронних навчальних курсів.

Методичні вказівки до вивчення тем модуля ІІІ

У процесі вивчення навчального матеріалу тем цього модуля здобувачеві потрібно ознайомитися із системою освіти в Україні, теорією і методикою навчання, сучасними моделями і технологіями навчання, способами педагогічної діяльності, оволодіння якими сприяє досягненню професійної компетентності з організації та проведення навчального процесу.

Варто ретельно вивчити правила і техніки ефективного інтелектуального та емоційного впливу педагога на аудиторію, що дає змогу ефективно реалізувати дидактичні здібності в освітній практиці, сприяє активізації пошуку істини та

формуванню позитивної мотивації до пізнавальної діяльності тих, хто навчається. У процесі виконання практичних завдань доцільно дотримуватись логіки та послідовності педагогічних дій, що уможливлює створення впорядкованої структури навчального заняття.

Значна частина матеріалу з дидактики відома здобувачу, але у контексті формування дидактичних здібностей і способів педагогічної діяльності значущості набувають не тільки теоретичні знання, а й практичне діагностування власних умінь з організації освітнього процесу.

На особливу увагу заслуговує сформованість у майбутніх педагогів уміння застосовувати педагогічні інновації в освітній практиці. Об'єктами інновацій можуть бути різні ланки дидактичної системи: мотивація навчання, зміст освіти, організація та педагогічне управління процесом навчання, темпи засвоєння знань, технологізація та цифровізація системи освіти, новітні методи, форми та засоби навчальної діяльності тощо.

Вивчення педагогічних інновацій слід здійснювати у контексті модернізації системи освіти. Перетворення стосуються діяльності інноваційних освітніх закладів, новаторства педагогів, впровадження інноваційних технологій у педагогічний процес, формування інноваційної активності викладачів і реалізації їх інноваційного потенціалу.

Аналізуючи педагогічні інновації, варто виокремити такі їх характеристики, як: а) сутність (ідеї, підходи, методи, інструменти); б) наукова аргументація та дослідження; в) апробація та запровадження; г) ефективність цього нововведення; д) стабільність результатів.

Варто розглянути особливості інновацій: а) відносність, новизна тих змін і трансформацій, які виникають в освітній галузі, є певною мірою відносною; б) коливання, що передбачає прояви різних тенденцій як коливальний стрибок у діалозі "ліриків" і "фізиків", кількісних і якісних показників обсягу знань; в) запрограмованість, яка виражається у виді певної зміни швидкості протікання інновацій: спочатку швидкість

нововведень невелика, потім може стати максимальною, згодом – уповільнюється, потім встановлюються нові стереотипи.

Слушною є класифікація інноваційних зрушень за рівнями: 1) професійна раціоналізація; 2) професійне винахідництво; 3) авторські концепції, проєкти та технології.

На шляху формування професійної компетентності майбутніх педагогів особливої значущості в освоєнні педагогічних інновацій набуває вивчення передового та новаторського досвіду авторитетних викладачів, серед яких – гуманістична педагогіка, педагогіка співробітництва, полікультурна педагогіка, педагогіка життєтворчості, дидактична евристика, педагогічна прогностика.

Певна річ, пріоритетним напрямом педагогічної інноватики виступає формування у майбутніх педагогів здатності до використання інноваційних технологій в освітньому процесі: проблемно-пошукових, інформаційно-комунікаційних, розвивальних, програмованих, ігрових, комунікативних, евристичних, медіатехнологій тощо. Тому здобувач має оволодіти такими уміннями, як: а) розробляти дидактичне забезпечення, що передбачає впровадження педагогічних інновацій в освітній процес; б) створювати навчально-методичні комплекси для очного та дистанційного навчання; в) застосовувати електронні дидактичні засоби під час викладання; г) розробляти проєкти електронних навчальних курсів і посібників.

Вивчення навчального матеріалу тем цього модуля дозволить сформувати у майбутніх педагогів знання та уміння, необхідні для успішної педагогічної діяльності з організації освітнього процесу та проведення навчальних занять.

Здобувач повинен *знати:* структуру системи освіти в Україні; дидактичні моделі та технології навчання; ефективні форми, методи і засоби організації навчальної діяльності; етапи педагогічного проєктування навчальних занять і позакласної роботи; методики контролю та оцінювання навчальних досягнень; теоретичні основи та технологічні засади педагогічної інноватики; інноваційні процеси, що відбуваються в сучасній

освіті; традиційні та інноваційні педагогічні технології; новаторські ідеї видатних педагогів; програму вивчення передового педагогічного досвіду; методику створення навчально-методичних комплексів і електронних курсів.

Здобувач повинен *уміти:* визначати у педагогічній ситуації проблему і формулювати її у виді педагогічних задач; конкретизувати педагогічні задачі, обираючи оптимальне вирішення певної ситуації; прогнозувати результати розв'язання педагогічних задач; опрацювати зміст навчального матеріалу; здійснювати педагогічну інтерпретацію інформації; встановлювати міжпредметні зв'язки навчального матеріалу; передбачати типові труднощі тих, хто навчається; планувати та організовувати освітній процес на засадах особистісно зорієнтованого підходу; обирати та поєднувати форми і методи навчання й виховання; прогнозувати ефективність педагогічної дії; застосовувати педагогічні інновації у навчальному процесі; вивчати і впроваджувати передовий педагогічний досвід в освітню практику; розробляти інформаційне, дидактичне та методичне забезпечення освітнього процесу.

Тема 8. Дидактика – теорія навчання та освіти

Поганий учитель – викладає істину,
Гарний – вчить її знаходити.
А. Дістерверг

Мета: сформувати у здобувачів знання з теоретичних основ дидактики як галузі педагогіки.

Ключові поняття та категорії теми: дидактика, дидактична система, дидактичні здібності, дидактичні закономірності та принципи, особистісно зорієнтоване навчання, модульне навчання, розвивальне навчання, проблемне навчання, програмоване навчання, дистанційне навчання, педагогічні технології, індивідуалізація навчання, диференціація навчання, інтеграція навчання.

План лекційного заняття

1. Історія становлення дидактики як галузі педагогіки.
2. Понятійний аналіз основних категорій дидактики.
3. Система освіти в Україні.
4. Традиційні і нетрадиційні системи навчання.
5. Дидактичні моделі та види навчання.

План семінарського заняття

1. Актуалізація теоретичних положень про сутність основних категорій дидактики.
2. Аналіз нормативно-правових документів і наукових праць щодо системи освіти в Україні.
3. Характеристика класичних і нетрадиційних систем навчання.
4. Переваги та недоліки сучасних дидактичних моделей та видів навчання.

Завдання

1. Ознайомтесь із міркуваннями Я. Коменського, К. Ушинського, В. Сухомлинського щодо завдань дидактики в системі освіти.

2. Окресліть провідні завдання реформування дидактичних засад удосконалення освіти в Україні, подані в Державній національній програмі "Освіта" ("Україна XXI століття").

3. Здійсніть порівняльний аналіз моделей класичної та гуманістичної моделей освіти, поданих у таблиці 8.1.

Таблиця 8.1

Традиційна освіта	**Характер мети, задач**	**Гуманістична освіта**
ЗАСІБ	**ЛЮДИНА**	**МЕТА**
Розуміння сутності світу, науки, виробництва з метою перетворень та використання для реалізації власного життєвого смислу	Головне завдання людини	Розуміння свого місця у світі (як частини природи) та відповідальності за збереження його цілісності
Надати знання про світ та існуючі способи діяльності в науці й виробництві, забезпечити професійну підготовку фахівців	Головне завдання освіти	Освоїти методологію гуманістичної та гуманітарної освіти, теоретико-методологічні засади творчої діяльності та проєктування майбутньої життєдіяльності, прогнозування її наслідків
Підготовка підростаючого покоління до майбутньої діяльності	Тенденція освіти	Навчити жити в умовах постійних змін і перетворень
Всебічний розвиток особистості. Формування особистості для колективу і через колектив	Мета і завдання виховання	Гармонійний розвиток цілісної особистості. Творча свобода особистості. Ствердження самоцінності особистості
Набуття знань, умінь і навичок	Мета і завдання навчання	Формування загальних та спеціальних компетентностей. Саморозвиток, самовдосконалення, самореалізація особистості

Продовження таблиці 8.1

Природничо-наукові методи дослідження (моделювання, експеримент)	Наукова основа діяльності	Творча діяльність. Комплексні методи дослідження. Уявний експеримент
Усталені знання	Опора навчання	Критичне та логічне осмислення конкретних ситуацій
Знання з усіх галузей наук (переважно у відриві від життя)	Орієнтація навчання	Орієнтації на вирішення конкретних проблем, що постали перед суспільством
Знання про світ, діяльність себе набуваються як необхідні в майбутті	Характер процесу навчання	Знання про світ набуваються у процесі діяльності, яка імітує майбутню професійну діяльність
Викладач – “режисер” навчального процесу	Роль педагога в організації освітнього процесу	Особливості “режисури” освітнього процесу містяться зумовлені структурою навчального матеріалу

4. Виявіть спільність і розбіжність видів навчання за поданою таблицею 8.2.

Таблиця 8.2

Спільність і розбіжність видів навчання

Навчання	Мета	Сутність	Механізм
Проблемне	*Розвиток* пізнавальної активності, творчої самостійності тих, хто навчається	Послідовне й цілеспрямоване формулювання пізнавальних завдань, вирішення яких сприяє активному засвоєнню знань	Пошукові методи; постановка пізнавальних завдань

Продовження таблиці 8.2

Концентроване	*Створення* структури навчального процесу з урахуванням природних і психологічних особливостей сприймання людини	Поглиблене вивчення предметів завдяки поєднанню занять у блоки	Методи навчання, що враховують динаміку працездатності та специфіку сприймання тих, хто навчається
Модульне	*Забезпечення* гнучкості навчання, пристосування його до індивідуальних потреб особистості, рівня її базової підготовки	Самостійна робота за індивідуальною навчальною програмою	Проблемний підхід, індивідуальний темп навчання
Розвивальне	*Розвиток* особистості та її здібностей	Орієнтація навчального процесу на потенційні можливості особистості та їх реалізацію	Залучення до різних видів діяльності
Диференційоване	*Створення* оптимальних умов для виявлення задатків, розвиток інтересів і здібностей	Засвоєння програмного матеріалу за різними запланованими умовами, однак не нижче ніж за обов'язкові (стандарт)	Методи індивідуального навчання
Контекстне (активне)	*Організація* активності тих, хто навчається у контексті майбутньої діяльності	Моделювання предметного і соціального змісту майбутньої професійної діяльності	Методи активного навчання

Продовження таблиці 8.2

Ігрове	*Забезпечення* особистісно-діяльнісного характеру набуття професійних компетентностей	Самостійна пізнавальна діяльність, спрямована на пошук, обробку, засвоєння навчальної діяльності	Дидактичні методи залучення до творчої діяльності

5. Із запропонованих відповідей оберіть правильну, пояснивши помилковість інших:

1. Що називається дидактикою:

а) дидактика вивчає методи навчання з певних дисциплін;

б) дидактика – це наука, що досліджує особливості діяльності вчителя;

в) предметом дидактики є методи навчання дітей;

г) дидактика – це галузь педагогіки, яка розробляє закономірності, принципи, форми і методи навчання та освіти.

2. У яку групу вміщені основні категорії дидактики:

а) освіта, знання, клас, підручник, комп'ютери, учитель, шкільні програми;

б) навчання, освіта, методи, принципи, форми, засоби навчання, вміння, навички;

в) принципи, засоби навчання, учні, урок, зошити, письмове приладдя, режим роботи, вміння, здібності.

6. Дайте відповідь на запитання що означає слово "дидактика"?

7. Визначте найважливіші категорії дидактики.

Мета навчання –

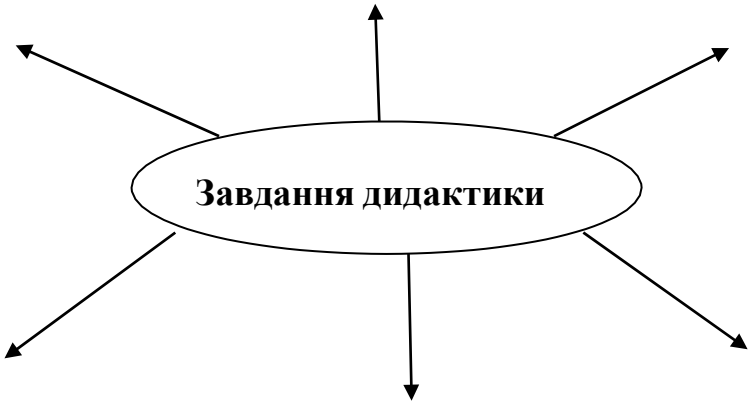
Процес навчання –

Викладання –

Учіння –

8. Заповніть схеми:

1)

2)

3)

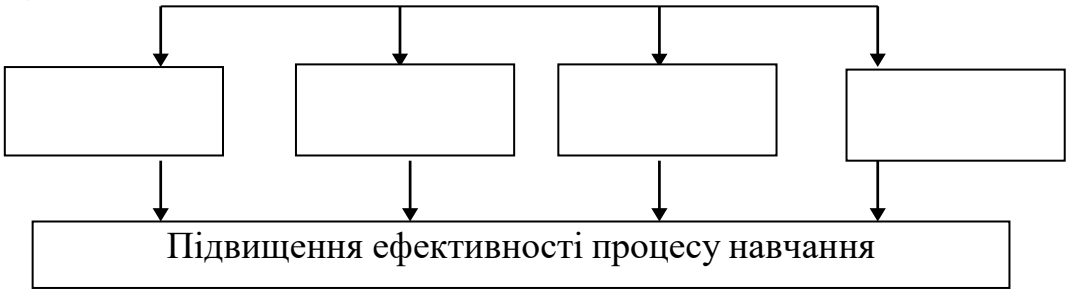
Процес навчання – це ….....

Завдання освітнього процесу:……..

Завдання удосконалення освітнього процесу:……. ……. ….

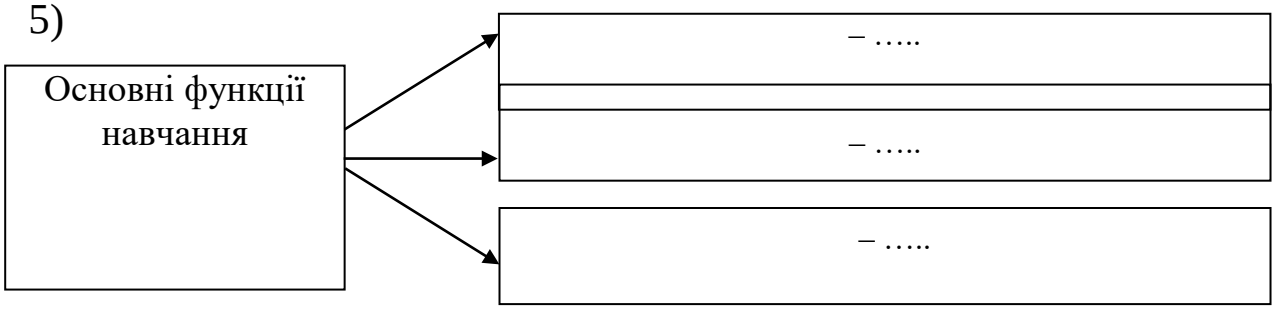
Основні завдання дидактики…….

4)

Функції процесу навчання

5)

9. Заповніть таблиці:

Проблеми дидактики

Проблеми дидактики…..	Проблеми сучасної дидактики……

Сутність і значення дидактичної концепції

Дидактична концепція	Сутність	Позитивне значення	Недоліки
Традиційна			
Педоцентрична			

Вітчизняні та зарубіжні розробники дидактики

Представники вітчизняної педагогічної дидактики	Представники зарубіжної теорії навчання

10. Закінчіть формулювання визначень:

1. *Диференційоване навчання* – вид навчання, організація навчального процесу якого відбувається з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей особистості та передбачає формування груп …

2. *Модульне навчання* – вид навчання, якому притаманна організація навчального процесу, що характеризується розподілом навчального матеріалу на модулі – відносно закінчені й …

3. *Особистісно зорієнтоване навчання* – вид навчання, центрований на особистості того, хто навчається, забезпечення комфортних умов її розвитку та …

4. *Проблемне навчання* – вид навчання, якому властиве створення педагогом проблемних ситуацій та організація пошукової діяльності тих, хто навчається з вирішення …

5. *Розвивальне навчання* – вид навчання, для якого характерна спрямованість змісту, принципів, методів і прийомів педагогічної роботи на досягнення найбільшого рівня ефективності розвитку пізнавальних … і … мислення.

6. *Різнорівневе навчання* – вид навчання, що передбачає різний рівень засвоєння навчального ...

7. *Евристичне навчання* – вид навчання, мета якого передбачає створення тими, хто навчається, власного …

11. Доберіть приклади з власного життя щодо ролі та впливу мотивів навчання на вашу пізнавальну діяльність.

12. Дайте доказову відповідь.

Який із наведених ланцюгів відображає пізнання як науку істини:

1) абстрактне мислення – живе споглядання – практика;
2) живе споглядання – абстрактне мислення – практика;
3) корисність знань – істиність знань;
4) закони природи – розум – діяльність.

13. Визначте правильні судження:

Поняття “особистісно зорієнтоване навчання” має декілька інших назв: гуманістична педагогіка, неопрактицизм, вільне виховання, педагогіка співробітництва.

Комплектування класів гомогенного складу, внутрігрупова диференціація, профільне навчання – три варіанти диференціації.

Пояснення, розуміння, узагальнення – ступені педоцентристської дидактичної системи.

14. Складіть порівняльну характеристику (у вигляді схеми або таблиці) пояснювально-ілюстративного, проблемного, програмованого підходів до процесу навчання, спираючись на переваги та недоліки кожного з них.

15. Із запропонованих відповідей оберіть правильну, пояснивши її.

Які принципи навчання ілюструють подані висловлювання:

а) "Учіння із захопленням" та "Незахоплюйтесь захопленням у навчанні";

б) О. Герцен: "Завдання педагогіки – зробити науку до того зрозумілою і засвоюваною, щоб змусити її говорити простою, звичайною мовою";

в) Д. Менделєєв: "Знання без виховання – це меч у руках божевільного".

г) А. Дістерверг: "Не в кількості знань полягає освіта, а в повному розумінні та вмілому застосуванні всього того, що знаєш".

Педагогічні ситуації

Ситуація 1

В учительській виникла суперечка. Одні вчителі вважали, що основою основ навчання є здатність вчителя формувати "апетит" до знань, уміння зробити кожен урок цікавим.

Інші підкреслювали принципове значення вміння долати труднощі, згадуючи відомий вираз щодо відсутності торованих стежок у науці, і визнавали думку перших помилковою. Вони вважали, що цікаве навчання привчає лише до цікавої роботи, а в житті доводиться займатися буденними, часом нудними, але потрібними справами.

Хто правий? Яке мусить бути сучасне навчання?

Ситуація 2

Учень прийшов до школи після хвороби. Хлопчик хвилюється і сором'язливо входить до класної кімнати. Вчителька радісно вітає його: "Діти, дивіться, Микола прийшов! Як себе почуваєш? Нога не болить? Тоді добре! Ходи дуже обережно! Діти, давайте оберемо Миколі зручне місце!" Діти, перебиваючи один одного, почали пропонувати хлопцеві місце поряд із собою. Микола навіть засіяв на радощах… Людяність, теплота зустрічі підбадьорили його.

А ось другий варіант зустрічі учня в подібній ситуації, при якому вчителька обмежилась тим, що суворо запитала: "Довідку приніс? Поклади на стіл!".

Які наслідки можуть бути для дитини при описаних відношеннях до неї з боку вчителя? Запропонуйте власний варіант зустрічі.

Ситуація 3

"Який упертий цей Толя Іванов… Ніколи він не слухає пояснення, завжди крутиться, розмовляє, відволікає інших. Що з ним робити, як зацікавити?" Якось після уроків Євгенія Павлівна зупинила Анатолія в коридорі: "Хочеш, скажу тобі по секрету, про що завтра буде мовитися на моєму уроці? "

Наступного дня Толя, здивувавши весь клас, підняв руку і відповів на запитання вчителя. А на перерві він підійшов до Євгенії Павлівни і, засмутившись, запитав: "Скажіть, будь ласка, про що ви будете завтра розповідати? "

Оцініть засоби досягнення подібного успіху. Чи можна оцінити дії вчителя як антипедагогічні? Запропонуйте власні варіанти.

Ситуація 4

На уроці природознавства вивчали тему "Овочі". Учителька принесла у клас і поклала на стіл картоплю, буряк, моркву, редьку, перець, баклажан, цибулю, часник, помідор. Учні із захопленням розглядали різноманітність овочів, які були зібрані разом. Вони не знали назви окремих овочів. Учителька запропонувала дітям записати у зошитах назву кожного з них.

Коротко ознайомились, де і як вирощують овочі, для чого їх використовують, що можна приготувати з них.

Робота продовжувалась і на другому уроці. Учителька читала невеликі оповідання про “життя” певних овочів. Учням запропонували написати оповідання-казку про улюблений овоч (“Як картопля поріднилася з квасолею”, “Чому почервонів помідор” тощо).

Проаналізуйте, яким чином вивчення теми відповідало вимогам процесу пізнання? Якою мірою на цих уроках були реалізовані структурні компоненти процесу учіння?

Ситуація 5

Учень 2 класу відстав в усній лічбі. На думку вчительки, хлопчик надто повільно виконує дії, яких вимагали від нього. Обстеження учня виявило зовсім інше: хлопчик виконував дії досить швидко, але не в мовленевій, а в “матеріальній формі”, використовуючи власні пальці. Перебирав він їх з блискавичною швидкістю, проте відставав від інших учнів, які вже оперували поняттями.

Ігнорування яких дидактичних принципів призвело до однобічного розвитку мислення учня?

Викладач пише на дошці три нерівноцінних за складністю завдання і говорить класу:

– Сильні! Виконуйте завдання, які написані на лівій частині дошки. Слабкі будуть працювати над завданням, яке розміщене на правій частині дошки, всі інші виконують завдання, яке написане посередині…

Кожному дається право визначити, до якої групи себе віднести, враховуючи свої сили, і яке завдання варто виконувати.

Які докази ви можете навести на захист чи проти цього прийому?

Ситуація 6

Молода вчителька української мови проводить свій перший урок у 6-му класі. Приблизно на десятій хвилині уроку в класі лунає підкахикування, одразу після якого всі учнівські портфелі “падають” на підлогу.

До якого варіанта дії вчительки ви схиляєтесь? Чому?

1. Промовляє з інтонацією доброго жарту: “Мабуть, це “відлуння” індійського землетрусу. Залишіть портфелі, будь ласка, на підлозі. Те, що ваші речі попадали – нестрашно. Головне, щоб ваші голови завжди були на місці, тоді можна буде вирішити будь-яку проблему”.

2. Зауважує: “Не відволікайтеся. Міру терпіння один одного з’ясуємо пізніше”.

3. Висловлюється: “Бідний портфель! Які тільки функції йому не доводиться виконувати у школі”.

4. Запропонуйте свій варіант.

Питання для педагогічних роздумів і дискусій

1. Чому дидактику вважають наукою? Наведіть аргументи “за” і “проти” цього твердження.

2. Опишіть власне бачення розвитку дидактики на найближчі 50 років. Передбачте можливі відкриття, що будуть зроблені у цій галузі.

3. Проаналізуйте думку Я. Коменського “Альфою і омегою нашої дидактики хай буде пошук і відкриття способу, за яким учителі менше б учили, а учні більше б учились” з погляду її актуальності.

4. Сформулюйте для себе як майбутнього учителя 10–12 правил організації освітнього процесу на науковій основі.

5. Відвідайте 2–3 уроки і проаналізуйте, якою мірою під час них були реалізовані вимоги певних принципів навчання.

6. Підготуйте виступ “Сутність взаємозв’язку та взаємодії принципів навчання у практичній діяльності вчителя”.

7. Проаналізуйте класифікації принципів навчання у підручниках педагогіки різних авторів.

8. Яка різниця між трактуванням принципу наочності Я. Коменським та сучасною дидактикою?

9. Ознайомтеся з працею А. А. Тер-Ованесян, І. А Тер-Ованесян “Педагогіка спорту” і визначте:

1) послідовність навчання спортивній техніці та шляхи її оволодіння;

2) чинники спортивно-педагогічного та психолого-педагогічного характеру помилок спортивної техніки;

3) чинники середовища як причини помилок спортивної техніки (*Тер-Ованесян А. А., Тер-Ованесян І. А. Педагогіка спорту. К.: Здоров'я, 1986. 208 с.*).

Робота з науковими джерелами

1. Ознайомтесь із працею Я. А. Коменського "Велика дидактика" та визначте новаторство його педагогічних ідей. Поясніть, чому Я. А. Коменського називають "Коперником у педагогіці", "батьком дидактики"?

2. Проаналізуйте погляди Я. А. Коменського, виложені в його "Великій дидактиці" і дайте відповіді на запитання:

1) які "основоположення" виділив Я. А. Коменський у своїй праці?;

2) як трактує автор принцип природовідповідності навчання та виховання?;

3) яке ставлення автора до жіночої освіти?;

4) чому потрібно вчити дітей у школах?

3. Узагальніть гуманістичні погляди Я. А. Коменського щодо сутності дитячої особистості, місця освіченої людини в суспільстві. Проаналізуйте запропоновані цитати з "Великої дидактики", покажіть своє ставлення до позиції вченого й створіть педагогічний плакат "Діти – найдорожчий скарб": "Золото й срібло – речі ненадійні й такі, що швидко проходять, а діти – безсмертна спадщина" (*Коменський Я. А. Материнська школа. Избраные педагогические сочинения. Т. 1. М., 1982. С. 204*).

4. На основі вимог Я. А. Коменського до особистості вчителя, поглядів видатного педагога щодо місця вчителя в школі створіть вербальний портрет "Учитель у концепції Я. А. Коменського".

5. Прокоментуйте думку В. О. Сухомлинського "Знати – це означає уміти застосовувати знання. Про знання можна говорити лише тоді, коли вони стають чинником духовного життя, захоплюють думку, пробуджують інтерес. Активність, життєвість

знань – це вирішальна умова того, щоб вони повсякчас розвивалися, поглиблювалися". Доведіть доцільність чи недоцільність цих поглядів вченого (*Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Вибрані твори: в 5 т. Т. 2. К.: Радянська школа, 1976. 670, [452–454] с.*).

6. Ознайомтеся з працею О. А. Захаренка "Слово до нащадків", в якій були запроваджені особливості навчальної роботи в школі:

1. Виставлення в журнал оцінки в старших класах лише за згодою учня.
2. Практичні індивідуально-групові чи репетиторські заняття.
3. Щоденне коригування навчального процесу з урахуванням можливостей дитини.
4. Широка мережа гуртків.
5. Використання стимулів для дітей і дорослих.
6. Вимогливість та безкомпромісність у виставленні підсумкових оцінок за чверть тощо.

Зробіть порівняльний аналіз традиційного та сучасного підходів до навчання.

7. О. А. Захаренко закликав "простежити життєву долю випускника, встановити залежність між його навчальними успіхами, вихованістю, становленням у колективі і наступним громадянським становленням у суспільстві, характером трудової діяльності …". Виконайте ці завдання на прикладі життєвого шляху випускників тієї школи, яку ви закінчили.

8. Ознайомтеся з особливостями авторської методики В. Ф. Шаталова, поданої в його працях "Куди та як ділися трійки", "Педагогічна проза":

1. Формування знань, умінь, навичок.
2. Навчання дітей із будь-якими індивідуальними даними.
3. Прискорення навчання.
4. Використання репродуктивної та продуктивної пізнавальної діяльності учнів.

Які позиції, на вашу думку, доцільно використовувати в сучасній школі?

Тестові завдання

Оберіть правильну відповідь.

1. Що називається навчанням:

а) навчання передбачає озброєння учнів методами навчальної діяльності, в результаті якого буде здійснюватися їх розумовий розвиток;

б) навчання – це цілеспрямована взаємодія вчителя та учнів, скерована на озброєння учнів знаннями, уміннями, навичками, підготовку їх до активної життєвої діяльності;

в) навчання – це діяльність учнів, у результаті якої здійснюється розвиток інтелектуальних можливостей особистості;

г) під навчання варто розуміти систему впливу педагога на особистість учня з метою всебічного виховання.

2. Процес навчання – це:

а) цілеспрямована діяльність викладача, спрямована на озброєння учнів знаннями, навичками та їх розвиток;

б) різновид пізнавального процесу;

в) передача вчителем повного обсягу інформації;

г) двобічний процес діяльності вчителя й учнів.

3. Рушійною силою процесу навчання є:

а) суперечності;

б) функції виховання;

в) цілеспрямованість процесу навчання;

г) мета навчання.

4. Функції процесу навчання:

а) виховання, перевиховання, самовиховання;

б) освіта, виховання, розвиток;

в) самоосвіта, розвиток, виховання;

г) знання, виховання, розвиток особистості.

5. Дидактика – це:

а) загальне мистецтво навчати всіх усьому;

б) наукова про виховання моральних якостей школярів;

в) самостійний розділ педагогічної науки, що вивчає загальні закономірності процесу навчання та освіти;

г) наука про навчання молодого покоління.

6. Що називають принципами навчанн?:

а) принципи навчання виражають загальні закономірності та методи викладацької роботи вчителя відповідно до потреб суспільства;

б) принципи дидактики – це вихідні положення, що визначають зміст, організаційні форми і методи навчальної роботи відповідно до мети виховання та навчання;

в) принципи навчання – це правила і закономірності, що вказують на шляхи організації пізнавальної діяльності учнів;

г) правильної відповіді немає.

7. До якого принципу ви віднесете правило: "працюючи з усім класом, пам'ятай про кожного учня":

а) систематичність і послідовність навчання;

б) свідомість і активність навчання;

в) індивідуальний і диференційований підхід у навчанні;

г) міцність знань;

д) правильної відповіді немає.

8. Назвіть принцип навчання, застосування якого розкриває правило "все, що тільки можна, надавати для сприйняття органам відчуттів":

а) свідомості й активності;

б) систематичності та послідовності;

в) доступності;

г) наочності.

9. До якого принципу навчання слід віднести правила: "від легкого до важкого, "від відомого до невідомого", "від простого до складного":

а) наочності;

б) науковості;

в) доступності;
г) зв’язку теорії з практикою.

10. Спеціально організований, цілеспрямований та керований процес взаємодії між педагогом і тими, хто навчається, спрямований на засвоєння знань і умінь, формування світогляду, розвиток розумових дій і можливостей – це:

а) викладання;
б) учіння;
в) освіта;
г) навчання;
д) всі відповіді правильні.

11. Яку характеристику дидактичної системи ви віднесете до головної:

а) наявність компонентів;
б) структурні взаємозв’язки;
в) управління;
г) стійкість;
д) інформативність

12. Вищою формою активності спортсменів є:

а) виконання всіх завдань тренера;
б) їх уміння проводити тренування;
в) допомога своїм товаришам під час тренувань;
г) оцінювати свої успіхи й аналізувати причини невдач.

13. На початку, під час оволодінні фізичною вправою у виникненні суб’єктивної складності доцільно:

а) ускладнити завдання;
б) виконати завдання наприкінці тренування;
в) тимчасово відмовитись від виконання завдання;
г) спростити завдання.

14. Різнобічність використовуваних на тренуваннях вправ має відповідати:

а) тільки покращенню фізичного розвитку спортсменів;

б) тільки удосконаленню техніки;

в) характеру змагальних навиків;

г) тільки покращенню фізичної підготовленості.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте дидактику як теорію навчання та освіти.
2. Проаналізуйте історію розвитку дидактики.
3. Визначте предмет і завдання дидактики, її функції.
4. Назвіть основні категорії дидактики.
5. Дайте характеристику структурним компонентам процесу навчання.
6. Проаналізуйте основні функції навчання.
7. Розкрийте методологію процесу навчання.
8. Визначте психолого-педагогічні основи навчально-пізнавальної діяльності учнів.
9. Назвіть структурні компоненти і функції процесу навчання.
10. Проаналізуйте методологію процесу навчання.
11. У чому полягає єдність і специфіка процесу пізнання і навчання?
12. Як розуміти двобічний характер процесу навчання?
13. У чому полягає значення знання закономірностей і принципів навчання для вчителя?
14. Які закономірності є специфічними для процесу навчання? Назвіть та розкрийте їх сутність.
15. У чому сутність взаємозв'язку та взаємодії принципів навчання у практичній діяльності вчителя?

Термінологічний словник

Викладач – фахівець із необхідною вищою фаховою і психолого-педагогічною підготовкою, який здійснює педагогічну, навчально-виховну та організаційно-методичну роботу в закладах вищої освіти.

Дидактика (від гр. didaktikos – повчаючий, який належить до навчання) – теорія освіти і навчання, галузь педагогіки. Розкриває закономірності засвоєння знань, умінь і навичок та формування переконань, визначає обсяг і структуру змісту освіти, вдосконалює методи й організаційні форми навчання, що забезпечують виховний вплив навчального процесу на учнів.

Дидактика – це:

1) розділ педагогічної технології, який вивчає, досліджує, узагальнює принципи, закономірності, форми, методи та прийоми навчального процесу, їх вплив на формування в особистості учня знань, умінь і навичок, розвиток його світогляду та громадянської позиції; галузь педагогіки, яка досліджує закономірності процесу навчання. Предметом Д. є загальна теорія навчання всіх предметів; галузь педагогічної науки, що розкриває теоретичні засади освіти і навчання в їх найбільш загальному вигляді. Д. виявляє закономірності, принципи навчання, завдання, зміст освіти, форми і методи викладання і вміння, стимулювання і контролю в навчальному процесі для всіх предметів і на всіх вікових етапах навчання.

Дидактична система – це центральна ланка певної педагогічної системи, сформованої на основі визначеної психолого-педагогічної концепції, сукупність взаємозв’язаних елементів якої покликана породжувати ту емерджентну (загально-результативну) властивість, яка спрямовується на досягнення навчальних та освітніх цілей.

Дидактичні закономірності відображають стійкі залежності між усіма елементами навчання – діяльністю вчителя, діяльністю учня та об’єктом засвоєння (змістом навчання). Закономірності навчання є об’єктивними, властивими процесу навчання та суб’єктивними, залежними від учителя, його діяльності.

Дидактичні здібності – здібність педагога доступно передавати учням навчальний матеріал, чітко і зрозуміло його розкривати, мотивувати до предмета, спонукати учнів до активного та самостійного мислення.

Дидактичні принципи (принципи навчання) – певна система основних дидактичних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує його ефективність.

Дидактичні принципи поширюються на вивчення всіх дисциплін, значною мірою визначають їх зміст, форми організації та методи навчання.

Дидактогенія – несприятливі наслідки педагогічних помилок, негативного виховного впливу, тобто порушень педагогічної етики.

Дистанційне навчання – 1) самостійна системоутворююча прогресивна технологія, основами якої є: самостійна робота слухачів, яка керується, дидактично забезпечена і контролюється; застосування у навчанні сучасних комп'ютерів, інформаційних технологій, телекомунікаційних мереж, засобів зв'язку; 2) цілеспрямований процес передачі та засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за умови опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчання у спеціалізованому середовищі, створеному за педагогічними та інформаційними технологіями.

Дистанційні форми навчання педагогів – форма навчання та освітня технологія, що спрямовані на практичну реалізацію принципів відкритої освіти за умов використання можливостей дистанційного навчання: масовості, доступності, відкритості, інтерактивності, комфортності, оперативності, економічності тощо.

Диференційоване навчання – це така організація навчально-виховного процесу, за якої створюються умови, що дають змогу кожному учневі розкрити всі свої потенціальні навчальні можливості. Розрізняють зовнішню (профільну) і внутрішню (рівневу) диференціацію.

Засоби навчання (англ. educational media, media of education) – будь-які засоби, прилади, обладнання та устаткування, що використовуються для передачі інформації в процесі навчання. Синонімами терміна "засоби навчання" часто виступають поняття "дидактичні засоби", "навчальне обладнання (educational facilities)", "засоби викладання (instructional media)", "аудіо-, відеозасоби (audiovisual aids)", "наочний матеріал (sight materials)", "матеріали

для навчання (educational materials)", "матеріали для викладання (instructional materials)", "навчальна техніка (educational technology)", які використовуються залежно від контексту педагогічної ситуації.

Ігрове навчання – це форма освітнього процесу в умовних ситуаціях, спрямована на відтворення та засвоєння суспільного досвіду в усіх його проявах: знаннях, навичках, уміннях, емоційно-оціночній діяльності. Часто називається *ед'ютейнментом* (англ. edutainment), що означає різноманітні форми освіти без примусу, освітні розваги (освіту за допомогою розваги).

Індивідуалізація навчання – це система засобів, яка сприяє усвідомленню того, хто навчається, його навчальних можливостей, підтримці та розвитку самобутності з метою самостійного вибору власного сенсу навчання. Індивідуалізація сприяє розвитку самосвідомості, самостійності й відповідальності.

Інноваційне навчання – новий тип організації освітнього процесу, орієнтований на формування готовності особистості до перетворень у суспільстві, до розвитку здатності до творчості, мислення в різноманітних формах, співпраці з іншими людьми.

Інтегроване навчання – навчання, коли вчителі заохочують учнів робити зв'язок між дисциплінами та застосовувати знання з кількох предметних галузей.

Міжпредметні зв'язки – дидактичний засіб, який передбачає комплексний підхід до формування й засвоєння змісту освіти, що дає можливість здійснювати зв'язки між предметами для поглибленого, всебічного розгляду найважливіших понять, явищ.

Методи дослідження в педагогіці – способи, прийоми, процедури та операції емпіричного й теоретичного пізнання та вивчення явищ педагогічної дійсності.

Модуль (*module*) – навчальний компонент освітньої / навчальної програми, у якій кожний такий компонент містить однакову або кратну кількість кредитів ЄКТС (наприклад, 5,10, 15). У різних країнах в освітніх документах модуль може означати компонент освітньої / навчальної програми, курс, навчальну дисципліну, групу навчальних дисциплін.

Модульне навчання – система навчання, сутність якого полягає в тому, щоб той, хто навчається, міг самостійно працювати із запропонованими йому індивідуальними програмами, що містять банк інформації та методичні рекомендації щодо виконання завдань.

Навчальна діяльність – діяльність, яка здійснюється під час реалізації навчальної програми, як наприклад: робота в малих групах, рольові ігри, експерименти, спостереження, проєктна діяльність тощо. Орієнтовна навчальна діяльність укладається за днями тижня відповідно до сформульованих на цей тиждень очікуваних результатів.

Навчальні центри (осередки) – організація навчальних центрів здійснюється для забезпечення дослідницької діяльності дітей, для формування самостійності, для організації роботи дітей у парах, у малих групах, а також індивідуально.

Неформальне навчання (*non-formal learning*) – додаткове навчання, що не завершується наданням кваліфікації певного рівня (етапу, циклу) формальної освіти.

Освітній процес – система організації навчально-виховної, навчально-виробничої діяльності, визначеної навчальними, науковими, виховними планами (уроки, лекції, лабораторні заняття, час відпочинку між заняттями, навчальна практика, заняття з трудового, професійного навчання і професійної орієнтації, виробнича практика, робота у трудових об'єднаннях, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, походи, екскурсії, спортивні змагання, перевезення чи переходи до місця проведення заходів тощо). Освітній процес в університеті забезпечує можливість: здобуття особистістю знань, умінь і компетентностей у гуманітарній, соціальній, науково-природничій і технічній сферах; інтелектуального, морального, духовного, естетичного та фізичного розвитку особистості, що сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості.

Особистісно зорієнтоване навчання – виявлення суб'єктного досвіду кожного учня (студента) та надання психолого-педагогічної допомоги в становленні його індивідуальності, в життєвому самовизначенні, самореалізації.

Проблемне навчання – полягає у створенні проблемних ситуацій, в усвідомленні, прийнятті та вирішенні цих ситуацій упродовж спільної діяльності тих, хто навчається, та педагогів за оптимальної самостійності у процесі такої діяльності.

Процес навчання – це сукупність послідовних і взаємопов'язаних дій учителя й учнів, спрямованих на забезпечення свідомого та міцного засвоєння системи наукових знань, умінь і навичок, формування вміння використовувати їх у житті, на розвиток самостійності мислення, спостережливості та інших пізнавальних здібностей учнів.

Розвивальне навчання – це активно-діяльнісний спосіб навчання, який враховує та використовує закономірності розвитку, пристосовується до рівня та особливостей індивідуума, в якому педагогічний вплив випереджає, стимулює й прискорює розвиток спадкових даних особистості.

Технологія навчання – шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах предмета, теми, питання.

Учіння – стихійний або цілеспрямований процес засвоєння людиною знань, вироблення вмінь і навичок, розвиток особистості, інтелекту, що відбувається в умовах індивідуальної або спільної діяльності, спілкування з ровесниками або старшими шляхом спостереження за поведінкою та діяльністю інших людей, їх наслідування, а також у процесі сприймання та аналізу інформації у засобах масової інформації.

Список рекомендованих джерел

Основні

1. Педагогіка: Педагогічні завдання і тести : навч. посіб. / Євдокимов В. І., Пономарьова Г. Ф., Віцько О. В., Петриченко Л. О., Хижняк В. В. – Харків, 2011. – 344 с.

2. Зайченко І. В. Педагогіка: навчальний посібник / І. В. Зайченко. – К. : Освіта України, 2006. – Розділ "Дидактика". – С. 86–255.

3. Захаренко О. А. Слово до нащадків / О. А. Захаренко ; Черкас. обл. ін-т післядиплом. освіти пед. працівників ; упоряд.

Н. М. Черпурна. – К. : [Богданова А.М.], 2006. – 215 с. : фотогр.

4. Кузьмінський А. І. Педагогіка: Завдання і ситуації : практику / А. І. Кузьмінський, Л. П. Вовк, В. Л. Омеляненко – К. : Знання-Прес, 2003. – Розділ ІІ “Теорія навчання (Дидактика)”. – С. 60–138.

5. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навчальний посібник / В. І. Лозова, Г. В. Троцко. – Харків : ОВС, 2002. – С. 208–361.

6. Омеляненко В. Л. Педагогіка: Завдання і ситуації : практикум / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2006. – 360 с.

7. Тер-Ованесян А. А. Педагогіка спорту / А. А.Тер-Ованесян, И. А. Тер-Ованесян. – К. : Здоров’я, 1986. – 208, [57–59] с.

8. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – 670, [452–454] с.

9. Коменський Я. А. Велика дидактика / Я. А. Коменський // Вибрані педагогічні твори. – М. : Уч. пед. издат., 1955.

10. Коменський Я. А. Материнська школа [Текст] / Я. А. Коменський // Избраные педагогические сочинения. – Т. 1. – М., 1982. – С. 204.

11. Про Державну національну програму “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) : постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896 (із змінами, внесеними згідно з постановою КМУ від 29.05.96 № 576 (576-96-п) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text

12. Шаталов В. Ф. Куда и как исчезли тройки: Из опыта работы школ Донецка / В. Ф. Шаталов. – М. : Педагогика, 1980. – 134 с. – (Передовой педагогический опыт).

13. Шаталов В. Ф. Педагогическая проза. – Архангельск : Северо-Западное книжное издательство, 1990. – 383 с.

14. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. – 3-тє вид., стер. – К. : Академвидав, 2009. – 560 с. (Серія “Альма – матер”).

Додаткові

15. Артюшина М. В. Умови запровадження інноваційного навчання / М. В. Артюшина, М. І. Радченко // Формування психолого-педагогічної компетентності вчителів : тренінг-курс для викладачів вищих навчальних закладів ; за ред. Л. О. Савенкової, І. М. Романової. – К. : НТЕУ, 2011. – С. 129–143.

16. Богданова І. М. Педагогічна інноватика : навчальний посібник. – Одеса : Ранок, 2000. – 148 с.

17. Жигірь В. І. Професійна педагогіка : навч. посібник / В. І. Жигірь, О. А. Чернега ; за ред. М. В. Вачевського. – К. : ТОВ "Кондор", 2012. – С. 214.

18. Педагогіка : баз. підруч. для студ. вищ. навч. закладів / авторський колектив Прокопенко І. Ф., Кремень В. Г., Суліма Є. М., Сухомлинська О. В. та ін. – Харків, 2015. – 572 с.

19. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі : навч. посіб. / за ред. М. В. Артюшиної, О. М. Котикової, Г. М. Романової. – К. : КНЕУ, 2007. – 184 с.

20. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навчальний посібник / О. М. Степанов, М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2005. – С. 370–376.

Тема 9. Зміст і структура системи освіти в Україні

Освіта полягає не в кількості знань,
а в повному розумінні й умілому
застосуванні всього того, що знаєш.
А. Дістерверг

Мета: засвоїти державні стандарти та положення нормативних документів щодо змісту та структури системи освіти в Україні.

Ключові поняття та категорії теми: зміст освіти, державні стандарти змісту освіти, компоненти змісту освіти, освітня система, види освіти, рівні освіти, кваліфікований робітник, молодший спеціаліст, молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук, дошкільна освіта, початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта, професійно-технічна освіта, передфахова освіта, вища освіта, післядипломна освіта, передвища освіта, політехнічна освіта, неформальна освіта, формальна освіта, інформальна освіта, дуальна освіта, неперервна освіта, позашкільна освіта, освітньо-професійна програма, навчальні плани, навчальні програми, навчальний посібник, навчальний підручник, смарт-освіта, смарт-навчання.

План лекційного заняття

1. Зміст сучасної освіти в контексті державної політики.
2. Структура системи освіти в Україні.
3. Державні стандарти змісту освіти.
4. Освітньо-кваліфікаційні рівні та види освіти.
5. Стратегічні напрями модернізації змісту і структури освіти.

План семінарського заняття

1. Актуалізація знань законодавчих документів щодо змісту та структури системи освіти в Україні.

2. Нормативні документи, у яких відображено зміст освіти.

3. Освітньо-професійна програма та її практична реалізація в педагогічному процесі.

4. Аналіз навчальних планів освітніх закладів різного рівня.

5. Аналіз навчальних програм за фахом здобувачів.

6. Ознайомлення зі змістом і структурою навчальних підручників і посібників.

Завдання

1. Сформулюйте визначення таких понять:

1. Зміст освіти …
2. Структура освіти…
3. Навчальний план…
4. Навчальна програма…
5. Навчальний предмет (дисципліна)…
6. Навчальний підручник…
7. Навчально-методична література …
8. Освітньо-професійна програма…

2. Надайте відповідь на запитання:

1. Які державні документи визначають зміст освіти?
2. Які структурні складові включено в державний стандарт освіти?
3. Який існує зв’язок між навчальним планом і навчальною програмою?
4. Яким вимогам повинен відповідати зміст загальної середньої освіти на сучасному етапі?
5. Які чинники зумовлюють необхідність модернізації змісту освіти в сучасних освітніх закладах?

3. Виберіть з нижченаведеного переліку найбільш доцільну систему викладення змісту матеріалу в навчальній програмі:

а) лінійна – розміщення матеріалу від простого до складного відповідно до принципів послідовності, систематичності й доступності;

б) спіральна – неперервне розширення та поглиблення знань з певної проблеми;

в) концентрична – повторне вивчення певних розділів, тем для глибшого проникнення в сутність явищ і процесів;

г) змішана – комбінування різних систем викладу змісту навчального матеріалу.

4. Охарактеризуйте державний і шкільний компоненти змісту освіти та їх відображення у навчальному плані освітнього закладу.

5. Схематично унаочніть порівняння сутності понять “загальна освіта”, “політехнічна освіта”, “професійна освіта”.

6. Сформулюйте принципи добору змісту навчального матеріалу у вигляді методичних порад для молодого педагога-початківця.

7. Поясніть мету створення навчальних планів і програм та їх впровадження в освітню практику.

8. Закінчіть речення:

Навчальний план профільного навчання (10–11 класи) складається з трьох частин:

1) циклу профільних предметів;

2) загального циклу предметів;

3) ……..

9. Ознайомтеся з освітньо-професійною програмою за фахом і надайте відповіді на запитання:

– яким нормативним документом визначається освітньо-професійна програма;

– з якою метою вводяться в освітньо-професійну програму вибіркові дисципліни;

– з яких блоків навчальних дисциплін складається освітньо-професійна програма.

10. Для підвищення ефективності навчального процесу розробляються й використовуються посібники закритого та відкритого типу. Розкрийте особливості цих типів посібників.

11. Із наведених показників оберіть ті, які відповідають сутності вимог, які висуваються до змісту освіти.

Яким вимогам має відповідати зміст загальної освіти в українській школі:

1) відповідати рівню розвитку науки, техніки

2) викликати пізнавальний інтерес в учнів.

3) забезпечувати формування наукового світогляду.

4) відповідати вимогам політехнічному спрямуванню освіти.

5) сприяти швидкості засвоєння знань.

6) забезпечувати зв’язок теорії з практикою.

7) готувати тих, хто навчається, до професійної діяльності.

8) дотримуватись принципів історизму та послідовності.

9) розробляти зміст навчальних програм з урахуванням принципів навчання.

10) відображати особливості національної культури.

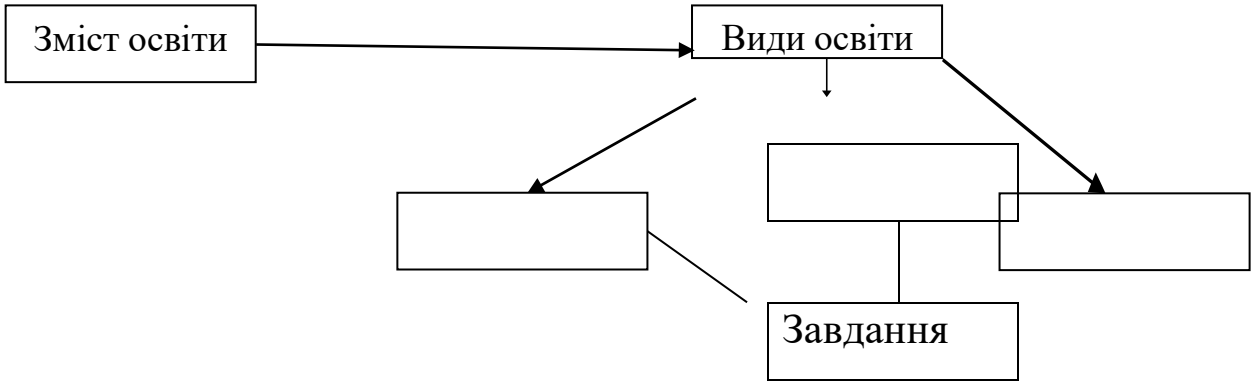
11) сприяти гуманізації освітнього процесу.

12. Заповніть схеми:

– зміст освіти;

– види освіти;

– чинники, що впливають на зміст освіти.

13. Ознайомтесь зі структурою процесу розробки підручника з фахової навчальної дисципліни. Проаналізуйте етапи роботи автора (або колективу авторів) щодо створення підручника:

I. Попередня підготовка: I. 1. ...
II. Розроблення змісту навчального предмета: II. 1. ...
III. Комплексне авторське редагування: III. 1. ...
IV. Рецензування й обговорення рукопису: IV. 1. ...
V. Завершальна робота: V. 1. ...
VI. Редагування і передача рукопису до друку: VI. 1. ...

14. Виберіть назву моделі навчання за її описом:

1. Сутність … полягає в оволодінні знаннями в межах навчального предмета, що передбачає заучування і запам'ятовування обсягу інформації без практичної реалізації в життя:

а) інформаційної моделі навчання;

б) операційно-діяльнісної моделі навчання;

в) особистісно зорієнтованої моделі навчання.

2. У процесі … викладач виступає фасилітатором, створює психолого-педагогічні умови для саморозвитку, свідомого засвоєння основ професійної діяльності і розвитку професійної свідомості майбутнього лікаря:

а) інформаційної моделі навчання;

б) операційно-діяльнісної моделі навчання;

в) особистісно зорієнтованоїмоделі навчання.

3. Осітній процес під час … передбачає взаємозв’язок різнопредметних знань та умінь, видів діяльності на рівні інтегрованих курсів, навчальних тем, які складають відповідні цикли підготовки:

а) інформаційної моделі навчання;

б) операційно-діяльнісної моделі навчання;

в) інтеграційної моделі навчання.

4. … – організація навчального процесу згідно з алгоритмуом розв’язання проблемної задачі або виконання навчального завдання:

а) модель проєктного навчання;

б) особистісно зорієнтована модель навчання;

в) інтеграційна модель навчання.

5. … – це організація навчального процесу, заснована на реконструкції моделі діяльності у межах запропонованого сценарію:

а) симуляційна модель навчання;

б) модель проєктного навчання;

в) особистісно зорієнтована модель навчання.

6. … – форма відтворення предметного і соціального змісту професійної діяльності, моделювання систем відносин, характерних для такого виду практики:

а) модель проєктного навчання;

б) навчальна модель “Ділова гра”;

в) інформаційна модель навчання.

7. Метою проведення навчання за моделлю … є отримання від групи в короткий час хзначної кількості варіантів відповідей:

а) “мозкового штурму”;

б) “ділова гра”;

в) “проєктне навчання”.

8. … передбачають алгоритм розв’язання найбільш типових практичних задач (надання невідкладної допомоги, позитивні спілкування з пацієнтом):

а) тренінгові моделі навчання;

б) дистанційні моделі навчання;

в) інформаційні моделі навчання.

9. … – модель активного проблемно-ситуативного аналізу, заснована на навчанні шляхом вирішення конкретних завдань-ситуацій:

а) модель проєктного навчання;

б) інформаційна модель навчання;

в) модель кейс-технологій.

Питання для педагогічних роздумів і дискусій

1. У чому полягає сутність і призначення національного компонента змісту освіти?

2. Проаналізуйте програму профільного навчального предмета навчання. Визначте принципи структурування програми.

3. Ознайомтесь з переліком навчальних предметів, поданих у Законі України “Про повну загальну середню освіту”. Які, на вашу думку, навчальні предмети зайві, а які доцільно впровадити? Аргументуйте свою відповідь.

4. Охарактеризуйте стратегічні напрями модернізації освіти, визначені у праці Є. М. Суліми “Проєктування стратегії розвитку Вищої освіти як засіб модернізації освітньої галузі України на 2021–2031 рр.” (*Суліма Є. М. Проєктування стратегії розвитку вищої освіти як засіб модернізації освітньої галузі України на 2021–2031 рр. // Вісник Запорізького Національного університету. Серія: Педагогічні науки. 2020. № 2. С. 176–187*).

5. Проаналізуйте Типові навчальні плани у контексті Концепції Нової української школи.

6. Здійсніть аналіз змісту матеріалів “Антології текстів з реформування освіти в Україні: програми, концепції, проєкти)” (*Антологія текстів з реформування освіти в Україні: програми,*

концепції, проєкти: хрестоматія / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; упоряд.: О. В. Сухомлинська, Л. Д. Березівська, Гавриленко Т. Л. та ін. ; наук. ред.: Сухомлинська О. В., Л. Д. Березівська. Вінниця: ТОВ "ТВОРИ", 2019. 526 с.). Назвіть документи, які найбільшою мірою відображають розвиток загальної середньої освіти в Україні на сучасному етапі.

7. Проаналізуйте навчальні підручники з фахових дисциплін, написані різними авторами. Який з них ви б запропонували на конкурс підручників і чому?

8. Ознайомтесь з навчальною програмою з дисципліни за фахом та надайте відповіді на запитання:

1) які складові компоненти включає структура навчальної програми?;

2) на скільки в ній реалізовано вимоги щодо принципів науковості, систематичності та послідовності?

9. Проведіть круглий стіл на тему "Модернізація вищої освіти в Україні".

Робота з нормативними документами та науковими джерелами

1. Прокоментуйте зміст і структуру державних документів:

1. Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII "Про освіту" (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text).

2. Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII "Про вищу освіту" (http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18).

3. Закон України від 16.01.2020 № 463-IX "Про повну загальну середню освіту" (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text).

4. Закон України від 04.03.2020 № 524-IX "Про фахову передвищу освіту" (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/524-20#n365).

5. Концепція Нової української школи (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р (https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf).

6. Державний стандарт повної загальної середньої освіти. (постанова КМУ № 898 від 30.09.2020) (http://ru.osvita.ua/-legislation/Ser_osv/76886).

7. Державний стандарт за вашою спеціальністю (стаття 10 Закону України “Про вищу освіту”).

8. Про затвердження типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН України від 19.02.2021 № 235) (https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-9-klasiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti).

2. Ознайомтесь з навчальним матеріалом таких навчальних посібників:

1) Педагогіка: баз. підруч. для студ. вищ. навч. закладів / авторський колектив Прокопенко І. Ф., Кремень В. Г., Суліма Є. М., Сухомлинська О. В. та інші. Харків, 2015. 572 с.

2) Педагогіка в запитаннях і відповідях: навч. посіб. для студ. пед. навч. закл. / Кондрашова Л. В., Пермяков О. А., Зеленкова Н. І., Лаврешина Г. Ю. К.: Знання, 2006. С. 163–164;

3) Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 5-те вид., доп. і перероб. К.: Кондор, 2007. С. 198–200. Узагальнення опрацьованого матеріалу унаочніть за схемою:

Назва теорії	Засновники	Основні положення	Модульне оцінювання

3. Проаналізуйте наукову статтю М. О. Сови “Концептуальна модель інтегрованого навчання і технологія її впровадження в навчальний процес вищої школи”. Визначте елементи названої моделі та шляхи її застосування в закладі вищої освіти. Розкрийте механізм інтеграції навчання (*Сова М. О. Концептуальна модель інтегрованого навчання і технологія її впровадження в навчальний процес вищої школи // Тематичний випуск: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. К.: Гнозис, 25–27 листопада 2010. Т. IV. С. 329–335*).

4. Згідно зі статтею І. О. Пєтухової “Проблеми і перспективи сучасної вітчизняної вищої освіти в контексті порівняльного

аналізу болонської та української освітніх моделей" визначте сучасні проблеми вищої школи. Які з них, на вашу думку, слід виконувати першочергово? (*Пєтухова І. О. Проблеми і перспективи сучасної вітчизняної вищої освіти в контексті порівняльного аналізу болонської та української освітніх моделей // Актуальні проблеми освітнього процесу в контексті європейського вибору України: зб. матеріалів Всеукраїнського круглого столу. Київ: КНУБА, 2018. С. 244–249*).

Тестові завдання

Оберіть правильну відповідь.

1. Під змістом освіти розуміють:

а) сукупність тих компетентностей, сформованість яких передбачає отримання освіти;

б) систему знань про навколишній світ, сучасне виробництво, культуру і мистецтво, узагальнення інтелектуальних і практичних умінь, навичок творчого характеру, систему естетичних норм, якими мають оволодіти ті, хто навчається;

в) перелік предметів, які обирає той, хто навчається, для власного розвитку;

г) викладання та зміст окремих предметів.

2. Зміст освіти відображають такі документи:

а) навчальні програми, навчальні плани, методичні рекомендації;

б) періодичні видання, методичні посібники, навчальні книги;

в) навчальні плани, навчальні програми, підручники;

г) навчальні плани, навчальні програми, накази.

3. Навчальний план – це:

а) сертифікат, що визначає склад навчальних предметів, послідовність їх вивчення за роками, кількість годин на тиждень, рік; структуру навчального року;

б) документ, що визначає кількість навчальних предметів, а також зміст матеріалу з кожного предмета;

в) державний документ, що розкриває зміст навчального матеріалу з предметів, початок і кінець навчального року, тривалість канікул;

г) державний документ, що визначає коло знань, які відбирає той, хто навчається, для свого розвитку, задоволення інтересів, потреб.

4. Навчальна програма – це:

а) державний документ, що розкриває зміст навчального предмета, перелік розділів і тем, вказує загальну кількість годин на вивчення всього курсу, орієнтований розподіл цих годин за темами, а також визначений обсяг знань, умінь і навичок тих, хто навчається, на кінець навчального року;

б) державний документ, що регламентує роботу педагога;

в) таблиця, що містить перелік навчальних предметів, розподіл їх за роками навчання та кількістю годин для вивчення на тиждень;

г) документ, який складається з пояснювальної записки та змісту навчальних предметів, що вивчаються в закладі освіти.

5. Відповідно до Закону України "Про вищу освіту" зміст освіти визначається:

а) державним стандартом;

б) освітньою характеристикою;

в) державною програмою.

6. Сукупність знань основ наук про природу, суспільство, людину, а також відповідних умінь і навичок, необхідних кожній людині незалежно від її професії:

а) зміст освіти;

б) загальна освіта;

в) професійна освіта;

г) політехнічна освіта.

7. Педагогічно адаптована система компетентностей, сформованість яких має забезпечити розвиток цілісної особистості, підготовленої до збереження та збагачення науково-технічних і культурних досягнень суспільства:

а) зміст освіти;
б) загальна освіта;
в) професійна освіта;
г) політехнічна освіта.

8. Сукупність знань про основи наукового знання, виробництва, бізнесу, загальнотехнічних і практичних умінь, необхідних для продуктивної професійної діяльності:

а) зміст освіти;
б) загальна освіта;
в) професійна освіта;
г) політехнічна освіта.

9. Сукупність компетентностей, оволодіння якими дає змогу працювати спеціалістом вищої, середньої кваліфікації або кваліфікованим робітником:

а) зміст освіти;
б) загальна освіта;
в) професійна освіта;
г) політехнічна освіта.

10. Типи закладів вищої освіти, що забезпечують професійну освіту:

а) університет, академія, інститут;
б) університет, академія, інститут, коледж;
в) університет, інститут, коледж.

11. Мета запровадження в закладі вищої освіти вибіркових навчальних дисциплін:

а) поглиблення загальноосвітньої, фундаментальної і фахової теоретичної чи практичної підготовки студентів;

б) поглиблення фахової теоретичної чи практичної підготовки студентів;

в) поглиблення загальноосвітньої та фундаментальної підготовки студентів.

Перелік питань для самоконтролю

1. У чому полягає сутність і призначення національного компонента змісту освіти?
2. Назвіть державні нормативні документи, що відображають зміст освіти.
3. Які ви знаєте наукові основи змісту освіти?
4. Визначте освітню систему в Україні.
5. Назвіть види та рівні освіти.
6. З яких компонентів складається навчальний матеріал підручника?
7. Чим відрізняється зміст і структура підручника від навчального посібника?
8. Дайте характеристику реформуванню змісту освіти відповідно до Закону України “Про освіту” та “Закону України “Про вищу освіту”.
9. Охарактеризуйте державні стандарти змісту освіти.
10. Розкрийте структуру освітнього процесу.
11. Назвіть основні компоненти процесу навчання.
12. Яке призначення структурно-логічної схеми підготовки фахівця в освітньо-професійній програмі?
13. Психолого-педагогічні основи навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Термінологічний словник

Види освіти: 1) загальна освіта – сукупність систематизованих наукових знань про закономірності розвитку природи, суспільства і людського мислення, систему вмінь і навичок, поглядів і переконань, які сприяють загальному розвитку учня, є основою для його професійної підготовки; 2) політехнічна освіта – засвоєння основ сучасного виробництва та перспективи його розвитку;

3) професійна освіта – знання, навички і компетентності, необхідні для здійснення діяльності, передбаченої даною професією, яка необхідна для забезпечення належної продуктивності праці.

Глобалізація – процес формування глобальної соціально-економічної системи на основі поглиблення інтернаціоналізації світового господарства, інтенсифікації міжнародних переміщень товарів, послуг, капіталу, робочої сили та технологій.

Гуманізація освіти – один із нових соціально-педагогічних принципів, який відображає спрямованість розвитку освіти на гуманні стосунки в суспільстві як загальнолюдську цінність. Гуманізація націлена на посилення тих положень вітчизняної і зарубіжної педагогіки, які орієнтують на повагу до особистості вихованця, формування у нього самостійності, встановлення гуманних, довірчих стосунків між ним і вихователем.

Гуманітаризація освіти – процес переорієнтації освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу, пов'язаний з посиленням впливу гуманітарних наук на всі види пізнання; переміщення акцентів з "природи та суспільства" на "людину в природі та суспільстві", звернення уваги на самоцінність особистості.

Демократизація освіти – принцип реформування освіти в Україні на демократичних засадах, який передбачає децентралізацію, регіоналізацію в управлінні освітою, автономізацію освітніх закладів у вирішенні основних питань діяльності, поширення альтернативних (приватних) освітніх закладів, перехід до державно-громадської системи управління освітою (участь батьків, громадськості, церкви), співробітництво "учитель – учень", "викладач – студент" в освітньому процесі.

Державний стандарт вищої освіти – важливий засіб ефективного регулювання не лише результатів діяльності закладу вищої освіти, а й організації освітнього процесу та застосування певних дидактичних засобів.

Державні стандарти освіти – сукупність взаємодіючих документів, які встановлюють певні норми та положення щодо реалізації освітнього процесу в Україні. Державні стандарти освіти є складовою системи освіти України. Відповідно до чинного

законодавства вони встановлюють вимоги до змісту, обсягу та рівня освітньої та фахової підготовки в Україні. Державні стандарти освіти є основою оцінки освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня громадян незалежно від форм одержання освіти.

Дидактичні матеріали – вид посібників для навчальних занять, використання яких сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів та інтенсифікації процесу навчання.

Дистанційна освіта – 1) специфічна організація освітнього процесу, основним змістом якої є самостійна контрольована та керована робота під керівництвом викладача (тьютора), а також застосування в навчанні комп'ютерної техніки, педагогічних та інформаційних технологій дистанційного навчання, телекомунікаційних мереж і засобів зв'язку (телефон, факс, телеграф, пошта).

Додаткова освіта – досягається через реалізацію додаткових освітніх програм і додаткових освітніх послуг з метою всебічного задоволення освітніх потреб громадян, суспільства, держави.

Дошкільна освіта і виховання здійснюються в сім'ї, дошкільних навчальних закладах у взаємодії з сім'єю і мають на меті забезпечення фізичного, психічного здоров'я дітей, їх всебічного розвитку, набуття життєвого досвіду, вироблення умінь, навичок, необхідних для подальшого навчання.

Дуальна освіта (від лат. dualis – подвійний) – вид освіти, при якій поєднується навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації.

Загальна середня освіта забезпечує всебічний розвиток дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів, трудову підготовку, професійне самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння визначеного суспільними, мовними, національно-культурними потребами обсягу знань про природу, людину, суспільство і виробництво, екологічне виховання, фізичне вдосконалення (середня загальноосвітня школа; навчально-виховні комплекси "дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад"; "загальноосвітній навчаль-

ний заклад – дошкільний навчальний заклад"; групи продовженого дня; профільні класи; спеціалізовані школи; гімназії; ліцеї; колегіуми; навчально-виховні комплекси; вечірні школи; класи зі стаціонарною, заочною формами навчання при загальноосвітніх школах; школи-інтернати; загальноосвітні санаторні школи-інтернати; дитячі будинки). Для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання, створюються загальноосвітні школи і професійно-технічні училища соціальної реабілітації.

Загальноосвітня програма – програма, спрямована на виконання завдань з формування загальної культури особистості, її адаптації до життя в суспільстві, створення підґрунтя для усвідомленого вибору й освоєння професійних освітніх програм. Програма з предмета відповідає кількості годин, передбачених у навчальному плані.

Заочна освіта – форма підготовки й підвищення кваліфікації спеціалістів (поряд з очною, вечірньою, екстернатом), як правило, без відриву від виробництва. Заочна форма навчання виконує три взаємопов'язані завдання: компенсує недоліки попередньої підготовки, адаптує людей відповідно до сучасних умов мінливого світу, а також розвиває творчий потенціал людини, забезпечує всебічний, гармонійний розвиток особистості, формує потреби у знаннях і в роботі над собою.

Зміст освіти – система наукових знань, умінь і компетентностей, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей школярів, формування світогляду, моралі й поведінки, підготовку до суспільного життя, праці.

Зміст освіти – 1) головний засіб цілеспрямованого навчання; 2) вимога суспільного виробництва, яка зумовлена суспільним відношенням і станом науки, техніки, рівнем розвитку шкільної діяльності та педагогічної думки.

Заклад вищої освіти – освітній, освітньо-науковий заклад, який реалізує відповідно до наданої ліцензії, освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну.

підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог, у галузі вищої освіти, а також здійснює наук, та науково-технічну діяльність.

Змістовний модуль – науково адаптована, відкрита система знань (теорій, законів, понять), норм (алгоритмів, програм, інструкцій, технологій) і цінностей (ставлення, оцінок, наслідків рефлексії тощо), що визначається: державною навчальною програмою; граф-схемами навчального курсу; науковим проєктом навчального модуля; сценарієм інваріантних технологій модульно-розвивального процесу, дістає функціональне втілення в міні-модулях.

Інноваційна освітня діяльність передбачає розвиток творчого потенціалу педагога, стосується не лише створення і поширення нововведень, а й зміни у способі діяльності, стилі мислення особистості.

Інтегративні предмети, інтегративні курси об'єднують навколо певного поняття чи теми різнорідні знання – якісно новий рівень взаємозв'язку знань. Інтегративні курси можуть будуватися на основі злиття двох-трьох предметів в один або об'єднання знань з окремих проблем в інтегровані блоки.

Інформатизація освіти – упорядкована сукупність взаємопов'язаних організаційно-правових, соціально-економічних, навчально-методичних, науково-технічних, виробничих і управлінських процесів, спрямованих на задоволення інформаційних, обчислювальних і телекомунікаційних потреб, що пов'язані з можливостями методів і засобів інформаційних та комунікаційних технологій учасників освітнього процесу, а також тих, хто цим процесом управляє та його забезпечує.

Інноваційна освітня діяльність передбачає розвиток творчого потенціалу педагога, стосується не лише створення і поширення нововведень, а й зміни у способі діяльності, стилі мислення особистості.

Концепція – система поглядів на будь-що, головна думка під час визначення мети, завдань дослідження та шляхів його проведення. Проведений задум, конструктивний принцип різних видів діяльності.

Навчальний план – це державний нормативний документ, який визначає підсумоване навчальне навантаження учнів і його розподіл за етапами навчання і класами, тобто встановлює перелік навчальних предметів, розподіл їх за роками навчання, кількість годин на тиждень, виділених для вивчення кожного предмета в окремому класі школи. Базовий навчальний план складається з двох частин: інваріантної та варіантної.

Інваріантна частина (державний компонент) плану визначає обов'язкові для вивчення в усіх загальноосвітніх навчальних закладах України освітні галузі та встановлює мінімальну кількість відведених для цього навчальних годин.

Варіативна частина (регіональний і шкільний компоненти навчального плану) відповідає передусім цілям забезпечення індивідуального розвитку школярів, відображення і врахування у змісті освіти регіональних етнокультурних і соціокультурних особливостей, національних традицій тощо.

Навчальна програма – це державний документ, у якому розкривається зміст освіти з кожного предмета в кожному класі й визначається система наукових знань, світоглядних і морально-естетичних ідей, практичних умінь і навичок, які необхідно опанувати учням, і кількість годин на їх вивчення. Вона містить вимоги до результатів навчального предмета.

Навчальний посібник – книга, в якій матеріал розширює межі підручника, містить додаткові, найновіші довідкові відомості.

Навчальний предмет – педагогічно обґрунтована система наукових знань, практичних навичок і вмінь, що втілюють основний зміст і методи певної науки. Навчальні предмети поділяються на такі цикли (групи): природничо-математичні, гуманітарні, трудової та фізичної підготовки.

Навчальний підручник – книга, в якій з методичних позицій викладаються основи наукових знань з певного предмета відповідно до програми і вимог дидактики та методики.

Неперервна освіта – три значення: 1) освіта протягом трудового життя людини; 2) освіта протягом усього життя людини – "освіта упродовж життя"; 3) освіта як безперервний

глобальний процес освоєння, збереження і накопичення (збільшення) людьми повсякденного і наукового знання протягом всієї історії людства.

Неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій. Види неформальної освіти: 1) професійні курси, тренінги – це тренінги, семінари для робітників компаній з підвищення кваліфікацій та здобуття нових навичок.; 2) громадська освіта – готує населення країни, особливо молодь, виконувати свою роль як громадян.; 3) онлайн-освіта – це інтернет-курс з великомасштабною інтерактивною участю та відкритим доступом через Інтернет; 4) професійні стажування – навчання персоналу на робочому місці під керівництвом відповідальної особи після теоретичної підготовки або одночасно з нею з метою практичного оволодіння спеціальністю, адаптації до об'єктів обслуговування та керування, набуття навичок швидкого орієнтування на робочому місці та інших прийомів роботи.

Освітня галузь (або галузі) – складник змісту освіти, що відображає певну сферу вивчення або об'єднує споріднені сфери. У навчальній програмі зазначаються галузь, до якої належить навчальний предмет або курс (або галузі, які він поєднує; орієнтовний навчальний час, відведений на кожну освітню галузь.

Освітні заклади – це заклади, які надають освітні послуги. Відповідно до структури освіти розрізняють освітні заклади: дошкільні, середні загальноосвітні, позашкільні, професійно-технічні, заклади вищої освіти, післядипломної освіти, а також заклади для самоосвіти громадян.

Освітньо-професійна програма – система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів Європейсь-

кої кредитної трансферно-накопичувальної системи, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти.

Освіта дорослих – 1) складова неперервної освіти і навчання; головне завдання – сприяти всебічному освітньо-професійному розвитку людини в період її самостійного життя.

Освіта неперервна – принцип організації освіти, що поєднує всі її ступені і види (дошкільна, шкільна, професійна і постпрофесійна – підвищення кваліфікації і перепідготовка) у цілісну систему, що забезпечує можливість відновлення і поповнення знань і навичок упродовж усього життя людини – від раннього дитинства до старості.

Освіта професійна – 1) підготовленість людини до певного виду діяльності, професії, засвідчена документом (атестатом, дипломом) про закінчення відповідного навчального закладу; 2) система професійних освітніх закладів.

Освітній коучинг – система заходів щодо встановлення взаємодії між учасниками освітнього процесу з метою досягнення взаємно визначених цілей як з удосконалення професійної діяльності, так і підвищення якості навчання, що зі свого боку, приведе до підвищан ня ефективності роботи освітнього закладу.

Освітня технологія – технологія, що відображає загальну стратегію розвитку освіти, єдиного освітнього простору. Призначена для прогнозування розвитку освіти, її конкретного проєктування і планування, передбачення результатів, а також визначення відповідних освітнім цілям стандартів.

Освітньо-кваліфікаційні рівні та наукові ступені – кваліфікований робітник; молодший спеціаліст; молодший бакалавр; бакалавр; магістр; кандидат наук; доктор філософії; доктор наук.

Педагогічний проєкт – проєктна документація в сукупності з практичною реалізацією заходів у контрольованому процесі.

Позашкільна освіта та виховання є частиною структури освіти і спрямовуються на розвиток здібностей, талантів дітей, учнівської та студентської молоді, задоволення їх інтересів, ду-

ховних запитів і потреб у професійному визначенні; здійснюються навчальними закладами, сім'єю, трудовими колективами, громадськими організаціями, товариствами, фондами та ґрунтуються на принципі добровільності вибору типів закладів, видів діяльності (позашкільні навчальні заклади: палаци, будинки, центри, станції дитячої, юнацької творчості, учнівські та студентські клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, школи мистецтв, студії, початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, бібліотеки, оздоровчі та інші заклади).

Принципи освіти в Україні – доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку; гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; органічний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, традиціями; незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім навчальних закладів, заснованих релігійними організаціями); науковий, а також світський характер освіти (крім навчальних закладів, заснованих релігійними організаціями); інтеграція з наукою і виробництвом; гнучкість і прогностичність системи освіти; єдність і наступність системи освіти; безперервність і різноманітність освіти; поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті.

Професійно-технічна освіта забезпечує здобуття громадянами професії відповідно до їх покликань, інтересів, здібностей, а також допрофесійну підготовку, перепідготовку, підвищення їх кваліфікації; здійснюється на базі повної загальної середньої освіти або базової загальної середньої освіти з наданням можливості здобувати повну загальну середню освіту.

Робочий навчальний план закладу освіти – розробляється навчальним закладом на основі Типового навчального плану і містить конкретизований варіативний складник Базового навчального плану (години, які можна використати додатково на вивчення предметів / освітніх галузей інваріантного складника, індивідуальні консультації та групові заняття з учнями).

Стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до освітніх програм вищої освіти, які є спільними для всіх освітніх програм у межах певного рівня вищої освіти та спеціальності.

Система народної освіти – сукупність освітніх закладів, які функціонують у певній державі, зв'язок між ними та ті загальні принципи, на основі яких ці заклади створюються і функціонують.

Система освіти в Україні – це сукупність навчально-виховних закладів, наукових установ, органів державного управління освітою, які забезпечують здобуття громадянами загальної та спеціальної освіти і формування всебічно розвиненої особистості.

Структура системи освіти в Україні: дошкільна освіта; загальносередня освіта; позашкільна освіта; професійно-технічна освіта; вища освіта; післядипломна освіта.

Типовий навчальний план – складається на основі Базового навчального плану і затверджується Міністерством освіти і науки України. Типовий навчальний план розподіляє навчальний час між навчальними предметами, курсами згідно із співвідношенням між освітніми галузями, яке визначено Базовим навчальним планом.

Формальна освіта (англ. *formal education)* – освіта, що є інституціональною, свідомо визначеною та спланованою завдяки тому, що впроваджується державними або визнаними приватними закладами освіти, та яка в сукупності складає офіційну систему освіти країни. Відповідно до цього формальні освітні програми одержують визнання від національних органів освіти або еквівалентних інституцій.

Список рекомендованих джерел

Основні

1. Барбашова І. А. Дидактика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. А. Барбашова. – Донецьк : ЛАНДОН-ХХІ, 2011. – С. 50–65.

2. Бондар В. І. Дидактика : підруч.для студ. вищ. пед. навч. закл. / В. І. Бондар. – К. : Либідь, 2005. – С. 63–77.

3. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. П. Волкова. – 2-ге вид., переробл., доп. – К. : Академвидав, 2007. – С. 284–293.

4. Державний стандарт повної загальної середньої освіти : постанова КМУ від 30.09.2020 № 898 [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/

5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

6. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

7. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text

8. Про фахову передвищу освіту : Закон України від 04.03.2020 № 524-IX [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/524-20#n365

9. Концепція Нової української школи, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р “Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed. pdf

10. Кузьмінський А. І. Педагогіка : підруч. для студ. і викл. вищ. навч. закл. / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – С. 70–77, 87–96.

11. Максимюк С. П. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. П. Максимюк. – К. : Кондор, 2009. – С. 90–105.

12. Малафіїк І. В. Дидактика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. В. Малафіїк. – К. : Кондор, 2009. – С. 37–80.

13. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. Є. Мойсеюк. – 5-те вид., доп. і переробл. – К. : Кондор, 2007. – С. 213–246.

14. Педагогіка : баз. підруч. для студ. вищ. навч. закладів / авторський колектив Прокопенко І. Ф., Кремень В. Г., Сулі-ма Є. М., Сухомлинська О. В. та інші. – Харків, 2015. – 572 с.

15. Педагогіка в запитаннях і відповідях : навч. посіб. для студ. пед. навч. закл. / Кондрашова Л. В., Пермяков О. А., Зе-ленкова Н. І., Лаврешина Г. Ю. – К. : Знання, 2006. – С. 163–164.

16. Пєтухова І. О. Проблеми і перспективи сучасної вітчиз-няної вищої освіти в контексті порівняльного аналізу болонської та української освітніх моделей / І. О. Пєтухова // Актуальні проблеми освітнього процесу в контексті європейського вибору України : зб. матеріалів Всеукраїнського круглого столу. – Київ : КНУБА, 2018. – С. 244–249.

17. Про національну доктрину розвитку освіти в Україні від 17 квітня 2002 року № 347/2002 [Електроннийр ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text

18. Про затвердження типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти : наказ МОН України від 19.02.2021 №235 [Електроннийр ресурс]. – Режим доступу : https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-9-klasiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti

19. Сови М. О. “Концептуальна модель інтегрованого нав-чання і технологія її впровадження в навчальний процес вищої школи” / М. О. Сови // Тематичний випуск: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору, 25–27 листопада 2010. – К. : Гнозис. Т. IV. – С. 329–335.

20. Суліма Є. М. Проєктування стратегії розвитку Вищої освіти як засіб модернізації освітньої галузі України на 2021–2031 / Є. М. Суліма // Вісник Запорізького Національного університету. Серія: Педагогічні науки. 2020. № 2. С. 176–187.

21. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. М. Фіцула. – 2-ге вид., випр., доп. – К. : Академвидав, 2007. – С. 82–98.

22. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – С. 223–247

Додаткові

23. Артюшина М. В. Умови запровадження інноваційного навчання / М. В. Артюшина, М. І. Радченко // Формування психолого-педагогічної компетентності вчителів : тренінг-курс для викладачів вищих навчальних закладів / за ред. Л. О. Савенкової, І. М. Романової. – К. : НТЕУ, 2011. – С. 129–143.

24. Богданова І. М. Педагогічна інноватика : навчальний посібник / І. М. Богданова. – Одеса : Ранок, 2000. – 148 с.

25. Жигірь В. І. Професійна педагогіка: навч. посіб. / В. І. Жигірь, О. А. Чернега ; за ред. М. В. Вачевського. – К. : ТОВ “Кондор”, 2012. – С. 214.

26. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі : навч. посіб. / за ред. М. В. Артюшиної, О. М. Котикової, Г. М. Романової. – К. : КНЕУ, 2007. – 184 с.

27. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навчальний посібник / О. М. Степанов, М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2005. – С. 370–376.

Тема 10. Організація навчальної діяльності в закладах освіти

Учитель для школи – це те саме, що сонце для Всесвіту. Він – джерело тієї сили, яка надає руху всій машині. Остання заіржавіє у мертвому заціпенінні, якщо він не зуміє вдихнути в неї життя і рух.

А. Дістерверг

Мета: сформувати у здобувачів професійну компетентність з організації дидактичного процесу в закладах освіти.

Ключові поняття та категорії теми: пізнавальна діяльність, навчальна діяльність, організація навчальної діяльності, освітній процес, нормативно-правове забезпечення організації освітнього процесу, методичне забезпечення освітнього процесу, дидактичні закономірності та принципи, методи навчання, форми організації освітнього процесу; урок, лекція, семінарське заняття, практичне заняття, лабораторне заняття, самостійна робота, курсова робота, випускова робота, методи навчання, класифікація методів навчання, засоби навчання, дидактичні засоби навчання, технічні засоби навчання, контроль знань, функції контролю, види контролю, вимоги до перевірки знань, компоненти контролю, самоконтроль, перевірка знань, оцінка, критерії оцінки, норми оцінки, оцінювання знань, рівні знань.

План лекційне заняття

1. Цілі та завдання організації навчальної діяльності.
2. Закономірності та принципи дидактичного процесу.
3. Організаційні форми навчальної діяльності.
4. Класифікація та характеристика методів навчання.
5. Сучасні засоби навчання та особливості їх використання у процесі навчання.
6. Контроль і оцінювання навчальної діяльності.

План семінарського заняття

1. Підготовка педагога до організації та проведення навчальних занять.
2. Діагностування готовності майбутнього педагога до навчальних занять (уроку).
3. Особливості організації та проведення традиційних і нетрадиційцних навчальних занять.
4. Вимоги до перевірки, контролю та оцінювання навчальних досягнень.
5. Аналіз змісту, структури навчальних занять за фахом (уроку, лекції, семінару), проведених педагогами Всеукраїнської школи онлайн.

Завдання

1. Складіть програму педагогічного спостереження діяльності викладача на навчальному занятті. Відвідайте заняття за фахом у навчальному закладі. Проаналізуйте діяльність педагога за розробленою програмою спостереження. Виявіть особливості індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача.

2. Перегляньте запис навчального заняття за фахом Всеукраїнської школи онлайн. Після перегляду запису заняття провідних викладачів надайте відповіді на запитання:

а) за якою структурою було організовано навчальне заняття;

б) які методи і засоби навчання були застосовані у процесі заняття;

в) яке загальне враження залишає заняття, його інтелектуальне та емоційне навантаження, атмосфера педагогічної взаємодії;

г) яку особистість педагога ви бачили на занятті, що приваблює в ньому;

д) як ви визначили б позицію викладача та його роль у процесі навчального заняття;

е) які ознаки творчого самопочуття педагога були проявлені на занятті;

ж) чи можна говорити про спеціальну техніку створення самопочуття? Якщо так, то в чому її сутність? На який педагогічний результат розрахована педагогічна техніка викладача;

и) до яких роздумів щодо професійної компетентності та результатів роботи педагога спонукає перегляд записів онлайн-занять.

3. Виберіть за власним бажанням тему уроку та розробіть його фрагмент. Налаштуйте себе на моделювання уроку в учнівській аудиторії. Мисленнєво "проведіть" фрагмент уроку, уявіть свої можливі дії. Запитайте себе:

а) який образ педагога ви хотіли б створити;

б) які почуття, думки, враження викликати в аудиторії;

в) що допоможе мені віднайти потрібний образ, тон, емоцію, стиль поведінки в публічному спілкуванні з аудиторією;

г) як налаштувати себе на публічну роботу, врівноважити гальмування та збудження, звичне відчуття "я – учень/студент" і незвичне "я – викладач".

4. Виконайте вправу. Проведіть фрагмент навчального заняття та оцініть власний рівень оволодіння педагогічною технікою як інструментом педагогічного впливу на аудиторії у ситуації діалогу в навчанні за такими параметрами:

а) загальне враження про себе як педагогом;

б) власний внутрішній стан та його вплив на сприймання в аудиторії навчальної теми, змісту заняття;

в) характер думок, образів, уявлень, почуттів, які викликав педагог у аудиторії;

г) виникнення в аудиторії пізнавального інтересу до викладеного навчального матеріалу, прагнення слухати викладача, довіра до нього;

д) творча ініціатива та організація педагогічної взаємодії.

5. Ознайомтеся з прийомами навчальної діяльності, які відрізняються від звичайних: "зверніть увагу", "спостерігайте", "будьте уважні – це дуже важливо". Продуктивні прийоми містять інший характер, сформулюйте на їх основі завдання з

використанням оригінальних висловлювань для викладу навчального матеріалу.

Прийоми навчальної діяльності:

– презентуємо інформацію мовою слів, формул і образів;

– переводимо з мови слів на мову образів (або навпаки);

– встановлюємо суттєву подібність оцінюємо за аналогією;

– обираємо ознаку поняття як основу для класифікації;

– намагаємось проконтролювати себе;

– прагнемо передбачити результати експерименту (в загальних рисах);

– дотримуємося дидактичних закономірностей та принципів;

– подаємо експериментальні показники графічно так, щоб залежність виявилася лінійною;

– застосовуємо широко розповсюджений прийом розв'язання задач; спробуємо поділити задачі на підзадачі, розв'язання яких відомо;

– користуємося загальним положенням: якщо модель працює, то результат має підтвердитися на практиці;

– розмірковуємо від загального до конкретного (і навпаки);

– переформулюємо задачу на предметну мову;

– підкреслюємо ключові слова (і формули) – акцентування є підвалиною для наступного запам'ятовування та наступного повторення;

– використовуємо певні позначення, що є показником культури праці;

– робимо припущення – формулювання гіпотези – дія складна і нерідко не береться до уваги.

6. Визначте характер завдань, які часто зустрічаються в педагогічній практиці, наприклад: 1) прочитайте …. ; 2) назвіть ….тощо., а потім опрацюйте таблицю 10.1. Після осмислення цієї таблиці сформулюйте завдання до теми "Дидактичні здібності педагога".

Таблиця 10.1

Дидактичні здібності педагога

Педагог-візуал	Педагог-аудіал	Педагог-кінестетик
1. Дивиться вгору, коли розповідає педагог. 2. Читає сам, якщо викладач читає. 3. Насуплює брови, мружить очі, кліпає. 4. Предикати: дивитися, бачити, спостерігати, ясний, картина. 5. Спокійний, акуратний. 6. Добре запам'ятовує наочний матеріал, з ускладненням – словесні інструкції. 7. Не відволікається на шум, бачить слова "очима мозку". 8. Навчальний матеріал засвоює успішно. 9. Звертає увагу на декорації, описи природи. 10. Слідкує за власним виглядом	1. Промовляє про себе, розмовляє з собою. 2. Легко повторює те, що почув. 3. Рухає губами, видає деякі звуки. 4. Предикає: слухає ритм, подібні звуки. 5. Говірливий, подобаються дискусії. 6. Пам'ятає, що обговорював, активно реагує на словесні інструкції. Письмові завдання виконує гірше, ніж усні. Особливості пам'яті: "послідовність" і "цілісні ланки". 7. Любить музику. Відзивається навіть на шепотіння. 8. Добрий імітатор. Легко опановує мови. 9. Звертає увагу на діалоги. 10. Уважно слухає інших	1. Говорить повільно, багато рухів. 2. Розвивається фізично раніше від інших. 3. Підборіддя донизу, голос низький. 4. Предикати: хапати, почувати, дотримуватися думки. 5. Сильна інтуїція, відчуває ускладнення під час детального аналізу. 6. Навчається в дії. Запам'ятовує рухи. 7. Багато жестикулює. 8. Добре працює з картками, маніпулює предметами. 9. Любить книги, в яких цікаво розгортається сюжетна лінія. 10. Використовує невербальні засоби спілкування

7. Визначте поняття:

- *класно-урочна система –…;*
- *урок – …;*
- *клас – …;*
- *комбінований урок – …;*
- *урок повідомлення нових знань – …;*
- *урок закріплення знань –…;*
- *урок узагальнення або повторення –…;*

– *контрольний урок –…;*
– *семінар – …;*
– *екскурсія – …;*
– *лабораторні заняття – …;*
– *організація навчальної діяльності – …;*
– *активізація навчальної діяльності – …;*
– *діалог педагогічний – …;*
– *мовлення викладача – …;*
– *творчий задум заняття – …*

8. Ознайомтесь з поданими нижче схемами та надайте комплексний або комбінований, або аспектний аналіз проведеного вчителем уроку за різними критеріями.

Інваріантні компоненти схеми педагогічного аналізу:

1) коректність постановки цілей і завдань;
2) обґрунтованість вибору типу та виду уроку, його структури;
3) оптимальний відбір змісту;
4) доцільність вибору методів і засобів навчання;
5) результативність навчальної діяльності учнів;
6) рівень управління навчальною діяльністю учнів з боку педагога;
7) форми, характер і зміст взаємодії педагога та учнів на уроці;
8) різноманітність форм і змісту самостійної роботи учнів;
9) оптимальний рівень домашнього завдання, ступінь підготовленості учнів до його виконання.

Таблиця 10.2

Схема аналізу уроку

Структура уроку	Компетентність учителя
1. Педагогічні цілі, задачі уроку	Компетентність у плануванні. Чіткість і повнота формулювань. Вимоги до учнів і згода з ними. Результат досягнення
2. Іформаційно-змістовна насиченість уроку	Уміння відбору змісту навчального матеріалу

Продовження таблиці 10.2

	Рівень знання навчального предмета. Організація роботи з навчальним матеріалом. Надання інформації для знань учнів
3. Використання різних джерел знань, дидактичних і технічних засобів навчання	Різноманітність. Оптимальність. Результативність
4. Визначення часу та терміну проведення	Правильність і відповідність нормам
5. Вибір методів і прийомів навчання на уроці, їх доцільність	Знання класифікації методів навчання. Ефективність вибору і застосування методів навчання на уроці
6. Вибір форм організації діяльності на уроці, їх поєднання	Ефективність вибору форм навчання, обгрунтоване їх поєднання. Взаємодія на уроці (парне, групове, індивідуальне). Відпрацьованість навчальних дій.

Таблиця 10.3

Схема комплексного аналізу уроку

№ з/п	Критерії та показники уроку	Характеристика уроку
1.	Дидактичні вимоги	– визначення освітніх завдань та їх реалізація в процесі уроку; – визначення виду та місця уроку в системі інших (вступ, узагальнення, поглиблення тощо); – визначення теми уроку та її реалізація, згідно з програмою та метою навчання, рівнем підготовки учнів; – вибір, методів, прийомів і засобів навчання, стимулювання та контролю, які сприяють пізнавальній та творчій активності учнів, а також поєднанню колективної роботи з індивідуальною та самостійною діяльністю учнів; – раціональне використання електронних, дидактичних і наочних засобів навчання

Продовження таблиці 10.3

2.	Виховні вимоги	– встановлення зв'язків уроків з життям і соціальною практикою; – розвиток пізнавальних інтересів, ціннісних орієнтацій, творчих здібностей учнів; – розвиток уміння самостійно набувати знання; – врахування рівня інтелектуального (розумового) розвитку учнів, їх вікових і психологічних особливостей
3.	Структура уроку	– оптимальна послідовність складових елементів уроку (слухання, ознайомлення з основними поняттями, аналіз, творчі завдання); – раціональний розподіл елементів уроку в класі за годинами; – особливості драматургії уроку (заняття має бути цілісною, завершеною, сумісною діяльністю), яке має зав'язку, хід рішення, кульмінацію, розв'язку, тобто підсумок уроку, в якому осмислюються його результати; – ступінь насиченості уроку навчальним матеріалом
4.	Організаційні вимоги	– наявність плану і конспекту уроку; – організаційна чіткість у проведенні уроку (початок, темп, завершеність)
5.	Аналіз прояву професійної компетентності педагога на уроці	– рівень загальної культури, психолого-педагогічна грамотність, уміння враховувати досягнення суміжних наук; – володіння вербальними і невербальними засобами комунікативної взаємодії; – рівень гнучкості викладанні відповідно до особливостей сприймання навчального матеріалу цим класом; – швидкість і точність реакції на поведінку учнів, здатність правильно оцінювати ситуацію і оперативно знаходити рішення; – емоційний тон, педагогічний артистизм, культура мовлення, образність мислення, встановлення асоціацій та аналогій; – використання міжпредметних зв'язків під час проведенні уроку, формування в учнів самостійності суджень і оцінок, стимулювання до самостійної пошукової діяльності; – система контролю за формуванням знань; – враження від уроку

Таблиця 10.4

Комбінована схема-аналіз уроку

№ з/п	Відомості про урок	Особливості проведення уроку
1.	Загальні відомості про урок	– дата, клас, предмет, кількість учнів за списком, кількість присутніх, номер уроку; – обладнання – підготовка посібників, доцільність їх використання на уроці, підготовка дошки; – організаційний початок уроку – привітання вчителя, організація класу, встановлення порядку та дисципліни; – тема уроку, мета (формулювання учнями мети і завдання уроку), мета відвідування уроку
2.	Тип і структура уроку	– тип уроку – доцільність його вибору з точки зору теми в цілому та дидактичної мети уроку, місце уроку в системі занять за усім розділом; – зв'язок уроку з попереднім і як він встановлювався, структура уроку – відповідність структури типу уроку, послідовність етапів уроку, забезпечення цілісності і завершеності уроку; – особливості підведення підсумків уроку
3.	Зміст уроку	– відповідність змісту уроку програмі; – зв'язок навчального матеріалу із сучасністю, місцевим оточенням школи; – встановлення міжпредметних зв'язків; – методи і форми виховання зацікавленості, почуття поваги до інших; – особливості розвитку інтелектуальних здібностей, моральних і естетичних почуттів; – використання дидактичних матеріалів і обладнання кабінету, рівень особистісного зростання та удосконалення знань і умінь на основі раніше засвоєного матеріалу
4.	Методи і прийоми навчання на уроці	– використання системи методів і прийомів, їх поєднання; – відповідність методів і прийомів змісту матеріалу, типу, мети і завданням уроку, віковим особливостям учнів; – відповідність методів навчання здійсненню завдань виховання; – дотримання основних вимог до уроку; – особливості розвитку спостережливості на логічного мислення учнів;

Продовження таблиці 10.4

		– види, місце й особливості самостійної роботи учнів; – формування у школярів уміння навчатися; – використання дидактичних і технічних засобів навчання для самостійної роботи учнів; – формування умінь самоконтролю учнів; – способи індивідуалізації та диференціації знань для учнів з урахуванням їх особистісних і вікових особливостей та рівня підготовки
5.	Домашнє завдання	– підготовленість учнів до виконання домашнього завдання; – диференціація та індивідуалізація домашнього завдання учням; – обсяг і запланований час для виконання домашнього завдання
6.	Поведінка вчителя	– зацікавленість, дисциплінованість, старанність; – методи залучення учнів до активної розумової діяльності; – мотивація учнів упродовж уроку, особливості використання уроків; – ставлення учнів до педагога
7.	Результати уроку	– висновки і пропозиції, досягнення мети, виконання плану; – рівень і якість знань учнів (осмисленість, повнота, глибина, міцність знань); – значення уроку (освітнє, розвивальне, виховне); – використані інновації, які варто рекомендувати для застосування в освітній практиці інших педагогів; – поради і побажання вчителю щодо подолання недоліків

Схеми аспектного аналізу сучасного уроку

І. Аспект: сучасні підходи до цілепокладання уроку

Аналіз уроку……

(клас, предмет, тема, вчитель)

1. Мета і завдання уроку сформульовані:

Сформульовано	**Так**	**Швидше “так”**	**Швидше “ні”**	**“Ні”**
Емоційно привабливо				
Чітко				
Стисло				
Доступно				

2. Формулювання цілей уроку здійснюється:

а) через зміст і тему;

б) через дії учнів;

в) через результат дій, яких досягнуть учні.

3. Постановка цілей зумовлена:

а) програмою;

б) прагненням вчителя;

в) інтересами учнів;

г) випадковими обставинами.

4. Питання щодо досягнення цілей уроку:

а) якщо цілі уроку досягнуті, то в чому це виявилось;

б) якщо цілі уроку не досягнуті, то що завадило їхньому виконанню.

ІІ. Аспект: сучасні підходи до змісту уроку

Аналіз уроку……

(клас, предмет, тема, вчитель):

1. Основні способи роботи зі змістом:

а) розповідь вчителя;

б) обговорення з учнями в ході дискусії;

в) самостійна робота учнів з навчальним матеріалом.

2. Провідна ідея уроку.

3. Ключові поняття.

4. Навчальний матеріал уроку:

а) був новим для учнів;

б) розширив уявлення учнів про матеріал, який вивчається;

в) відповідає запитам учнів;

г) був корисним для вирішення актуальних проблем;

д) був корисним учням у майбутньому;

е) надав інформацію для самопізнання.

5. На розвиток якого стилю мислення (здібностей) учнів був спрямований матеріал уроку?

Абстрактно-послідовний (інтелектуальні)	Абстрактно-випадковий (емоційні)	Конкретно-випадковий (інтуїтивний)	Конкретно-послідовний (діяльнісний)

6. Запитання щодо особливостей та адаптації змісту матеріалу:

а) як у ході уроку біло здійснено адаптацію матеріалу до особливостей конкретного класу;

б) які джерела використовував учитель для відбору матеріалу;

в) які аспекти змісту матеріалу були застосовані на уроці:

– нормативний;
– дискусійний;
– смисловий.

III. Аспект: організаційно-практичний компонент змісту уроку

Аналіз уроку……

(клас, предмет, тема, вчитель)

1. Засоби, використані на уроці

Наочні	ТЗН (аудіо-, відео-, ЕЗН)	Роздатковий матеріал	Практичні	Словесні	Інші

2. Послідовність форм діяльності учнів

Форми									
Індивідуальні									
Парні									
Групові									
Фронтальні									
Час	0–5	10	15	20	25	30	35	40	45

3. Навчальні дії, які пропонувались учням. Актуалізовані психічні процеси

Процеси	Увага	Пам’ять	Мислення	Уява	Почуття	Воля	Мовлення
Дії							

4. Запитання для загального огляду уроку:

а) чи були під час уроку ситуації вибору учнів;

б) які питання виникали у школярів;

в) якими способами і засобами вчитель здійснював підтримку учнів на уроці;

г) як був організований зворотний зв'язок;

д) як учитель ставився до неправильних відповідей учнів;

е) як була організована рефлексія учнів щодо проблеми, яка обговорювалась на уроці.

IV. Аспект: сучасні підходи до організації контрольно-оціночної діяльності учнів на уроці

Аналіз уроку……

(клас, предмет, тема, вчитель)

1. Оціночні дії педагога

Варіант дій	**Кількість**	**Приклади, ілюстрації**
Згода		
Схвалення		
Зауваження		
Заперечення		
Докір		
Погроза		
Невизначена оцінка		
Опосередкована оцінка		
Невербальні оцінки (міміка, жести)		

2. Способи перевірки знань учнів педагогом …
3. Варіанти взаємоперевірки і взаємооцінки учнями …
4. Результативні дії учнів на уроці …

Варіанти	**Кількість**
1. Відповіді на питання педагога (фронтально)	
2. Відповіді на питання педагога (індивідуально)	
3. Записи в зошиті	
4. Ідеї, припущення, гіпотези	
5. Схеми, малюнки	
6. Алгоритми	

5. Варіанти самооцінки і самоконтролю учнями …

6. Адекватність оціночних суджень реальним досягненням …

7. Адекватність оцінок нормативам …

9. Закінчіть формулювання визначень:

Вибір форм організації навчання зумовлюється …

Дебати – форма навчальної дискусії, формалізоване обговорення, побудоване на основі …

Ділові ігри – форма відтворення предметного і соціального змісту професійної діяльності, моделювання системи стосунків, характерних для …

Дослідницький метод – спосіб організації проблемно-пошукової діяльності тих, хто навчається за допомогою постановки педагогом пізнавальних і практичних задач, виконання яких передбачає …

Коучинг – процес консультування, спрямований на досягнення цілей у різних галузях життєдіяльності тих, хто навчається, зокремалі у процесі оволодіння …

Методи активного навчання – сукупність способів педагогічної роботи, завдяки яких і спеціальними засобами створюється …

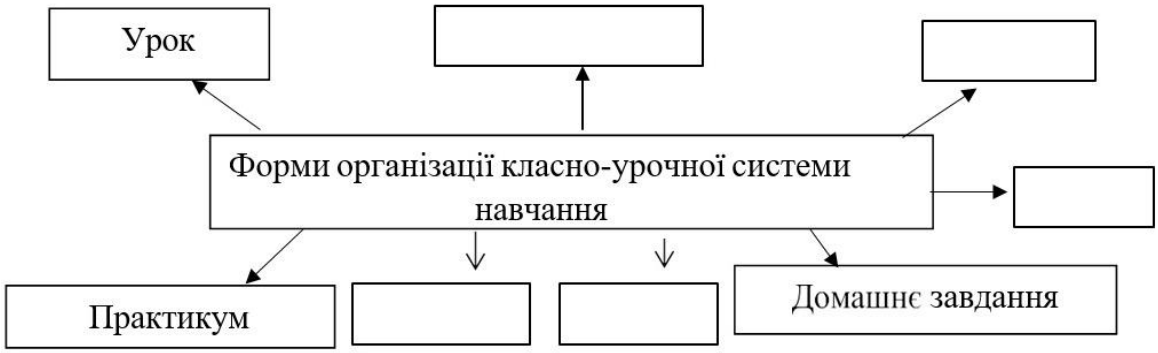
10. Складіть схему “Способи організації навчальної діяльності”.

11. Визначте, до якої групи належать позаурочні форми організації навчання.

1	2	3	4
Факультативи	Інструктаж	Практикум	Домашня робота
Ілюстрація	Факультатив	Домашня робота	Факультатив
Логіка	Практикум	Гуртки	Дискусія
Екскурсія	Диспут	Семінар	Аналіз
Дальтон-план	Синтез	Факультатив	Мандрівка

12. Розкрийте спроби модернізації класно-урочної системи навчання.

13. Допишіть схему.

14. Додайте до перелічених методів навчання, поданих у таблиці 10.5, приклади методів, диференціюючи їх за групами: традиційні, активні, інтерактивні.

Таблиця 10.5

Групи методів навчання

Традиційні методи	***Активні методи***	***Інтерактивні методи***
Лекція	Диспут	Ділова гра
Розповідь	Дискусія	Рольова гра
Бесіда	Сократівський діалог	Дидактична гра
Роздуми	Полілог	Метод проєкту
Зустріч	Мандри	Мозковий штурм
Обговорення	Змагання	Метод синектики
Аналіз	Вікторина	Брейн-ринг
Відеометод		Телеміст

15. Виберіть методи контролю знань, використання яких є доцільним під час проведення підсумкового модульного контролю (табл. 10.6).

Таблиця 10.6

Методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності учнів/студентів

Методи усного контролю і самоконтролю	**Методи письмового контролю і самоконтролю**	**Методи практичного контролю і самоконтролю**
Індивідуальне опитування	Письмові роботи	Практичні завдання Тестовий контроль
Фронтальне опитування	Письмові контрольні роботи	Контрольно-лабораторний контроль
Усні заліки	Письмові заліки	Тестовий контроль
Усні екзамени	Письмові екзамени	Комп’ютерний контроль

16. Охарактеризуйте методи самостійної роботи, визначені у нижченаведеному рис. 10.1.

Рис. 10.1. Схема методів самостійної роботи студентів

17. Заповніть таблицю "Творче робоче самопочуття педагога".

Таблиця 10.7

Умови творчого самопочуття педагога	**Ефективність дій педагога**	**Способи досягнення рівня творчого самопочуття**
Спрямованість педагога на мету заняття, намагання зробити її метою навчальної діяльності тих, хто навчається		
Орієнтація на досягнення надзавдання заняття		

Продовження таблиці 10.7

Контактна взаємодія з учнівською аудиторією, гнучкість у виборі стратегії спілкування залежно від педагогічних завдань навчального заняття		
Сприймання педагогом своєї діяльності як допомоги тим, хто навчається, в їхньому особистісному зростанні, розумінні психологічного аспекту своєї роботи		
Формування власного позитивного настрою, установки на доброзичливе ставлення до людей, готовності до розвитку свого особистісного потенціалу		

18. За допомогою таблиці 10.8 визначте найбільш продуктивні прийоми активізації навчальної діяльності учнів/студентів.

Таблиця 10.8

Діяльність педагога щодо активізації навчальної діяльності учнів/ студентів

Непродуктивні прийоми активізації навчальної діяльності	**Продуктивні прийоми активізації навчальної діяльності**
– наявність проблемного завдання, яке ставить і вирішує педагог; – поставлені запитання, на які викладач відповідає сам; – різноманіття прийомів навчальної діяльності тих, хто навчається, неусвідомлені педагогом; – перевага тільки загальним рекомендаціям щодо роботи (“працювати”, “бути уважним”); – відсутність прийомів безпосередньої активізації навчальної діяльності або невдале їх використання;	– наявність проблемної ситуації, яку вирішує той, хто навчається, за допомогою педагога; – постановка запитань, які активізують навчальну діяльність і ведуть до діалогу, дискусії; – усвідомлення прийомів пізнавальної діяльності; – аналіз конкретних ситуацій, ігри, змагання; – підкреслення важливості інформації для життя, професії, розвитку;

Продовження таблиці 10.8

– виникнення тривалих і частих пауз в очікуванні тиші; – рівень активності педагога – високий; – одноманітність прийомів активізації; – репродуктивний характер діяльності; – активна діяльність одного учня/студента біля дошки або самого педагога	– організація групової та парної роботи; – використання прийому “міркування вголос”; – виступи з доповідями та повідомленнями; – пауза, як можливість подумати; – рівень активності студентів – високий; – різноманітність методів активізації навчальної діяльності; – використання навчальних та експертних програм, робота з ТЗН; – стимулювання постановки запитань тих, хто навчається; – активна діяльність тих, хто навчається

19. Встановіть співвідношення між термінами та їх визначеннями:

1.	Діалогічне навчання	А	Цілеспрямоване, організоване поєднання умов, за яких створюється можливість досягнення значних результатів діяльності як окремої особистості, так і колективу в цілому, реальний шанс на успіх усіх без винятку
2.	Співпраця на занятті	Б	Спільна діяльність педагога і тих, хто навчається; характеризується їх активним залученням до навчання, співпраці, також спонукає до виникнення радісного почуття успіху та розвитку
3.	Самоаналіз	В	Реалізація особистістю своїх потенційних можливостей успіху в навчанні у процесі постійного вибору й прийняття відповідальності за цей вибір
4.	Самонавчання	Г	Аналіз своєї діяльності, свого внутрішнього світу; полягає у зіставленні запланованого, зробленого та того, що буде зроблено
5.	Самоактуалізація	Д	Усвідомлена діяльність особистості, спрямована на організацію й удосконалення власної навчальної діяльності; передбачає здатність особистості ставити перед собою навчальну мету, досягати її, оцінювати результативність навчання; показник високої мотивації навчання, активності, здатності до саморегуляції
6.	Педагогічна ситуація	Є	Пізнання сутності предмета чи явища в процесі обміну думками різних суб’єктів та їх розуміння

20. Вкажіть, які з названих характеристик становлять особливості навчання-діалогу. Назвіть у них ключові слова.

Навчання як діалог:

1) здійснюється на основі контактної педагогічної взаємодії;

2) ставить особистість в позицію суб'єкта навчальної діяльності;

3) стимулює пізнавальну активність, ініціативу, творчість особистості;

4) орієнтує на інформаційне насичення тих, хто навчається;

5) здійснюється лише під безпосереднім керівництвом педагога;

6) створюється як рефлексивне управління педагогом діяльністю тих, хто навчається;

7) має кінцевою метою збагачення знань і формування вмінь тих, хто навчається;

8) орієнтує на досягнення успіху, подолання труднощів;

9) здійснюється як спільна творча діяльність педагога та тих, хто навчається;

10) вимагає зосередженості уваги педагога на предметі навчальної діяльності.

21. Організація уроку як діалогу педагога з учнями вимагає знання певної технології. Нижче наведено шість технологічних елементів побудови навчання на занятті. Розкрийте їх змістовне навантаження в моделі "урок-діалог" і "урок-монолог".

Висновки подайте у формі порівняльної таблиці.

Таблиця 10.9

№ з/п	Елементи технології побудови уроку	Модель "урок-діалог"	Модель "урок-монолог"
1.	Мета уроку		
2.	Роль педагога на уроці		
3.	Механізм педагогічного управління навчанням учнів		
4.	Характер навчальної діяльності та позиція учня на уроці		
5.	Оцінка навчання школярів		
6.	Результат навчання на уроці		

22. Характеризуючи діяльність педагога, оперують такими поняттями:

а) педагогічна задача;

б) надзавдання заняття;

в) дидактична система.

З нижченаведених визначень виберіть ті, які найточніше передають зміст зазначених термінів.

1. Творче педагогічне завдання, яке ставить педагог, плануючи розвиток студентів активними методами організації заняття.

2. Цілеспрямоване, організоване поєднання умов, за яких створюється можливість досягнення позитивних результатів діяльності як окремої особистості, так і колективу в цілому, реальний шанс на успіх усіх учнів.

3. Сукупність різних компонентів заняття, що забезпечує його цілеспрямовану діяльність.

23. Виділяють три основні рівні навчальної діяльності:

а) репродуктивний;

б) пошуковий;

в) творчий.

Які з названих нижче характеристик навчальної діяльності відповідають таким рівням:

1) самостійний пошук, створення нового продукту (невідомого для нього знання або методу, але відомого, як правило, у науці);

2) пряме відтворення навчального матеріалу з підручника або розповіді викладача з урахуванням особливостей пам’яті тих, хто навчається;

3) активізація навчальної діяльності тих, хто навчається, що вимагає зміни матеріалу, виділення його головного значення, вміння застосувати знання в різних ситуаціях, наведення власних прикладів.

а) а – 2;	б – 3;	в – 1
б) а – 2;	б – 1;	в – 3;
в) а – 1;	б – 2;	в – 3;
г) а – 1;	б – 3;	в – 2;
д) а – 3;	б – 2;	в – 1.

24. Виберіть із нижченаведених вимог до організації навчання ті, що забезпечують виникнення і розвиток інтересу до навчання.

1. Забезпечення активних дій особистості, залучення її до процесу самостійного пошуку та "відкриття" нових знань (інсайту), вирішення питань проблемного характеру.

2. Різні види застосування як навчальної інформації, так і нетрадиційних форм і методів навчальної діяльності на занятті.

3. Уникнення навчальних завдань підвищеної складності.

4. Застосування методів репродуктивного відтворення знань.

5. Стимулювання соціальної мотивації навчання.

6. Сприяння розумінню необхідності та доцільності вивчення навчального матеріалу.

7. Організація проведення дослідів на заняттях.

8. Забезпечення взаємозв'язку нового матеріалу з набутими раніше знаннями, а також з інтересами студента.

9. Дотримання дидактичної структури заняття.

10. Забезпечення реалізації принципу доступності навчання.

11. Періодична перевірка та оцінювання роботи тих, хто навчається.

12. Уникнення труднощів під час вивчення нового матеріалу.

Виберіть правильну відповідь:

а) 1, 2, 7, 9, 10, 12;

б) 3, 4, 5, 8, 11, 12;

в) 2, 3, 7, 9, 11;

г) 1, 3, 4, 5, 7, 12;

д) 2, 6, 8, 10,11.

25. Встановіть відповідність між поняттями та їх визначеннями:

1.	Авторитарне навчання	А	Форма організації навчання на занятті, побудованому на основі прямого впливу педагога на учнів як на об'єктів навчальної діяльності без урахування їхніх пізнавальних і соціальних потреб
2.	Гуманістичне навчання	Б	Вид навчання, спрямованого на формування у школярів позитивного ставлення до навчальної діяльності, її готовності до самостійного пізнання, а також активність у навчальній діяльності, умотивованої свідомим вибором оптимальних шляхів для досягнення мети пізнання

3.	Розвивальне навчання	В	Вільне, самостійно ініційоване, особистісно зорієнтоване навчання, що оцінюється як педагогом, так і самим учнем, спрямоване на засвоєння осмислення власного досвіду інтелектуальної діяльності
4.	Урок-діалог	Г	Примусове, безособове навчання, що оцінюється ззовні та спрямоване на засвоєння знань
5.	Урок-монолог	Д	Форма організації навчального заняття, яка забезпечує активну позицію суб'єктів освітнього процесу, спільної взаємодії з педагогом у досягненні визначеної мети

26. Встановіть відповідність між термінами та їх визначеннями:

1.	Мета педагогічної діяльності	А	Образ майбутнього заняття, що проєктується в уяві педагога
2.	Творчий задум	Б	Модель кінцевого результату діяльності на занятті, що планується як ефект просування, зростання, змінення особистості
3.	Надзавдання заняття	В	Педагогічна дія, яка надає можливість самовиражатися кожному партнеру при спілкуванні
4.	Результат педагогічної діяльності	Г	Реальні зміни особистості в інтелектуальній, емоційно-вольовій та поведінковій сферах особистості у процесі педагогічної взаємодії
5.	Педагогічний діалог	Д	Творче педагогічне завдання, яке ставить педагог, плануючи розвиток особистості активними методами організації заняття

Виберіть правильний варіант відповіді:

а)	б)	в)	г)
1 – г	1 – б	1 – д	1 – б
2 – а	2 – а	2 – в	2 – в
3 – б	3 –д	3 – б	3 – д
4– д	4 – г	4 – г	4 – г
5 – в	5 – в	5 – а	5 – а

27. Виявіть рівень сформованості уявлень про заняття як творчу діяльність педагога шляхом залучення тих, хто навчається, до аналізу дискусійних питань.

Якою є ваша думка з приводу цих висловлювань:

а) заняття – це імпровізація педагога, попередня його розробка може позбавити природності в діяльності педагога;

б) заняття має відповідати певним стандартам, адже педагог не може постійно їх оновлювати.

За яких умов розробка задуму заняття може бути творчою діяльністю педагога?

Чи повинен задум заняття відтворювати особливості творчої особистості педагога?

28. Підготуйте конспект інтегрованого (нетрадиційного) заняття з фахової навчальної дисципліни.

29. Оберіть із наведених положень методи контролю:

1) усний контроль;
2) письмовий контроль;
3) активізація;
4) систематизація;
5) графічний контроль;
6) лабораторно-практичний контроль;
7) мотивація;
8) індивідуальне опитування;
9) контрольні письмові роботи;
10) актуалізація знань;
11) фронтальне опитування;
12) письмовий залік;
13) виконання контрольних робіт;
14) емоційний вплив;
15) усний залік;
16) письмовий екзамен;
17) тести;
18) усний екзамен;
19) семінарське заняття;
20) проблемне навчання;
21) програмовий контроль;

22) усний самоконтроль;

23) засвоєння знань;

24) керівництво навчанням.

Педагогічні ситуації

Ситуація 1

Ви – вчитель. Почався урок. Ви активізували увагу школярів. Раптом відкриваються двері і входить учень, який запізнився. Знову починається урок. Входить другий учень, який запізнився.

Як ви будете реагувати на це?

Ситуація 2

До свого першого уроку студентка-практиканта IV курсу готувалася довго. І ось урок розпочався. Учителька швидко перевірила домашнє завдання, розповіла новий матеріал, а до кінця уроку залишилося 20 хвилин. Закріплення зайняло ще 10 хвилин, потім вона не знала, чим заповнити час і відпустила учнів раніше з уроку.

Проаналізуйте причини методичних помилок учительки. Висловіть поради щодо подальшого вдосконалення методики проведення уроків.

Ситуація 3

На засіданні педагогічної ради один із вчителів запропонував увести жорсткий регламент кожного уроку за раніше складеним методистами планом. Учителям пропонувався зразок такого плану, якого вони повинні обов'язково дотримуватися.

Чи слід рекомендувати вчителям жорсткий план проведення уроку? Поясніть своє ставлення до такого "нововведення".

Ситуація 4

Учитель Юрій Миколайович, сповнений натхнення, починає пояснювати новий матеріал уроку, коли в двері постукали:

– Завуч збирає дані про відсутніх. Кого немає в класі? З'ясували, кого немає на місці.

Учитель знову починає пояснювати нову тему, але його вдруге перебиває постуком у двері:

– Скільки дітей у вас сьогодні обідають?

Після багаторазового “початку” знову стукають у двері, діти вже починають сміятися. Цього разу це була медична сестра з оголошенням про відвідини лікаря-стоматолога.

А за 15 хвилин до закінчення уроку зайшла завуч повідомити про зміни у розкладі у зв’язку з хворобою вчителя…

Проаналізуйте ситуацію з погляду результативності. Ваші дії у таких випадках?

Ситуація 5

На уроці вчитель перевіряв домашнє завдання з допомогою фронтального опитування, яке проходило у досить швидкому темпі. Павло К. не зміг швидко зорієнтуватися в питаннях і сказав учителеві, що йому треба подумати. На що той відповів: “Нічого думати, треба відповідати”.

До якої групи методів належить фронтальне опитування? Як Ви оцінюєте дії вчителя у цьому випадку?

Охарактеризуйте негативні та позитивні сторони методу.

Надайте пропозиції щодо покращення організації перевірки домашнього завдання учнів.

Ситуація 6

Першокласниця ділиться з мамою своїми проблемами: “Мені в дитсадку було краще, ніж тепер. Я намагаюсь гарно вчитися, а Марія Василівна весь час ставить мені низькі оцінки. Моя подруга одержує високі оцінки, а наді мною насміхається. Хіба це справжня подруга? Мамо, мені не подобається в школі…”.

Чим можна пояснити втрату інтересу до навчання в дівчинки? Якої помилки припустився педагог, оцінюючи знання? Чи є можливою заміна бальної оцінки в початкових класах оціночними судженнями? Що може дати така заміна педагогічній практиці?

Ситуація 7

Урок у 4 класі. Микола С. відповідає біля дошки. Тільки він зупиняється, помиляється – виникає “ліс рук”. Спочатку вчителька зупиняла учнів, але потім дозволила виправляти й доповнювати товариша. Микола все більше і більше заплутувався, тягнув слова і згодом зовсім замовк. “Знову не довчив” – сказала вчителька і поставила “5” у журнал.

Урок у 9 класі. Відповідає Іра К. У класі тиша. Але не всі слухають. Кілька учнів готують наступне питання, інші дивляться у вікно. Дві дівчинки розмовляють “очима” про речі, що не мають відношення до уроку. Іра робить помилки, але ніхто її не виправляє. І після відповіді ніхто не визвався виправити помилки.

Порівняйте фрагменти опитування в 4 і 9 класах. Чому не була вдалою перша відповідь і пройшла непоміченою для більшості друга?

Наведіть приклади використання ефективних методів опитування з практики досвідчених учителів.

Ситуація 8

На уроці вчителька оголошувала оцінки за контрольну роботу. В цілому робота була написана непогано, але здібний Сергійко, добре встигаючий з предмета, написав її на незадовільно. З часом, під час пояснення нового матеріалу вчителька почула плач. Сергійко не зміг стримати сліз розчарування оцінкою. Хтось із учнів промовив: “У мами Сергійка сьогодні день народження”. Клас співчутливо приник.

Варіанти дій учителя:

1) дорікнути учневі: “От, бачиш, який подарунок ти принесеш матері через лінощі”;

2) наказати дитині вийти з класу і заспокоїтися;

3) промовити: “Сергійко, не хвилюйся. Якось вирішимо цю проблему. Підійди до мене після уроку, будь ласка”;

4) після закінчення заняття з’ясувати причину “провалу” та домовитися з учнем про шляхи її виправлення. А до журналу пізніше занести виправлену оцінку, наголосивши учням на винятковості ситуації.

Завдання для педагогічних роздумів та дискусій

1. Який вчитель потрібен сучасній школі – професійно компетентний педагог чи фахівець, який має базову освіту й досконало володіє одним із засобів реалізації отриманих знань і умінь?

2. Як ви вважаєте, сучасна організація занять (урочна, лекційна, семінарська) стримує чи активізує мотивацію до навчання тих, хто навчається?

3. Більшість викладачів намагаються будувати навчальний процес за схемою: “пояснення – сприйняття – відтворення – закріплення”. Чи є ця схема продуктивною? Чи можна визнати її як стереотип?

4. Як ви вважаєте, чому в діяльності більшості педагогів проявляється гіпертрофована функція контролю знань і чи сприяє її застосування продуктивності навчального процесу?

5. Аргументований власний прогноз розвитку й удосконалення організаційних форм навчання з урахуванням засад педагогіки співробітництва.

6. Що, на вашу думку, дозволяє структурно правильно спланувати заняття? Чому?

7. Порівняйте денну, дистанційну та індивідуальну форми навчання. Знайдіть позитивні та негативні сторони кожної з них.

8. Що, на Вашу думку, є спільним і відмінним у поняттях “оптимізація навчання”, “інтенсифікація навчання”, “індивідуалізація навчання”.

9. Чи вважаєте ви, що ставлення до оцінок у дітей, які не встигають, і відмінників є однаковим? Обґрунтуйте відповідь.

10. Однією із важливих вимог до оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності є об’єктивність контролю. Як поєднати цю вимогу з необхідністю врахування індивідуальних особливостей учнів?

11. Проаналізуйте свою домашню навчальну роботу з точки зору правил і вимог до її організації.

Робота з науковими джерелами

1. Зверніться до книги Я. Коменського “Велика дидактика” і знайдіть рекомендації щодо організації освітнього процесу на уроці. Проаналізуйте, які з них заслуговують на увагу в сучасній школі.

2. Ознайомтесь зі змістом книги Г. Сердюк “Педагогічний пошук класного керівника” і випишіть 4–5 яскравих прикладів майстерної організації навчально-виховного процесу на уроці (*Сердюк Г. Педагогічний пошук класного керівник. Вінниця: Богдан, 2008. 120 с.*).

3. Проаналізуйте статтю В. Сухомлинського “Як перевірку домашніх завдань зробити ефективною розумовою працею”.

4. Поясніть, як ви розумієте слова В. Сухомлинського: “Учитель готується до гарного уроку все життя”.

5. Ознайомтесь з методикою перевірки й оцінювання знань, умінь, навичок, розробленою Ш. О. Амонашвілі в книзі “Школа життя” (*пер. з рос. Хмельницький: Подільський культурно-просвітницький центр ім. М. К. Реріха, 2002. 170 с.*)

6. Випишіть з книги В. Сухомлинського “Серце віддаю дітям” думки щодо перевірки оцінювання знань.

7. Підготуйте огляд матеріалів періодичних видань з цієї теми.

Тестові завдання

1. Форми організації навчання – це:

а) побудова вчителем навчальних занять, організація навчальної діяльності учителя й учнів;

б) побудова способів спілкування вчителя з учнем за встановленим принципом;

в) зовнішня сторона організації навчального процесу, що пов’язана з кількістю учнів, часом і місцем навчання, а також послідовністю і режимом його здійснення;

г) взаємодія вчителя й учнів, що регулюється певною, наперед встановленою, послідовністю й режимом.

2. У*рок – це:*

а) форма навчання, яка визначається навчальним планом;

б) форма досягнення мети, певним чином упорядкована діяльність;

в) систематично застосовувана для вирішення завдань навчання, виховання і розвитку учнів форма організації діяльності постійного складу вчителів і учнів у певний відрізок часу;

г) динамічна і варіаційна форма організації процесу цілеспрямованої взаємодії певного складу вчителів і учнів, що містить зміст, форми, методи, засоби навчання і систематично застосовується для вирішення завдань навчання, розвитку та виховання у процесі навчання.

3. *Мета і завдання уроку залежать від:*

а) програми, підручника, можливостей учнів;

б) методів навчання, програми, підручника, можливостей учнів;

в) урахування і реалізації функцій навчання;

г) методів навчання, змісту уроку, умов навчання, програми.

4. *Навчальна екскурсія передбачає такі етапи:*

а) – теоретична і практична підготовка;

– інструктаж;

– проведення екскурсій;

– опрацювання матеріалів екскурсії;

б) – теоретична і практична підготовка;

– інструктаж;

– проведення екскурсій;

– підбиття підсумків і визначення домашнього завдання;

в) – теоретична і практична підготовка;

– проведення екскурсій;

– підбиття підсумків і визначення домашнього завдання.

5. *Основні ознаки нестандартного уроку в початковій школі:*

а) використання комп’ютерів, цікавих додаткових відомостей з предмета;

б) проведення уроку у формі подорожі, змагання, використання яскравої наочності;

в) перевірка й оцінка знань, умінь і навичок, використання великої кількості тренувальних вправ;

г) незвичайна форма проведення, використання цікавих методів роботи, організації нової різноманітної діяльності, активна пошукова робота учнів.

6. *Який тип уроку серед названих нижче є зайвим:*

а) урок засвоєння нових знань;

б) урок формування навичок і вмінь;

в) урок застосування знань, навичок і вмінь;

г) урок застосування знань, навичок, умінь у нестандартних ситуаціях;

д) урок узагальнення та систематизації знань;

е) урок контролю та корекції знань, навичок і вмінь;

ж) комбінований урок.

7. *У чому полягає основний недолік уроку як організаційної форми навчання:*

а) урок втомлює учнів;

б) урок породжує формалізм у знаннях учнів;

в) усі учні на уроці, в основному, мають підкорятися загальній методиці навчально-пізнавальної діяльності;

г) урок спонукає вчителя до штампів і догматизму в навчанні;

д) правильної відповіді немає.

8. *До якої групи увійшли основні організаційні форми навчання в сучасній вітчизняній школі:*

а) урок, практикум, семінар, екскурсія, факультатив, консультація, домашня навчальна робота, предметний гурток;

б) усний виклад знань, обговорення матеріалу, що вивчається, робота з книгою;

в) лабораторно-бригадна організація навчального процесу, репетиторська система, белл-ланкстерська система;

г) предметна система навчання, операційна система навчання, моторно-тренувальна система навчання;

д) правильної відповіді немає.

9. *Основна форма навчання у школі – це:*

а) семінар;

б) урок;

в) екскурсія.

10. “*Урок” з грецької мови перекладається як:*

а) час для навчання;

б) відпочинок від праці;

в) розвага.

11. Теоретичні основи класно-урочної системи розробив:

а) К. Ушинський;

б) Я. Коменський;

в) І. Песталоцці.

12. На якому етапі уроку ви повідомите дітям той матеріал, який вважаєте найбільш складним і важливим:

а) на початку уроку;

б) у середині уроку;

в) у кінці уроку.

13. *Тип уроку визначається за такими ознаками*:

а) за кількістю учнів;

б) за основними етапами навчального процесу;

в) за освітньою метою.

14. Яка із систем навчання є найдавнішою:

а) індивідуально-групова;

б) бригадне навчання;

в) мангеймська система.

15. Яке з названих понять не є формою організації навчання:

а) бесіда;

б) консультація;

в) факультатив.

16. Домашня робота – це:

а) форма організації;

б) засіб навчання;

в) метод навчання.

17. Якого поняття стосується таке визначення: "Колективна, цілеспрямована навчальна діяльність, за умов якої кожний учасник і колектив у цілому поєднані для вирішення головного завдання і орієнтують свою поведінку на виграш":

а) дидактична гра;

б) мозкова атака:

в) спільне навчання;

г) дискусія;

д) всі відповіді правильні.

19. Інтелектуальне змагання, завдяки якому розвивається уміння активно відстоювати власні погляди і судження:

а) метод проєктів;

б) дебати;

в) модульне навчання;

г) інтерактивний метод навчання;

е) кейс-метод.

20. Сутність проблемного навчання складає:

а) вивчення пізнавальних можливостей тих, хто навчається;

б) створення проблемних ситуацій, вирішення яких здійснюється під управлінням навчальною діяльністю тих, хто навчається;

в) постановка навчальної проблеми та засвоєння у концентрованому вигляді набутих знань – основ наук;

г) організація самостійної пошукової діяльності тих, хто навчається.

21. Особливість проблемного методу навчання полягає у тому, що:

а) педагог повідомляє нову інформацію;

б) педагог вказує шлях практичного використання навчального матеріалу;

в) учні самостійно знаходять шляхи здобуття недостатніх знань;

г) педагог використовує прийоми навчальної діяльності, спрямовані на розвиток творчого мислення.

22. Призначення гри у навчальному процесі полягає в:

а) інтенсифікації навчального процесу;

б) активізації пізнавальної діяльності тих, хто навчається;

в) розвитку самостійності тих, хто навчається;

г) розвитку навчально-пізнавальної мотивації тих, хто навчається.

23. Структура гри як діяльності включає:

а) цілепокладання;

б) планування;

в) реалізацію мети ігрової діяльності:

г) організацію діяльності;

д) зміст гри;

е) мотивацію діяльності;

ж) можливість вибору;

і) змагання;

к) задоволення потреб у самовираження та самореалізації;

л) аналіз результатів учасниками гри;

м) сюжет (зміст).

24. Який чинник є визначальним при організації навчальної діяльності учнів на занятті, проведеному у формі діалогу:

а) трансляція знань;

б) спонукання до навчання засобами дисциплінарного впливу;

в) формування мотивів навчальної діяльності;

г) взаєморозуміння між педагогом і тими, хто навчається.

25. Як повинна забезпечуватися можливість самостійного вивчення навчального матеріалу:

а) збалансованістю свободи між тими, хто навчається, та організаційною діяльністю педагога;

б) надається можливість самостійного вибору змісту і методів навчання;

в) педагог залишається керівником діяльності;

г) власний варіант.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність навчання, його методологічні засади і рушійні сили. Придумайте ситуацію, в якій діяла б рушійна сила (за однією з тем своєї дисципліни).

2. Назвіть особливості реалізації на уроці дидактичних і виховних вимог. Наведіть приклади.

3. Складіть план уроку комбінованого типу за однією з тем своєї дисципліни.

4. Визначте основні компоненти процесу оволодіння знаннями, уміннями і навичками. Створіть ситуацію для дії рушійної сили за певною темою своєї дисципліни.

5. Що ви розумієте під принципами навчання? Охарактеризуйте сутність і правила реалізації вимог принципів міцності знань і науковості.

6. Розкрийте сутність уроку як основної форми організації навчання. Назвіть вимоги до уроку в школі.

7. Назвіть історичні аспекти становлення класно-урочної форми організації навчання. Сформулюйте вимоги до сучасного уроку.

8. Охарактеризуйте основні положення класно-урочної системи навчання.

9. Розгляньте переваги і недоліки класно-урочної системи (спробуйте скласти таблицю чи схему).

10. Назвіть чинники, що впливають на вибір організаційних форм навчання.

11. Зробіть класифікацію форм організації навчання: урочні і позаурочні.

12. Перерахуйте способи перевірки домашнього завдання:

13. У чому вбачаєте позитивні та негативні сторони відомих вам форм навчання ?

14. Від чого залежить вибір способів організації навчальної діяльності учнів? Наведіть приклади.

15. Назвіть позаурочні форми навчання, їх дидактичну спрямованість.

16. Чим пояснюється доцільність використання уроку як основної форми організації навчання в сучасній школі?

17. Визначте роль самостійної роботи в системі вищої освіти.

18. Складіть схему “Основні риси класно-урочної системи”.

19. Складіть пам’ятку “Дидактичні особливості уроків для учнів шестирічного віку”.

20. Складіть для вчителів “Правила підготовки до уроку”.

21. Опишіть спроби модернізації класно-урочної системи навчання.

Термінологічний словник

Бесіда – діалогічний метод навчання, при якому педагог шляхом постановки системи запитань підводить тих, хто навчається, до розуміння нового матеріалу чи перевіряє засвоєння ними вже вивченого.

Виробнича практика – одна із форм організації навчального процесу у вищій школі, дидактичні цілі якої – формування професійних умінь і навичок; розширення, закріплення, узагальнення та систематизація знань шляхом їхнього застосування у реальній діяльності.

Відмітка – умовне вираження кількісної оцінки знань, умінь і навичок тих, хто навчається, у цифрах та балах.

Вправи – це багаторазове виконання розумових або практичних дій з метою їх опанування.

Гра дидактична – метод імітації (наслідування, відображення), прийняття управлінських рішень у різноманітних ситуаціях шляхом гри (програвання, розігрування) за правилами, що надані або виробляються самими учасниками.

Дипломні (кваліфікаційні) проєкти (роботи) виконуються на завершальному етапі навчання студентів у вищому навчальному закладі і передбачають: систематизацію, закріплення, розширення теоретичних знань зі спеціальності та застосування їх для розв'язання конкретних наукових, технічних, економічних, виробничих та інших завдань; розвиток навичок самостійної роботи й опанування методики дослідження та експерименту, пов'язаних із темою проєкту (роботи). Керівниками дипломних робіт (проєктів) призначаються професори й доценти (викладачі) вищого навчального закладу, висококваліфіковані спеціалісти виробництва.

Екзамен – форма навчання, що має на меті систематизацію, виявлення та контроль знань тих, хто навчається.

Екскурсія навчальна – форма організації навчання в умовах виробництва, музею, виставки, природного ландшафту з метою спостереження та вивчення тими, хто навчається, різних об'єктів та явищ дійсності. Передбачає особливу організацію взаємодії педагога та учнів.

ECTS – європейська система перезарахування залікових кредитів, яка передбачає введення системи обліку навчального навантаження, зрозумілої для всіх європейських країн. Кредити ECTS відображають загальне навантаження студента при вивченні певного курсу або його частини (блоку), а також яку частину загального річного навчального навантаження займає певний курс (або блок курсу) у навчальному закладі, що визначає кредити.

Зміст вищої освіти – система знань, умінь і навичок, професійних світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва.

Індивідуально-консультативна робота – це форма організації навчальної роботи, яка здійснюється шляхом створення

необхідних умов для виявлення і розвитку індивідуальних особливостей учнів на основі особистісно-діяльнісного підходу. Індивідуально-консультативна робота проводиться з метою посилення мотивації тих, хто навчається, до пізнавальної діяльності і спрямування її в необхідному руслі.

Інтерактивні навчальні технології – ігрові технології навчання і розвитку, що побудовані на цілеспрямованій спеціально організованій груповій та міжгруповій діяльності, зворотному зв'язку між всіма учасниками для досягання взаєморозуміння й корекції навчального і розвивального процесу, індивідуального стиля спілкування на основі рефлексивного аналізу.

Компетентність людини – спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і вирішувати, незалежно від контексту (від ситуації), проблеми, характерні для певної сфери діяльності.

Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студента – складова частина навчального процесу у вищій школі, що передбачає перевірку, оцінку (вимірювання знань, умінь, навичок, облік (фіксацію) результатів оцінювання у вигляді балів).

Функції контролю

1. Контролююча – полягає у отриманні викладачем інформації про хід пізнавальної діяльності студентів, про те, як іде засвоєння для визначення можливостей подальшого просування в оволодінні змістом освіти. Перевірка є одночасно засобом виявлення ефективності методів і прийомів навчання, що застосовуються самим викладачем.

2. Навчальна – сприяє більш глибокому засвоєнню програмового матеріалу, тобто в процесі слухання відповідей товаришів, доповнень викладача здійснюється систематизація знань, їх закріплення.

3. Діагностично-керуюча – забезпечує виявлення причин труднощів, які виникають у студента у навчанні, прогалини у знаннях і вміннях, визначення конкретних шляхів усунення недоліків.

4. Стимулюючо-мотиваційна – оцінювання навчальних досягнень повинно стимулювати бажання студентів поліпшувати свої результати, самореалізовуватися в навчанні.

5. Розвивальна – вимагає спрямування оцінювання на формування самостійного творчого мислення студентів, умінь робити висновки, узагальнювати, застосовувати знання у змінених або нових ситуаціях, визначати головне.

6. Виховна – привчає студентів до систематичної роботи, сприяє формуванню дисциплінованості, активності, самостійності, допомагає розібратись у собі.

Курсові проєкти (роботи) – виконуються з метою закріплення, поглиблення та узагальнення знань, одержаних під час навчання та їхнього застосування для комплексного вирішення конкретного фахового завдання. Тематика курсових проєктів (робіт) має тісно пов'язуватися з потребами конкретного фаху. Захист курсового проєкту (роботи) проводиться перед комісією у складі двох-трьох викладачів кафедри (предметної або циклової комісії) за участю керівника курсового проєкту (роботи).

Кредитно-модульна система організації навчального процесу – це модель організації навчального процесу, що ґрунтується на поєднанні модульної організації навчального процесу та використанні кредитів ECTS для обліку навчального навантаження студентів.

Конференція навчальна – організаційна форма навчання, спрямована на розширення, закріплення і вдосконалення знань, формування досвіду творчої діяльності. Проводиться, як правило, з декількома навчальними групами. Головне у конференції – вільне, щире обговорення проблемних питань.

Лабораторне заняття – це організаційна форма навчального заняття, на якому учні (студенти) під керівництвом педагога проводять експерименти чи досліди в навчальних лабораторіях з використанням відповідного обладнання, комп'ютерної техніки.

Лабораторний метод ґрунтується на самостійному проведенні тими, хто навчається, експериментів, дослідів із

застосуванням приладів, інструментів, тобто із використанням спеціального обладнання.

Лекція (від лат. lectio – читання) – спосіб викладу (логічно стрункого, систематизованого, послідовного та ін.) об'ємного теоретичного матеріалу для забезпечення свідомого сприймання й засвоєння наукової інформації студентами. До лекції у вищій школі ставлять ряд загальних дидактичних вимог.

По-перше, зміст лекції має відповідати робочій навчальній програмі, відображати найновітніші досягнення науки, висвітлювати перспективи подальшого розвитку наукових пошуків. По-друге, у лекції мають реалізовуватись вимоги загальнодидактичних принципів навчання: науковості, систематичності і послідовності, свідомості, активності й самостійності, наочності, зв'язку змісту навчального матеріалу з професіональною діяльністю, доступності, емоційності. По-третє, має бути забезпечена логічно доцільна структура лекції відповідно до змісту навчального матеріалу. По-четверте, лекція має сприяти активізації мисленнєвої діяльності студентів з метою їх інтелектуального розвитку. По-п'яте, у лекції доцільно виокремлювати певні компоненти змісту для самостійного опрацювання студентами з належним методичним забезпеченням.

Лекція містить у собі можливості здійснення освітньої, розвивальної, виховної, організуючої функцій.

Освітня функція – забезпечує можливості для оволодіння змістом навчального матеріалу на рівні історичного досвіду і ознайомлення з новими досягненнями науки, усвідомлення перспективи подальшого розвитку наукових пошуків у відповідних галузях, а також розкриття можливостей використання конкретних знань у професійній діяльності. Розвивальна функція – зумовлена необхідністю забезпечення оптимальних умов для інтелектуального розвитку особистості шляхом включення її в активну розумову діяльність. Виховна функція лекції дає змогу формувати у майбутніх фахівців певні морально-духовні якості безпосередньо через зміст навчального матеріалу і організацію їх на конкретну пізнавальну діяльність. Організуюча функція лекції особливо важлива з погляду

мобілізації студентів на навчальну діяльність. Це той стрижень, навколо якого групуються усі інші види навчальної діяльності.

Лекція навчальна – це логічно завершений, науково-обгрунтований і систематизований виклад певного наукового питання, ілюстрований, за необхідності, засобами наочності та демонструванням дослідів.

Метод демонстрацій – ознайомлення учнів (студентів) із явищами, процесами, об'єктами в їхньому природному вигляді.

Метод ілюстрацій – передбачає показ предметів, процесів та явищ у їх символічному зображенні за допомогою плакатів, карт, портретів, фотографій, малюнків, схем, репродукцій, пласких моделей тощо.

Метод конкретних ситуацій (кейс-метод) – це такий метод навчання, за якого студентам пропонується проаналізувати реальну життєву ситуацію. Опис цієї ситуації одночасно відображає не тільки якусь практичну проблему, але й актуалізує певний комплекс знань, які необхідно засвоїти під час вирішення проблеми. При цьому сама проблема не має однозначного вирішення, являє собою особливий, розгалужений і неоднозначний оптимум.

Метод навчання – спосіб упорядкованої взаємодії вчителів та учнів, за допомогою якого вирішуються проблеми освіти, виховання і розвитку у процесі навчання.

Метод презентацій використовується для представлення досягнень або викладення матеріалу, що вимагає унаочнення у максимальному обсязі.

Методи активізації навчально-пізнавальної діяльності – це сукупність прийомів і способів психолого-педагогічного впливу на учнів, що (порівняно з традиційними методами навчання) насамперед спрямовані на розвиток у них творчого самостійного мислення, активізацію пізнавальної діяльності, формування творчих навичок та вмінь нестандартного вирішення певних професійних проблем і вдосконалення навичок професійного спілкування.

Методи навчання – способи спільної діяльності педагога та учнів, спрямовані на досягнення ними освітніх цілей.

Модуль – логічно завершена частина навчального

матеріалу, яка обов'язково супроводжується контролем рівня знань й сформованості умінь та навичок студентів.

Модульно-рейтингова система контролю навчальної успішності студентів (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана) – системне і систематичне оцінювання дій та результатів дій студентів над завданнями до кожної теми навчальної дисципліни упродовж усього навчального року (поточний контроль) та оцінювання рівня засвоєння основних положень дисципліни на іспиті (підсумковий контроль).

"Мозковий штурм" – це ефективний метод колективного обговорення, пошук рішення, який здійснюється шляхом вільного обговорення думки всіх учасників.

Навчальна дискусія – це метод, за допомогою якого здійснюється групове обговорення проблеми для встановлення істини шляхом зіставлення різних думок.

Навчальні задачі – це чітко сформульовані проблеми й умови їх вирішення, в яких розмежовується відоме і невідоме, тобто те, що потрібно віднайти шляхом здійснення певної послідовності дій.

Навчальний модуль у практиці організації навчання за умов України розглядається як: а) змістова одиниця вимірювання навчальної інформації; б) порівняно цілісний комплекс навчальних елементів, що складаються з окремих чи інтегрованих дисциплін, або їх розділів, сукупності тем чи окремих питань.

Навчання у вищій школі – спеціально організована взаємодія суб'єктів пізнавальної діяльності, яка моделюється (визначаються її цілі завдання, зміст, структура, методи, форми, мотиви навчальної діяльності студентів, функції навчання) для активного опанування студентами основ соціального досвіду, накопиченого людством у різних галузях науки з метою розвитку інтелектуальної, чуттєво-волевої сфер їхньої життєдіяльності, виховання потреби в самоосвіті, самовихованні.

Освіта – певна сукупність систематизованих знань, умінь і навичок, поглядів і переконань, певної практичної підготовки, що досягаються у навчально-виховному процесі.

Освітній проєкт – це форма організації занять, що передбачає комплексний характер діяльності всіх його учасників, отримання освітньої продукції за певний проміжок часу – від одного заняття до декількох місяців.

Оцінка у навчанні відображає результати контролю і є інтерпретацією і формалізацією результатів оцінювання.

Оцінювання навчальної діяльності – це встановлення рівня відповідності реальних результатів навчання еталонним.

Педагогічна діяльність – вид професійної діяльності, змістом якої є навчання, виховання, освіта, розвиток тих, хто навчається. Однією з найважливіших характеристик педагогічної діяльності є її спільний характер: вона обов'язково припускає педагога і того, кого він вчить, виховує, розвиває. Ця діяльність не може бути діяльністю лише "для себе". Її сутність – у переході діяльності "для себе" у діяльність "для іншого", "для інших". У цій діяльності поєднується самореалізація педагога та його цілеспрямована участь у зміні того, хто навчається (рівня його навченості, вихованості, розвитку, освіченості)".

Педагогічна технологія – систематичне і послідовне втілення на практиці попередньо спроєктованого навчально-виховного процесу. Це проєкт певної педагогічної системи, реалізований на практиці.

Пояснення – монологічна форма викладу змісту навчального матеріалу, словесне тлумачення закономірностей, істотних зв'язків об'єкта, що вивчається, окремих понять, явищ.

Практичне заняття – це організаційна форма навчального заняття, що формує практичні вміння і навички шляхом виконання практичних завдань.

Проблемна лекція – лекція, у процесі якої включення мислення студентів здійснюється викладачем за допомогою створення проблемних ситуацій.

Для створення проблемної ситуації використовуються такі прийоми: пряма постановка проблеми; проблемне завдання; повідомлення інформації, яка містить суперечність; повідомлення протилежних думок з будь-якого питання; звернення уваги на життєве явище, яке потрібно пояснити; повідомлення фактів, які викликають непорозуміння; зіставлення життєвих знань із науковими; постановка питання, на яке повинен відповісти студент, прослухавши частину лекції, та зробити висновки.

Проблемна ситуація у навчанні – це пізнавальна трудність, для подолання якої студенти повинні здобути нові знання або докласти інтелектуальних зусиль. Проблемна ситуація, що усвідомлюється та приймається студентами до розв'язання, перетворюється у проблему. Проблема, у якій зазначено параметри та умови вирішення, переходить у проблемну задачу чи проблемне завдання.

Проблемне навчання – це така організація процесу навчання, сутність якої полягає в утворенні в навчальному процесі проблемних ситуацій, вирізненні та вирішені студентами проблем.

Проблемний виклад навчального матеріалу – діяльність лектора, спрямована на створення проблемних ситуацій, постановку навчальних проблем і керівництво самостійною пізнавальною діяльністю тих, хто навчається, у процесі формулювання або вирішення проблем (або в обох цих компонентах).

Проблемні питання – питання, відповіді на які не містяться ні в попередніх знаннях учнів, ні в наявній інформації, що пред'являється, і які викликають у них інтелектуальні ускладнення.

Проєктування педагогічного процесу – цілеспрямоване творче попереднє визначення і конструювання програми спільної діяльності суб'єктів та її подальшої реалізації, яка спрямована на забезпечення особистісно-розвивального підходу.

Рейтинг навчальний – „накопичена оцінка" або оцінка, що враховує передісторі", тобто результат роботи учня упродовж певного часу, наприклад семестру.

Робота з книгою – метод, який полягає у роботі учнів з книгою самостійно або під керівництвом вчителя.

Розповідь – монологічне, послідовне викладення матеріалу в описовій чи розповідній формі.

Самостійна робота студента – це навчальна діяльність студента, яка планується, виконується за завданням, під методичним керівництвом і контролем викладача, але без його прямої участі.

Семінарське заняття – це форма навчального заняття, на якому викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та організовує дискусію щодо попередньо визначених тем, до яких слухачі готують тези виступів на основі індивідуально виконаних занять.

Семінарське заняття (від лат. *semimarium* – "розсадник") – форма навчального заняття, за якої викладач організовує дискусію із завчасно визначених тем, до яких студенти готують тези відповідей або індивідуально виконані реферати – доповіді.

Різновиди семінарських занять:

1. Семінар запитань і відповідей.
2. Семінар – розгорнута бесіда: передбачає попередню підготовку студентів із визначених завдань.
3. Семінар – колективне читання: студенти зачитують тексти, коментуючи їх зміст з позицій розвитку сучасної науки.
4. Семінар, що передбачає усні відповіді студентів з наступним їх обговоренням.
5. Семінар-дискусія: студенти, маючи програму, завчасно готуються до дискусії та розгортають її безпосередньо на занятті.
6. Семінар, що передбачає обговорення й оцінювання письмових рефератів студентів.
7. Семінар-конференція: студенти завчасно готують доповіді, виступають з ними, відповідають на запитання своїх колег.
8. Семінар – теоретична конференція: проводиться зі студентами кількох груп курсу на основі вивчення великого розділу чи цілої дисципліни.

9. Семінар – вирішення проблемних завдань: проводиться на основі створення проблемних ситуацій, виділення проблемних завдань і праці над їх розв'язанням.

10. Семінар – пресконференція: кілька студентів готують повідомлення з вузлових питань, а всі учасники включаються в їх обговорення.

11. Семінар – "мозковий штурм": студенти завчасно ознайомлюються з важливими проблемними завданнями, які потребують вирішення, під час семінару вносять конкретні пропозиції, щодо вирішення проблеми.

Тест дидактичний (педагогічний) – підготовлений згідно із певними вимогами комплекс стандартизованих завдань, що дають змогу виявити в учасників тестування компетенції, які піддаються певному оцінюванню за заздалегідь встановленими критеріями.

Тестові завдання – певні типи дій тих, хто навчається, які мають бути прийняті за свідчення досягнення результату.

Технологія навчання законовідповідна педагогічна діяльність, яка реалізує науково обґрунтований проєкт дидактичного процесу і якій притаманний більш високий ступінь ефективності, надійності та гарантованості результату, ніж традиційним способам навчання.

Тренінг – багатофункціональний метод передбачених змін психологічних феноменів людини, групи та організації з метою гармонізації професійного й особистісного буття людини.

Тренінг – навчання технологіям дії на основі певної концепції реальності в інтерактивній формі.

Форма навчання – це зовнішня сторона організації навчального процесу, що відображає спосіб організації діяльності учнів та вчителів, який здійснюється у певному порядку і режимі та залежить від кількості учнів, характеру взаємодії суб'єктів навчального процесу, рівня самостійності, специфіки педагогічної діяльності.

Форма організації навчання – це будь-який вид заняття – урок, лекція, семінар, екзамен, екскурсія, предметний гурток, факультатив тощо, які відрізняються складом учнів, місцем і часом проведення заняття, характером діяльності учнів і вчителя.

Урок – форма організації навчання, за якою вчитель проводить заняття у класній кімнаті з постійним складом учнів, які мають приблизно однаковий рівень фізичного і розумового розвитку, за усталеним розкладом і регламентом.

Список рекомендованих джерел

Основні

1. Амонашвілі Ш. О. Школа життя / Ш. О. Амонашвілі ; пер. з рос. – Хмельницький : Подільський культур.-просвітн. центр ім. М. К. Реріха, 2002. – 170 с.

2. Артюшина М. В. Умови запровадження інноваційного навчання / М. В. Артюшина, М. І. Радченко // Формування психолого-педагогічної компетентності вчителів : тренінг-курс для викладачів вищих навчальних закладів / за ред. Л. О. Савенкової, І. М. Романової. – К. : НТЕУ, 2011. – С. 129–143.

3. Педагогіка: Педагогічні завдання і тести : навчальний посібник / Євдокимов В. І., Пономарьова Г. Ф., Віцько О. В., Петриченко Л. О., Хижняк В. В. – Харків, 2011. – 344 с.

4. Зайченко І. В. Педагогіка : навчальний посібник / І. В. Зайченко. – К. : Освіта України, 2006. – Розділ “Дидактика”. – С. 86–255.

5. Кузьмінський А. І. Педагогіка: Завдання і ситуації : практикум / А. І. Кузьмінський, Л. П. Вовк, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – Розділ ІІ “Теорія навчання (Дидактика)”. – С. 60–138.

6. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навчальний посібник / В. І. Лозова, Г. В. Троцко. – Харків : ОВС, 2002. – Розділ 2 “Дидактика”. – С. 208–361.

7. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навчальний посібник / Н. Є. Мойсеюк. – 4-є видання, доповнене. – 2003. – С. 160–164.

8. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – С. 119–122.

9. Омеляненко В. Л. Педагогіка: завдання і ситуації : практикум / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-

Прес, 2006. – Розділ ІІ “Теорія навчання (Дидактика)”. – С. 60–138.

10. Педагогіка : баз. підруч. для студ. вищ. навч. закладів / авторський колектив Прокопенко І. Ф., Кремень В. Г., Суліма Є. М., Сухомлинська О. В. та інші. – Харків, 2015. – 572 с.

11. Пономарьова Г. Ф. Педагогіка: Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів ВНЗ на заняттях з педагогіки : навчально-методичний посібник з практикумом / Г. Ф. Пономарьова, І. О. Степанець. – Харків, 2010. – 214 с.

12. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі : навч. посіб. / за ред. М. В. Артюшиної, О. М. Котикової, Г. М. Романової. – К. : КНЕУ, 2007. – 184 с.

13. Сердюк Г. Педагогічний пошук класного керівник / Г. Сердюк. – Вінниця : Богдан, 2008. – 120 с.

14. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів / О. Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 368 с.

15. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навчальний посібник / О. М. Степанов, М. М.Фіцула. – К. : Академвидав, 2005. – С. 370–376.

Додаткові

16. Дубасенюк О. А. Практикум з педагогіки : навч. посіб. / за заг. ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченка. – Видання 4-те. – Житомир : Житомир. держ. ун-т, 2005. – Розділ ІІ “Теорія навчання (Дидактика)”. – С. 108–197.

17. Підготовка вчителя в умовах євроінтеграції : навчальний посібник / В. І. Євдокимов, Г. Ф. Пономарьова, Л. Д. Покроєва, В. В. Луценко. – Харків : ХОНМІБО, 2006. – 204 с.

18. Педагогічні завдання в системі професійної підготовки вчителя : навч. посіб. / В. І. Євдокимов, Г. Ф. Пономарьова, Л. Д. Покроєва, В. В. Хижняк. – Харків : ХОНМІБО, 2009 – 216 с.

19. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – С. 182–257.

Тема 11. Сучасні педагогічні технології

Педагог живе тільки тоді,
Коли він навчається.
Як тільки він припиняє навчатися –
В ньому вмирає педагог.
К. Д. Ушинський

Мета: ознайомитись і засвоїти сучасні педагогічні технології та практично закріпити набуті знання.

Ключові поняття та терміни теми: педагогічні технології, класифікація педагогічних технологій; проблемно-пошукові технології, евристичні технології, проєктні технології, розвивальні технології, програмовані технології, ігрові технології, імітаційне моделювання, евристичні технології, ігрові технології.

План лекційного заняття

1. Еволюція поглядів на сутність і структуру педагогічних технологій.
2. Класифікація педагогічних технологій.
3. Педагогічні технології розвитку творчого потенціалу особистості: проблемно-пошукові, евристичні, проєктні.
4. Технології розвивального та програмованого навчання: загальне та особливе.
5. Імітаційне моделювання та ігрові педагогічні технології.

План семінарського заняття

1. Аналітичний огляд досліджень з використання сучасних педагогічних технологій у освітньому процесі.
2. Класифікаційні характеристики сучасних педагогічних технологій.
3. Проблемно-пошукові, евристичні, проєктні технології розвитку творчого мислення особистості.
4. Рефлексивні можливості розвивальних технологій.

5. Алгоритмізована структура технологій програмованого навчання.

6. Практико-орієнтовна й творча спрямованість ігрових технологій.

Завдання

1. З наведених нижче визначень виберіть те, яке найбільш точно розкриває сутність поняття “педагогічна технологія:

– послідовна система взаємоузгоджених дій педагога, спрямованих на вирішення педагогічних задач;

– планомірне й послідовне впровадження в освітню практику проєкту педагогічного процесу;

– системна сукупність і порядок функціонування особистісних, інструментальних і методичних засобів, які використовуються для досягнення мета освіти;

– комплексний інтегральний процес, який здійснюється для аналізу проблем планування процесу засвоєння знань;

– модель педагогічної сумісної діяльності з проєктування, організації та проведення навчального процесу із забезпеченням комфортних умов для педагога і тих, хто навчається.

2. Ознайомтеся з таблицею 11.1 та заповніть пропуски.

Таблиця 11.1

Класифікація педагогічних технологій

За рівнем використання в освітньому процесі					
Загальнопедагогічні		Предметні		Локальні та модульні	
За провідними чинниками психічного розвитку					
Біогенні		Соціогенні		Психогенні	
За концепцією засвоєння знань і умінь					
Асоціативно-рефлекторні (спрямовані на формування змісту понять)	Розвивальні (передбачають розвиток теоретичного мислення та інтелектуальних здібностей)	Біхевіористичні (ґрунтуються на теорії поведінки та учіння)	Сугестивні (базуються на навіюванні та спрямовані на розвиток образного мислення)	Нейролінгвістичні (в основі – нейролінгвістичне програмування)	Гештальт-технології (зорієнтовані на психотерапевтичний вплив)

Продовження таблиці 11.1

<table>
<tr><td colspan="6">За ставленням до учня</td></tr>
<tr><td colspan="2">Авторитарні (характерна чітка та надмірна регламентація)</td><td colspan="2">Дидактоцентровані (сконцентровані на процесі навчання)</td><td colspan="2">Особистісно зорієнтовані (основу становлять гуманістичні орієнтири та ствердження самоцінності особистості)</td></tr>
<tr><td colspan="6">За типом організації навчальної діяльності</td></tr>
<tr><td colspan="2">Ігрові та тренінгові (створення алгоритмів інтелектуальних дій, способів вирішення типових завдань і ситуацій)</td><td colspan="2">Інтегровані (системна цілісність міжпредметних знань)</td><td colspan="2">Цифрові (реалізуються за допомогою інформаційних, комп’ютерних, електронних, розвивальних та інших програм)</td></tr>
<tr><td colspan="6">За організаційними формами</td></tr>
<tr><td>Класно-урочні</td><td>Академічні</td><td>Індивідуальні</td><td>Групові</td><td>Клубні</td><td>Альтернативні</td></tr>
</table>

1. Класифікація педагогічних технологій за концепцією засвоєння знань і умінь включає такі технології:

а) асоціативно-рефлекторні;

б) ……;

в) біхевіористичні;

г) ……;

д) нейролінгвістичні;

е)……...

2. За типом організації навчальної діяльності, рівнем застосування в освітній практиці педагогічні технології класифікуються на:

а) інтегровані…….;

б) ……;

в) цифрові …….;

3. Здійсніть порівняльний аналіз технологій розвивального та програмованого навчання.

Таблиця 11.2

Порівняльна характеристика технологій розвивального та програмованого навчання

Розвивальне навчання	Програмоване навчання
Мета: підвищення рівня інтелектуального розвитку учнів/-студентів	*Мета:* підвищення якості управління навчальним процесом
Завдання: – досягнення актуального рівня психічного розвитку тих, хто навчається; – орієнтація на перспективний рівень психічного розвитку, тобто розкриття потенційних можливостей учнів/студентів	*Завдання:* – засвоєння знань за допомогою навчальних програми; – постійний контроль знань
Специфіка: – опора на суб'єктний досвід, усвідомлення учнями/студентами значущості власного учіння, самого себе як суб'єкта учіння; – високий рівень складності навчального матеріалу та виконаних завдань; – провідна роль теоретичних знань; – розвиток теоретичного мислення за допомогою розумових операцій: аналізу та синтезу, абстрагування та конкретизації, порівняння та узагальнення, класифікації та систематизації; – швидкий темп вивчення навчального матеріалу; – розвиток всіх учнів/студентів	*Специфіка:* – процес засвоєння знань і вироблення умінь скеровується програмою; – навчальний матеріал розподіляється на окремі кроки (дози); рівень складності посильний для студентів; – провідна роль емпіричних знань; – розвиток емпіричного мислення за допомогою алгоритмізованого підходу до вирішення програм; – зручний темп навчання; – інтелектуальний розвиток усіх учнів/студентів
Принцип: індивідуалізація навчання	*Принцип*: індивідуалізація навчання.
Організація навчального процесу спрямована на формування пізнавальної самостійності тих, хто навчається, розвиток їх здібностей і переконань	*Організація* навчального процесу спрямована на формування пізнавальної самостійності тих, хто навчається, засвоєння знань

Продовження таблиці 11.2

Реалізація освітнього процесу здійснюється за розвивальною моделлю навчання	*Реалізація* освітнього процесу здійснюється послідовними кроками, що містять порцію знань і розумових інтелектуальних дій з їх засвоєння
Форми роботи: групові та індивідуальні	*Форми* роботи: індивідуальні
Методи навчання: проблемно-пошукові, ігрові, проєктивні	*Методи* навчання: проблемно-пошукові, алгоритмізовані, ігрові, проєктивні
Засоби навчання*:* наочні посібники, структурно-логічні схеми, таблиці, комп'ютерні, електронні засоби навчання цифрові інструменти та сервіси	*Засоби* навчання: програмовані навчальні посібники, тренажери, контролюючі пристрої, комп'ютерні, електронні засоби навчання, цифрові інструменти та сервіси
Навчальна задача полягає у самостійному пошуку логіки і способів пізнання, моделюванні вихідних даних, виявленні предметних умов ситуацій	*Навчальна задача* складається із системи задач і передбачає різні варіанти вирішення
Контроль: когнітивний зворотний зв'язок в організації навчання	*Контроль*: покроковий зворотний зв'язок в організації навчання
Психологічний механізм засвоєння знань –рефлексія	*Психологічний механізм* засвоєння знань – підкріплення

4. Проаналізуйте таблицю 11.3 та охарактеризуйте кожний вид педагогічних технологій. Знайдіть спільне і відмінне.

Таблиця 11.3

Аналіз педагогічних технологій

Навчання	Мета	Сутність	Методи
Проблемне	Розвиток пізнавальної активності, творчої самостійності особистості	Послідовне і цілеспрямоване висунення проблемних ситуацій і задач, які вони активно вирішують і, у такий спосіб, засвоюють знання	Пошукові методи; пошуково-дослідницькі; дослідницькі

Продовження таблиці 11.3

Концентроване	Створення структури навчального процесу, максимально наближеної до психологічних особливостей сприйняття	Глибоке вивчення предметів за допомогою об'єднання занять у блоки	Методи навчання, що враховують динаміку професійної компетентності тих, хто навчається
Модульне	Забезпечення гнучкості навчання, пристосування його до індивідуальних потреб особистості, рівня її базової підготовки	Самостійна робота тих, хто навчається, за індивідуальною навчальною програмою	Рефлексивні, проблемно-пошукові методи навчання, полілог
Розвивальне	Розвиток особистості та її інтелектуальних здібностей і теоретичного мислення	Орієнтація освітнього процесу на потенційні можливості особистості та їх реалізацію	Залучення студентів до різних видів діяльності
Диференційоване	Створення оптимальних умов для виявлення задатків, розвитку інтересів і здібностей	Засвоєння програмного матеріалу на різного рівня складності, але не нижче обов'язкового (стандарту)	Методи індивідуального навчання
Контекстне	Організація активності тих, хто навчається	Моделювання предметного і соціального змісту майбутньої професійної діяльності	Методи активізації навчання в контексті майбутньої професійної про діяльності
Ігрове	Забезпечення особистісно-діяльнісного характеру засвоєння знань, умінь, навичок	Імітаційне моделювання життєвих і професійних ситуацій	Інтерактивні методи творчої діяльності

5. Заповніть пропуски:

Процесуальний компонент педагогічної технології включає:

а) організацію навчального процесу;

б) методи і форми роботи педагога;

в)…….;

г) педагогічне управління засвоєнням навчального матеріалу;

д)……..

6. Підготуйте та проведіть рольову гру “Моделювання процесу розвитку творчого потенціалу учнів”, використовуючи ігрову педагогічну технологію.

Така форма роботи використовується для обговорення заздалегідь підготовлених повідомлень. Вони можуть бути присвячені теоретичним питанням, опису і аналізу досвіду практичної роботи (зокрема педагогічної практики). При цьому кожний учасник обговорення знайомиться з усім представленими матеріалом, аналізує і оцінює їх, виокремлює важливі для себе аспекти. Додатково до запропонованого сценарію гри можна організувати роботу прес-центру, який узагальнив би представлені матеріали і запропонував загальне змістовне резюме.

Попередньо кожен учасник обговорення готує тези виступу на свою тему (на це відводиться близько 2 год.). Тези оформлюються у письмовій формі (наприклад, у формі методичної листівки) обсягом не більше однієї стандартної сторінки формату А4 або А3.

Нижче подаються орієнтовні теми для підготовки до проведення рольової гри із застосуванням ігрової педагогічної технології:

Перелік тем для підготовки до проведення рольової гри

1. Дидактичні моделі формування здатності до творчої самореалізації особистості.

2. Створення артпроєктів педагога як процес розвитку творчого потенціалу педагога.

3. Програма професійного самовдосконалення майбутнього педагога як умова розвитку його творчого потенціалу.

7. Проведіть гру-захист на тему “Педагогічне проєктування стратегії та принципів професійної діяльності сучасного педагога”, використовуючи проблемно-пошукову технологію.

Це командна гра, у якій чотири команди чисельністю від 3 до 10–12 осіб кожна готують проєкти на одну і ту ж тему. По черзі обговорюючи представлені проєкти, всі учасники обговорення можуть спільно розробити найбільш прийнятний варіант вирішення проблеми.

Підготовка. Заздалегідь вибирається проблема, за якою пропонується розробити проєкт рішення. Учасники обговорення діляться на чотири рівні за чисельністю команди, кожна з яких готує свій проєкт, а також його захист тривалістю до 5 хв. Проєкт може розроблятися заздалегідь або для цього виділяється підготовчий етап гри (1–1,5 год.). Проєкти можуть бути представлені на аркушах ватманського паперу комп’ютерними презентаціями. Для їх наочного уявлення можна скористатися і звичайною класною дошкою.

Безпосередньо перед проведенням визначається ведучий процесу обговорення і пресцентр.

План проведення гри-захисту. У процесі гри кожна команда по черзі виконує одну з ролей.

Виступаючий – представник команди (або кілька осіб) викладає розроблений варіант (до 5 хв).

Опонент – представник другої команди починає говорити одразу після виступаючого, вирізняє недоліки в запропонованому варіанті, критикуючи його (2 хв).

Захисник – аргументовано відхиляє критику опонента і виділяє найбільш позитивні сторони в запропонованому варіанті (2 хв).

Експерти – остання команда підводить підсумок обговорення запропонованого варіанта, зіставляючи різні думки (1 хв).

Оскільки часу на підготовку виступів опонентів, захисників і експертів не відводиться, потрібно ще до початку виступу з проєктом у кожній команді визначити основного виступаючого в кожній з цих ролей. При виникненні утруднень йому допомагають інші члени його команди. Капітан регулює роботу команди

в цілому. При цьому дотримується правило: опоненти тільки критикують, захисники дають позитивну характеристику, а експерти узагальнюють висновок на основі висловлених раніше думок, а не власних суджень.

У представлення команди включаються виступ (до 5 хв) і відповіді на питання (до 2 хв). Кожна команда має право на одне питання виступаючим. Опоненти, захисники і експерти зобов'язані повністю використовувати свій регламент. За виступ коротший або триваліший команді призначаються штрафні бали (1 бал за кожне порушення). За успішне виконання своєї ролі команда заохочується (до 3 балів за кожений успіх). Усі заохочення і штрафи – право ведучого.

Далі команди міняються ролями. І так чотири рази, поки кожна команда не побуває по черзі в кожній з чотирьох ролей.

За кількістю заохочувальних та штрафних балів може бути обрана найбільш продуктивна команда, яку доцільно заохотити призом.

Пресцентр у процесі гри відбирає цінні ідеї і готує підсумковий висновок або узагальнений проєкт рішення проблеми. Пропозиція пресцентру може обговорюватись у вільній дискусії.

Підведення підсумків. Спочатку слово для підсумкового висновку надається пресцентру. Потім йде вільна дискусія, під час якої уточнюються і доповнюються висловлені думки, а також методика проведення гри-захисту. Для цього слід відповісти на такі питання:

1. Яким шляхом досягався отриманий результат?
2. Наскільки оптимальний цей результат?
3. Як провести подібну колективну роботу зі школярами?

Перелік орієнтовних проблем для підготовки проєктів

1. Правова школа: встановлення в освітньому закладі взаємин, заснованих на дотриманні прав кожного з учасників освітнього процесу".
2. Педагогічна адвокатура: створення в школі служби захисту прав учнів;
3. Кодекс честі педагога: розробка моральних норм професійної поведінки педагога і механізму їх регулювання.

4. Співкерування школою: розробка системи спільного управління школою педагогами, дітьми, батьками та громадськістю.

5. Імідж сучасного закладу освіти: система діяльності з формування в учнів образу школи, уявлень про її місце в навколишньому світі, минуле та майбутнє.

6. Традиції – шлях до сучасності: як створювати умови для зародження, збереження, розвитку традицій школи і використання їх в освітньому процесі.

7. Діалог на уроці: система діалогічних методів навчання для школярів різного віку.

8. Дискусія – не суперечка: включення в педагогічний процес дискусійних методів обговорення, спрямованих на зіставлення різних точок зору, вироблення єдиних позицій.

9. Мультикультурна школа: розробка системи заходів зі створення в школі атмосфери толерантності до різних національних, культурних або релігійних традицій.

8. Встановіть послідовність:

Використання складної проблемної ситуації в освітньому процесі передбачає виконання алгоритму дій:

1) розробка вирішення, яке охоплює кожну з часткових проблем;

2) оцінка вирішення;

3) пошук логічного обґрунтування рішення і формулювання наслідків цього рішення;

4) постановка проблеми;

5) історичний аналіз проблеми;

6) розподіл поставленої проблеми на часткові проблеми.

Інваріантні структурні компоненти проблемної технології:

1) перевірка правильності вирішення проблеми;

2) виникнення проблемної ситуації;

3) перевірка домашнього завдання;

4) висунення припущення та обґрунтування гіпотези щодо варіанта вирішення навчальної проблеми;

5) відтворення навчального матеріалу;

6) вільний обмін судженнями;

7) доведення гіпотези.

9. Встановіть відповідність між конкретизацією педагогічної технології та зазначеною моделлю навчання:

1	Модульне навчання	А	Орієнтація навчального процесу на потенційні можливості людини та їх реалізацію
2	Розвивальне навчання	Б	Засвоєння програмного матеріалу різного рівня складності, але не нижче обов'язкового (стандарту)
3	Диференційоване навчання	В	Самостійна робота тих, хто навчається, з індивідуальною навчальною програмою
4	Проблемне навчання	Г	Самостійна пізнавальна діяльність, спрямована на пошук, обробку, засвоєння інформації та розвиток творчого мислення
5	Активне навчання	Д	Послідовне та цілеспрямоване висунення пізнавальних завдань, дозволяючи чому учні активно засвоюють знання
6	Ігрове навчання	Е	Моделювання предметного та соціального змісту майбутньої професійної діяльності

10. Закінчіть формулювання визначень:

– *інтегрована технологія* – технологія, у якій поєднуються у єдину системну цілісність дидактичні одиниці ...;

– *інноваційна система оцінювання* – показник результативності навчальної та позаурочної діяльності учнів за допомогою портфоліо і рейтингу ...;

– *особистісно зорієнтована технологія* – технологія, за умов якої в центрі освітньої системи стає особистість учня, забезпечення комфортних умов її розвитку і ...;

– *проєктивна технологія* – система навчання, що передбачає набуття знань у процесі планування та виконання …;

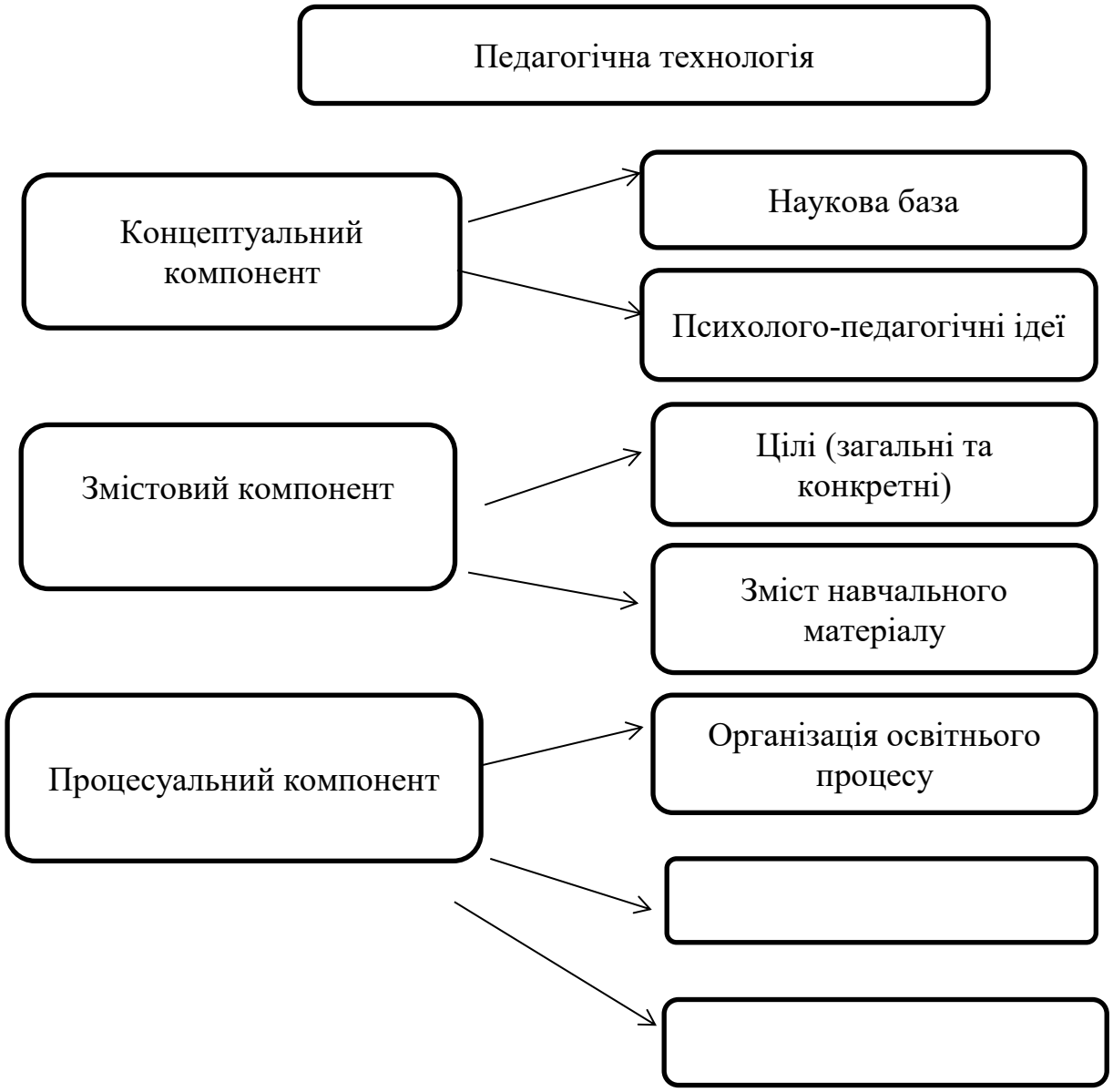
– *технологія навчання* – система дій з практичного використання закономірностей і принципів дидактики у різних сферах пізнавальної діяльності в процесі формування знань, умінь …;

– *технологічна карта* – документ, який містить опис дидактичної основи проєкту (цілепокладання, логічна структура) та педагогічної техніки (діагностика …;

– *технологія розвитку критичного мислення* – система суджень і міркувань, яка використовується для аналізу предметів, явищ, подій з формулюванням обґрунтованих висновків і дозволяє узагальнювати й формулювати …;

11. Допишіть структурно-логічні схеми:

1) структура педагогічної технології

12. Проведіть педагогічну рефлексію та висловіть власну думку за таким алгоритмом:

1) моє ставлення до педагогічної інноватики;

2) моє ставлення до особистісно зорієнтованих технологій;

3) з якими технологіями я познайомився(лася) під час занять;

4) які з них мені здаються найбільш цікавими й ефективними;

5) які з них необхідно використати під час педагогічної практики?

13. Оберіть правильне визначення понять:

1. Головною метою… у процесі навчання є сприяння особистісному зростанню і тих, хто навчається, і викладачів.

1) особистісно зорієнтованої моделі;

2) інтеграційної моделі;

3) структурно-логічної моделі.

2. … передбачає взаємозв'язок знань з різних галузей наук, міждисциплінарних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів, навчальних тем, які становлять відповідні цикли підготовки:

1) інтегрована модель навчання;

2) структурно-логічна модель;

3) особистісно зорієнтована модель.

3. … – організація навчального процесу згідно з алгоритмом розв'язання проблемної задачі або виконання навчального завдання:

1) структурно-логічна модель;

2) особистісно зорієнтована модель;

3) модель проєктного навчання.

4.… – організація навчального процесу, який передбачає постановку проблемних запитань, створення проблемних ситуацій для стимулювання активної пізнавальної діяльності тих, хто навчається:

1) проблемна модель навчання;

2) інтеграційна модель навчання;

3) структурно-логічна модель.

5. Основна функція кейс-методу – вчити вирішувати …, які не можливо вирішити аналітичним способом:

1) складні неструктуровані проблеми;

2) прості структуровані проблеми;

3) непрості структуровані проблеми.

6.… – форма відтворення предметного і соціального змісту професійної діяльності, моделювання систем відносин,

характерних для цього виду практики:

1) гра ділова;
2) прикладні вправи;
3) навчальні ситуації-кейси.

7. У ділових іграх ….

1) потрібно передбачити повноту ситуацій;
2) не потрібно передбачувати повноту ситуацій;
3) потрібно передбачити фрагменти ситуацій.

8. Ділові ігри бувають ….

1) дослідницькими, виробничими та навчальними;
2) традиційними, проблемними та навчальними;
3) прикладними, ситуативними та навчальними.

9.… слугують для перевірки гіпотез, накопичення статистичних даних, пошуку нових форм організацій;

1) дослідницькі ігри;
2) виробничі ігри;
3) навчальні ігри.

10.… застосовуються для вдосконалення, відпрацювання та коригування організаційних, управлінських, технологічних та інших прийомів і процесів:

1) дослідні ігри;
2) виробничі ігри;
3) навчальні ігри.

11.… використовуються для підготовки та тренування працівників, формування вузьких знань і розвитку вміння і навичок:

1) дослідні ігри;
2) виробничі ігри;
3) навчальні ігри.

12. Метою проведення … є отримання від групи в короткий час великої кількості варіантів відповідей:

1) тренінгів;
2) “мозкового штурму”;
3) гри ролей.

Завдання для педагогічних роздумів і дискусій

1. Як ви розумієте поняття “технологічність” та “технологізація” у сучасній освіті?

2. У чому полягає відмінність між педагогічними технологіями та предметними методиками? Виявіть загальне і особливе між ними.

3. Чи існує зв’язок між технологією та професійною компетентністю педагога? У відповіді обґрунтуйте виявлені зв’язки.

4. Як ви вважаєте, чи достатньо обґрунтованими є критерії технологічності педагогічних технологій, а саме: а) концептуальність; б) системність; в) керованість; г) новизна; г) ефективність; д) відтворюваність.

5. З яких позицій обґрунтовується і здійснюється вибір педагогічних технологій?

6. Які привілеї педагогічних технологій творчого спрямування порівняно з традиційними?

7. Які види програм використовуються при впровадженні програмованих технологій в педагогічну практику?

8. У чому полягає специфіка імітаційного моделювання як ігрової технології практичного спрямування. Охарактеризуйте етапи імітаційного моделювання.

9. Напишіть есе на обрану тему:

1. Інтеграція різноманітних підходів до здійснення нововведень в освіті (філософських, психологічних, соціальних, педагогічних).

2. Сутність та особливості інноваційно зорієнтованого підходу в освіті.

3. Використання технології ситуативного моделювання при підготовці майбутніх педагогів.

4. Ігрові технології формування професійної компетентності майбутнього педагога.

5. Особливості застосування технології розвивального навчання в освітньому закладі.

6. Аналіз конкретної ситуації як шлях творчої дії до самовдосконалення.

7. Індуктивний та дедуктивний методи вирішення проблемних ситуацій при викладанні фахових дисциплін.

8. Головні концептуальні завдання техноматики.

9. Вплив євроінтеграційних процесів на інтерактивне навчання злобувачів в освітніх закладах України.

10. Метод проєктів: історія і практика застосування в сучасній освіті.

11. Застосування технології "Створення ситуації успіху": вітчизняний і зарубіжний досвід.

12. Психолого-педагогічні умови професійного самовдосконалення майбутніх фахівців.

Робота з науковими джерелами

1. Ознайомтесь із навчальним посібником "Перспективні освітні технології" під редакцією С. Сазоненко і дайте відповіді на запитання:

1) які нові педагогічні системи запропоновують автори;

2) на яких засадах ґрунтуються принципи дитиноцентризму, українознавства, життєтворчості (*Перспективні освітні технології / під ред. С. Сазоненко. К.: Гопак, 2000. 560 с.*).

2. Проаналізуйте концепцію Ельконіна-Давидова, на положеннях якої ґрунтується технологія розвивального навчання. Розкрийте її педагогічну спрямованість.

3. Опрацюйте зразки педагогічної думки, в яких розробляються інноваційні технології: А. В. Фурман "Модульно-розвивальне навчання", І. Г. Єрмаков "Педагогіка життєтворчості", В. С. Біблер "Школа діалогу культур", Л. В. Тарасов "Екологія та діалектика", В. Р. Ільченко "Довкілля". На підставі аналізу вищеназваних праць виявіть основні аспекти інновацій в педагогічній діяльності.

4. Ознайомтесь з творами В. Ф. Шаталова "Куди і як зникли трійки", "Педагогічна проза", "Точка опори" та наведіть приклади технологічних прийомів, описаних у цих працях.

5. Проаналізуйте праці Ш. А. Амонашвілі “Школа життя”, “Віра і любов” та охарактеризуйте технологію “Створення ситуації успіху”. Які видатні вітчизняні педагоги використовували цю технологію?

6. Технологія розвитку творчої особистості представлена в роботах Г. Альтшуллера “Алгоритм винаходу”, “Творчість як точна наука”. У чому її суть? Які педагогічні методи і прийоми описані в цих працях?

7. Проаналізуйте працю С. О. Дєніжної “Використання технології евристичного навчання у розвитку інноваціного потенціалу майбутніх фахівців”. Виявіть особливості застосування евристичних технологій в дидактичному процесі”. (*Дєніжна С. О. Використання технології евристичного навчання у розвитку інноваціного потенціалу майбутніх фахівців. Інноваційні технології у вищих навчальних закладах: зб. матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, 30 квітня 2015 р. Київ, 2015. С. 12–17*).

8. У поданій таблиці 11.4 представлена характеристика педагогічних технологій, розроблена І. М. Дичківською. Порівняйте особливості цих технологій. Які, на вашу думку, педагогічні технології є актуальними та перспективними (*Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник. К.: Академвидав, 2004. 352 с.*).

Таблиця 11.4

Характеристика педагогічних технологій

Назва	Мета	Особливості
“Будинок вільної дитини” М. Монтессорі	Виховання вільної, незалежної та відповідальної особистості, здатної легко адаптуватися до умов змінного соціуму; максимальне розкриття внутрішнього	– підготовлене середовище, яке містить стимули до розвитку й навчання дітей (дидактичні матеріали для розвитку моторики, сенсорики та інтелекту); – пріоритетна роль розвитку сенсорної культури як основи розумового і морального життя дитини;

Продовження таблиці 11.4

	потенціалу дитини у процесі вільної самостійної діяльності (оптимізація процесу природного розвитку; формування “вселенської свідомості” й почуття відповідальності перед людством; розвиток здатності до ефективної взаємодії з соціумом)	– ідея унікальної здатності дитини до саморозвитку й до навчання ; – опора на космічну теорію, згідно з якою людство повинно осмислити своє космічне завдання, виробити “вселенську свідомість”, створити єдине гармонійне суспільство
“Йєна-план-школа” П. Петерсена	Виховання гуманної особистості у дусі “спільності й братерства”	– примат виховання над навчанням; – здійснення освітніх завдань через виховну общину, сформовану на засадах поваги до особистості дитини, поєднання свободи та самостійності, тісного зв’язку батьків, дітей та педагогів; – культивування общинності як умови виховання індивідуальності у процесі колективної життєдіяльності; – функціонування базових груп (штам-груп) як ядра виховної общини, інституту “хрещених” як своєрідного патронажу; – заперечення оцінок і свідоцтв (замість них – об’єктивний звіт для батьків і суб’єктивний звіт для дитини); – конструювання школи як дослідного поля для розвитку дитини, як життєвого простору для її входження в соціум

Продовження таблиці 11.4

	Виховання людини, орієнтованої на нав- колишній світ, чутливої до нового, здатної приймати усвідомлені рішення й брати на себе відповідальність за них і свої дії у різних життєвих ситуаціях	– антропософія як філософська основа педагогічної системи; – побудова навчально-виховного процесу на теорії “життєвих ритмів”; – створення максимально сприятливих умов для виявлення природних здібностей дитини; – відсутність жорсткого навчального плану, підручників, методик; – “епохальна” методика викладання предметів
		– “художнє передує інтелектуальному”; – фундаментальний принцип вальдорфської педагогіки, який виявляється як у побудові багаторічного шкільного курсу, так і в межах одного уроку; – використання евритмії для надання більшої естетичної та практичної спрямованості процесу навчання, забезпечення інтеграції різних галузей знань; – важливість трудового виховання (“уроків рукоділля та ремесел”, обов’язкових для хлопчиків і дівчаток); – спільне духовне життя педагогів і вихованців; – педагогічно-батьківське самоуправління; горизонтальна структура влади й управління (колегія вчителів як головний орган влади й управління)

Продовження таблиці 11.4

“Школа успіху й радості” С. Френе	Всебічний розвиток і виховання (“максимальний розвиток особистості дитини в розумно організованому суспільстві, яке буде служити їй та якому вона сама буде служити”)	– організація навчання й виховання на основі принципу природовідповідності; – визнання дитячого прагнення до максимального саморозвитку; – впровадження нових матеріальних засобів навчання й виховання, які сприяють самовираженню дитини (шкільна типографія, “вільні тексти”, стінна газета, шкільне самоуправління); – пріоритетом педагогічного процесу є взаємини між дітьми й ціннісні орієнтації в їхній свідомості;
		— суспільно корисна праця на всіх етапах навчання; — цілеспрямоване мотивування емоційної та інтелектуальної активності дитини; — чітке планування навчального процесу (індивідуальні та групові плани, які діти складають самостійно та разом з учителем); — культ інформації (книги, аудіовізуальні та комп’ютерні засоби, однак перевага надається особистісному спілкуванню)
“Школа для життя, через життя” Ж.-О. Декролі	Максимальний розвиток індивідуальних потреб дитини, її можливостей, мотивів та інтересів; підготовка дітей до “справжнього соціального життя”	— принцип антропоцентризму як основа педагогічної системи; — інтереси особистості як центральна педагогічна проблема; — принцип концентрації освітньої програми навколо центрів інтересів, що передбачає комплексну роботу на основі врахування основних фізичних і духовних потреб дитини; — важливість вивчення дитиною природного й соціального середовища, самої себе; — комплексне вивчення теми (проєктивне навчання); — організація освітньої роботи на основі принципу самонавчання; — краєзнавча й трудова спрямованість організації навчання й виховання дітей

Продовження таблиці 11.4

“Школа діалогу культур” В. Біблера	Формування “людини культури”, яка володіє діалогічною свідомістю, діалогічним мисленням, умінням працювати нарівні інтелектуального та емоційного піднесення, здатна до діалогічного спілкування	— акцент на розвитку особистісної логіки, творчої уяви дітей; — проєктування на весь процес навчання особливостей сучасного мислення – мислення “людини культури”; – відповідність послідовності класів послідовності сучасного освоєння та осмислення основних історичних культур, що змінювали одна одну в європейській історії (античної, середньовічної, культури Нового часу, сучасної культури);
		— організація навчання у кожному навчальному циклі на основі внутрішнього, властивого певній культурі, діалогу і на цій основі систематичного діалогу, спілкування між різними класами, учнями різного віку, різними культурами, діалогу навколо основних “точок подиву” – вихідних загадок буття мислення; — організація навчання не на основі підручника, а на основі реальних текстів певної культури. Результат роботи учня, його спілкування з учителем і школярами різного віку реалізується у кожному навчальному циклі (у кожній культурі) та у формі авторських текстів-творів, побудованих за творчими законами культури, що вивчається; — створення автором-педагогом особливих для кожного класу й для кожного педагога програм, що передбачають наскрізні проблеми, навколо яких розгортається весь навчальний процес у школі

Продовження таблиці 11.4

Технологія розвивального навчання Л. Занкова	Високий загальний розвиток особистості (розвиток розуму, волі, почуттів); створення засад для всебічного гармонійного розвитку	– збагачення змісту початкової освіти; – системність і цілісність змісту; – проблематизація змісту навчання; – цілеспрямований розвиток на основі комплексної розвивальної системи; – провідна роль теоретичних знань; – навчання на високому рівні складності; – просування у вивченні матеріалу швидкими темпами – усвідомлення дитиною процесу учіння; – включення у процес навчання не лише раціональної, а й емоційної сфери; – варіативність та індивідуалізація навчання; – систематична робота над загальним розвитком усіх учнів (як сильних, так і слабких); – використання різних видів діяльності, а також методів навчання, спрямованих на збагачення уяви, мислення, пам’яті, мовлення дитини
Технологія розвивального навчання Ельконіна-Давидова	Формування теоретичної свідомості й мислення, узагальнених способів розумових дій; відтворення в навчальній діяльності дітей логіки наукового пізнання; становлення дитини як суб’єкта різноманітних видів і форм людської діяльності	— спеціальна побудова навчального предмета, що моделює зміст і методи науки, організовує пізнання дитиною генетично вихідних, теоретично суттєвих властивостей і відношень об’єктів, умов їх походження, перетворення; — підвищення теоретичного рівня освіти, передавання дітям не лише емпіричних знань і практичних умінь, а й наукових понять, художніх образів, моральних цінностей; — теоретичне, змістове узагальнення як основа навчання; “сходження” від абстрактного до конкретного; змістова рефлексія (пошук і розгляд суттєвих засад власних мисленнєвих дій); — пошуково-дослідницький характер навчальної діяльності; — здійснення розвивального навчання як цілеспрямованої навчальної діяльності – особливої форми активності дитини, спрямованої на зміну самої себе як суб’єкта учіння

Продовження таблиці 11.4

Технології раннього навчання М. Зайцева	Раннє навчання дітей грамоти, їх математичний розвиток	— насичення навчальної діяльності цікавими ігровими ситуаціями з елементами змагання; — ритмізація діяльності; — індивідуальний підхід до дитини, звільнення її від регламентованої поведінки; максимальна наочність у навчанні; — одночасний розвиток мовлення дітей з навчанням їх читати; — використання у навчанні кубиків як типового дитячого засобу пізнання світу; — шлях до читання через письмо (від письма кубиками – до читання); — складовий принцип навчання читання, відмова від фонемного принципу; — поєднання навчання зі співом (запам'ятовування складів у формі коротких складових пісеньок, які використовують як фонетичну розминку й супроводжуються рухами); — використання всіх видів пам'яті: звукової, моторної, зорової, кінестетичної; — дотримання принципу "від конкретного до абстрактного, від конкретно-образного через наочно-дійове до словесно-логічного";
Технології раннього навчання Г. Домана	Ранній максимальний розвиток фізичного, духовного, інтелектуального потенціалу дитини	— залежність соціального та інтелектуального розвитку від раннього фізичного удосконалення дитини; — використання унікальних можливостей раннього дитинства; — виховання "професійних" батьків (батьків, які вважають дітей вищим сенсом життя й володіють педагогічними уміннями); — поєднання програми фізичного удосконалення з грою на музичних інструментах, з письмом, малюванням; — формування функціонального та потенційного інтелекту дитини; — максимальна наочність у навчанні; — навчання дітей читання не за буквами й складами, а відразу словами; всі обчислення дитина проводить як операції з множинами, за рахунок чого досягається висока швидкість їх проведення;

		юдини як виду (є вродженим, природним)аналогія дитячого мозку з комп'ютером (швидке запам'ятовування великої кількості фактів); поділ галузей знань на головні відділи й категорії (з метою забезпечення доступності знань); поділ категорій на комплекти, що складаються з карток-бітів і пояснювального тексту на звороті; відстоювання права дитини на освіту, яке закладено у генах л
Технологія розвитку творчої особистості Г. Альтшуллера	Навчання творчої діяльності; формування прийомів творчої уяви, уміння розв'язувати винахідницькі завдання; розвиток творчого, нестандартного, діалектичного, системного мислення, кмітливості	— основний зміст навчання являє собою процес пошукової, винахідницької діяльності; — протиріччя як основне поняття ТРТО; — виявлення та розв'язання протиріч – ключ до творчого мислення; — включення основних і доступних дітям типів проблем, характерних для певної сфери науки або практики; — принцип природовідповідності як вихідне положення концепції ТРТО; — система ігрових і казкових завдань для виявлення протиріч; — використання оригінальних методів розвитку пізнавальних і творчих здібностей дітей (метод фокальних об'єктів, метод моделювання маленькими чоловічками, синектика, мозковий штурм та ін.);
Технологія фізичного виховання М. Єфименка	Всебічний розвиток дитини через фізичне виховання та оздоровлення	— системний підхід у розвитку пошукової активності дітей; — дотримання у фізичному вихованні логіки природи; — здійснення фізичного виховання по спіралі; — граючи – оздоровлювати, граючи – виховувати, граючи – розвивати, граючи – навчати; — позитивна енергія радості й задоволення від занять фізичною культурою; — через рухи й гру – до виховання людини майбутнього; — виокремлення у системі фізичного виховання основних рухових режимів; — принцип "двох засад у педагогіці", що передбачає різні підходи до організації роботи з дівчатами та хлопчиками; — горизонтальний пластичний балет як форма фізичної активності дітей;

Продовження таблиці 11.4

		аналогія між грою-заняттям з фізичної культури і поставленим у театрі спектаклем; початок будь-якої форми рухової активності дітей з лежачих, горизонтальних поз відносного спокою із поступовим нарощуванням навантаження при переході до більш вертикальних положень стоячи; надання одному обладнанню чи тренажеру різних образів залежно від обраної педагогом ігрової теми чи ситуації; створення тренажерів-іграшок, зовні схожих на театральну декорацію й одночасно відповідних необхідним характеристикам тренажера (міцність, універсальність, багатофункціональність, безпечність); значна роль на заняттях з фізичної культури мовного спілкування, використання образної термінологічної мови; важливість на заняттях з фізичної культури музичного супроводу; рухова активність – основа для інших видів навчально-виховної роботи, розвитку інтелекту, емоцій, ознайомлення із навколишнім світом

Тестові завдання

Оберіть правильну відповідь.

1. Педагогічна технологія – це:

а) система функціонування всіх компонентів педагогічного процесу;

б) точне інструментальне управління освітнім процесом і гарантований успіх у досягненні поставлених педагогічних завдань;

в) організація освітнього процесу згідно з навчальними цілями;

г) немає правильної відповіді;

д) усі відповіді правильні.

5. Концептуальний компонент педагогічної технології включає:

а) назву технології, її цільові орієнтири;

б) структуру й алгоритм діяльності суб'єктів освітнього процесу;

в) експертизу педагогічної технології;

г) немає правильної відповіді;

д) усі відповіді правильні.

6. Які з наведених показників не є критеріями технологічності педагогічних технологій:

а) концептуальність;

б) висока результативність;

в) оптимальність;

г) системність;

д) керованість;

е) новизна;

ж) ефективність;

и) відтворюваність;

к) можливість творчого застосування у масовому досвіді.

7. На основі класифікатора активізації та інтенсифікації навчальної діяльності можна виокремити такі технології:

а) ігрові;

б) інтерактивні;

в) комунікативні;

г) комп'ютерні;

д) усі відповіді правильні.

8. Ігрові технології в освітніх закладах використовуються як:

а) самостійні технології для засвоєння понять навчальної теми;

б) елементи більш масштабної технології;

в) навчальне заняття або його частина (вступ, пояснення, виклад матеріалу, закріплення матеріалу, вправи, контроль навчальних досягнень);

г) технологія позааудиторної роботи.

9. Підготовчий етап ігрової технології включає:

а) формулювання цілей:

б) детальний аналіз гри;

в) визначення теми і змісту:

г) результати роботи;

д) усі відповіді правильні.

10. Процесуальний етап ігрової технології включає:

а) формулювання загальної мети;

б) детальний аналіз гри;

в) проведення гри згідно з зрозробленою моделлю;

г) результати гри;

д) усі відповіді правильні.

11. Технологія розвивального навчання передбачає задоволення таких пізнавальних потреб тих, хто навчається:

а) самоствердження;

б) самовираження;

в) самозахист;

г) самоактуалізація.

12. Сутність якого поняття розкривається у наведеному визначенні:

“Колективна, цілеспрямована навчальна діяльність, коли кожен учасник і команда в цілому об’єднані рішенням головного завдання та орієнтують свою поведінку на виграш”.

а) дидактична гра;

б) мозкова атака;

в) навчання спільно;

г) дискусія;

д) усі відповіді правильні.

13. Інтелектуальне змагання, розвиваюче вміння активно відстоювати свої погляди і судження:

а) метод проєктів;

б) дебати;

в) модульне навчання;
г) інтерактивний метод навчання;
д) кейс-метод.

14. Сутність проблемного навчання полягає в:
а) вивченні пізнавальних можливостей учнів;
б) управлінні пізнавальною діяльністю учнів;
в) постановці перед учням навчальної проблеми;
г) постановці проблеми і засвоєння готових висновків;
д) організації самостійної пошукової діяльності учнів.

15. У сучасних педагогічних технологіях застосовуються методи:
а) пояснювально-ілюстративного навчання;
б) евристичний метод;
в) проблемного навчання;
г) словесні методи;
д) усі відповіді правильні.

16. У яких з перерахованих методів навчання містяться елементи проблемного навчання:
а) репродуктивні вправи;
б) евристична бесіда;
в) демонстрація картин;
г) проведення дослідів.

17. Особливість технології проблемного навчання полягає в:
а) систематичній самостійній пошуковій діяльності учнів з засвоєнням ними готових висновків науки;
б) створенні проблемних ситуацій під керівництвом педагога;
в) створенні педагогом проблемних ситуацій та їх рішення учнями спільно з викладачем.

Питання для самоконтролю

1. Як ви розумієте поняття “технологічність в освіті”?
2. Чи існує зв’язок між технологією і майстерністю педагога?
3. Як ви бачите процес технологізації виховання в закладах освіти?
4. Які, на вашу думку, негативні і позитивні впливи мають технологічні засоби навчання?
5. У чому відмінність педагогічних технологій і предметних методик? Виявити загальне і особливе між ними.
6. Якими перевагами володіють педагогічні технології?
7. Чим характеризуються структурні компоненти педагогічної технології?
8. На які види диференціюються класифікаційні характеристики педагогічних технологій?
9. Як ви вважаєте, чи достатньо обґрунтованими є запропоновані критерії технологічності педагогічних технологій?
10. З яких позицій обґрунтовується вибір педагогічних технологій?
11. У чому полягає сутність концепції Давидова-Ельконіна, на якій ґрунтується технологія розвивального навчання?
12. Який алгоритм дій складає “архітектоніку” (стадії) технології програмованого навчання?
13. У чому особливість технології програмованого навчання?
14. Які види програм використовуються при впровадженні в педагогічну практику технології програмованого навчання?
15. Які особливості педагогічної діяльності при реалізації освітнього процесу на основі технології програмованого навчання?
16. Що спільного і відмінного між технологіями розвиваючого і програмованого навчання?
17. Розкрийте специфіку імітаційного моделювання як технології навчання у вищій школі.
18. Викладіть суть навчальної ділової гри як педагогічної технології.

19. Виявіть особливості застосування інноваційних ігор в освітньому процесі.

20. Проаналізуйте етапи ігрового проєктування.

Термінологічний словник

Активне навчання – припускає активізацію освітнього процесу шляхом впровадження методів активного навчання. До них відносять ділові ігри, аналіз конкретних ситуацій, ігрове проєктування, проблемні та інші види нетрадиційних лекцій, дискусії тощо.

Гра – 1) один із видів діяльності людини; один зі способів фізичного, розумового та морального виховання дітей. Гра рольова (сюжетно-рольова) – метод формування свідомості та досвіду дитини шляхом моделювання (відтворення) певних суспільних відносин; 2) засіб виховання, у якому вихователь як інструмент формування особистості вихованця використовує його вільну (ігрову) діяльність в уявлюваних та реальних ситуаціях, направляючи її на розвиток позитивних якостей особистості.

Дидактична гра – 1) метод стимулювання інтересу до навчання, в основі якого лежить створення в навчальному процесі ігрової ситуації; 2) форма гри з правилами, в яку включається виконання певних операцій, дій, необхідних для виконання ігрової задачі. Різноманітні дидактичні, інтелектуальні ігри (анаграми, загадки, кросворди, ребуси), ігри-подорожі, вікторини, рухливі ігри сприяють точному сприйманню окремих якостей, речей, предметів, розвитку спостережливості, формуванню вмінь аналізу порівняння, узагальнення та інших операцій мислення, удосконаленню умінь і навичок, здібностей у працівників окремих категорій; 3) метод імітації ситуацій, що моделюють професійну чи іншу діяльність шляхом гри, в якій беруть участь різні суб’єкти, наділені різною інформацією, різними функціями і діють за заданими правилами.

Ділова гра – форма імітаційної (моделюючої) системи навчання, яка передбачає імітаційне моделювання реальної

ситуації, в процесі якої учасники гри ведуть себе так, як би вони в реальності виконували доручену їм роль.

Дискусія як метод навчання – колективне обговорення будь-якої проблеми, теми й т. п., що підвищує інтенсивність й ефективність навчального процесу за рахунок активного включення тих, кого навчають, у колективний пошук істини.

Диспут – метод формування суджень, оцінок, переконань, що базуються на закономірності; знання, одержані в ході зіткнення думок, різних точок зору, завжди відрізняються високою мірою узагальнення, стійкості і гнучкості.

Ігрові технології навчання – це особливий метод навчання, який передбачає засвоєння навчального матеріалу та змісту освіти, формує взаємодію педагога і студента за допомогою гри, а також допомагає знайти та отримати бажану ціль, тобто досягти певного результату.

Імітаційне моделювання – метод, що дозволяє створювати моделі, описуючі процеси так, як би вони відбувалися у дійсності. Імітаційне моделювання передбачає імітацію соціальної взаємодії чи неповного виробничого процесу майбутньої професійної діяльності.

Інтерактивне навчання – це діалогічне навчання, в ході якого здійснюється взаємодія суб'єктів освітнього процесу. Активність педагога змінюється на активність учнів, а завданням педагога стає створення умов для їхньої ініціативи.

Кейс-технологія – 1) технологія дистанційного навчання, яка включає в себе комплект засобів навчання, що розміщені у кейсі і надаються студенту з моменту його зарахування до навчального закладу, та містить методичні документи, спеціально розроблені навчальні посібники, довідники, аудіо- та відеокасети, дискети, компакт-диски; 2) вид дистанційної технології навчання, яка заснована на використанні наборів (кейсів) текстових, аудіовізуальних та мультимедійних навчально-методичних матеріалів для їх самостійного вивчення слухачами, при організації регулярних консультацій у викладачів (тьюторів) традиційним або дистанційним способом.

Коучинг – 1) мистецтво координування діяльності, навчання та розвитку інших людей; 2) сучасна технологія розкриття потенціалу людини з метою максимального підвищення ефективності її діяльності; 3) технологія в менеджменті, що ґрунтується на знаннях про те, як і за яких умов працівники удосконалюються та зростають професійно та отримують знання про спеціальні вміння, які потрібні менеджерам у практиці та для розвитку і вироблення свого менеджерського стилю; 4) технологія, що сприяє збалансуванню співпраці в команді через цілеспрямовану й динамічну комунікацію учасників для досягнення певних цілей; 5) це вид професійної допомоги, специфічний спосіб вчення і розвитку, де головний метод керівника полягає не у повідомленні готових знань або інструкцій, у формулюванні відповідей на те, як треба вирішувати завдання (проблеми), а у ставленні запитань підлеглому з метою мотивації знайти відповідь (рішення, спосіб дії) з внутрішніх джерел (інтелекту, емоцій, інтуїції, логіки, набутих знань, креативності).

Педагогічна (освітня) технологія – 1) це система функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, побудована на науковій основі, запрограмована в часі та просторі, що приводить до передбачуваних результатів; 2) в загальнопедагогічному розумінні характеризує цілісний освітній процес з його метою, змістом і методами навчання; 3) сукупність засобів і методів відтворення теоретично обгрунтованих процесів навчання і виховання, що дає змогу успішно реалізувати поставлені освітні цілі.

Технологія – 1) у перекладі із грецького techne – мистецтво, майстерність, уміння й сукупність методів обробки; 2) сукупність прийомів, застосовуваних у будь-якій справі; 3) сукупність способів обробки чи переробки матеріалів, інформації, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій, надання послуг тощо.

Технологія проблемного навчання – 1) організація навчальних занять, яка припускає створення під керівництвом викладача проблемних ситуацій і активну самостійну діяльність студентів з їх вирішення, в результаті чого і відбувається творче оволодіння професійними знаннями, навичками і вміннями та розвиток розумових здібностей

Технологія програмованого навчання – полягає у прагненні підвищити ефективність управління процесом навчання. Навчання відбувається за певною програмою, в процесі виконання якої той, хто навчається, опановує знаннями. Роль викладача зводиться до відстеження психологічного стану учня та ефективності поетапного засвоєння ним навчального матеріалу, а в разі необхідності – регулювання програмних дій. Відповідно до цього були розроблені різні схеми, алгоритми програмованого навчання – прямолінійний, розгалужений, змішаний та інші, які можуть бути реалізовані з використанням комп'ютерів, програмованих підручників, методичних матеріалів та ін.

Технологія особистісно зорієнтованого навчання – навчання, центром якого є особистість дитини, її самобутність і самостійність. Суб'єктивий досвід кожного учня спочатку розкривається, а потім узгоджується зі змістом освіти.

Телекомунікаційні освітні технології – організаційні, педагогічні, навчальні технології; форми й методи, що передбачають застосування в освітньому процесі сучасних комп'ютерних засобів й інформаційних технологій.

Технологія різнорівневого навчання – педагогічна технологія організації навчального процесу, у межах якого пропонується різний рівень засвоєння навчального матеріалу залежно від здібностей кожного студента, але не нижче базового.

Технологія розвивального навчання – навчальна діяльність, у ході якої той, хто навчається, самостійно або за допомогою педагога осмислює начальний матеріал, творчо застосовує його в нестандартних умовах та свідомо запам'ятовує для подальшого навчання.

Список рекомендованих джерел

Основні

1. Волкова Н. П. Педагогіка : посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н. П. Волкова. – К. : Видавничий центр "Академія", 2001. – С. 294–299, 351–358.

2. Дєніжна С. О. Використання технології евристичного навчання у розвитку інноваціного потенціалу майбутніх фахівців / С. О. Дєніжна // Інноваційні технології у вищих навчальних закладах : зб. матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, 30 квітня 2015 р. – Київ, 2015. – С. 12–17.

3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник / І. М. Дичківська. – 2-ге вид., доповн. – К. : Академвидав, 2012. – 352 с. – (Серія: "Альма-матер").

4. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – 3-тє вид., стер. – К. : Академвидав, 2009. – 560 с. – (Серія "Альма-матер").

5. Чепіль М. М. Педагогічні технології : навч. посіб. / М. М. Чепіль, Н. З. Дудник. – К. : Академвидав, 2012. – 224 с.

6. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пєхота та ін. ; за ред. О. М. Пєхоти. – К. : А.С.К., 2004. – 256 с.

7. Паращенко Л. І. Тестові технології у навчальному закладі : метод. посібник / Л. І. Паращенко, В. Д. Леонський, Г. І. Леонська ; наук. ред. О. І. Ляшенко. – К. : ТОВ "Майстерня книги", 2006. – 217 с.

8. Перспективні освітні технології / під ред. С. Сазоненко. К. : Гопак, 2000. – 560 с.

9. Суліма Є. М. Інноваційні моделі навчання у сучасній освіті [Електронний ресурс] / Є. М. Суліма // Педагогіка. – М., 2017. – № 5. – С. 11–18. – Режим доступу: https://dlib.eastview.com / browse/doc/49728636

10. Чернецька Т. І. Сучасний урок: теорія і практика моделювання: навч. посібник / Т. І. Чернецька. – К. : ТОВ "Праймдрук", 2011. – 352 с.

Додаткові

11. Ванівська О. Проєктна технологія в системі компетентнісної освіти / О. Ванівська, Р. Преснер // Молодь і ринок. – 2014. – № 1 (108). – С. 62–65.

12. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения / В. В. Давыдов. – М. : Педагогика, 1986. – 239 с.

13. Дудченко В. С. Инновационная игра как метод исследования и развития организации [Электронный ресурс] /

В. С. Дудченко. – Режим доступа : http://conflictmanagement.ru/-innovacionnaya-igra-kak-metod-issledovaniya-i-razvitiya-organizacii

14. Експеримент на екрані комп'ютера : монографія / авт. кол.: Ю. О. Жук, С. П. Величко, О. М. Соколюк, І. В. Соколова, П. К. Соколов ; за редакцією Ю. О. Жука. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 180 с.

15. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgibin /laws/main.cgi?nreg=537-16 (21.08.09).

16. Інформаційно-комунікаційні технології для педагогічних працівників (практичний курс) / укл. Покришень Д.А., Закревська Є. С., Корнієць О. М., Літош Ю. М., Ракута В. М., Тихоненко О. О. – Чернігів : ЧОІППО імені К. Д. Ушинського, 2011. – 62 с.

17. Корнієць О. М. Спілкування в мережі Internet: навчально-довідковий посібник. Вид. 1-ий / О. М. Корнієць. – Чернігів : ЧОІППО ім. К. Д. Ушинського, 2010. – 62 с.

18. Мариновська О. Інтегральна технологія навчання: від теорії до практики / О. Мариновська // Початкова освіта. – 2011. – № 32 (608). – С. 3–5.

19. Мариновська О. Я. Інтегроване навчання: технологічний аспект / О. Я. Мариновська // Технології інтеграції змісту освіти: зб. наук. пр. ред. кол., головн. ред. В. Р. Ільченко. – Полтава: ПОІППО, 2014. – Вип. 6. – 326 с.

20. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід : метод. посібник / О. І. Пометун. – К.: АПН України, 2002. – 136 с.

21. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: А.С.К., 2003. – С. 19–24.

22. Український педагогічний словник / за ред. С. Гончаренка. – К.: Либідь, 1997. – С. 268.

23. Ясинська С. Досвід використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання / С. Ясинська // Вища школа. – 2011. – № 5–6. – С. 27–32.

Тема 12. Використання цифрових технологій в інноваційному просторі сучасної освіти

Для мене головне – це роль технології, її зв'язок з людським капіталом та людським потенціалом. Технології дають можливість робити великі речі. Ви повинні бути оптимістично налаштовані щодо того, що технологія може зробити в руках людини.

Сатья Надела,
головний виконавчий директор
корпорації Microsoft

Мета: сформулювати у здобувачів вищої освіти професійну компетентність щодо використання цифрових технологій в освітньому процесі.

Ключові поняття та терміни теми: інновації, модернізації освіти, цифрова освіта, цифрові технології, інноваційні технології, освітні технології, інформаційно-комунікаційні технології, технології електронного навчання, смарт-технології, хмарні технології, технології дистанційного навчання.

План лекційного заняття

1. Цифрові освітні технології та їх роль у модернізації сучасної освіти.
2. Освітній потенціал інформаційно-комунікаційних технологій.
3. Інноваційна спрямованість технологій електронного навчання.
4. Смарт-технології інтелектуалізації освіти та навчання.
5. Хмарні технології як інструментарій віртуалізації навчання.
6. Технології дистанційного навчання та їх застосування в кризові періоди.

План семінарського заняття

1. Цифрова освіта та навчання: можливості та перспективи.
2. Сучасні дослідження цифрової освіти.
3. Впровадження цифрових технологій у навчальний процес.
4. Методика створення електронного навчально-методичного комплексу курсу.

Завдання

1. Здійсніть категоріально-понятійний аналіз понять “цифрова освіта”, “цифрова дидактика”, “цифрові технології”.

2. Знайдіть та проаналізуйте інформацію щодо визначення терміна “цифрові технології”.

3. Сформулюйте свої рекомендації в текстовому документі та напишіть коментар до таких питань:

1) як би ви реалізували цифрове навчання в освітньому закладі;

2) які проблеми впровадження цифрових технологій існують у сучасній освіті;

3) чи можна забезпечити високу якість цифрового навчання;

4) які ефективні способи використання цифрових технологій на занятті;

5) як використовуються цифрові технології в освітньому закладі;

6) що є спільним і відмінним між цифровими технологіями та технологічними засобами навчання?

4. Висловіть власну думку та запропонуйте набір методів та вимог щодо забезпечення якості навчання в цифровому освітньому середовищі.

5. Спробуйте розробити сценарій дистанційного курсу з використанням цифрових технологій. Опишіть підходи до презентації цифрового контенту, які вирішили ви використати під час проведення заняття. Запишіть свій сценарій з аргументацією в текстовий документ.

6. Складіть шкалу ефективності використання цифрових технологій в закладі освіти (підхід digiplex), SAMR рівні використання технологій тощо.

7. Проаналізуйте парадигми цифрової освіти, знайдіть в Твіттері останні повідомлення щодо сучасних трендів, можливостей та ризиків використання цифрового навчання.

8. Проведіть самостійну оцінку цифрових компетентностей за допомогою цифрового інструменту (https://digital-competence.eu/).

9. Напишіть есе на обрану тему:

1) "Інтеграція різноманітних підходів до здійснення нововведень в освіті (філософських, психологічних, соціальних, педагогічних)";

2) "Інновації як чинник модернізації та підвищення якості професійної освіти";

3) "Особливості інноваційно зорієнтованого підходу в освіті";

4) "Стандарти та принципи цифрової грамотності, які забезпечують підвищення цифрової компетентності освітян".

10. Ознайомтесь із системою SELFIE (Self-reflection on Effective Learning by Fostering the use of Innovative Educational Technologies) та оцініть рівень використання цифрових технологій в освітньому закладі.

11. Складіть різні елементи, які існують у Moodle:

1) створіть модуль сторінки з фахової дисципліни та заповніть його певною теоретичною інформацією;

2) створіть модуль заняття (2–3 сторінки), використовуючи текстові та наочні матеріали;

3) створіть модуль Workshop, налаштуйте його та додайте практичне завдання для експертної оцінки;

4) створіть Quiz з 5–10 запитань (спробуйте різні типи питань).

12. Розробіть простий прототип курсу (тобто візуалізацію того, як ваш курс буде представлений у Moodle). Представте його у текстовому документі (у письмовій чи графічній формі, як вам подобається).

13. Встановіть співвідношення між поняттями "Smar-суспільство", "Smart-освіта", "Smart-навчальний процес", "Smart-

технології". Яке програмне забезпечення Smart Notebook, Smart Bridgit, Synhron Eye використовується при впровадженні новітніх форм навчання в освітній процес?

14. Визначте, які можливості хмарних технологій слід використовувати для практичної реалізації сучасної тенденції віртуалізації освітнього процесу?

15. Ознайомтеся з етапами створення електронного навчального курсу засобами Microsoft HTML Help Workshop:

1) створення файлу проєкту;

2) компіляція проєкту;

3) формування засобів навігації;

4) завершальне доведення.

Спробуйте структурувати пропонований матеріал з курсу на прикладі електронного навчально-методичного комплексу згідно з принципами створення ЕНК.

16. Оберіть правильне визначення поняття:

1) дистанційне навчання – особлива досконала форма, яка поєднує елементи очного та заочного навчання на основі …

а) інформаційно-комунікаційних технологій та систем мультимедіа;

б) традиційних форм та систем навчання;

в) тренінгових моделей навчання.

2) Система дистанційного навчання конкретного закладу освіти включає такі види забезпечення: …

а) методичне, програмне, технічне, інформаційне, організаційне;

б) навчальне, матеріальне, інформаційне, організаційне, технічне;

в) консультаційне, програмне, навчальне, матеріальне, інформаційне.

3) Курс дистанційного навчання здійснюється переважно відтерміновано і ….

а) часто без особистої участі у ньому розробника (викладача);

б) рідко без особистої участі у ньому розробника (викладача);

в) завжди без особистої участі у ньому розробника (викладача).

17. Визначте правильні судження.

Правильно чи неправильно:

1) інновації – зміни у певній системі.

2) відносність, опір, запрограмованість – це принципи інновацій.

3) Дж. Керрол і Б. Блум є авторами технології повного засвоєння знань.

4) А. Г. Рівін – автор технології колективного взаємонавчання.

18. Закінчити формулювання визначень:

1. Інноваційні системи оцінювання навчальних досягнень – показник результативності навчальної та позаудиторної діяльності тих, хто навчається за допомогою портфоліо та рейтингу ...

2. Кейс-стаді – опис ситуації, яка реально виникла або виникає у процесі педагогічної діяльності з управління …

3. Мережева технологія навчання – технологія, основу якої складає використання мережі “Інтернет” при створенні, передачі інформації та …

4. Технологія розв’язання винахідницьких задач (ТРВЗ) – технологія науково-технічної творчості, що ґрунтується на ідеї, згідно з якою винахідницька творчість пов’язана з модернізацією та оновленням техніки, яка розвивається за …

5. Кейсова (портфельна) технологія передбачає використання комплексу навчально-методичних матеріалів (на паперових, електронних та інших носіях), …

6. Smart-технологія – це система електронного навчання з використанням технологічних інновацій та інтернету, яка передбачає системне вивчення дисциплін, спрямоване на розвиток інтелектуальної діяльності учнів, що передбачає …

7. Хмарні технології – це технологія розподіленої обробки даних, в якій комп’ютерні ресурси і потужності надаються …

Завдання для педагогічних роздумів і дискусій

1. Які умови необхідно враховувати при інноваційному підході до навчання?
2. Як спонукають інноваційні технології навчання до нових дидактичних підходів організації освітнього процесу?
3. Чи можна стверджувати, що впровадження нових методів навчання сприяє гуманізації освітньої системи?
4. Які перспективи для модернізації освіти відкривають процеси інформатизації, комп'ютеризації, технологізація, цифровізації?
5. Які переваги вебтехнологій слід враховувати при виборі інформаційно-комунікаційних технологій?
6. Які особливості гіпертекстової технології сприяють створенню індивідуальної траєкторії пізнавальної активності тих, хто навчається?
7. Які специфічні особливості комп'ютерного моделювання слід враховувати в процесі розвитку творчих і дослідницьких здібностей тих, хто навчається?
8. Які тенденції дистанційного навчання є перспективними в умовах інформаційного суспільства?
9. Проаналізуйте ефективність запровадження інтернет-технологій для самостійної роботи студента при засвоєнні навчальних курсів.
10. Педагог прагне створити корекційно-узагальнюючий блок ЕНМК за допомогою студентів. Які дані слід включити в базу даних цього блоку студентам, а які вони можуть тільки переглянути? Якими даними може користуватися тільки педагог?
11. Чому для успішності інтеграції інформаційного та технічного навчання необхідно встановити стосунки співпраці між викладачами і тими, хто навчається?
12. Викладач підготував конспект лекцій в електронному варіанті. Чи необхідно йому заздалегідь представити ці матеріали студентам чи краще це зробити тільки перед заліком або екзаменом?
13. Як застосування цифрових технологій в інклюзивній освіті впливає на змішане навчання людей з особливими потребами.

14. Проведіть групову дискусію на тему: “Цифрові технології: можливості та ризики” та висловіть власну думку:

1) порівняйте європейські та вітчизняні нормативні документи щодо цифрової компетентності педагога;

2) охарактеризуйте сучасне уявлення про цифрову грамотність учня, етапи та методику її формування;

3) проаналізуйте принципи та підходи до організації цифрового навчання;

4) розкрийте технологію створення цифрового контенту;

5) визначте ефективність впровадження методики оцінювання навчальних досягнень тих, хто навчається, засобами цифрових технологій.

Робота з науковими джерелами

1. Проведіть самостійне опанування та опрацювання таких посібників:

1) Інноваційні технології навчання: навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / кол. авторів; відп. ред. Х. Ш. Бахтіярова; наук. ред. А. В. Арістова; упорядн. словника С. В. Волобуєва. К.: НТУ, 2017. 172 с.;

2) Інноваційні педагогічні технології: посібник / за ред. О. І. Огієнко. К., 2015. 314 с.;

3) Кухаренко В. М., Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г. Дистанційне навчання: умови застосування. Дистанційний курс: навчальний посібник. Харків: НТУ ХШ, Торсінг, 2002;

4) Михайліченко М. В., Рудик Я. М. Освітні технології: навчальний посібник. К.: ЦП “КОМПРИНТ”, 2016. 583 с.

З пропонованого нижче переліку науково-педагогічних джерел виберіть і опрацюйте наукові праці:

1) Дєніжна С. О. Психолого-педагогічні аспекти комп’ютерного моделювання віртуального образу світу. *Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності й майбутнього*: збірник матеріалів І Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 30–31 березня 2017 р. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 339, [130–135] с.;

2) Дєніжна С. О. Цифрові трансформації освітнього процесу вищої школи. *Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки*: збірник тез Міжнародного податкового конгресу, м. Ірпінь, 3 грудня 2020 р. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. 1418, [707–711] с.;

3) Сова М. О., Дєніжна С. О. Педагогічні умови використання дидактичного потенціалу Smart-технологій у школі. *Вісник післядипломної освіти*: зб. наук. пр. Сер. "Педагогічні науки". 2017. Вип. 4(33). 160, [52–62] с.;

4) Сова М. О., Дєніжна С. О. Медіатворчість викладача та технології її реалізації в освітньому процесі. *Інноваційна педагогіка*: науковий журнал. Одеса: Видавничий дім "Гельветика", 2020. Випуск 29, т. 1. 195, [179–185] с.

На основі аналізу вищезазначених наукових праць дайте відповідь на запитання:

1) виявіть умови, мету та доцільність використання цифрових технологій у закладах освіти;

2) визначте переваги та недоліки застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі;

3) розкрийте особливості організації педагогічного процесу в умовах цифрової трансформації освіти;

4) визначте перспективи дистанційного навчання в умовах інформаційного суспільства;

5) назвіть інструменти SMART-освіти;

6) охарактеризуйте особливості впровадження SMART-освіти в Україні;

7) окресліть шляхи реалізації дистанційного навчання на основі програмного середовища MOODLE.

Тестові завдання

Оберіть правильну відповідь.

1. *Що таке педагогічні інновації?*

а) усі зміни, спрямовані на перетворення педагогічної системи (ПС);

б) нововведення у навчально-виховному процесі з метою підвищення його ефективності;

в) заміна окремих елементів ПС новими, які набувають більшої ефективності;

г) нововведення, що мобілізують внутрішні ресурси ПС і приводять до підвищення результатів;

д) усі відповіді правильні.

2. *До педагогічних інновацій відносять такі головні напрями:*

а) оптимізація навчально-виховного процесу;

б) гуманістична педагогіка;

в) організація та управління;

г) нові педагогічні технології;

д) усі відповіді правильні.

3. *Інноваційними називаються навчальні заклади, в яких:*

а) впроваджуються нововведення або їх елементи;

б) нововведення всебічно обґрунтовані;

в) нововведення обов'язково покращують умови навчальної та педагогічної праці;

г) удосконалення дидактичної системи здійснюється, перш за все, завдяки внутрішнім резервам;

д) усі відповіді правильні.

4. *В інноваційних навчальних закладах підвищення ефективності досягається завдяки:*

а) селекції викладачів і тих, хто навчається;

б) підвищення навантаження на викладачів і тих, хто навчається;

в) збільшення тривалості навчання;

г) впровадження найдосконаліших технологій;

д) зміна назв і орієнтацій.

5. *Для оптимізації інноваційного процесу необхідні:*

а) значні інвестиції;

б) повне перетворення педагогічної системи;

в) бажання, ініціатива, розуміння “вузьких місць” педагогічної системи, передбачення перспектив покращення;

г) згода викладачів і батьків;

д) адміністративний тиск.

6. *Глобальна комп’ютерна мережа – це:*

а) інформаційна система з гіперзв’язками;

б) безліч комп’ютерів, пов’язаних каналами передачі інформації, які знаходяться в межах одного приміщенні або будівлі;

в) система обміну інформацією;

г) сукупність локальних мереж і комп’ютерів, розташованих на значній відстані та поєднаних у єдину систему.

7. До зовнішніх причин впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес належать:

а) підвищення ефективності праці педагога за рахунок економії часу;

б) соціальна потреба у фахівцях, які володіють інформаційно-комунікаційними технологіями;

в) масове тиражування засобами інформаційно-комунікаційних технологій новітніх педагогічних технологій;

г) підвищення кваліфікації педагогів;

д) усі відповіді правильні.

8. *До внутрішніх причин впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес відносять:*

а) підвищення ефективності праці педагога за рахунок економії часу;

б) соціальну потребу у фахівцях, які володіють інформаційно-комунікаційними технологіями;

в) масове тиражування засобами інформаційно-комунікаційних технологій новітніх педагогічних технологій;

г) підвищення кваліфікації педагогів;

д) усі відповіді правильні.

9. *Комплекс освітніх інформаційно-комунікаційних технологій складають:*

а) технології запису і збереження інформації;

б) телекомунікаційні технології;

в) пошукові технології;

г) системи управління базами даних;

д) усі відповіді правильні.

10. *Що означає принцип педагогічної доцільності використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій*:

а) при проєктуванні, створенні та організації системи дистанційного навчання слід оцінити доцільність застосування інформаційно-комунікаційних технологій, щоб не помилитися у виборі засобу навчання;

б) необхідність контролю самостійності учіння, що досягається очною формою контакту, відео-конференц-зв'язку, використанням різних технічних засобів;

в) доцільність застосування інформаційно-комунікаційних технологій для уникнення помилки щодо орієнтації на певний засіб навчання;

г) розробка та використання графіку планування та контролю за виконанням навчального графіка;

д) усі відповіді правильні.

11. *Педагогічна технологія, що передбачає використання спеціальних способів, програмних і технічних засобів для роботи з інформацією – це:*

а) інформаційна технологія;

б) інформаційна технологія навчання;

в) інформаційний процес:

г) ділова гра;

д) усі відповіді правильні.

12. *Інтерактивні засоби, за допомогою яких проводяться операції з нерухомими зображеннями, відеофільмами, анімірованими графічними зображеннями, текстом, мовним і звуковим супроводом – це:*

а) електронні навчально-методичні комплекси;
б) педагогічні програмні засоби;
в) мультимедійні засоби;
г) дидактична гра;
д) усі відповіді правильні.

13. *Система наукових інженерних знань, методів і засобів, яка використовується для створення, збору, передачі, збереження та обробки інформації у предметній галузі:*

а) інформаційна технологія;
б) інформаційна технологія навчання;
в) інформаційний процес;
г) усі відповіді правильні.

Питання для самоконтролю

1. Які перспективи для модернізації освіти відкриває інформатизація освіти?
2. У чому полягає особливість змісту інформаційних технологій навчання?
3. Яким освітнім потенціалом володіють інформаційні технології?
4. Які переваги Web-технологій слід враховувати при виборі інформаційних технологій?
5. Які особливості гіпертекстової технології сприяють виробленню індивідуальної траєкторії пізнавальної діяльності учня?
6. У чому полягає особливість роботи викладача, який використовує інформаційні технології?
7. У чому переваги комп’ютерного моделювання для розвитку творчих і дослідницьких здібностей учнів?
8. Які інформаційні, пізнавальні, технічні, комунікативні можливості інтернет-технологій слід використовувати в освітньому процесі?

9. Якими ресурсами збагачується освітня установа завдяки застосуванню інформаційно-супутникової технології?

10. Які педагогічні завдання успішно вирішуються завдяки використанню інформаційних технологій?

11. Які можливості хмарних технологій слід використовувати для практичної реалізації сучасної тенденції віртуалізації освітнього процесу?

12. Які психологічні аспекти створення образів віртуального світу слід враховувати при впровадженні хмарних технологій в педагогічну практику?

13. Які особливості phygital-технології слід використовувати для включення учнів у процес створення віртуальної реальності?

14. Які переваги технології "трансмедійний сторітеллінг" (transmedìjnij storìtellìng) сприяють інтерактивній взаємодії учасників освітнього процесу для створення картини віртуального світу?

15. Як співвідносяться поняття "Smart-суспільство", "Smart-освіта", "Smart-навчальний процес", "Smart-технології"?

16. Яке функціональне призначення Smart-технологій в освітньому процесі?

17. Чим відрізняються зміст, форми і методи Smart-технологій від традиційних педагогічних технологій?

18. Якими можливостями володіє Smart Board і як вони використовуються в сучасному освітньому процесі?

19. Як програмне забезпечення Smart Notebook, Smart Bridgit і Synhron Eye використовується при впровадженні нових форм навчання в педагогічну практику?

20. Що спільного і відмінного в поняттях "інформаційно-комунікативні технології" та "інформаційна глобалізація людства"?

21. Які можливості та особливості застосування інтегральної педагогічної технології у закладах освіти?

22. У чому ви вбачаєте перспективу розвитку інформатизації сучасного навчання?

23. Які позитивні та негативні сторони технології дистанційного навчання?

Термінологічний словник

Інновація – 1) (італ. *innovatione* – новина, нововведення) – це нові форми організації праці та управління, нові види технологій, які охоплюють не тільки окремі установи й організації, а й різні сфери; 2) це комплексний процес створення, поширення та використання нового засобу (новизни, нововведення) в галузі техніки, технології, педагогіки, наукових досліджень; 3) процес створення, освоєння та практичної реалізації педагогічних науково-практичних досягнень.

Інновації в освіті – процес створення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, пед. та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно ін. стану.

Інноваційне навчання – начальна діяльність, зорієнтована на динамічні зміни в навколишньому світі, яка ґрунтується на розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості.

Інноваційна компетентність педагога – система мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує ефективність використання нових педагогічних технологій у своїй роботі.

Інноваційна освітня діяльність – передбачає розвиток творчого потенціалу педагога. Вона стосується не лише створення та поширення новизни, а й зміни у способі діяльності, стилі мислення особистості.

Інноваційний процес в освіті – це вивчення, узагальнення, поширення передового педагогічного досвіду, запровадження досягнень психолого-педагогічної науки у практику.

Інноваційна технологія – це система нових форм, методів та засобів навчання, спрямована на досягнення позитивних результатів за рахунок динамічних змін в особистісному розвитку тих, хто навчається.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) від англ. *Information and communications technology*) – часто використовується як синонім до інформаційних технологій, хоча ІКТ це

загальніший термін, який підкреслює роль уніфікованих технологій та інтеграцію телекомунікацій (телефонних ліній та бездротових з'єднань), комп'ютерів, підпрограмного забезпечення, програмного забезпечення, накопичувальних та аудіовізуальних систем, що дозволяють користувачам створювати, одержувати доступ, зберігати, передавати та змінювати інформацію. Іншими словами, ІКТ складається з ІТ, а також телекомунікацій, медіа-трансляцій, усіх видів аудіо- і відеообробки, передачі, мережевих функцій управління та моніторингу.

Інноваційна педагогічна технологія – цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів, педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчально-виховний процес від визначення його мети до очікуваних результатів.

Кейсова технологія навчання – використання конкретних випадків (ситуацій, історій, тексти яких називаються "кейсом") для спільного аналізу, обговорення або вироблення рішень тих, хто навчається, з певного розділу навчальної дисципліни.

Кейси (ситуаційні вправи) мають чітко виражений характер і мету. Як правило, вони пов'язані з проблемою або ситуацією, яка існувала чи зараз існує. Це завжди моделювання життєвої ситуації, і те рішення, що знайде учасник кейса, може служити як відбиттям рівня компетентності та професіоналізму учасника, так і реальним рішенням проблеми. У кейс-технології не дають конкретні відповіді, їх необхідно знаходити самостійно. Це дозволяє учневі, спираючись на власний досвід, формулювати висновки, застосовувати на практиці одержані знання, пред'являти власний (або груповий) погляд на проблему. У кейсі проблема подана в неявному вигляді, вона не має однозначного вирішення.

Модернізація освіти – це комплексне, всебічне оновлення всіх ланок освітньої системи й усіх сфер освітньої діяльності відповідно до вимог сучасного життя, при збереженні та примноженні кращих традицій вітчизняної освіти. Це комплексний процес перемикання суспільства з 26 традиціоналістичного на

раціоналістичне світовідношення, що має економічний, соціальний, політичний і духовний виміри, а його складовими виступають зміни за всіма напрямами.

Смартосвіта – передбачає гнучке використання значної кількості джерел, різноманіття мультимедійного інструментарію (аудіо, відео), здатність швидко знаходити і переробляти інформацію, застосовувати інноваційні технології у педагогічній практиці.

Смарттехнології (Selfdirected, Motivated, Adaptive, Resource-enriched, Technology embedded) – тобто навчання самостійне, мотивоване, адаптивне, збагачене ресурсами, з вбудованими технологіями; ґрунтується на використанні дата-центрів на платформі хмарних технологій, інтерактивної електронної дошки, планшетів, гаджетів, проєкторів, відповідного програмного забезпечення документ-камери.

Технологія безпаперова – технологічний процес обробки інформації та доступу до даних засобами обчислювальної техніки.

Технологія електронного навчання (англ. *Electronic Learning*) – система навчання, за допомогою інформаційних, електронних технологій. Часто тлумачиться як синонім таких понять: дистанційне навчання, навчання із застосуванням комп'ютерів, мережеве навчання, віртуальне навчання, мультимедійне навчання, мобільне навчання.

Технологія клієнт-серверна – технологія обробки даних, за якої клієнт-комп'ютер звертається за необхідними даними до головного комп'ютера (сервера).

Телекомунікаційні освітні технології – організаційні, педагогічні, навчальні технології; форми й методи, що передбачають застосування в освітньому процесі сучасних комп'ютерних засобів й інформаційних технологій.

Хмарні технології навчання – засіб віртуалізації освіти, який сприяє створенню інноваційного середовища (центру, серверу, де зберігаються дані та програми), предметному й змістовому збагаченню інформаційних потоків через Інтернет, залученню учнівської аудиторії до діалогу при вирішенні актуальних проблем і прийнятті конструктивного рішення.

Цифрова освіта – це освіта, яка головним чином функціонує за рахунок **цифрових** технологій, тобто електронних транзакцій, які реалізуються шляхом використання інтернету.

Цифрові технології в освіті – застосування електронних, мультимедійних підручників та посібників, інтерактивних комплексів, цифрових вимірювальних лабораторій, електронної пошти, інтернету, мобільних телефонів, МРЗ-програвачів.

Список рекомендованих джерел

Основні

1. Артюшина М. В. Інноваційно-зорієнтований підхід до організації навчального процесу в економічному університеті / М. В. Артюшина // Організація навчального університету : навчальний посібник / за ред. М. В. Артюшиної, Г. М. Романової. – К. : КНЕУ, 2014. – С. 321.

2. Дєніжна С. О. Цифрові трансформації освітнього процесу вищої школи / С. О. Дєніжна // Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки : збірник тез Міжнародного податкового конгресу, м. Ірпінь, 3 грудня 2020 р. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. – 1418, [707–711] с.

3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник / І. М. Дичківська. – 2-ге вид., доповн. – К. : Академвидав, 2012. – 352 с. – (Серія “Альма-матер”).

4. Михайліченко М. В. Освітні технології : навчальний посібник / М. В. Михайліченко, Я. М. Рудик. – К. : ЦП “КОМПРИНТ”, 2016. – 583 с.

5. Інноваційні технології навчання : навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / кол. авторів ; відп. ред. Х. Ш. Бахтіярова ; наук. ред. А. В. Арістова ; упорядн. словника С. В. Волобуєва. – К. : НТУ, 2017. – 172 с.

6. Інноваційні педагогічні технології : посібник / за ред. О. І. Огієнко ; авт. кол. : О. І. Огієнко, Т. Г. Калюжна, Ю. С. Красильник, Л. О. Мільто, Ю. Л. Радченко, К. В. Годлевська, Ю. М. Кобюк. – К., 2015. – 314 с.

7. Кухаренко В. М. Дистанційне навчання: умови застосування. Дистанційний курс : навчальний посібник / В. М. Кухаренко, О. В. Рибалко, Н. Г. Сиротенко. – Харків : НТУ ХШ, Торсінг, 2002.

8. Литвинов А. С. Педагогічний провайдинг інновацій в освіті : навч. посіб. / А. С. Литвинов. – Суми : Університетська книга, 2018. – 265 с.

9. Сова М. О. Педагогічні умови використання дидактичного потенціалу Smart-технологій у школі / М. О. Сова, С. О. Дєніжна // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. пр. – 2017. – Вип. 4(33). – 160, [52–62] с. – Сер. Педагогічні науки.

10. Сова М. О. Медіатворчість викладача та технології її реалізації в освітньому процесі / М. О. Сова, С. О. Дєніжна // Інноваційна педагогіка : науковий журнал. Одеса : Видавничий дім "Гельветика", 2020. – Випуск 29, т. 1. – 195, [179–185] с.

11. Янкович О. Освітні технології сучасних навчальних закладів: навчально-методичний посібник / О. Янкович, Ю. Беднарек, А. Анджеєвська. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – 212 с.

Додаткові

1. Воронкова В. Людина у освітньому просторі smart-суспільства / В. Воронкова, О. Кивлюк // Міждисциплінарні дослідження складних систем : зб. наук. праць. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – № 10–11. – С. 88–95.

2. Брич В. Я. Креативний менеджмент : підручник / В. Я. Брич, М. М. Корман. – Тернопіль : ТНЕУ, 2018. – 220 с.

3. Горук Н. М. Коучинг як ефективна технологія формування самоосвітньої компетентності студентів / Н. М. Горук // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2015. – № 11. – С. 99–104.

4. Гуревич Р. С. Смарт-освіта – нова парадигма сучасної системи освіти / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2016. –№ 4. – С. 71–78.

5. Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія : матеріали міжвузівського вебінару, м. Вінниця, 31 березня 2017 р. / відп. ред. Л. Б. Ліщинська. – Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2017. – 102 с.

6. Максимович З. Проєктна технологія (теорія, досвід) [Електронний ресурс] / З. Максимович, Л. Варениця, М. Білик. – Режим доступу : http://www.literacy.com.ua/fizika/284-proektna-tekhnolohiia/855-proektna-tekhnolohiia.html

7. Шимкова І. Модернізація професійної та технологічної підготовки майбутніх педагогів у контексті розвитку stem-освіти / І. Шимкова, С. Цвілик, В. Гаркушевський // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2019.

8. Освітні реформи: Закон про вищу освіту // Освіта України. – 2014. – № 15. – 21 квіт. – С. 8–9.

9. Романюк І. Упровадження інноваційної освітньої діяльності у навчальному закладі / І. Романюк // Практика управління закладом освіти. – 2016. – № 2. – С. 23–33.

10. Smart-освіта: ресурси та перспективи : матеріали ІІІ Міжнар. наук.-метод. конф., Київ, 7 грудня 2018 р. : тези доповідей. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – 252 с.

11. Янкович О. І. Освітні технології сучасних навчальних закладів : навчально-методичний посібник / О. Янкович, Ю. Беднарек, А. Анджеєвська. – Тернопіль : ТНПУ ім В. Гнатюка, 2015. – 212 с.

12. Harkins, M. Mobile: Learn from Intel's CISO on Securing Employee-Owned Devices [Електронний ресурс] / M. Harkins // Government info security. – Режим доступу : http://www.govinfosecurity.com/webinars/mobile-learn-fromintels-cisoon-securing-employee-owned-devicesw-264

13. Hype Cycle for Education 2017 [Електронний ресурс] / Gartner Inc., Oct. 2017. – Режим доступу : https://www.gartner.com/doc/3769145/hype-cycle-education

14. Madaio M. et al. A climate of support: a process-oriented analysisof the impact of rapport on peer tutoring // Proceedings of the 12th International Conference of the Learning Sciences (ICLS). – 2018.

15. Khadim B. Mobile Learning And Education In The Digital Age [Електронний ресурс] / Basharat Khadim. – 2018. – Режим доступу : https://elearningindustry.com/mobile-learning-education-digitalage

16. Teaching Generation Z at the University of Hawai'i // President's Emerging Leaders Program (PELP). – 2015–2016. – 24 p.

МОДУЛЬ IV

ПЕДАГОГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМИ СИСТЕМАМИ

ТЕМА 13. Управління закладами освіти

ТЕМА 14. Моніторинг та оцінювання якості освіти

Мистецтво керувати полягає в тому, щоб не дозволити людям постаріти на своїй посаді.

Наполеон I

Мета: сформувати у здобувачів знання основ управління закладами освіти та моніторингу її якості у згідно з вимогами нових державних стандартів.

Завдання: ознайомлення з феноменами "управління" та "якість освіти" у контексті державної освітньої політики; засвоєння теоретичних і технологічних основ управління закладами освіти та системи забезпечення її якості; опанування моделями, принципами, етапами і методами управлінської діяльності в галузі освіти; закріплення знань з педагогічного менеджменту та маркетингу; усвідомлення значення управлінської культури в роботі керівника освітньої установи та дотримання принципів доброчесності в академічному середовищі; осмислення процесу організації діяльності освітнього закладу щодо впровадження передового та новаторського педагогічного досвіду; розуміння ролі керівника в модернізації закладу освіти та забезпечення її якості за міжнародними та державними стандартами.

Методичні вказівки до вивчення модуля IV

Освоєння навчального матеріалу цього модуля передбачає вивчення основ управління закладами освіти та моніторингу її якості у контексті державної політики України з дотриманням державних і міжнародних освітніх стандартів.

Опанування функціями, принципами, моделями, етапами і методами управлінської діяльності керівника освітньої установи за новими вимогами державних стандартів має сприяти формуванню у здобувачів здатності приймати конструктивні рішення при розв'язанні проблем організації та координації діяльності структурних підрозділів закладу, управління педагогічним і

учнівським колективом, впровадження новаторського педагогічного досвіду педагогів-майстрів, модернізації освітнього процесу.

У пропонованих практичних матеріалах містяться завдання для вибору стратегії та тактики діяльності керівника і стилю його управлінської діяльності.

Виконуючи пропоновані завдання, здобувачі мають засвоїти теоретичні та практичні засади педагогічного менеджменту та маркетингу. У цьому аспекті корисними є вказівки для ознайомлення здобувачів з етапами управлінської діяльності, а саме: прогнозування, планування, проєктування, регулювання, контролювання та оцінювання діяльність освітньої установи.

Колективне обговорення проблем управління закладами освіти у процесі дискусій та роздумів сприятиме знаходженню здобувачами ефективних методів досягнення позитивних результатів навчання і виховання, закріпленню знань з моніторингу якості освіти. Тому пропонується виконати завдання на ознайомлення здобувачів із системою оцінювання та контролю за якістю освітнього процесу, роботою методичної ради, оцінки результатів навчальних досягнень тих, хто навчається. На основі сучасних технологій моніторингу якості освіти пропонується здійснити пошук шляхів удосконалення системи внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості освіти з використанням бенчмаркінгу.

Певна увага приділяється застосуванню особистісно зорієнтованого підходу, що реалізується завдяки впровадженню інтерактивних технологій взаємодії керівника, педагогічного колективу та учнів/студентів на засадах педагогіки співробітництва та партнерства, а також встановленню доброзичливого психологічного мікроклімату в освітньому середовищі.

На основі засвоєних теоретичних і технологічних основ управління закладами освіти та системи моніторингу її якості у здобувача мають бути сформовані такі компетентності:

– здатність системно осмислювати основні державні нормативні документи у сфері освіти: Закон України “Про освіту”, Закон України “Про вищу освіту”, Концепція “Нова українська школа” тощо;

– готовність до творчих перетворень у змісті та організації освітнього процесу, здійснення трансформацій та модернізації за державними стандартами й програмами, іншими нормативними документами;

– здатність обґрунтовано виробляти доцільну стратегію, тактику і стиль управлінської діяльності в освітніх закладах;

– здатність здійснювати перспективне планування управлінської та освітньої діяльності;

– здатність розробляти творчі проєкти на основі оволодіння сучасними технологіями організації освітнього процесу;

– готовність впроваджувати інноваційні моделі й технології управління закладами освіти та новаторський педагогічний досвід;

– здатність забезпечувати високий рівень творчої активності педагогічного колективу і максимальне включення учнівського / студентського колективу в різні види освітньої діяльності;

– здатність планувати, розробляти та реалізовувати різні форми позаудиторної роботи;

– здатність використовувати інформаційні, цифрові та телекомунікаційні технології, сучасне технічне забезпечення в управлінській діяльності;

– здатність організувати експертну групу для здійснення моніторингу якості освіти, впровадження внутрішнього та зовнішнього забезпечення оцінювання результатів освітнього процесу.

Тема 13. Управління закладами освіти

Шкільні вчителі володіють владою, про яку прем'єр-міністри можуть тільки мріяти.

Уїнстон Черчилль

Мета: засвоїти теоретичні та технологічні основи управління закладами освіти.

Ключові поняття: управління освітою, управління освітнім закладом, управління; керівник освітнім закладом; педагогічний менеджмент; педагогічний маркетинг; управлінська культура; модернізація освітнього закладу.

План лекційного заняття

1. Теоретичні засади управління освітніми закладами.
2. Принципи і методи управлінської діяльності в галузі освіті.
3. Педагогічний менеджмент як теорія та практика управління освітніми системами.
4. Педагогічний маркетинг у практиці управління освітнім закладом.
5. Управлінська культура керівника закладу освіти.

План семінарського заняття

1. Сутність і зміст процесу управління освітніми закладами.
2. Регулювання як процес взаємоузгодження діяльності структурних підрозділів освітньої установи.
3. Прийняття управлінських рішень керівником закладу освіти.
4. Організація діяльності освітнього закладу з впровадження новаторського педагогічного досвіду.
5. Роль керівника в модернізації освітнього закладу.

Завдання

1. За Законом України “Про освіту” визначити повноваження органів управління освітнім закладом.

2. На основі аналізу педагогічної літератури складіть глосарій термінів у контексті управління освітнім закладом. Для цього випишіть по 2–3 варіанти визначень кожного ключового терміна, що пропонуються авторами. Здійсніть спробу сформулювати власні дефініції.

3. Ознайомтесь з поглядами В. О. Сухомлинського щодо вдосконалення педагогічної майстерності вчителя. Проаналізуйте статтю “Розмова з молодим директором” В. О. Сухомлинського. Підготуйте доповідь на тему “В. О. Сухомлинський щодо ролі директора школи в удосконаленні педагогічної майстерності вчителів” (*Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Т. 4. К., 1976. С. 394–576*).

4. Дайте визначення понять:

Управління –

Управління освітою –

Управління освітнім закладом –

Педагогічний менеджмент (школознавство) –

Педагогічний маркетинг –

5. З огляду на те, що управління освітою – це вертикальна ієрархічна структура, яка складається з усіх типів освітніх закладів та “поверхів” управління, обґрунтуйте цільове призначення та повноваження органів управління кожного рівня, їх найважливіші завдання (рис. 13.1).

6. Науковою основою управління освітою є *принципи управління* – фундаментальні, науково обґрунтовані, а в деяких випадках і законодавчо закріплені положення, відповідно до яких будується і функціонує система державного управління освітою. Обґрунтуйте функції конкретних принципів управління освітою. Розгляньте класифікацію принципів управління освітою з позицій децентралізацій управління, урахування євроінтеграційного вектору розвитку України (табл. 13.1).

Рис. 13.1. Організаційно-структурна схема управління освітою

Таблиця 13.1

Класифікація принципів управління освітою

Групи принципів управління освітою	**Перелік принципів управління освітою**
Фундаментальні	– об’єктивність; – цілеспрямованість конкретність; – поєднання централізації, децентралізації і демократизації; – законність, верховенство права, дисципліни соціального партнерства

Продовження таблиці13.1

Управлінської діяльності	– соціальна детермінація; – конкретно історична обумовленість; – науковість і компетентність; – наступність і перспективність; – випереджальність; – оперативне реагування; – гуманізація; – інформаційна достатність; – регіоналізація; – генералізація; – поєднання колегіальності з персональною; – відповідальністю
Менеджменту освіти	– ціннісний погляд на людину; – заохочення різних поглядів та консенсусу, особистісні стимули у роботі; – орієнтація на якість колегіальне прийняття рішень; – заохочення горизонтальних зв’язків

7. Охарактеризуйте адміністративні, соціально-психологічні, економічні методи управління освітнім закладом. За якими ознаками відбувається їх класифікація? Яку роль відіграють методи управління в освіті?

8. Обґрунтуйте основні вимоги до управлінських рішень, технологію їх підготовки, прийняття та організації виконання в освітній галузі. Назвіть основні причини невиконання управлінських рішень, прорахунки в організації їх виконання.

9. Організуйте та проведіть круглий стіл на тему “Роль директора в управлінні школою та педагогічним колективом”. У процесі дискусії розгляньте такі питання:

1) індивідуальність, авторитет та імідж директора школи;

2) організація та управління діяльністю освітнього закладу;

3) управлінська культура директора школи;

4) роль директора школи у формуванні психологічного мікроклімату в педагогічному колективі;

5) вплив педагогічного колективу на коригування особистісних якостей керівника та його розвиток.

10. Напишіть есе на обрану тему:

1) “Прогнозування як складова управління освітім закладом”;

2) “Реалізація принципу демократичного централізму в управлінні освітнім закладом”;

3) “Розвиток колегіальних видів керівництва сучасним закладом освіти”;

4) “Вимоги до управлінської діяльності керівника освітньої установи”;

5) “Шляхи формування імідж-простору освітньої установи”;

6) “Організація роботи маркетингової служби в освітній галузі”;

7) “Маркетингова стратегія розвитку освітньої установи”.

11. Порівняйте централізовану та децентралізовану моделі управління освітою в Україні. Визначте в них переваги та недоліки.

12. Уряд затвердив зміни до порядку медичного обслуговування учнів. У кожному закладі загальної середньої освіти, незалежно від форми власності, має бути медичний працівник. Що директор має врахувати та забезпечити?

13. Підготуйте 6 карток про впровадження вчителями новаторського досвіду педагога-майстра. У картках вкажіть:

– прізвище та ініціали педагога-майстра;

– освітній заклад;

– мету досвіду;

– шляхи, засоби, прийоми, які використовуються в досвіді;

– прояви новаторства, творчості;

– досягнуті результати;

– джерело інформації.

14. Підкресліть положення, які найбільшою мірою відображають сутність поняття “передовий педагогічний досвід”.

Передовий педагогічний досвід – це:

– педагогічні процеси та їх результат, що відображається у властивостях особистості;

– результат творчої праці педагога;

– система творчої, оптимальної, повторювальної діяльності педагога з елементами новизни, яка дає стабільні позитивні результати в удосконаленні освітнього процесу;

– засіб підвищення ефективності та вдосконалення освітнього процесу, який сприяє вирішенню актуальних проблем освітньої практики;

– високі результати і творча новизна діяльності педагога.

15. Підкресліть положення, що характеризує новаторський рівень творчої педагогічної діяльності викладача:

– працює на основі існуючих методик і досвіду;

– удосконалює відомі методики, з урахуванням чого здійснює корективи у свою роботу;

– оригінально використовує існуючі рекомендації;

– вирішує навчально-виховні завдання на принципово нових засадах з високою результативністю;

– ефективно використовує досягнення науки та практики, пропонує свій варіант вирішення проблеми.

16. Встановіть відповідність між поняттями та їх визначенням:

1. Визначте пропущений термін, який повинен стояти на місці 5, відповідно до зайвого визначення у правій колонці.

1. Педагогічний досвід	а) примусове, безособистісне, інтелектуалізоване навчання, що оцінюється ззовні та спрямоване на засвоєння знань;
2. Гуманістичне навчання	б) вища форма вияву постійно відтворюваної частини практики у сфері педагогічної дійсності; акумулюється в ефективному використанні форм, методів, прийомів, засобів навчання й виховання;
3. Авторитарне навчання	в) вільне, самостійно ініційоване, особистісно зорієнтоване навчання, оцінюване як учителем, так і самим учнем, спрямоване на засвоєння осмислених елементів власного досвіду;
4. Засвоєння передового педагогічного досвіду	г) практика педагогічної діяльності та її результат, що виявляє рівень усвідомлення дидактичних закономірностей;
5. ?	д) сукупність дій учителя, спрямованих на всебічне вивчення змісту досвіду, з’ясування його сутності й опанування практичних умінь, використання нового на рівні творчої трансформації передових ідей у власний досвід

17. Співвіднесіть терміни та їх визначення. Укажіть, який термін повинен бути на п’ятому місці (відповідно до зайвого визначення у правому стовпчику).

1. Передовий педагогічний досвід 2 Співпраця на занятті 3. Педагогічний досвід 4. Самореалізація тих, хто навчається 5. ?	а) практика педагогічної діяльності та її результат, який виявляє рівень усвідомлення об’єктивних закономірностей; б) реалізація учнем своїх потенційних можливостей у стані постійного вибору й прийняття відповідальності за цей вибір; в) спільна діяльність педагога та учнів, яка характеризується активним залученням до навчання та спільної праці й зумовлює радісне почуття успіху та прагнення до розвитку; г) педагогічні ідеї, що поширюються за межі існуючих нормативів і сприяють створенню систем і технологій; д) вища форма прояву постійно відтворювальної частини практики у сфері педагогічної дійсності, яка акумулюється в ефективному використанні форм, методів, засобів навчання та виховання та забезпечує досягнення ефективних результатів за умов раціональної витрати часу

18. Справжній педагог покладається не тільки на свій особистий досвід, але й активно вивчає найкращі досягнення інших. Науковці відрізняють близькі за значенням теоретичні поняття:

а) новаторський педагогічний досвід;

б) педагогічний досвід;

в) передовий педагогічний досвід.

Які з наведених нижче характеристик найбільш точно визначають принципову різницю між ними?

1. Практика педагогічної діяльності та її результат, у якому відображається досягнутий рівень опанування дидактичних закономірностей.

2. Нові педагогічні ідеї, які вказують на необхідність перетворення існуючих нормативів і сприяють створенню нових педагогічних систем і технологій.

3. Вища форма вияву відтворювальної частини практики у сфері педагогічної дійсності, що виявляється у більш ефективному використанні форм, методів і засобів навчання і виховання, що забезпечують досягнення ефективних результатів.

1) а – 2; б – 1; в – 3;
2) а – 1; б –3; в – 2;
3) а –2; б –3; в – 1;
4) а –3; б – 2; в – 3;
5) а– 1; б – 2; в – 3.

19. Заповніть таблицю:

Під час вивчення роботи викладача практикант дотримувався таких етапів дослідження передового досвіду:

1) визначив мету й завдання вивчення цього досвіду;

2) установив тематику вивчення (разом із педагогом і методистом);

3) виявив об'єкти дослідження (разом із педагогом і методистом);

4) зібрав фактичний матеріал;

5) проаналізував результати, обґрунтував висновки щодо типових рис, методики, системи роботи;

6) апробував результати проведених занять на конференції під час виступу з доповіддю.

У таблиці 13.2 укажіть, які елементи системи вивчення передового педагогічного досвіду були пропущені, не помічені студентом. Охарактеризуйте їх значущість.

Таблиця 13.2

Пропущені елементи системи, їх значущість	**Вивчення досвіду**

Творчі завдання

1. Здійсніть письмовий аналіз зразків передового досвіду (його основної ідеї, ефективних технологій, особливостей творчої лабораторії та індивідуального стилю, "професійного почерку"

педагога) на основі педагогічного спостереження, вивчення відеоматеріалів і літератури.

2. Підберіть у науково-методичній літературі матеріали, що відображають специфіку маркетингу освітніх послуг, і сформулюйте маркетингову концепцію діяльності освітніх закладів у цій галузі.

3. Розгляньте проблематику державного регулювання маркетингової діяльності в освіті й виділіть ефективні заходи, що сприяють підвищенню якості освітньої діяльності.

4. З власного досвіду пригадайте та наведіть письмово приклади ефективного та неефективного викладання. Виділіть комплекс якостей та практичних умінь вчителів, що визначають їх професіоналізм. Встановіть відповідність між професійними компетентностями викладача та функціями управління.

Педагогічні ситуації

Ситуація 1

Хороший і енергійний вчитель став у рідній школі директором. Він завзято взявся за справу і насамперед – за зміцнення трудової дисципліни: "розпікав" вчительку, яка спізнилася на чергування, і оголосив їй догану в наказі. Вчителька звернулася до начальника районного відділу освіти зі скаргою. Директор пояснив членам адміністрації, що таке принцип єдиноначальності, та наказу не скасував.

Потім вивісив наказ про підготовку навчальних кабінетів. А начальнику районного відділу освіти запропонував обговорити поведінку вчительки хімії, яка обіцяє обладнати кабінет хімії, але нічого не робить. Однак у районній адміністрації, на думку директора, не допомогли йому, а виявили причини і дорікнули самому директору тим, що вчителька не може сама обладнати витяжну шафу.

Тоді свої зусилля директор спрямував проти начальника відділу освіти і домігся, що новим керівником призначили людину, краще якої і бажати не можна: з трудовим законодавством не знайома, у всьому беззаперечно підтримує директора. При голосуванні з будь-якого рішення уточнює: думка

директора така, протилежна точка зору така. Прошу голосувати: “Хто за директора, хто проти?”

Здавалося б, тепер робота піде на лад. Будь-яке рішення директора підтримується. Але, на жаль! Нічого з того, що він намічав, вступаючи на директорську посаду, не відбулося. Причини своїх невдач директор бачить у небажанні вчителів підкорятися його вимогам.

Проаналізуйте ситуацію, що склалася в педагогічному колективі, та виявіть справжні причини невдач у діяльності початківця-директора. Які принципи керівництва педагогічним колективом необхідно дотримуватися директору школи, щоб забезпечити результативність у роботі? Як ви розумієте сутність принципу єдиноначальності?

Ситуація 2

– Чому ви не працюєте, як Галина Іванівна? Ми два роки впроваджуємо її досвід, а до вас він досі не дійшов! – говорить директор учительці.

– А я вважаю, що можна інакше... краще, тонше! – ледь чутно промовила вчителька і настільки переконливо, що будь-які сумніви про причини її “несприйнятливості до передового досвіду” відпали. Це підтвердив і її власний урок, що разюче відрізняється від упроваджуваного еталона.

Між тим директорові кортіло укрупнити слабкості співрозмовника.

– Ви не помітили, наскільки вона невпевнено відчуває себе в класі? А як вона затягла початкову частину уроку, а його компоненти втратили домірність. І ця свобода суджень! І суперечки, суперечки... – продовжував директор атаку.

– Єралаш якийсь, а не урок! А ми повинні вчити хлопців...

“Упровадження передового досвіду” – як ви це собі уявляєте? Оцініть позицію директора школи. Чим вона суперечить вимогам реформи загальноосвітньої і професійної школи?

Ситуація 3

На початку навчального року молодий директор школи запросив до себе в кабінет своїх заступників і наголосив:

– Давайте розподілимо свої обов’язки і функції.

“Ви, – звернувся він до заступника, – візьміть контроль за навчальною і методичною роботою. Організація і контроль виховної роботи за вами, – сказав він організатору позакласної і позашкільної роботи. А я буду займатися господарськими справами. Домовилися?”.

Проаналізуйте підхід директора до своїх функцій і обов’язків. Які основні функції директора школи? В якому документі визначені форми керівництва школою та контролю за всією діяльністю її ланок?

Ситуація 4

Був у нас важкий 10-А, набраний з різних шкіл. Клас тримався розв’язано навіть з директором, якого зухвало охрестили “Звіроловом”, а класний журнал чомусь “Лісовою книгою”. Якось я пішла з ним у 10-А на урок з історії. На дверях хтось вивів: “Залиш надію кожен, хто сюди входить...”.

– Бачили, – лукаво кивнув директор. Увійшовши в клас, зняв окуляри, суворо глянув на хлопців.

– А все-таки я не втрачаю надії, – Говорив він просто. Все для нього було важливо.

– Питання є? – запитав він наприкінці уроку.

– Я не розчув, які провокатори: мерзенні чи сумні?

– Дотепно, Плотніков! Ось ти і будеш вести куточок гумору в шкільній газеті.

– Правильно, – загаласували хлопці, – тільки він не Плотніков, а Столяров.

– Так-так. Був у мене такий Плотніков... ніби як ти, – він вказав на Столярова, – веселий, тямущий. Нині директор великого заводу ...

– Ну, а тепер заповнимо “Лісову книгу”, – сказав директор. І клас вражено завмер.

– Волков. Питання зрозуміло і розкрито достатньо... вбивчо. Четвірка. Медведєву – п’ять! За вірно внесену поправку: камінець у мій город. Столярову – п’ять! Надалі не корч дурня, все одно знаю, що розумний...

– Я хочу вибачитися ..., – сказав Столяров, коли хлопці

вийшли з класу.

– А змінитися не хочеш? – перебираючи папери, запитав директор.

Проаналізуйте методику спілкування директора з десятикласниками. У чому причини результативності впливу педагога на хлопців?

Питання для педагогічних роздумів і дискусій

1. З'ясуйте, чи можна вважати описаний досвід передовим. Порівняйте відомості про нього з критеріями передового педагогічного досвіду.

Після закінчення університету випускники, захоплені ідеями співробітництва й розвивального навчання, створили власну школу. Минуло три роки, всі учні ефективно засвоюють програмний матеріал, прагнуть міркувати, висловлювати свої думки. Талант кожного розкривається не лише на уроках, вибір яких, порівняно зі звичайною школою, різноманітніший: іноземна мова, фізкультура і спорт, музика, художня праця, ритміка, плавання тощо. Кожен відчуває свою значущість на фестивалі мистецтв, тижні науки. Допомагають налагодити між учнями стосунки (теплі, сімейні), щоденні ранкові розмови про новини та вечірні обговорення наслідків дня. І хоча учні перебувають у школі майже до вечора (це уроки і виконання домашніх завдань), учитися для них – захоплюючий процес, бо на кожному занятті вони опановують науку розв'язувати проблеми. Діти та батьки дуже задоволені школою, а вчителі відчувають радість від реалізації своїх мрій та успіхів вихованців. Відповідь подайте у таблиці 13.3.

Таблиця 13.3

№ з/п	Критерії оцінювання передового педагогічного досвіду	Відповідність поданого матеріалу критеріям передового педагогічного досвіду
1.		
2.		
3.		

2. Обґрунтуйте важливість і доцільність стратегічного управління освітою в Україні.

3. Проаналізуйте правову основу організації міжнародного співробітництва у сфері освіти на основі базових законів про освіту.

4. Напишіть анотації щодо діяльності міжнародних організацій, установ, фондів, які надають благодійну допомогу у сфері освіти.

5. Чому кадрова політика належить до основних важелів управління? Що є об'єктом кадрової політики? Яка стратегічна мета кадрової політики у сфері освіти?

6. Розкрийте етапи стратегічного управління освітою (за вибором).

7. У межах європейського освітнього простору відбуваються кардинальні зміни. Як вони впливають на вибір стратегії бенчмаркінгу для модернізації управління сучасним освітнім закладом?

8. Ґрунтуючись на законах України "Про освіту" та "Про вищу освіту", визначте сутність модернізації сучасної освіти? Наведіть приклади впровадження її у вашому освітньому закладі.

9. Яку участь в управлінні освітою беруть органи громадського самоврядування та самоуправління?

10. Складіть логічний ланцюг основних принципів системи управління: громадсько-державний характер управління, … демократизація та гуманізація управління освітою, … компетентність і професіоналізм в управлінні.

11. Яких принципів має дотримуватися керівник освітнього закладу, дбаючи про авторитет своїх підлеглих? Обґрунтуйте відповідь.

12. Висловіть власне ставлення до такого твердження:

Керівник, безумовно, стає автократом у двох випадках:

– коли за своїми особистими якостями він стоїть вище від людей, якими керує;

– коли його підлеглі мають низьку загальну і професійну культуру.

Робота з нормативними документами та першоджерелами

1. Із тексту законів України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту” проаналізуйте положення статей про управління, органи управління і самоврядування закладів освіти.

2. Використовуючи положення статті Є. М. Суліми “Проєктування стратегії розвитку вищої освіти як засіб модернізації освітньої галузі України на 2021–2031 рр”, виявіть основні напрями модернізації вищої освіти на 2021–2031 роки. Обґрунтуйте важливість і доцільність стратегічного управління вищою освітою в Україні (*Суліма Є. М. Проєктування стратегії розвитку вищої освіти як засіб модернізації освітньої галузі України на 2021–2031 рр. Вісник Запорізького Національного університету. 2020. № 2. С. 176–187. (Серія: “Педагогічні науки”*).

3. Проаналізуйте міркування педагогів-науковців (В. І. Бондаря, В. Є. Береки, Л. М. Ващенко, Г. В. Ємельянової, В. В. Крижко) щодо особливостей організації управління, керівництво і менеджмент загальноосвітніх закладів. Висловіть власну думку.

4. Обґрунтуйте думку В. О. Сухомлинського щодо якостей керівника школи, викладеною автором у книзі “Розмова з молодим директором школи”: “учитель учителів – а тільки вчитель учителів і є справжнім керівником, якому вірять і якого поважають, – можна стати лише тоді, коли з кожним днем усе більше заглиблюєшся в деталі, в тонкощі педагогічного процесу, коли перед тобою відкриваються все нові й нові грані того, що можна назвати мистецтвом впливу на душу людини”.

5. Які рекомендації В. О. Сухомлинського, сформульовані у статті “Павлиська середня школа”, слід враховувати керівнику освітнього закладу у процесі управлінської діяльності? В. О. Сухомлиський (*Павлиська середня школа. Вибрані твори: в 5 т. / ред. О. Г. Дзверін. Т. 4. К.: Рад. Школа, 1977. С. 7–390*).

6. Ознайомтесь із спеціалізованим журналом “Практика управління закладом освіти” для директора закладу загальної середньої освіти та розкрийте відмінність управління в освітньому закладі від специфіки управління в інших сферах людського буття (на виробництві, у приватній фірмі тощо). (*Практика управління закладом освіти: спеціалізований журнал. URL: https://edirshkoly.mcfr.ua/*).

7. Проаналізуйте науковий доробок В. В. Вербицького “Сутність управління навчальним закладом” (*Вербицький В. В. Сутність управління навчальним закладом. Науковий вісник Донбасу. 2010. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/j–pdf/nvd_2010_3_3.pdf*).

8. Ознайомтесь зі статею Є. М. Суліми і С. О. Дєніжної “Академічна доброчесність: етичне та нормативно-правове регулювання в університетському співтоваристві” в міжнародному науковому журналі “Університети і лідерство”. Які структурні компоненти входять до складу організаційної системи управління освітнім процесом в Університеті державної фіскальної служби України? (*Суліма Є. М., Дєніжна С. О. Академічна доброчесність: етичне та нормативно-правове регулювання в університетському співтоваристві. Університети і лідерство: міжнародний науковий журнал. 2020. № 2 (10). С. 120–141. URL: https://ul-journal.org/index.php/journal/issue/view/10*).

Тестові завдання

Оберіть правильну відповідь.

1. Управління – це:

а) вплив на діяльність людей з різними соціальними інтересами;

б) цілеспрямований планомірний процес забезпечення взаємодії об’єктів;

в) функція організованих систем, спрямована на збереження їх структури, режиму діяльності і виконання кінцевої мети функціонування;

г) регламентація діяльності залежно від природних умов.

2. Метою управління є:

а) створення оптимальних умов для здійснення нормативного рівня навчання, виховання і розвитку підростаючих поколінь;

б) розв’язання соціальних протиріч у школі, використання виховного потенціалу педагогічних кадрів у конкретних умовах, знаходження недоліків в освітньому процесі та покарання винних;

в) приведення мети і змісту навчання і виховання відповідно до статуту школи;

г) правильна відповідь відсутня.

3. Принципи управління освітою:

а) науковість, інформаційна забезпеченість, демократизація, комплексність, демократичний централізм;

б) духовність, культурність, логічність розвитку;

в) організованість, структурність, відкритість, лояльність;

г) персональність, методичність спрямованості, компактність, варіативність.

4. Принципи внутрішнього керівництва освітнім закладом:

а) удосконалення педагогічної майстерності, підвищення етичної культури вчителів, систематична раціоналізація структури шкільної документації, врахування кліматичних умов регіону;

б) збереження цілісності виховного процесу, комплексний підхід до подолання педагогічних протиріч в освітньому процесі, самостійність у прийнятті управлінських рішень;

в) поєднання управлінської позиції з колегіальністю, чітке планування, раціональний розподіл обов'язків, систематичний контроль і корекція, оптимальне використання матеріально-технічної бази школи;

г) правильна відповідь відсутня.

5. До колегіальних органів управління загальноосвітньою школою належить:

а) рада школи, педагогічна рада, батьківський комітет;

б) інспекція, методичне об'єднання, редакційна рада;

в) акредитаційна комісія, експертна група, держадміністрація;

г) рада з координації, предметна комісія, ініціативна група, актив школи.

6. *Форми методичної роботи в закладі освіти:*

а) конференція, консультація, наставництво, педагогічні читання, стажування, нарада, семінар;

б) практична робота, семінар, колоквіум, лекція-візуалізація, наказ, бесіда;

в) олімпіади, змагання, диспут, діалог, конкуренція;

г) творчий конкурс, оцінювання, проєктування, самостійна робота, методичний практикум.

7. Основні напрями наукової організації праці в освітній установі:

а) створення творчих груп, забезпечення чіткої роботи навчально-методичних комісій, розвиток ініціативи школи, інтенсифікація гурткової позакласної діяльності вчителів;

б) удосконалення змісту навчальних дисциплін, оптимізація науково-дослідної роботи педагогічного колективу, підвищення професійної майстерності вчителів, залучення до управління школою батьківського комітету;

а) розширення арсеналу методів управління, забезпечення своєчасного виконання нормативних документів, модернізація організаційних форм навчання і виховання;

б) дотримання санітарно-гігієнічних норм, створення сприятливих умов для роботи учнів і вчителів, раціональний режим діяльності школи, організація самостійної роботи вчителів і учнів.

8. Типи управління закладами освіти:

а) авторитарний, демократичний, лояльний:

б) інноваційний, традиційний, перспективний;

в) педагогічний, новаторський, моніторинговий;

г) особистісний, конструктивний, діловий.

9. Педагогічна рада школи існує для:

а) розгляду і розв’язання основних питань навчально-виховної роботи школи;

б) забезпечення умов для якісного навчання учнів;

в) нагляду за виконанням прийнятих управлінських рішень;

г) координації роботи адміністрації, педагогічного та учнівського колективів.

10. Сутність принципу демократизації полягає в забезпеченні:

а) системності в роботі, розумній регламентації засідань, оптимального використання часу, аргументації нормативних вимог;

б) чіткого планування освітнього процесу, комплексного розв'язання освітніх завдань, створенні робочої атмосфери в школі, реалізації самоврядування учнів;

в) стимулювання розвитку педагогічних інновацій, колективної відповідальності за стан навчання, прав особистості на самовдосконалення, умов "безконфліктного" виховання і навчання;

г) колегіальності в роботі, гласності, підзвітності керівництва колективу, конкурентності у підборі керівних посадовців.

11. Види інспектування в школі:

а) фронтальне, вибіркове, тематичне, комплексне;

б) раціональне, технологічне, діагностичне, системне;

в) безпосереднє, опосередковане, пряме, цілісне;

г) оптимальне, часткове, групове, варіативне.

12. До складу педагогічної ради школи входять:

а) адмінперсонал школи, батьки учнів, учителі початкових класів;

б) учителі середніх і старших класів, керівники учнівських громадських організацій школи;

в) учителі загальноосвітньої школи;

г) представники адміністрації школи, класні керівники, батьківський комітет школи.

13. Методичне об'єднання очолює:

а) кращі педагоги, які мають значний досвід роботи в школі;

б) заступник директора з навчальної роботи;

в) заступник директора з виховної роботи;

г) інспекторат відділу освіти.

14. Мета прогнозування керівника закладу спрямована на:

а) одержання упередженої інформації про оптимальні умови функціонування освіти в прогнозованій перспективі;

б) визначення факторів і супутніх обставин формування освітньої політики;

в) обґрунтування концептуальних положень розвитку освіти;

г) правильна відповідь відсутня.

15. Особливості організації роботи школи-інтернату:

а) поквартальне планування шкільного режиму, наявність учнівського самоврядування, відсутність домашніх завдань;

б) поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю вихованців, відсутність другорічництва, наявність системи матеріального стимулювання;

в) цілодобове перебування дітей, відсутність різкого поділу на першу і другу половину дня, широкі можливості в організації різнобічної діяльності, виховання здійснюється цілодобово;

г) довготривалість процесу адаптації дітей, складність організації позанавчальної розвивальної діяльності, необхідність залучення до виховання батьків.

16. Моніторинг в освіті – це:

а) планування і регулювання навчально-виховного процесу;

б) забезпечення виконання нормативних актів, соціальних стандартів і матеріального оснащення закладів освіти;

в) неперервне відслідковування перебігу навчально-виховного процесу і своєчасна його корекція;

г) визначення альтернативних шляхів розвитку національної системи освіти.

17. Що розуміють під поняттям "менеджмент":

а) це функція управлінського апарату, що дозволяє створити конкурентоспроможне виробництво в умовах середовища, яке постійно змінюється;

б) це вид діяльності, спрямований на організацію успіху в означеній сфері виробництва;

в) це уміння досягти поставлених цілей, використовуючи працю, інтелект, мотиви поведінки людей;

г) усі відповіді правильні.

18. Поняття "система" розглядається як:

а) сукупність взаємопов'язаних елементів, що являють собою єдине ціле;

б) конгломерат об'єктів, що перебувають у певних взаємозв'язках;

в) послідовність операцій для досягнення висунутої мети і завдання;

г) перелік умовних одиниць для оцінювання знань, умінь і навичок відповідно до вимог навчальних програм.

19. Компетентний підхід у педагогічному процесі – це:

а) спрямованість на формування педагогічних моделей навчання;

б) сукупність світоглядних та теоретичних передумов до проєктування навчання;

в) формування інтегрованої характеристики особистості;

г) правильна відповідь відсутня.

20. Державний стандарт професійної освіти включає:

а) сукупність норм, які визначають вимоги до освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня спеціалістів;

б) система теоретичних основ існуючих спеціальностей та шляхів їх набуття;

в) наукова розробка світоглядних та особистісних властивостей майбутнього фахівця;

г) правильна відповідь відсутня.

21. Система самовиховання педагога:

а) проблема, розробка провідної ідеї, пошук шляхів її впровадження;

б) самоспостереження, самоаналіз, корекція, саморозвиток;

в) протиріччя самозаохочення, самонаказ, самоконтроль;

г) правильна відповідь відсутня.

22. Основне завдання системи дистанційної освіти:

а) самовдосконалення, здобуття нової спеціальності;

б) набуття фахівцем навичок науково-дослідної роботи;

в) здобуття наукового ступеня чи знання;

г) розширення соціального кругозору та громадянської свідомості.

23. Професійне самовдосконалення забезпечує:

а) зміцнення зв'язків між вищою освітою та дослідницькою роботою; забезпечення доступу до освіти якомога більшої кількості людей; нове визначення державної відповідальності в галузі вищої освіти;

б) свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня власної професійної компетенції і розвитку професійно значущих якостей відповідно до соціальних вимог, умов професійної діяльності і власної програми розвитку;

в) формування особистості; забезпечення доступу до освіти якомога більшої кількості людей; нове визначення державної відповідальності в галузі вищої освіти; готовність до глобальних змін;

г) бажання до саморозвитку.

24. Професіна мобільність є:

а) інтегрована якість особистості, що виявляється у здатності успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати види діяльності у сфері економіки та фінансів із залученням правової сфери; вмінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у згаданих сферах;

б) система навчальних елементів навчальної дисципліни, що засвоюються за допомогою відповідних методів навчання;

в) форма організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій та використанні залікових одиниць – залікових кредитів;

г) здатність до динаміки переміщення.

25. Під маркетингом розуміється:

а) метод соціальної психології, що дозволяє виразити кількісно графічно структуру міжособистісних відносин у групі;

б) наочне графічне чи схематичне зображення емоційної сторони міжособистісних відносин у групі;

в) один з найбільших часто використовуваних статистичних показників, що характеризують центральну тенденцію у вибірці даних;

г) правильна відповідь відсутня.

Питання для самоконтролю

1. Які глобальні світові зміни впливають на розвиток освіти? Які якісно нові завдання освіти?

2. Сформулюйте дефініцію принципу управління освітою. Яке значення мають принципи управління для управлінської діяльності?

3. За якими ознаками класифікуються методи управління освітою?

4. Який зв'язок існує між метою, функціями, принципами і методами управління?

5. Розкрити сутність, значення і специфіку адміністративних методів управління в освіті.

6. Яку роль відіграють соціально-психологічні методи управління в освіті?

7. У чому сутність економічних методів управління і які можливості їх використання в освіті?

8. Які підрозділи органів виконавчої влади координують і контролюють реалізацію кадрової політики в освітянській сфері?

9. Які основні напрями міжнародного співробітництва в галузі освіти?

10. На яких засадах базується співпраця з міжнародними інституціями та організаціями?

11. Що таке "імідж керівника"?

12. Які вимоги ставляться до сучасного керівника освітнього закладу та його професійної підготовки

(кваліфікаційні, професійні, соціально-психологічні)?

13. Назвіть основні складові управлінської культури директора школи.

14. Назвіть якості директора ЗНЗ (ділові, організаторські, соціальні, моральні, професійні, громадянські).

15. Яку роль відіграють суб'єктивні якості директора в управлінні школою (погляди, судження, аналіз практики управління)?

16. Що спільного і які є відмінності між іміджем та культурою особистості?

17. Що являє собою режим розвитку та режим функціонування школи?

18. Які параметри управління школою визначають (призначення управління, суб'єкт управління, підходи та концепції до практики управління, якість і ефективність управління, планування управління, якість і ефективність управління, планування управління, організація управління, контроль управління)?

19. У чому полягає специфіка управління педагогічним колективом порівняно з іншими соціальними утвореннями (робочою бригадою, профспілкою тощо)?

20. Який зміст і основні прийоми керівництва самоосвітою та самовихованням вчителів?

21. Які вам відомі норми та умови спілкування директора школи з педагогічним колективом школи?

22. Яка, на ваш думку, система відносин між директором школи та педагогічним колективом найбільш прийнятна: суб'єкт-об'єктна чи суб'єкт-суб'єктна? Чому?

23. Назвіть ознаки слабкого керівника.

24. У чому виявляються основні помилки слабкого керівника, що спостерігаються з його боку?

25. У чому полягає специфіка освітніх послуг та їх просування?

26. Які аспекти діяльності освітнього закладу охоплює мікросередовище?

27. Які методи аналізу маркетингового середовища використовуються у галузі освіти?

28. Яку роль відіграє реклама у просуванні освітньої послуги?

29. Які складності створюють інноваційні стратегії для управління освітньою установою?

30. Що таке освітній бренд і в чому полягає його специфіка?

31. Які види маркетингових досліджень можна провести в освітніх закладах?

Термінологічний словник

Внутрішньошкільний контроль – систематична, цілеспрямована перевірка роботи вчителя адміністрацією школи, одна з форм керівництва педагогічним колективом.

Завдання внутрішнього контролю:

– сприяти виконанню завдань, поставлених урядом перед школою;

– одержувати оперативні відомості про роботу школи для аналізу стану справ і прийнятих управлінських рішень;

– поширювати досягнення науки та передового педагогічного досвіду;

– надати допомогу тим працівникам, які її потребують;

– сприяти професійному зростанню всіх працівників школи;

– підвищувати відповідальність працівників за свою роботу.

Державне управління освітою – особливий вид професійної діяльності, спрямований на систему освіти з метою забезпечення її життєдіяльності, динамічного розвитку у зв’язку із зміною обставин.

Знаряддя управлінської праці (засоби управління) – усе, що сприяє здійсненню операцій з управлінською інформацією: оргтехніка, обчислювальна техніка, що забезпечують механізацію і автоматизацію управління, канцелярські приналежності, офісні меблі, а також органи людського тіла.

Інспектування – це система державного контролю за станом виконання закладами й установами освіти постанов,

директив і вказівок уряду в галузі освіти, навчальних планів і програм, інструкцій та указів і розпоряджень керівних органів з одночасною практичною допомогою тим, кого контролюють, вжиттям заходів щодо запобігання й усунення недоліків. Здійснює шкільний інспектор, що надає кваліфіковану допомогу вчителям, вихователям, класному керівнику, керівникам дитячих клубів і керівникам закладу освіти.

Інструкція – нормативно-правовий акт, що розробляється у межах компетенції керівника на виконання законів, положень, інших нормативних актів вищого керівництва, або збірка правил, які регламентують діяльність навчального закладу з окремих питань чи діяльність окремих посадових осіб.

Інформатизація системи освіти – одна із ланок загального процесу розвитку суспільства, з одного боку, має на меті підвищення ефективності навчання завдяки розширенню обсягів інформації та вдосконаленню методів її застосування, а з іншого – спрямована на те, щоб користувачі могли застосовувати інформаційні технології у власній професійній діяльності та освітньому процесі. Основна мета – вдосконалення науково-дослідної та навчально-виховної діяльності навчальних закладів завдяки застосуванню автоматизованих комплексів і систем під час інформування, проєктування, навчання і створення інформаційного середовища для розвитку інтелектуальних сил особистості.

Керівник – працівник органу освіти, що володіє правом приймати рішення, тим самим впливаючи на функціонування і розвиток керівного об’єкта.

Класний журнал – державний документ встановленого зразка, ведення якого є обов’язковим для кожного вчителя і класного керівника згідно з встановленими нормами.

Класно-узагальнюючий контроль – це вид внутрішньошкільного контролю, який передбачає вивчення впливу різних учителів на учнів одного класу.

Комплексно-узагальнюючий контроль – це вид внутрішньошкільного контролю, який передбачає отримання

інформації про організацію вивчення ряду навчальних предметів в одному або декількох класах.

Контракт – це правовий документ, який засвідчує певну домовленість між партнерами (організацією чи установою і працівником) про засади спільної виробничої і творчої діяльності.

Контроль – це процес, що забезпечує досягнення цілей навчального закладу.

Культура управління –

– теорія ефективного застосування управлінської системи, структури (наприклад, як організувати систему управління освітою, щоб за її допомогою впливати на розвиток освіти в потрібному напрямі);

– теорія раціональної організації роботи апарату управління, застосування найбільш ефективних засобів, форм і методів праці, розкриття ролі культурного елемента в цьому процесі;

– теорія управління як важливої соціальної функції та свідомого і власного впливу як на окремих людей, так і на всю спільноту для досягнення конкретної мети;

– сукупність теоретичних і практичних положень, принципів і норм, що мають загальний характер і належать певною мірою до різних аспектів людської діяльності;

– система знань про управлінську практику як культурний феномен, сукупність науки і мистецтва управління, рекомендацій, узагальнень об’єкта управління, які мають науково-практичну цінність і органічно, системно пов’язані між собою;

– важлива сфера впливу на свідомість, вчинки підлеглих, їхні помисли і бажання і водночас один із вирішальних факторів успіху в управлінні організацією.

Масовий педагогічний досвід – це досвід, який є характерним для широкого загалу педагогічних працівників.

Методи управління школою – це способи й шляхи діяльності адміністрації з планування, організації, регулювання і контролю за роботою вчителя й учнів з метою досягнення найкращих результатів навчально-виховного процесу.

Методична робота в школі – це цілісна, заснована на досягненнях науки й передового педагогічного досвіду й на конкретному аналізі освітнього процесу система взаємозалежних дій і заходів, спрямованих на всебічне підвищення кваліфікації до професійної майстерності кожного вчителя і вихователя (включаючи і заходи щодо керування професійною самоосвітою і самовихованням педагогів), на розвиток і підвищення творчого потенціалу педагогічного колективу, школи в цілому, а зрештою на вдосконалення навчально-виховного процесу, досягнення оптимального рівня освіти, виховання і розвитку конкретних школярів.

Методичний фестиваль – це колективна форма пропаганди передового педагогічного досвіду, разовий багатоплановий захід, сценарій якого залежить від мети проведення, рівня підготовленості педагогічних і методичних працівників.

Методичні об'єднання учителів – це об'єднання вчителів як одного предмета, так і декількох, що націлене на конкретне переосмислення загальнодидактичних, загальнопедагогічних положень стосовно конкретного уроку або виховного заходу.

Механізми державного управління – засоби, важелі, стимули, методи, за допомогою яких суб'єкти управління освітою впливають на освітянську сферу з метою досягнення поставлених цілей.

Наказ – це розпорядчий документ, який видає керівник на правах одноосібності й у межах своєї компетенції.

Нарада при директорові – це форма реалізації управлінських рішень, змістом якої є спільна робота учасників управлінської діяльності.

Науково-методична рада освітнього закладу – колективний професійний орган, що об'єднує людей, які прагнуть здійснювати перетворення в закладу освіти на науковій основі, керуючись певними науковими положеннями, підходами, ідеями.

Зміст і завдання методичної роботи:

- підвищення наукового рівня педагогічних працівників;
- удосконалення психолого-педагогічної культури;
- удосконалення методичної майстерності;

– підвищення загальної культури та індивідуального розвитку педагогічних працівників.

Форми методичної роботи

Індивідуальні форми:

– самоосвіта;

– стажування;

– наставництво;

– індивідуальні консультації.

Колективні форми:

– постійно діючі (методичні об'єднання, творчі групи, проблемні групи, школи ППД, школи педагогічної майстерності, дискусійні клуби, круглі столи, школи молодого вчителя, семінари тощо);

– періодично діючі (педагогічні читання, науково-практичні конференції, методичні наради, групові консультації, одноразові семінари, педагогічні висновки тощо).

Науково-педагогічні конференції і педагогічні читання – своєрідна форма підбиття підсумків роботи педагогічного колективу школи, окремих педагогів над актуальними методичними проблемами, виявлення й узагальнення кращого практичного досвіду.

Наукова розробка програм розвитку в освіті – свідомий, що ґрунтується на точному знанні, систематичний вплив суб'єкта управління (орган управління освітою, освітній заклад) на соціальний об'єкт (систему освіти, шкільний колектив, класний колектив) з метою забезпечення його ефективного функціонування та розвитку на основі компонентів державного освітнього стандарту, пов'язаних змістовно й органічно із соціальним оточенням.

Номенклатура справ – це обов'язковий для кожної установи систематизований і проіндексований список назв справ із зазначенням строків їхнього зберігання, який складають для створення єдиної системи формування справ, забезпечення їхнього обліку, швидкого пошуку документа за його змістом і видом, відбору документів на державне зберігання у процесі діловодства.

Об'єкт управління – те, що піддається впливу. Серед об'єктів управління розрізняють істот і неістот.

Оглядовий контроль – це вид внутрішньошкільного контролю, який передбачає ознайомлення за короткий період зі станом справ у навчальному закладі (з професійним рівнем учителів, з роботою над загальноосвітньою проблемою та ін.) він використовується на початку й наприкінці навчального року.

Організаційна структура управління – це сукупність організаційно впорядкованих відносин і зв'язків між ланками та рівнями керівництва.

Організаційні відносини – це взаємини між учасниками педагогічного процесу, які виникли у зв'язку з розподілом повноважень у спільній діяльності.

Організація – це діяльність керівників шкіл, яка спрямована на формування і регулювання структури взаємодій і відносин; необхідна для виконання прийнятих планів й управлінських рішень.

Організаційна структура управління – сукупність управлінських ланок, розміщених у логічній підпорядкованості, які забезпечують взаємозв'язок керівної та керованої систем.

Методи управління:

– нормативні.
– організаційно-адміністративні.
– педагогічні.
– соціально-психологічні.
– економічні.

Функції управління:

– починається управлінська діяльність з педагогічного аналізу ситуації;
– готується і приймається управлінське рішення;
– організація учасників процесу на виконання прийнятого рішення;
– здійснення контролю за діяльністю;
– у разі потреби застосування регулювання, корекції.

Самоврядування передбачає:

– самостійне планування роботи;

– вирішення питань навчально-виховної, науково-дослідної, фінансово- господарської діяльності;

– участь у формуванні планів прийому учнів, студентів з урахуванням державного замовлення та угод з підприємствами, установами, громадянами;

– визначення шкільного компонента освіти;

– прийняття на роботу працівників;

– самостійну фінансову діяльність;

– контроль за організацією харчування, охорони здоров'я, охорони праці.

Органи управління освітою в Україні:

– центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти;

– центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти;

– центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади;

– місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, а також утворені місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування структурні підрозділи з питань освіти (місцеві органи управління освітою).

– навчальні заклади в Україні незалежно від форм власності відокремлені від церкви (релігійних організацій), мають світський характер, крім навчальних закладів, заснованих релігійними організаціями.

Освітній моніторинг – це оцінювання і поточна регуляція освітнього процесу.

Освітній продукт – це спеціальний інтелектуальний продукт, адаптований до відповідного сегмента освітніх послуг.

Освітній маркетинг – це один із напрямів діяльності з управління навчальним закладом в умовах ринкової економіки, який забезпечує дослідження попиту на освітні послуги та певні знання понад встановлені державою стандарти, впливає на розвиток освітніх потреб громадян шляхом розроблення й впровадження концепції надання їм якісного освітнього продукту.

Особова картка – це затверджена форма облікового документа, яку заповнює спеціаліст служби персоналу на підставі опитування особи, яку приймають на роботу (постійну, тимчасову або сезонну), й документів: паспорта, трудової книжки, диплома, посвідчення, прав на керування транспортними засобами тощо.

Особова справа (досьє) – це відбір різних документів, які характеризують біографічні, ділові й особисті якості працівника.

Особова справа учня – номенклатурний документ установленого зразка, куди поряд із анкетними даними вносяться підсумкові оцінки успішності учня за роки навчання.

Педагогічна рада – постійно діючий колегіальний орган управління загальноосвітнім навчальним закладом.

Педагогічна рада школи – це рада професіоналів, покликана вирішувати питання, безпосередньо пов'язані з організацією навчально-виховного процесу, визначенням шляхів його удосконалення.

Педагогічний менеджмент – це комплекс принципів, методів, організаційних форм і технологічних прийомів управління освітнім процесом, спрямований на підвищення його ефективності.

Педагогічне прогнозування – це інформаційний процес отримання і використання випереджальної інформації про розвиток відповідних педагогічних і пов'язаних із ним об'єктів з метою оптимізації навчально-виховної діяльності.

Педагогічний аналіз – це функція управління школою, спрямована на вивчення стану, тенденцій розвитку, об'єктивну оцінку результатів педагогічного процесу й вироблення на цій основі рекомендацій щодо впорядкування системи або переводу її у більш якісний стан.

Педагогічний маркетинг – це вид діяльності, спрямований на вивчення освітнього середовища, створення та розвиток ринку освітніх послуг і стимулювання попиту на них**.**

Педагог-новатор – це людина, що пропонує нову ідею, втілення якої потребує принципово нового підходу.

Передовий досвід – це відтворювані методи, прийоми й способи навчання та виховання, практично здійснені в діяльності окремих вчителів і так, щоб забезпечити високі результати без додаткових витрат часу (тобто тільки час роботи).

Передовий педагогічний досвід – це досвід, який забезпечує високу результативність як на основі сумлінного виконання обов'язків, так і новаторства.

Піклувальна рада – це орган самоврядування, який формується з представників органів виконавчої ради підприємств, установ, освітніх закладів, організацій, окремих громадян з метою залучення громадськості до вирішення проблем освіти, забезпечення сприятливих умов ефективної роботи навчального закладу.

Планування – це опис діяльності педагогічної системи, програма її функціонування.

Повноваження – це обмежене право використовувати ресурси організації і спрямовувати зусилля підлеглих на виконання певних завдань.

Положення – нормативно-правовий або локально-правовий акт, що визначає основні правила організації і діяльності навчального закладу, структурних підрозділів організації, тимчасових комісій, груп тощо.

Попередній контроль – це вид внутрішньошкільного контролю, який спрямований на попередження можливих помилок учителя в підготовці й проведенні уроку, виховного заходу, занять гуртка, вивченні окремих тем, розділів навчальної програми.

Постанова – це документ, який фіксує рішення колегіальних органів управління (Кабінет Міністрів України, державні комітети, місцеві державні адміністрації, ради місцевого самоврядування, комісії тощо).

Постійнодіючі й епізодичні семінари – це колективні форми методичної роботи, що спрямовані на вдосконалення методичної майстерності як досвідчених, так і молодих учителів, які мають недостатній досвід роботи, на вдосконалення організаторських умінь керівників шкіл.

Поточне планування – це вид планування, яке визначає програму діяльності окремих підрозділів і виконавців на певні терміни упродовж навчального року.

Поточний (оперативний) контроль – це вид внутрішньошкільного контролю, який здійснюється безпосередньо в процесі діяльності для запобігання відхилень від встановлених планів, нормативів, положень, програм, оперативного усунення недоліків.

Предмет управлінської праці – люди й вироблена ними інформація, що виникає і циркулює між людьми в процесі конкретної виробничої діяльності. Збір, передача й обробка інформації складають значну частину витрат часу керівників.

Предметно-узагальнюючий контроль – це вид внутрішньошкільного контролю, який застосовується у тих випадках, коли вивчається стан і якість викладання окремого предмета в одному класі або у паралельних класах, або в цілому по школі.

Принципи управління – це основні правила, положення, відповідно до яких формуються, функціонують і розвиваються системи управління.

Принципи управління системою освіти та навчально-виховними закладами:

– принципи державності;
– науковий характер управління;
– демократизація управління;
– принцип систематичності;
– принцип застосування об’єктивних критеріїв оцінювання діяльності педагогічних працівників та установ освіти.

Прогнозування – це виявлення об’єктивних тенденцій, стану і розвитку закладу в майбутньому, а також альтернативних шляхів розвитку і кроків їх здійснення.

Продукт управлінської праці – інформація у формі рішень, розпоряджень й інших документів, необхідних для функціонування системи управління та її розвитку.

Протокол – документ колегіальних органів, в якому фіксують місце, час і проведення засідань, нарад, зборів,

конференцій тощо, склад присутніх, зміст заслуханих доповідей, виступів й ухвали (постанови) з питань обговорення.

Процес – сукупність послідовних дій для досягнення певних результатів; запропонована послідовність дій, що логічно пов'язується одна з одною для того, щоб забезпечити досягнення поставленої мети.

Процес управління – неперервна послідовність керівних дій, що здійснює суб'єкт управління, в результаті яких формується і змінюється об'єкт управління, встановлюється мета діяльності, визначаються способи її досягнення, відбувається розподіл обов'язків між її учасниками й інтеграція їх зусиль.

Система – ціле, що складається з об'єктів, взаємозв'язок і взаємодія яких породжує нові (системні) якості, не властиві жодному об'єкту окремо чи їхній арифметичній сумі. Об'єкти, що входять у систему, називаються елементами.

Система освіти в Україні – це сукупність навчально-виховних закладів, наукових установ, органів державного управління освітою, які забезпечують здобуття громадянами загальної та спеціальної освіти і формування всебічно розвиненої особистості.

Система управління – це упорядкована сукупність взаємозв'язаних елементів, які відрізняються функціональними цілями, діють автономно, але спрямовані на досягнення загальної мети.

Службове (ділове) листування – узагальнена назва різних за змістом документів (службовий лист, телеграма, телефонограма, електронне повідомлення тощо), що використовують як інструмент оперативного інформаційного обміну між організаціями.

Статут – документ, яким визначають порядок створення загальноосвітнього навчального закладу й основні засади його функціонування.

Стратегічне планування – це процес створення і підтримки відповідності між цілями школи, її потенційними можливостями й навколишнім середовищем.

Структура – це внутрішня організація цілісної системи, яка є специфічним способом взаємозв'язку, взаємодії, взаємодоповнення компонентів, які її утворюють.

Структура управління – це упорядкована сукупність пов'язаних між собою елементів, що забезпечують функціонування і розвиток організації як єдиної системи.

Суб'єкт управління – той, хто виконує управлінські функції і приймає рішення, організує їхню реалізацію, здійснює контроль за їх виконанням.

Резюме – документ, який містить короткі біографічні відомості.

Розподіл праці (функціональних обов'язків) – розподіл завдань серед підлеглих (структурних підрозділів) з урахуванням спеціалізації, досвіду, результативності тощо.

Розпорядження – це службовий документ, який видає керівник освітнього закладу переважно з оперативних питань повсякденної господарської діяльності або адміністративної роботи.

Тематичний контроль – це контроль за розв'язанням окремих педагогічних проблем.

Тематично-узагальнюючий контроль – це вид внутрішньошкільного контролю, який використовується для вивчення роботи різних учителів у різних класах, але з окремих напрямів навчально-виховної роботи.

Теорія управління – система знань про закономірності, принципи й правила управління.

Тижні педагогічної майстерності – це своєрідний звіт досвідчених учителів, учителів-методистів, старших учителів про свою роботу.

Трудова книжка – основний документ, який підтверджує загальний, безперервний і спеціальний стаж роботи.

Трудовий контракт (договір) – документ, який фіксує погодження сторін про установлені трудові правові відносини й регулює їх.

Управління – це процес впливу на діяльність окремого працівника, групи чи організації з метою досягнення макси-

мальних результатів (акцент на такому елементі управлінської діяльності, як “вплив”, і на його цільовій спрямованості).

Управління освітою – складна і багатогранна діяльність керівника освітнього закладу, що має організаційний, педагогічний, соціальний, психологічний і технічний аспекти; це процес переведення складної динамічної системи (закладу освіти) з одного якісного стану в інший. Органи управління освітою і громадського самоврядування діють у межах повноважень, визначених законодавством.

Управління школою – це цілеспрямований вплив керівника школи на діяльність шкільного колективу та освітній процес з метою забезпечення отримання найвищого результату в навчанні та вихованні учнів.

Управлінська діяльність – цілеспрямована взаємодія суб’єктів та об’єктів, яка забезпечує становлення, стабілізацію й оптимальне функціонування та обов’язковий розвиток школи.

Управлінський (службовий) контроль – це одна з функцій управління, без якої не можуть бути реалізовані повним обсягом усі інші функції. Контроль забезпечує правильну оцінку реальної ситуації і тим самим створює умови для внесення коректив у заплановані показники.

Ухвала – правовий акт, який приймають місцеві ради, держадміністрації, виконавчі комітети.

Фронтальний контроль – це вид внутрішньошкільного контролю, який використовується для перевірки в повному обсязі всієї системи роботи вчителя, групи вчителів.

Функції управління – це відношення між керівною, керованою системою і керованим об’єктом, що потребують від керуючої системи виконання визначеної дії для забезпечення цілеспрямованості й організованості процесів, якими керують.

Характеристика – офіційний документ, у якому сформульовано громадську думку про працівника як члена колективу й висловлено в офіційній формі за підписами представника адміністрації і колективу.

Список рекомендованих джерел

Основні

1. Адаптивне управління: сутність, характеристика, моніторингові системи / Г. В. Єльникова та ін. ; за ред. Г. В. Єльникової ; АПН України, Ун-т менеджменту освіти. – Чернівці: Технодрук, 2009. – 570 с. – Бібліогр. : с. 536–570.

2. Бондар В. І. Теорія і технологія управління процесом навчання в школі : навч. посіб. / В. І. Бондар ; АПН України ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2000. – 191 с. : ил. – Текст рус., укр. – Библиогр. 190–191.

3. Вербицький В. В. Сутність управління навчальним закладом [Електронний ресурс] / В. В. Вербицький // Науковий вісник Донбасу. – 2010. – № 3. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j –pdf/nvd_2010_3_3.pdf (3 бали).

4. Григораш В. В. Організація діяльності керівника школи / В. В. Григораш. – Х. : Вид. група “Основа”, 2011. – 224 с.

5. Демчук В. С. Основи освітнього менеджменту : навч. посібник / В. С. Демчук. – К. : Ленвіт, 2007. – С. 36–70.

6. Крисюк С. В. Управління освітою : навч. посіб. для слухачів, аспірантів, докторантів спец. “Державне управління освітою” / С. В. Крисюк. – К. : НАДУ, 2009. – 220 с.

7. Мармаза О. І. Менеджмент в освіті: дорожна карта керівника : навчально-методичний посібник / О. І. Мармаза. – Харків : Основа, 2007. – С. 124–142, 186–187, 271–286.

8. Мойсеюк Н. Є. Передовий педагогічний досвід і впровадження досягнень педагогічної науки / Н. Є. Мойсеюк // Педагогіка. – К., 2003. – С. 591–599.

9. Павлютенков Є. М. Мистецтво управління школою / Є. М. Павлютенков. – Х. : Вид. група “Основа”, 2011. – С. 73–76, 84–90, 96–106.

10. Практика управління закладом освіти [Електронний ресурс] // Спеціалізований журнал. – Режим доступу : https://edirshkoly.mcfr.ua/

11. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 12.05.2018).

12. Про Національну доктрину розвитку освіти : указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002 (дата звернення: 12.05.2018).

13. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

14. Суліма Є. М. Академічна доброчесність: етичне та нормативно-правове регулювання в університетському співтоваристві [Електронний ресурс] / Є. М. Суліма, С. О. Дєніжна // Університети і лідерство : міжнародний науковий журнал. – 2020. – № 2 (10). – С. 120–141. – Режим доступу : https://ul-journal.org/-index.php/journal/issue/view/10

15. Суліма Є. М. Проєктування стратегії розвитку вищої освіти як засіб модернізації освітньої галузі України на 2021–2031 рр. / Є. М. Суліма // Вісник Запорізького Національного університету. – 2020. – № 2. – С. 176–187. – (Серія : “Педагогічні науки”).

16. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителеві / В. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – Т. 2. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 419–654.

17. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п’яти томах. – Т. 4. – К. : Радянська школа, 1977. – 638 с.

18. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа / В. Сухомлинский // Вибр. тв. : в 5т. – Т. 4. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 7–390.

Додаткові

19. Берека В. Є. Маркетинг освіти : навч. програма та метод. посіб. / В. Є. Берека. – Хмельницький : Вид-во ХГПА, 2006. – 264, [35–40] с.

20. Ващенко Л. М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону / Л. М. Ващенко. – К. : ВПЦ “Тираж”, 2005. – 379 с. : іл., табл. – Бібліогр. : с. 332–365.

21. Вдовиченко Р. П. Управлінська компетентність керівника школи / Р. П. Вдовиченко. – Х. : Вид. група “Основа”, 2007. – 112 с.

22. Зверєва В. І. Як зробити керування школою успішним / В. І. Зверєва. – Х. : Веста : Вид-во “Ранок”, 2007. – 160 с.

23. Імідж школи / упоряд. І. М. Рожнятовська. – К. : Шкільний світ, 2011. – 120 с.

24. Крижко В. В. Теорія та практика менеджменту в освіті : навч. посіб. / В. В. Крижко. – 2-ге вид. – К. : Освіта України, 2005. – 256, [30–32] с.

Тема 14. Моніторинг та оцінювання якості освіти

Освіта – найвизначніше з усіх земних благ, але тільки тоді, коли вона найкращої якості.
Інакше вона абсолютно марна.
Р. Кіплінг

Мета: сформувати у здобувачів готовність до здійснення моніторингу якості освіти.

Ключові поняття: якість освіти, якість викладання, моніторинг якості освіти, система оцінювання, контроль і оцінка якості освіти, критерії, показники та індикатори якості освіти, система забезпечення якості освіти, зовнішнє незалежне оцінювання, академічна доброчесність, портфоліо, рейтинг, бенчмаркінг.

План лекційного заняття

1. Державна політика щодо забезпечення якості освіти.
2. Міжнародні стандарти якості освіти та її нормативно-правове регулювання.
3. Теоретичні та технологічні засади забезпечення якості освіти.
4. Критерії, показники та індикатори якості освіти.
5. Етичні та нормативно-правові інструменти забезпечення дотримання принципів академічної доброчесності.

План семінарського заняття

1. Моніторинг як технологія контролю та оцінювання якості освіти.
2. Нормативно-правове регулювання якості освіти в Україні.
3. Система оцінювання якості освіти.
4. Оцінювання професійної діяльності викладачів.
5. Удосконалення системи забезпечення якості освіти.

Завдання

1. Визначте, що для вас є результатом якісної освіти. Для прикладу:

– рівень навчальних досягнень учнів;

– якість здоров'я;

– якість креативності та вихованості;

– власний варіант.

2. Проаналізуйте умови, які, на вашу думку, найбільшою мірою впливають на розвиток якісної освіти сучасності. Серед них можна назвати такі:

– стратегічні напрями модернізації освітньої галузі (окреслені в державних документах щодо освітньої політики в Україні);

– якісне управління освітнім процесом (сучасний управлінський менеджмент, внутрішній контроль знань);

– якісна науково-методична робота (впровадження інноваційних форм, методів і технологій навчання);

– якісне кадрове забезпечення (якісну освіту можуть надати професійно-компетентні педагоги, які підвищують свій професіоналізм згідно із сучасними стандартами освіти і потребами тих, хто навчається);

– якісне фінансово-господарське забезпечення (фінансова автономія навчального закладу, матеріально-технічне забезпечення);

– якісне психічне здоров'я тих, хто навчається, здобувачів освіти та педагогів (фізична, психологічна і соціальна здатність займатись певною справою);

– якісне стимулювання педагогічної праці (згідно із новим проєктом "Про освіту" матеріально забезпечені ті вчителі, які мають найкращі результати педагогічної діяльності).

3. Охарактеризуйте основні риси конкурентоспроможного педагога за пропонованим алгоритмом:

К – креативність;

О – освіченість;

Н – нестандартність;

К – конкурентоспроможність;

У – уміння взяти на себе ініціативу;

Р – реалізація задуманого;
Е – ентузіазм;
Н – новаторство;
Т – творчість;
О – об’єктивність;
С – самореалізація;
П – перфекціонізм;
Р – рух до якісних перетворень в освіті;
О – оптимальність;
М – майстерність;
О – оптимізм;
Ж – життєвий тонус;
Н – новизна;
І – інтелект; інновації; ініціативність;
С – саморозвиток;
Т – толерантність.

4. Ознайомтесь із пропонованою нижче рейтинговою системою оцінювання успішності засвоєння учнями вивченого матеріалу. Розробіть за поданою схемою технологічну карту уроку за вашою спеціальністю та апробуйте її на практиці. У тематичній карті “Оцінки освітніх результатів учнів” допишіть види діяльності, які, на вашу думку, необхідні для об’єктивного оцінювання засвоєного навчального матеріалу.

Етапи підготовки педагога до рейтингового оцінювання досягнень учнів

І етап	визначення переліку понять, які повинні бути засвоєні в результаті вивчення навчальної теми згідно з вимогами щодо знань і умінь
ІІ етап	розробка оціночної шкали з чітко сформульованими критеріями і кількістю балів, здобутих за виконання кожного виду роботи відповідно до якості виконання (репродуктивної, продуктивної, творчої)
ІІІ етап	детальне ознайомлення учнів з оціночною шкалою, з поясненням кількісних і якісних принципів виставлення балів
IV етап	підведення підсумків і складання шкали з кожної теми
V етап	результати, здобуті учнями, реєструються в спеціальному журналі (наприклад в електронному)

За основу береться шкала оцінки, в якій 100 балів дорівнює:

“5” – 85–100 % від загальної суми балів;

“4” – 71–81 % від загальної суми балів;

“3” – 55–70 % від загальної суми балів.

Одне й те саме завдання може бути оцінено залежно від рівня складності та якості виконання (репродуктивне, продуктивне, творче) від 3-х до 10 балів за підсумковою 100-бальною шкалою.

Шкала оцінювання називається *технологічною картою.*

Приклад видів роботи та їх оцінювання на уроках:

1) відвідування уроків – 5 балів;

2) ведення робочого зошиту – 1 бал;

3) якість участі в пізнавальній (творчій) діяльності – 1–5 балів;

4) знання й усвідомлене використання основних понять і термінів – 1–10 балів;

5) повідомлення – 5–10 балів;

6) презентація, виконана із застосуванням мультимедійних технологій – 10–15 балів;

7) участь в аналізі навчального матеріалу – 1–5 балів;

8) письмовий аналіз навчального матеріалу – 5–10 балів;

9) створення навчального проєкту – 8–10 балів;

10) якість участі в колективній діяльності – 1–5 балів;

11) виконання творчих робіт – 10–15 балів;

12) творча робота з підбору наочного й ілюстративного матеріалу за темою – 5–10 балів;

13) вирішення дидактичних задач (у формі контрольної роботи, ігри в початковій школі тощо) – 5–10 балів;

14) написання різних тестів – 5–10 балів;

15) написання конспекту – 1–5 балів;

16) написання реферату або есе (для старших класів) – 10–15 балів;

17) створення відеотеки, фонотеки, тематичного підбору записів – 10–15 балів;

Для конкретизації викладених позицій наведемо приклади оформлення технологічної карти вчителя.

Технологічна карта уроку

П.І. учня (ці)……

Клас……

Тема:……..

Мета:……..

Завдання	Критерії оцінювання виконаних завдань	Бали	

Тематична карта оцінки освітніх результатів учнів

ПІБ учня (ці)…….

Клас……

Предмет (навчальна дисципліна)……

Викладач……

Період навчання…… ……чверть……

№ з/п	Види діяльності	Максимальна кількість балів	Фактична кількість балів	Примітки
Тема:				
1.	Обов'язкова частина			
2.	Накопичувальна частина (відвідування екскурсій, музеїв, виставок тощо)			

5. Ознайомтесь із сутністю поняття "портфоліо" та структурою портфоліо досягнень того, хто навчається. Складіть портфоліо і дайте оцінку власним досягненням (враховуючи виступи на олімпіадах, спортивних змаганнях, конкурсах тощо). Виявіть динаміку зростання вашої навчальної успішності, продемонструйте результати освіченості, самооцінки та самоконтролю.

Портфоліо (від франц. *portefeuille* – портфель, папка) – документ, в якому відображаються індивідуальні досягнення того, хто навчається, рівень його готовності до продовження освіти з певного профілю – збір зразків праць, дипломів, фото тощо.

Структура портфоліо досягнень того, хто навчається, включає різні матеріали, які допускають можливість незалежної оцінки:

– підбір обов'язкових і творчих робіт учнів;

– матеріали, в яких відображаються процес і результати факультативних занять учнів;

– матеріали, в яких розкривається зміст занять в установах додаткової (неформальної, інформальної) освіти;

– матеріали стартової діагностики, проміжних і підсумкових стандартизованих робіт (тестів, диктантів, термінології тощо);

– матеріали, в яких відображено участь у заходах (олімпіадах, конкурсах, змаганнях, концертах, фестивалях, виставках), які демонструють рівень оволодіння освітніми результатами стандартів, які висуваються;

– есе як продукт сприйняття навчального матеріалу і результат його аналізу;

– творчі роботи, які створені в ході освітнього процесу;

– мультимедійні презентації в електронному вигляді;

– диски, в яких відображається зміст особистої відеотеки, фонотеки;

– аудіо- та відеоматеріали, в яких відображено творчий досвід і досліди учня;

– матеріали історичного та художнього змісту, які були самостійно знайдені самим учнем у процесі вивчення навчального матеріалу.

Оцінка портфоліо здійснюється на основі документів, які регламентують склад *портфоліо*, конкретно сформульованих *критеріїв оцінки* кожної з його частин, що мають коригуватись відповідно до змін в освітній програмі та державними стандартами освіти.

Підсумкова оцінка з навчального предмета (дисципліни) виставляється на основі досягнень необхідної якості запланованих результатів, показників рейтингу, загальної оцінки портфоліо, рівня засвоєння програми універсальних предметних дій.

Наприклад:

1. Випускник оволодів опорною системою знань і компетентностями, необхідними для продовження освіти на наступному етапі, здатний використовувати їх для вирішення простих навчально-пізнавальних і навчально-практичних завдань засобами цього предмета (або дисципліни).

Такий висновок робиться, якщо в матеріалах накопичувальної системи оцінки зафіксовано досягнення запланованих результатів за всіма основними розділами навчальної програми як мінімум з оцінкою "зараховано" (або "задовільно"), а результати виконання підсумкових робіт свідчать про правильне виконання не менше ніж 50 % завдань базового рівня.

2. Випускник оволодів опорною системою знань, необхідних для продовження освіти на наступному рівні усвідомленого, довільного оволодіння спеціальними компетентностями.

Такий висновок формулюється, якщо в матеріалах накопичувальної системи оцінки зафіксовано досягнення запланованих результатів за всіма основними розділами навчальної програми. При цьому не менше ніж щодо половини розділів виставлено оцінку "добре" або "відмінно", а результати виконання підсумкових робіт свідчать про правильне виконання не менше ніж 65 % завдань базового рівня й отримання не менше ніж 50 % від максимального балу за виконання завдань підвищеного рівня.

3. Випускник не оволодів опорною системою знань і компетентностями, необхідними для продовження освіти на наступному ступені.

Такий висновок узагальнюється, якщо в матеріалах накопичувальної системи оцінки не зафіксовано досягнення запланованих результатів за всіма основними розділами навчальної програми, а результати виконання підсумкових робіт свідчать про правильне виконання менше ніж 50 % завдань базового рівня.

Отже, накопичувальна система оцінювання результатів освітнього процесу надає можливість педагогу достатньою мірою об'єктивно, адекватно і диференційовано оцінити досягнення

учнів, а учням – обирати форму, зміст, обсяг і час для максимального прояву власного особистісного потенціалу.

6. Розгляньте таблицю 14.1 та визначте основні риси педагогіки партнерства, яка ґрунтується на принципах гуманізму й творчого підходу до розвитку особистості, партнерстві між учнем, педагогом і батьками, що передбачає взаєморозуміння, єдність інтересів і прагнень з метою особистісного розвитку тих, хто навчається.

Таблиця 14.1

Педагогіка партнерства	Навчання без примусу	Самовизначення
	Постановка конкретних цілей	Педагогіка конкретної дії
Ідея подолання інтелектуальних ускладнень у колективній творчій діяльності	Об’єднання кількох тем навчального матеріалу в окремі блоки	Використання досвіду діяльності
Методика “занурення”	Спільне планування індивідуального темпу навчання	Самоаналіз у процесі індивідуального і колективного підведення результатів навчальної діяльності учнів
Індивідуальна траєкторія використання навчального часу для кращого засвоєння матеріалу	Створення інтелектуального середовища для успішного навчання	Методика випереджаючого навчання
Практична реалізація принципів, форм і методів диференційованого навчання	Колективна творча діяльність (самоврядування)	Активна участь тих, хто навчається, у контрольно-оцінювальній діяльності
Ідея життєтворчості	Систематичне залучення батьків до спільної діяльності	Використання інтерактивних методів педагогічної взаємодії

7. У Концепції “Нова українська школа” (с. 11–12) викладені ключові компетентності, визначені “Рекомендаціями Європейського парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя” (18.12.2006). До них належать такі:

– спілкування державною (з рідною у разі відмінності) мовами;
– спілкування іноземними мовами;
– математична компетентність;
– основні компетентності у природничих науках і технологіях;
– інформаційно-цифрова компетентність;
– уміння вчитися впродовж життя;
– ініціативність і підприємливість;
– соціальна та громадська компетентність;
– обізнаність та самовираження у сфері культури;
– екологічна грамотність і здорове життя.

Виберіть, які з них є найбільш вагомими для сучасного освітянина. Обґрунтуйте власну думку.

8. На основі відеоматеріалів уроку на сайті Всеукраїнської школи-онлайн складіть карту оцінки ключових компетентностей викладача за групами:

Громадянські компетентності	**Психолого-педагогічні компетентності**	**Спеціальні компетентності**

9. Важливий акцент щодо внесення нових змін здійснюєтьс я на тому, що у Концепції “Нова українська школа” визнається рівнозначність усіх ключових компетентностей на всіх етапах навчання. Тобто кожна освітня галузь (мовно-літературна, іншомовна, математична, природнича, технологічна, інформатична, соціальна і здоров’язбережувальна, фізкультурна, громадянська, історична, мистецька) має освітній потенціал, необхідний для формування кожної ключової компетентності. Як ви вважаєте, чи доцільно використовувати “наскрізний” спосіб для реалізації освітнього потенціалу галузей наукового знання у процесі вивчення навчального предмета.

10. Знайдіть правильні твердження:

1.

а) невід'ємним компонентом особистості викладача є його різнобічна ерудиція, відповідальне ставлення до викладання навчального предмета;

б) невід'ємним компонентом особистості викладача є його однобічність, відповідальність за результати викладання навчального предмета, сміливість зізнатися в своєму авторитеті, у своїй правоті;

в) невід'ємним компонентом особистості викладача є його різнобічність, любов до науки, самовпевненість, вміння зберігати нейтралітет.

2.

а) щоб виступити перед аудиторією, не обов'язково вміти говорити, головне володіти технікою самовладання та психологічною витримкою;

б) щоб вийти перед аудиторією, треба не тільки навчитись говорити, але й володіти технікою психоаналізу, дефіле;

в) щоб вийти перед аудиторією, треба не тільки навчитись говорити, але й володіти технікою самовладання та психологічною витримкою.

3.

а) Іноді пояснювальна жестикуляція сприяє кращому засвоєнню інформації;

б) Ніколи пояснювальна жестикуляція не сприяла кращому засвоєнню інформації;

в) Пояснювальна жестикуляція завжди заважає кращому засвоєнню інформації.

4.

а) педагогічна справедливість – це одна з форм соціальної оцінки;

б) педагогічна справедливість – це одна з форм моральної оцінки;

в) педагогічна справедливість – це одна з форм професійної оцінки.

5.

а) совість викладача віддзеркалює його етичну культуру;

б) обов’язок викладача віддзеркалює його етичну культуру;

в) справедливість викладача віддзеркалює його етичну культуру.

11. Визначте, про яке дидактичне явище йдеться:

1. Перевагою … перевірки є те, що за короткий термін складається уявлення про знання численної кількості учнів, результати перевірки зберігаються і є змога з’ясувати деталі й неточності у відповідях:

а) письмової;

б) усної;

в) практичної.

1. Сутність … є усвідомлене регулювання учнем своєї діяльності для забезпечення таких її результатів, які б відповідали поставленим завданням, вимогам, нормам, правилам, зразкам:

а) метода програмованого контролю;

б) метода самоконтролю;

в) метода графічного контролю.

2. … передбачає критичне ставлення тих, хто навчається, до своїх здібностей і можливостей, об’єктивне оцінювання досягнутих результатів:

а) метод графічного контролю;

б) метод практичної перевірки;

в) метод самооцінки.

4. … стосується конкретних учнів і має на меті з’ясування рівня засвоєння ним певних знань, умінь і навичок:

а) індивідуальна перевірка;

б) фронтальна перевірка;

в) колоквіум.

5. До підсумкових форм контролю відносять ….:

а) заліки, курсові роботи, державні іспити;

б) заліки, курсові роботи, дипломні проєкти, іспити;

в) заліки, іспити, курсові роботи, дипломні проєкти, державні іспити.

6. … переважно проводять як співбесіди без білетів і оцінок:

а) заліки;

б) іспити;

в) курсові роботи.

7. У педагогіці модуль – це …:

а) довершений блок дидактично адаптованої інформації;

б) термін, який означає суб'єктивну оцінку явища за заданою шкалою;

в) відокремлювана, порівняльно самостійна частина певної системи, організації, пристрою.

8. Модернізація освітнього процесу за міжнародними стандартами та згідно з вимогами Болонської декларації передбачає значне збільшення обсягів самостійної роботи здобувача до ….:

а) 50–60 %;

б) 10–20 %;

в) 20–30 %.

9. Оцінювання – це один із ….::

а) завершальних етапів навчальної діяльності учня;

б) етапів визначення успішності навчання учня;

в) завершальних етапів навчальної діяльності учня та визначення успішності навчання.

12. Дайте визначення поняттям:

якість навчання –

компетентність –

компетенція –

контроль –

оцінювання –

оцінка –

рейтинг –

зовнішнє незалежне оцінювання –

13. Проаналізуйте нижченаведену схему "Ознаки ключових компетентностей" і наведіть приклади наявності їх у викладачів.

14. Проведіть дискусію на тему “Впровадження в освітню практику положень Концепції Нової української школи”. Обговоріть у групі такі питання:

1. На які головні компоненти Концепції Нової української школи мають орієнтуватися вчителі початкової школи?

2. На формуванні яких компетентностей, потрібних для успішної самореалізації учнів у суспільстві, заснований новий зміст освіти?

3. Дитиноцентризм як принцип педагогічної орієнтації на потреби учня в освітньому процесі.

4. Чи потрібно використовувати “наскрізний” метод у процесі виховання, спрямованому на формування загальнолюдських цінностей?

15. На основі запропонованих нижче схем дайте аналіз системі внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти (рис. 14.1; 14.2). Від чого залежить ефективність внутрішніх і зовнішніх механізмів забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти?

Рис. 14.1. Схема системи забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти

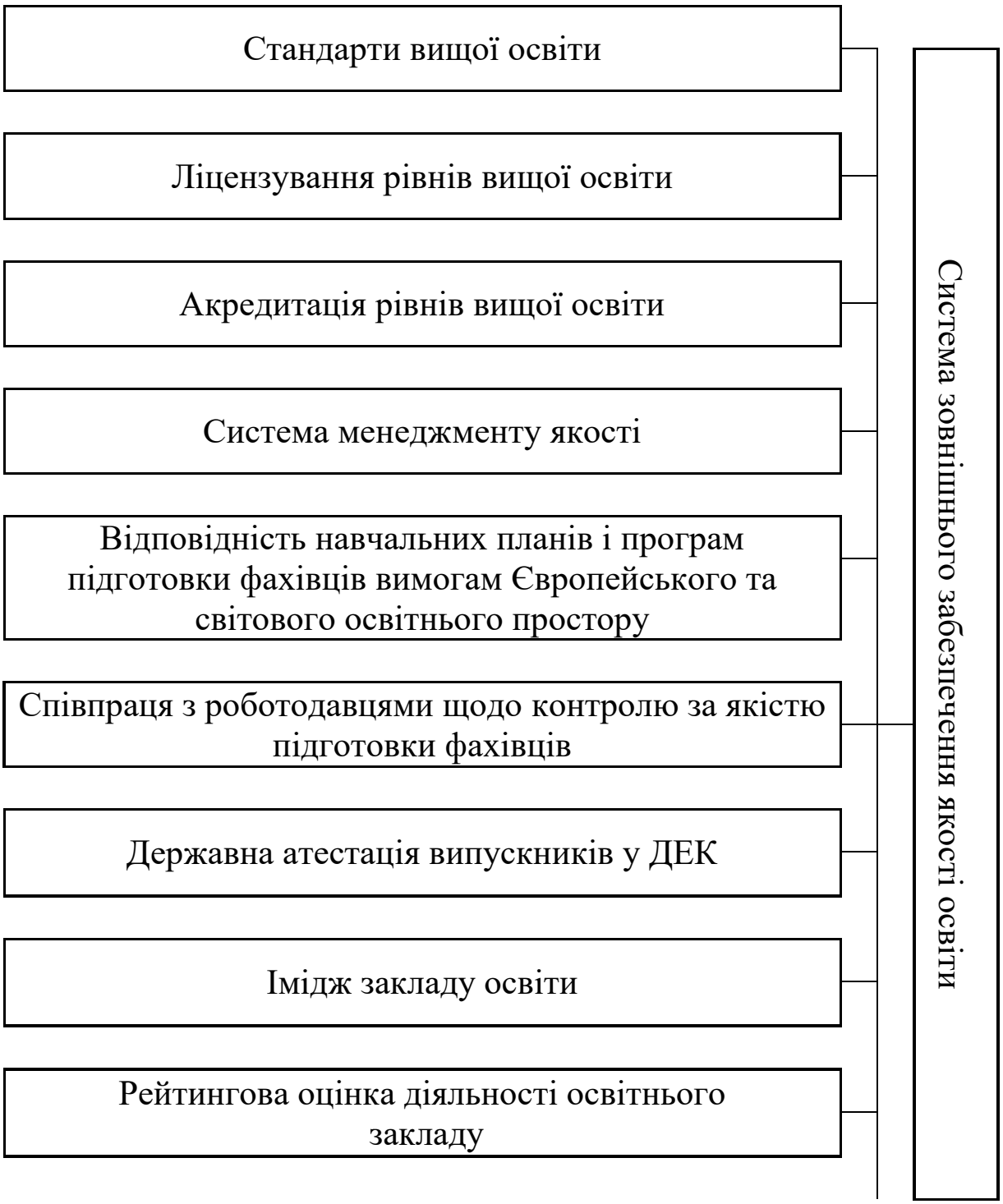

Рис. 14.2. Схема системи зовнішнього забезпечення якості освіти

16. Аналіз уроку неможливий без розуміння ролі вчителя як організатора навчальної діяльності учнів, автора уроку або системи уроків, здатного зацікавити учнів рішенням пізнавальних проблем. Проведіть моніторинг професійної компетентності вчителя з фахових дисциплін за поданою таблицею 14.2.

Таблиця 14.2

Карта моніторингу професійної компетентності вчителя

Складові професійної компетентності вчителя (рік, дата)		
	Самооцінка	**Експертна оцінка**
1. Предметно-методологічна		
2. Психолого-педагогічна		
3. Валеологічна		
4. Комунікативна		
5. Медіатехнологічна		
6. Управління системою “вчитель – учень”		
7. Трансляція власного досвіду		
8. Дослідницька		
9. Акмеологічна		

Продовження таблиці 14.2

Зміст	**Бали**				
	1	2	3	4	5
Відносини “вчитель-учень”					
Розуміння учня					
Прийняття учня					
Віра в учня					
Індивідуальний підхід					
Підтримка учня					
Учіння без примусу					
Звернення до суб’єктивного досвіду учня					
Створення ситуації успіху					
Надання учням свободи вибору					
Рівень взаємодії на уроці					
Поважна вимогливість					
Оцінювання					
Оцінювання умінь вчителя					
Предмет оцінювання					
Якість оцінювання					
Суб’єкт оцінювання (вчитель, однокласник, самооцінка)					

Продовження таблиці 14.2

Розвиток "Я-концепції" та виховання					
Виховання "я подобаюсь"					
Виховання "я здатний"					
Виховання "я щось означаю"					
Використання учнем на уроці мовленнєвих зворотів "я вважаю", "я думаю", "на мою думку", "мені здається, що…", "я не згоден"					
Особистість учителя					
Комунікативність					
Педагогічна інтуїція					
Кругогляд особистості					
Емоційна стійкість					
Оптимістичне прогнозування					
Креативність					

17. Розкрийте сутність бенчмаркінгу**,** з'ясуйте його значення у вдосконаленні внутрішніх механізмів забезпечення якості, у формуванні академічної культури якості. Охарактеризуйте особливості методів бенчмаркінгу, а саме:

– анкетування викладачів, здобувачів вищої освіти, випускників;

– спостереження за освітнім процесом і практикою застосування процедур, технологій, засобів контролю за якістю навчання;

– аналіз результатів навчальної успішності тих, хто навчається;

– самоаналіз викладацької практики;

– узагальнення передового досвіду забезпечення якості вищої освіти у провідних вишах світу під час закордонного стажування;

– порівняння кращих освітніх програм, аналіз умов реалізації та підходів до їх оновлення;

– метод експертних оцінок інноваційності передового досвіду, вибору оптимальних способів його поширення в освітній практиці.

Завдання для педагогічних роздумів і дискусій

1. Виклики часу зумовили розроблення Концептуальних засад реформування середньої школи “Нова українська школа”, що проголошує збереження цінностей дитинства, необхідність гуманізації навчання, особистісно зорієнтованого підходу, розвитку здібностей учнів, створення навчально-предметного середовища, що в сукупності забезпечують психологічний комфорт і сприяють вияву творчого потенціалу учнів.

Які ж нерозв’язані проблеми вітчизняної системи освіти стали рушійною силою для прийняття реформаторських рішень?

2. Провідною метою кожної освітньої реформи, зокрема поточної, є підвищення якості освіти. Які чинники забезпечують якість загальної середньої освіти? Для прикладу наведемо найбільш впливові з них:

– повне і своєчасне залучення до навчання усіх дітей молодшого шкільного віку;

– різнобічне використання досягнень дошкільного періоду;

– осучаснення та оздоровлення освітнього середовища;

– впровадження методик особистісно і компетентнісно зорієнтованого навчання, виховання і розвитку молодших учнів;

– технологічність методик навчання;

– моніторинговий супровід освітнього процесу;

– адекватна підготовка педагогічних кадрів тощо.

3. Охарактеризуйте дев’ять ключових компонентів, з яких складається формула Нової української школи, представлені в Концепції. Який компонент забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу?

4. Залучаючи батьків до освітнього процесу, вчителі мають розуміти переваги такої співпраці для усіх: учнів, батьків і вчителів. Окресліть основні шляхи залучення батьків до освітнього процесу.

5. Практика спільного викладання ще не стала загальноприйнятою в Україні, оскільки потребує більших затрат і зусиль.

Висловіть власну думку щодо спільного викладання в інклюзивному класі та його вплив на якість освітнього процесу.

6. Чи вважаєте ви, що потрібен постійний моніторинг ефективності систем зовнішнього і внутрішнього забезпечення якості освіти з боку держави, суспільства, громадських організації, незалежних агенцій?

7. Охарактеризуйте сучасні процедури ліцензування та акредитації освітніх програм за різними рівнями вищої освіти в Україні?

8. Чим пояснюється перевага внутрішніх механізмів забезпечення якості вищої освіти над зовнішніми механізмами, закріплена у "Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти" (2015)?

9. Яким способом освітні заклади виробляють і реалізують в освітній практиці власну стратегію якості? На основі яких принципів і підходів функціонують інституційні механізми забезпечення якості освітньої діяльності та якості освіти?

10. За допомогою яких форм і методів контролю досягається ефективність внутрішніх механізмів забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти? Розкрийте сутність бенчмаркінгу і визначте його роль у вдосконаленні внутрішніх механізмів забезпечення якості, у формуванні академічної культури.

11. Чи поділяєте ви твердження про те, що показником ефективності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти є готовність усіх суб'єктів освітнього процесу продемонструвати успішність своєї діяльності? Обґрунтуйте власну позицію.

12. Підготуйте презентацію щодо вивчення та узагальнення передового досвіду впровадження системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, використання технології бенчмаркінгу в сучасному освітньому менеджменті.

13. Напишіть есе на одну із пропонованих тем:

1) "Чи здійснюється виховання академічної доброчесності в сучасному університеті?";

2) "Якісна вища освіта – комерційна послуга чи фундаментальна цінність?";

3) "Хто має відповідати за якість вищої освіти: держава, ЗВО, працедавець чи здобувач?"

Робота з нормативними документами та першоджерелами

1. У чинному законодавстві України (законах України *“Про освіту”* (розділ V ст. 41), *“Про вищу освіту” (*розділ V ст. 16) дається визначення понять “якість освіти”, “якість вищої освіти”. Визначте дані поняття, найдіть спільне і відмінне (*Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18*).

2. У Законі України “Про вищу освіту” (2014) розмежовуються поняття “якість вищої освіти” та “якість освітньої діяльності”. Яку роль має виконувати заклад вищої освіти у забезпеченні якості вищої освіти, створюючи належні умови для здобуття студентами (курсантами, слухачами) особистісних і професійних якостей відповідно до визначених у стандартах вимог?

Зокрема, якість вищої освіти визначається як “відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом вищої освіти та/або договором про надання освітніх послуг”. Оскільки результатом навчання є сформовані інтегральні якості особистості, то логічним є тлумачення якості вищої освіти як показника особистісного розвитку, стану підготовки випускника, що засвідчує реалізацію освітніх цілей і досягнення ним запланованих результатів освітньо-професійної підготовки.

Певна річ, якість освітньої діяльності трактується як “рівень організації освітнього процесу у закладі вищої освіти, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань”. Отже, заклад вищої освіти має виконувати допоміжну роль у забезпеченні якості вищої освіти, створювати належні умови для здобуття здобувачами особистісних і професійних якостей відповідно до вимог, визначених у державних стандартах.

3. Ознайомтесь з названими нижче державними документами і дайте відповіді на запитання:

– Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: наказ

Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 977, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 08.08.2019 № 0880/33851. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19 (дата звернення: 26.05.2018);

– Деякі питання порядку оформлення сертифікатів про акредитацію (їх дублікатів): наказ Міністерства освіти і науки України від 15 листопада 2017 р. № 1497, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 7 грудня 2017 р. №1480/31348. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/z1480-17 (дата звернення: 26.05.2018);

– проєкт Положення про акредитацію освітніх програм Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. URL: http://education-ua.org/ua/articles/1179-akreditatsiya-program-vishchoji-osviti-novij-pidkhid (дата звернення: 26.05.2018);

– Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 № 1187. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF/page (дата звернення: 22.05.2018);

– Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах: постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2001 р. № 978. URL: http://zakon2. rada.gov.ua/laws/show/978-2001 %D0%BF/paran18#n18 (дата звернення: 26.03.2018);

– Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII VII. URL: http://zakon0.rada. gov.ua/laws/show/222-19 (дата звернення: 26.02.2018).

1. Які державні установи займаються моніторингом якості освіти?

2. Які функції у сфері освіти покладені на Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України, Державну службу якості освіти, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти та ін.?

3. Яке значення мають ліцензування та акредитація закладу вищої освіти?

4. Які основні стадії ліцензування освітньої діяльності?

5. Що становить стандарт освітньої діяльності?

6. Які вимоги висуваються до освітньої програми?

7. Які міри відповідальності застосовуються за порушення принципу академічної доброчесності?

4. У “Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти” (2015 р.) стверджується, що зацікавлені сторони (стейкхолдери) “надають пріоритет різним цілям, можуть по-різному ставитися до якості у вищій освіті, і забезпечення якості повинно враховувати ці різноманітні погляди”. Який, на вашу думку, позитивний вплив на якість освіти від залучення стейкхолдерів до взаємодії з викладачами, здобувачами та навчальним середовищем освітнього закладу? (Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ. ТОВ “ЦС”, 2015. С. 6).

5. Охарактеризуйте компоненти внутрішньої системи забезпечення якості освіти та їх функціональне призначення на підставі наказу МОН від 30.11.2020 № 1480 “Про затвердження Методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої освіти”. Як, згідно з цим документом, освітнім установам рекомендують проводити самооцінювання та вимірювати якості освіти?

6. Ще В. О. Сухомлинський писав про педагогіку партнерства: “Якщо вчитель став другом дитини, якщо ця дружба осяяна благородним захопленням, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з’явиться зло”. Назвіть принципи і риси педагогіки партнерства, представлені в Концепції нової української школи.

7. Розкрийте вектори розвитку педагогіки партнерства як теоретико-методологічної засади досягнення якості освіти на основі аналізу праці Є. М. Суліми “Філософія освітньої паритетності: парадигма діалогічності” (*Суліма Є. М. Філософія освітньої паритетності: парадигма діалогічності. Психологія і*

суспільство. 2016. № 3. С. 53–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psis_2016_3_7).

8. У наукових працях "Інновації у вищій освіті: глосарій термінів і понять" (за ред. І. Артьомова, 2015 р.) та "Національний освітній глосарій: вища освіта" (за ред. В. Г. Кременя, 2014 р.) сприйняття якості вищої освіти подається як рівень "здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти". Чи згодні ви з таким визначенням, якщо "знання, вміння, навички" не визначають якість вищої освіти, а виступають підґрунтям компетентності, але не підміняють її? (*Інновації у вищій освіті: глосарій термінів і понять / за ред. І. Артьомова. Ужгород: ПП "АУТДОР – ШАРК", 2015. 138 с.; Національний освітній глосарій: вища освіта / за ред. В. Г. Кременя. Київ: ТОВ Видавничий дім "Плеяди", 2014. С. 68*).

9. Ознайомтесь із працею Золотарьова І., Колісник М. "Розвиток системи оцінювання якості вищої освіти у франкомовних країнах Європейського Союзу: досвід Франції та Бельгії" та з'ясуйте такі питання:

– чому замість терміна "підвищення якості" нерідко в європейських університетських колах вживають поняття "покращення якості" освіти;

– як пояснити, що одночасно з поняттям "забезпечення якості вищої освіти" використовується термін "гарантія якості" (додаток) (*Золотарьова І., Колісник М. Розвиток системи оцінювання якості вищої освіти у франкомовних країнах Європейського Союзу: досвід Франції та Бельгії. Вища освіта України. 2015. № 4. С. 74*)

10. Проаналізуйте критерії та показники для оцінювання досягнення освітніх цілей і завдань, що проголошені Національною доктриною розвитку освіти України, подані Паращенко Л. у статті "Наукове обґрунтування критеріїв і показників для національної системи моніторингу якості освіти" (таблиця 14.3) (*Паращенко Л. Наукове обґрунтування критеріїв і*

показників для національної системи моніторингу якості освіти. Освіта і управління. 2009. № 12 (3–4). С. 110–117).

11. Чи згодні ви з формулюванням основних завдань освіти, відсутністю кількісного вираження результатів освітньої політики, що виступають критеріями і показниками моніторингу якості освіти (на національному рівні)?

Таблиця 14.3

Система критеріїв і показників якості освіти

Основні завдання освіти	**Критерії**	**Показники**
Особистісна орієнтація освіти	Забезпечення якості та ефективності в освіті	Рівень навчальних досягнень тих, хто навчається
Формування національних і загальнолюдських цінностей	Забезпечення якості та ефективності в освіті	Рівень навчальних досягнень із суспільствознавчих дисциплін
Створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти (рівний доступ до якісної освіти)	Забезпечення справедливості в освіті	Тендер, стать, етнічна належність, релігія, спеціальні потреби, місце проживання і навчання, тип навчального закладу і зміст освіти, вік
Постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації освітнього процесу	Забезпечення якості та ефективності в освіті	Рівень навчальних досягнень студентів; співвідношення кількості студентів і викладачів; кваліфікація викладачів; академічні години; відсоток здобувачів, які не закінчили навчання; відсоток здобувачів, які перейшли до магістратури

Продовження таблиці 14.3

Забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації науково-педагогічних працівників	Забезпечення ресурсів (людські і фінансові)	Відсоток: державних витрат на освіту; вчителів-жінок; підготовлених викладачів. Державні витрати на освіту – відсоток від валового національного доходу, валового національного продукту
Створення ринку освітніх послуг та його науково-методичного забезпечення	Забезпечення доступу й участі, справедливості, забезпечення ефективності	Співвідношення державних і приватних ЗВО, розподіл студентів між приватними і державними вищими школами
Інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів	Забезпечення якості, доступу та участі	Рівень навчальних досягнень здобувачів з іноземних мов, громадянської освіти

12. У статті Суліми Є. М. і Дєніжної С. О. “Академічна доброчесність: етичне та нормативно-правове регулювання в університетському співтоваристві” розкривається ефективність системи забезпечення якості вищої освіти в Університеті державної фіскальної служби України, розглядаються нормативні документи етичного та нормативно-правового регулювання в академічному співтоваристві, виявляються особливості інфраструктури та системної організації діяльності університету з формування академічної доброчесності. Проаналізуйте вищеназвану наукову працю і висловіть власну точку зору щодо наслідків порушення академічної доброчесності, її норм і правил в університетському середовищі (*Суліма Є. М., Дєніжна С. О. Академічна доброчесність: етичне та нормативно-правове регулювання в університетському співтоваристві. Університети і лідерство: міжнародний науковий журнал. 2020. № 2 (10). С. 120–141. URL: https://ul-journal.org/index.php/journal/issue /view/10).*

Тестові завдання

Оберіть правильну відповідь:

1. Від чого залежить якість освіти:

а) від інтелектуальної активності особистості, від прагнення до саморозвитку і самовдосконалення, від здатності та готовності використовувати набуті знання;

б) від універсальності підготовки випускників ЗВО, від їхньої адаптації до соціальних умов, від інформатизації освітнього процесу;

в) від держави, що має виступати гарантом національних інтересів.

2. Що розуміють під поняттям "якість освіти":

а) сукупність методів навчання і виховання (мотивації та організації пізнавальної діяльності, контролю за здійсненням навчальної діяльності);

б) сукупність світоглядних, поведінкових і професійно-значущих якостей та характеристик особистості, що зумовлюють її здатність задовольняти як власні духовні та матеріальні потреби, так і потреби суспільства;

в) сукупність методів формування знань, умінь та навичок, засвоєння моральних норм.

3.Які складові освіти виокремлюють фахівці у сфері її якості:

а) дві складові якості освіти: якість освіти, якість методів навчання і виховання;

б) три складові якості освіти: якість освіти, якість методів навчання і виховання, якість освіченості особистості;

в) чотири складові якості освіти: якість освіти, якість методів навчання і виховання, якість освіченості особистості, якість засвоєння моральних норм.

4. Які основні підходи до оцінювання якості освіти застосовуються у світовій практиці:

а) три основних підходи до оцінювання якості освіти: експертний, традиційний і об'єктивний;

б) два основних підходи до оцінювання якості освіти: демократичний, стандартний;

в) три основних підходи до оцінювання якості освіти: репутаційний, результативний і загальний.

5. Що становить основу оцінювання якості вищої освіти та професійної підготовки:

а) стандарти вищої освіти;

б) сукупність методик, процесів і ресурсів, необхідних для здійснення управління якістю;

в) вимоги європейського ринку праці.·

6. Що означає поняття "компетенція":

а) здатність особистості застосовувати в професійній діяльності набуті знання, уміння та навички, а також використовувати узагальнені способи виконання дій;

б) динамічна комбінація знань, розуміння, умінь та навичок, цінностей, особистісних якостей;

в) здатність особистості навчатися за освітньо-професійними і освітньо-науковими програмами.

7. Що таке компетентність:

а) динамічна комбінація знань, розуміння, умінь та навичок, цінностей, інших особистісних якостей;

б) результат навчання за освітньо-професійною, освітньо-науковою програмами, який і становить основу кваліфікації випускника;

в) здатність особистості застосовувати в професійній діяльності набуті знання, уміння та навички.

8. Контроль у закладі освіти – це спосіб:

а) виявлення й оцінювання результатів спільної діяльності того, хто навчається, та викладача;

б) накопичення статистичних даних та їх аналіз;

в) виявлення змін у розвитку тих, хто навчається, для уточнення цілей навчання.

9. Які компоненти становлять систему контролю за результатами навчально-пізнавальної діяльності тих, хто навчається:

а) перевірка, оцінювання, оцінка та облік;

б) фіксація результатів оцінювання у вигляді оцінок (балів) у журналі, заліковій книжці, екзаменаційній відомості;

в) виявлення знань, умінь і навичок, трактування рівня відношення досягнутого до прогнозованого та оцінка.

10. Які умови є необхідними для досягнення ефективності контролю і дієвості оцінки:

а) завищеність норми;

б) об'єктивність і коректність норми;

в) мобільність нормативних вимог.

11. Які функції виконує оцінка:

а) дві основні функції: стимулюючу та орієнтувальну;

б) дві основні функції: психологічну і орієнтувальну;

в) дві основні функції: психологічну і пізнавальну.

12.Реалізацію яких функцій передбачає процес аналізу й оцінювання навчальної діяльності тих, хто навчається:

а) психологічної, діагностичної, рекомендаційної, пізнавальної, методичної, мотиваційної, виховної, моральної;

б) навчальної, діагностичної, прогностично-методичної, мотиваційної, розвивальної, виховної;

в) психологічної, діагностичної, методичної, мотиваційної, виховної, моральної.

13.Які методи контролю успішності учнів/студентів застосовуються в освітній практиці:

а) усний, письмовий, тестовий, графічний, програмований

контроль, практична перевірка, метод самоконтролю, метод самооцінки;

б) усний, письмовий, стандартних вимог, тестовий, графічний, програмований контроль, практична перевірка, метод наочної моделі;

в) тестовий, графічний, програмований контроль, практична перевірка, методи наочної моделі, самоконтролю, самооцінки.

14. У чому полягає сутність письмового контролю знань:

а) у створенні узагальненої моделі, яка відображає відношення, взаємозв'язки певних об'єктів або їх сукупності;

б) в актуалізації знань перед викладанням нової теми, виведенням підсумкових оцінок;

в) у з'ясуванні в письмовій формі ступеня оволодіння знаннями та вміннями з навчального предмета, визначення їх якості.

15. Які форми перевірки знань є найбільш поширеними у закладі вищої освіти:

а) консультації, колоквіум, заліки, іспити, курсові роботи, дипломний проєкт;

б) заліки, курсові роботи, дипломний проєкт, дискусії;

в) співбесіди, конференції, іспити, курсові роботи, дискусії.

16. Чи може розбіжність самооцінки викладача з оцінками його іншими людьми та учнями бути ознакою і причиною виникнення явних чи схованих внутрішньогрупових конфліктів:

а) безумовно, може;

б) ні, не може;

в) лише інколи.

Питання для самоконтролю

1. На досягнення яких основних цілей спрямована сучасна державна політика України у сфері освіти?

2. Як українська держава реалізує власні зобов'язання щодо забезпечення якості освіти і доступу до неї?

3. Як ви розумієте сутність поняття “якість освіти”?

4. Чим пояснюється актуальність проблеми забезпечення якості освіти в європейському освітньому середовищі?

5. Прокоментуйте одну зі стратегічних настанов “Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)”: “Європейський простір вищої освіти характеризується розмаїтістю політичних систем, систем вищої освіти, соціокультурних та освітніх традицій, мов, прагнень і очікувань. У зв’язку з цим впровадження єдиного монолітного підходу до якості та забезпечення якості вищої освіти видається недоречним”.

6. Назвіть основні показники якості навчання.

7. Які види контролю та перевірки знань вам відомі?

8. Охарактеризуйте методи контролю успішності навчальних досягнень здобувачів.

9. Виявіть особливості контролю за навчальною діяльністю учнів.

10. Визначте норми оцінок в освітньому закладі.

11. Які механізми та процедури є складовими структури внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості освіти.

12. Охарактеризуйте критерії оцінювання якості освіти.

13. Як ви розумієте поняття “академічна доброчесність”?

14. Які вимоги ставляться перед викладачами і здобувачами щодо дотримання принципів академічної доброчесності в університетському середовищі?

Термінологічний словник

Адаптації навчального процесу – зміни, що вносяться до освітнього процесу, зумовлені особливостями розвитку окремих дітей, як наприклад: аудіокниги для дітей з порушеннями зору, використання допоміжного обладнання для дітей з порушеннями фізичного розвитку, забезпечення додаткового часу для виконання завдань для дітей з порушеннями розумового розвитку тощо.

Академічна доброчесність – сукупність етичних принципів і правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень".

Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів визначає структуру та зміст загальної середньої освіти через інваріантну і варіативну складові, які встановлюють погодинне співвідношення між освітніми галузями, гранично допустиме навантаження учнів та загальнорічну кількість навчальних годин.

Бенчмаркінг (від англ. *benchmarking)* – встановлення контрольної точки) – процес самооцінювання і самовдосконалення шляхом систематичного та спільного порівняння практики та продуктивності з аналогічними організаціями для визначення сильних і слабких сторін, навчання адаптуватися і встановлювати нові цілі для підвищення продуктивності.

Державна служба якості освіти – центральний орган виконавчої влади України в галузі освіти. Відповідно до нового Закону "Про освіту" служба призначена допомагати закладам освіти підвищити її якість, сформувати довіру суспільства, гарантувати якість освіти.

Державний стандарт загальної освіти – документ, який визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів та умов організації освітнього процесу щодо їх досягнення та забезпечення на рівні початкової освіти.

Діти з особливими освітніми потребами – діти, які потребують додаткової (тим часової чи постійної) підтримки в освітньому процесі.

Загальні очікувані результати (ЗОРи) – вказують на рівень розвитку кожного вміння, на завершення циклу (1–2 класи і 3–4 класи).

Зовнішнє незалежне оцінювання – комплекс організаційних процедур (передусім – тестування), спрямований на визна-

чення рівня навчальних досягнень випускників середніх навчальних закладів при їхньому вступі до закладів вищої освіти.

Змістові лінії – відображають зміст кожної освітньої галузі, окреслюють її внутрішню структуру, систематизують конкретні очікувані результати галузі.

Індивідуальні зустрічі з батьками – на відміну від батьківських зборів регулярні індивідуальні зустрічі з батьками є практикою, що використовується у навчальних закладах у процесі спілкування з батьками з метою обговорення навчальних досягнень дитини, можливих шляхів участі батьків в освітньому процесі тощо.

Індивідуальна програма розвитку (далі **– ІПР)** – складається для дітей з особливими освітніми потребами, а саме для дітей з порушеннями психофізичного розвитку, на основі навчальної програми командою, до якої входить учитель, асистент учителя, додаткові фахівці, батьки дитини. В ІПР зазначено додаткові спеціальні послуги, зумовлені особливостями розвитку дитини.

Інтеграція – процес взаємодії, об'єднання, взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозближення, відновлення єдності двох або більше систем, результатом якого є утворення нової цілісної системи, яка набуває нових властивостей та взаємозв'язків між оновленими елементами системи.

Інформальна освіта (самоосвіта) – освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям.

Інтегроване навчання – навчання, коли вчителі заохочують учнів робити зв'язок між дисциплінами і спиратися на знання і навички з кількох предметних областей. Це об'єднання у ціле компонентів об'єктів навчання, що є необхідним дидактичним засобом, за допомогою якого уможливлюється створення в учнів цілісного уявлення про об'єкт, що вивчається, формується компетентність на міжпредметному рівні.

Компетентність – сукупність особистісних якостей учня (ціннісно-смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), зумовлених досвідом його діяльності в певній соціально й особистісно значущій сфері; здатність учня самостійно реалізовувати практичну діяльність і розв'язувати життєві проблеми, яка засновується на набутому навчальному та життєвому досвіді, особистісних цінностях і здібностях.

Конкретні очікувані результати (КОРи) – визначають обов'язковий зміст, "ядро знань", через який відбувається розвиток умінь згідно із загальними цілями відповідних галузей. Конкретні очікувані результати впорядковуються в логічній послідовності за тижнями.

Критерії оцінювання – набір якісних характеристик, які використовуються для винесення судження щодо виконання, продукту виконання або як інструмент оцінювання.

Критичне мислення – вміле відповідальне мислення, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження, оскільки воно: а) ґрунтується на певних критеріях; б) є таким, що само коригується; в) випливає з конкретного контексту (Метью Ліпман, фундатор Інституту критичного мислення США).

Ліцензування – це підтвердження права школи здійснювати діяльність з надання послуг для отримання загальної середньої освіти на рівні державних стандартів.

Модельна навчальна програма – створюється на основі Стандарту освіти експертною спільнотою і затверджується Міністерством освіти і науки України. Модельна навчальна програма містить: перелік освітніх галузей і навчальних предметів; види навчальних видів діяльності; засоби оцінювання навчальних досягнень учнів.

Модифікації освітнього процесу – зміни, що стосуються змісту навчання (менша складність, менший обсяг навчального матеріалу), зумовлені особливостями розвитку дитини.

Навчальна програма предмета або курсу – створюється учителями (самостійно або об'єднавшись у спільноти/мережі) на основі Стандарту початкової освіти або за зразком Модельної навчальної програми.

Навчальна діяльність – орієнтовні види навчальної діяльності, які здійснюються під час реалізації навчальної програми, як наприклад: робота в малих групах, рольові ігри, експерименти, спостереження, проєктна діяльність тощо. Орієнтовна навчальна діяльність укладається за днями тижня відповідно до сформульованих на цей тиждень очікуваних результатів.

Навчальні центри (осередки) – організація навчальних центрів здійснюється для забезпечення дослідницької діяльності дітей, для формування самостійності, для організації роботи дітей у парах, у малих групах, а також індивідуально. У навчальних центрах можна проводити різні види навчальної діяльності, тому вони мають містити різні навчальні матеріали, які змінюються відповідно до тематичного планування, індивідуальних потреб дітей.

Неформальна освіта (англ. *Non-formal education)* – освіта, яка є інституціоналізована, цілеспрямована, спланована особою або організацією, яка забезпечує надання освітніх послуг. Неформальна освіта доступна людині будь-якого віку, але вона не обов'язково має спрямовану структуру; вона може бути короткою за тривалістю та / або низькою за інтенсивністю; й вона, як правило, організується у вигляді короткострокових курсів, майстер-класів або семінарів.

Моніторинг (від англ. monitoring, від лат. monitor – той, хто наглядає, спостерігає) – 1) спостереження, оцінка і прогноз стану навколишнього середовища у зв'язку з господарською діяльністю людини; 2) збір інформації засобами масової комунікації. 3) спостереження за навчальним і виховним процесами з метою виявлення їх відповідності бажаному результату чи попереднім припущенням.

Освітній процес – цілеспрямований процес навчання і виховання в інтересах особистості, суспільства, держави, що характеризується партнерською взаємодією між учителями, учнями та їхніми батьками, взаємозв'язком усіх структурних елементів – цілей і засобів досягнення освітніх завдань.

Основні функції органів контролю в галузі світи:

– нагляд за дотриманням законодавчих норм та освітніх стандартів;

– оцінювання ефективності діяльності суб'єктів освіти, якості викладання і якості навчальних досягнень учнів та студентів.

Оцінка – оцінні судження в усній або письмовій формі щодо якості певної діяльності; кількісні вимірники (бали), що визначаються нормами оцінювання.

Оцінювання – процедура визначення досягнутих у навчанні результатів.

Портфоліо (від франц. *portefeuille* – портфель, папка) документ, в якому відображаються індивідуальні досягнення учнів, рівень їх готовності до продовження освіти з певного профілю – збір зразків праць, дипломів, фото та ін.

Ранкові зустрічі – практика, що проводиться зазвичай на початку дня, під час якої відбувається розвиток академічних, соціальних, мовленнєвих навичок дітей, впровадження демократичних цінностей, створення позитивного налаштування на день.

Рейтинг (від англ. – rating – оцінка, клас, розряд) – це показник досягнень і популярності установ, використаних або реалізованих управлінських і освітніх систем і технологій; індивідуальний цифровий показник оцінки.

Рейтинговий контроль знань – ранжування за показниками успішності засвоєння вивченого матеріалу.

Робочий навчальний план закладу освіти – розробляється навчальним закладом на основі типового навчального плану і містить конкретизований варіативний складник базового навчального плану (години, які можна використати додатково на вивчення предметів/освітніх галузей інваріантного складника, індивідуальні консультації та групові заняття з учнями).

Ротаційні моделі "Щоденні 5" (читання і письмо) і "Щоденні 3" (математика) – щоденні діяльності, виконуючи які, діти навчаються бути самостійними під час читання, письма й

математики, водночас як учитель має можливість працювати з учнями індивідуально та у малих групах.

Самооцінка – ставлення людини до своїх здібностей, можливостей, особистісних якостей, а також до зовнішності.

Технологія навчання – шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах предмета, теми, питання.

Технологія "Читання та письмо для розвитку критичного мислення" (Reading and Writing for Critical Thinking – ЧПКМ) була створена для задоволення потреби школи в організації активного навчання та для забезпечення розвитку критичного мислення учнів на уроках читання та письма (предмети "Українська мова" та "Літературне читання"). У педагогічну практику українських вчителів почала впроваджуватися в 90-х роках XX століття. Автори технології – Курт Мередіт, Чарльз Темпл, Джінні Стіл.

Типовий навчальний план – складається на основі Базового навчального плану і затверджується Міністерством освіти і науки України. Типовий навчальний план розподіляє навчальний час між навчальними предметами, курсами згідно із співвідношенням між освітніми галузями, яке визначено Базовим навчальним планом.

Цінності – еталони бажаного й належного ставлення особистості до об'єктів матеріальної і духовної діяльності людей, до природи й суспільства; характеризують соціально й особистісно значущі сенси життя людей. Розрізняють загальнолюдські, національні, колективні, індивідуальні, родинні, духовні. Цінності шкільної освіти: гуманізація, культурологічна спрямованість, громадянське виховання й розвиток, цінності прав і свобод дітей і молоді, працелюбність і відповідальність, екологічний світогляд, здатність навчатися впродовж життя, мовна та інформаційна культура, толерантність, цінність здорового способу життя.

Якість освіти – комплекс характеристик освітнього процесу, що визначають послідовне та практично ефективне

формування компетентності та професійної свідомості. Це певний рівень знань і вмінь, розумового, фізичного й морального розвитку, якого досягли випускники освітнього закладу відповідно до запланованих цілей навчання і виховання.

Список рекомендованих джерел

Основні

1. Аннєнкова І. Критерії і показники якості освіти у ЗВО [Електронний ресурс] / І. Аннєнкова. – Режим доступу : http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/8_2011/1.pdf (дата звернення: 05.05.2018).

2. Бойченко М. Особливості розвитку культури якості вищої освіти в європейських ЗВО / М. Бойченко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2013. – № 6 (32). – С. 3–10.

3. Бондар В. І. Теорія і технологія управління процесом навчання в школі : навч. посіб. / В. І. Бондар ; АПН України. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2000. – 191 с. : ил. – Текст рус., укр. – Библиогр. : с. 190–191.

4. Золотарьова І. Розвиток системи оцінювання якості вищої освіти у франкомовних країнах Європейського Союзу: досвід Франції та Бельгії / І. Золотарьова, М. Колісник // Вища освіта України. – 2015. – № 4. – С. 74.

5. Інновації у вищій освіті: глосарій термінів і понять / за ред. І. Артьомова. – Ужгород : ПП “АУТДОР – ШАРК”, 2015. – 138 с.

6. Коваленко И. Педагогический мониторинг как средство управления качеством образования [Електронний ресурс] / И. Коваленко. – Режим доступу : http://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskiy-monitoring-kaksredstvo (дата звернення: 18.02.2018).

7. Концепція “Нова українська школа” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://rada.info/upload/users

8. Міжнародні стандарти якості освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uadocs.exdat.co m/docs/index-70147.html (дата звернення: 27.04. 2018).

9. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/ru/documents/15828.html (дата звернення: 19.05.2018).

10. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті / Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.univd.edu.ua (дата звернення: 20.05.2018).

11. Національний освітній глосарій: вища освіта / за ред. В. Г. Кременя. – Київ : ТОВ Видавничий дім “Плеяди”, 2014. – С. 68.

12. Одерій Л. Оцінка в міжнародній системі освіти: Методологія та інструментарій : монографія / Л. Одерій. – Київ : ІСДО, 1995. – 196 с.

13. Паращенко Л. Наукове обґрунтування критеріїв і показників для національної системи моніторингу якості освіти / Л. Паращенко // Освіта і управління. – 2009. – № 12 (3–4). – С. 110–117.

14. Паризьке комюніке [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новини/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf (дата звернення: 17.05.2018).

15. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 12.05.2018).

16. Про Національну доктрину розвитку освіти : указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347 [Електронний ресурс]. – Режим доступут : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002 (дата звернення: 12.05.2018).

17. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

18. Паризьке комюніке [Електронний ресурс]. – Режим

доступу : https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новини/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf (дата звернення: 17.05.2018).

19. Положення про галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Положення-про-ГЕР.pdf (дата звернення: 15.09.2019).

20. Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 977, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 08.08.2019 № 880/33851 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19 (дата звернення: 15.09.2019).

21. Приходько В. М. Парадигми моніторингу якості освіти і педагогічного процесу (у запитаннях і відповідях) / В. М. Приходько. – Харків : Основа, 2010. – С. 111–123.

22. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 № 1187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015%D0%BF/page (дата звернення: 15.05.2018).

23. Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах : постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2001 р. № 978 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/978-2001%D0%BF/paran18#n18 (дата звернення: 15.05.2018).

24. Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах : постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2001 р. № 978 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws

/show/978-2001%D0%BF/paran18#n18 (дата звернення: 15.09.2019).

25. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada. gov.ua/ laws/show/2145-19 (дата звернення: 14.05.2018).

26. Про затвердження Методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої освіти : наказ МОН України від 30.11.2020 № 1480 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-z-pitan-formuvannya-vnutrishnoyi-sistemi-zabezpechennya-yakosti-osviti-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti

27. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). – Київ : ТОВ "ЦС", 2015. – 36 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf

28. Суліма Є. М. Філософія освітньої паритетності: парадигма діалогічності [Електронний ресурс] / Є. М. Суліма // Психологія і суспільство. – 2016. – № 3. – С. 53–60. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psis_2016_3_7

29. Суліма Є. М. Академічна доброчесність: етичне та нормативно-правове регулювання в університетському спів товаристві [Електронний ресурс] / Є. М. Суліма, С. О. Дєніжна // Університети і лідерство : міжнародний науковий журнал. – 2020. – № 2 (10). – С. 120–141. – Режим доступу : https://ul-journal.org/index.php/journal/issue/view/10

30. Хоружий Г. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти : монографія / Г. Хоружий. – Тернопіль : Навч. книга "Богдан", 2012. – 320 с.

31. Шийка О. Категорія якості вищої освіти: теоретико-методологічний аспект / О. Шийка // Молодь і ринок. – 2016. – № 1 (132). – С. 138–142.

Додаткові

1. Інновації у вищій освіті: глосарій термінів і понять / за ред. І. Артьомова. – Ужгород : ПП “АУТДОР – ШАРК”, 2015. – 138 с.

2. Національний освітній глосарій: вища освіта / за ред. В. Г. Кременя. – Київ : ТОВ Видавничий дім “Плеяди”, 2014. – С. 68.

3. Хоружий Г. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти : монографія / Г. Хоружий. – Тернопіль : Навч. книга “Богдан”, 2012. – 320 с.

4. Шийка О. Категорія якості вищої освіти: теоретико-методологічний аспект / О. Шийка // Молодь і ринок. – 2016. – № 1 (132). – С. 138–142.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойченко М. Особливості розвитку культури якості вищої освіти в європейських ЗВО / М. Бойченко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2013. – № 6 (32). – С. 3–10.

2. Зайченко І. В. Педагогіка : навчальний посібник / І. В. Зайченко. – К. : Освіта України, 2006. – Розділ "Дидактика". – С. 86–255.

3. Золотарьова І. Розвиток системи оцінювання якості вищої освіти у франкомовних країнах Європейського Союзу: досвід Франції та Бельгії / І. Золотарьова, М. Колісник // Вища освіта України. – 2015. – № 4. – С. 74.

4. Інновації у вищій освіті: глосарій термінів і понять / за ред. І. Артьомова. – Ужгород : ПП "АУТДОР – ШАРК", 2015. – 138 с.

5. Концепція "Нова українська школа" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://rada.info/upload/users_files/02141503/ca20d0e91e6db86829798ebfac2c5110.pdf

6. Кузьмінський А. І. Педагогіка: Завдання і ситуації : практикум / А. І. Кузьмінський, Л. П. Вовк, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – Розділ ІІ "Теорія навчання (Дидактика)". – С. 60–138.

7. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навчальний посібник / В. І. Лозова, Г. В. Троцко. – Харків : ОВС, 2002. – С. 208–361.

8. Макаренко А. С. Про батьківський авторитет / А. С. Макаренко // Твори в 7-ми томах. – Київ : Радянська шк., 1953.

9. Макаренко А. С. Проблемы школьного советского воспитания / А. С. Макаренко // Пед. соч. в 8 т. – Т. 4. – М., 1984. – С. 134–136.

10. Макаренко А. С. Марш 30 года / А. С. Макаренко ; сост. и авт. коммент. В. Г. Бейлинсон. – М. : Просвещение, 1988. – 287 с.

11. Макаренко А. С. Педагогическая поема / А. С. Макаренко // Пед. соч. в 8 т. – Т. 3. – М., 1984. – С. 267–270.

12. Макаренко А. С. ФД-1 (очерк) / А. С. Макаренко // Пед. соч. в 8 т. – Т. 2. – М., 1983. – С. 130–133.

13. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко. – Т. 4. – М., 1984. – С. 121–122.

14. Міжнародні стандарти якості освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uadocs.exdat.co m/docs/index-70147.html (дата звернення: 27.04. 2018).

15. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.
gov.ua/ru/documents/15828.html (дата звернення: 19.05.2018).

16. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті / Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.univd.edu.ua (дата звернення: 20.05.2018).

17. Національний освітній глосарій: вища освіта / за ред. В. Г. Кременя. – Київ : ТОВ Видавничий дім “Плеяди”, 2014. – С. 68.

18. Шийка О. Категорія якості вищої освіти: теоретико-методологічний аспект / О. Шийка // Молодь і ринок. – 2016. – № 1 (132). – С. 139.

19. Омеляненко В. Л. Педагогіка: Завдання і ситуації : практикум / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2006. – 360 с.

20. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – Київ : Вища школа, 2004. – 422 с.

21. Педагогічна майстерність: хрестоматія : навч. посіб. / за ред. Зязюна І. А. – Київ : Вища школа, 2006. – 606 с.

22. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 12.05.2018).

23. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/
2002 (дата звернення: 12.05.2018).

24. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada. gov.ua/laws/show/1556-18].

25. Повість врем'яних літ. Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 13–14.

26. Про виховання чад. Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 14–15.

27. Положення про галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Положення-про-ГЕР.pdf (дата звернення: 15.09.2019).

28. Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 977, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 08.08.2019 № 880/33851 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19 (дата звернення: 15.09.2019)

29. Приходько В. М. Парадигми моніторингу якості освіти і педагогічного процесу (у запитаннях і відповідях) / В. М. Приходько. – Харків : Основа, 2010. – С. 11–123.

30. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 № 1187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/-show/1187-2015-%D0%BF/page (дата звернення: 15.05.2018).

31. Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2001 р. № 978 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/978-2001%D0%BF/paran18#n18 (дата звернення: 15.05.2018).

32. Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах : постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2001 р. № 978 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/978-2001%D0%BF/paran18#n18 (дата звернення: 15.09.2019).

33. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/ laws/show/2145-19 (дата звернення: 14.05.2018).

34. Про затвердження Методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої освіти : наказ МОН України від 30.11.2020 № 1480 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-z-pitan-formuvannya-vnutrishnoyi-sistemi-zabezpechennya-yakosti-osviti-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti

35. Суліма Є. М. Проєктування стратегії розвитку вищої освіти як засіб модернізації освітньої галузі України на 2021–2031 рр. / Є. М. Суліма // Вісник Запорізького національного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2020. – № 2. – С. 176–187.

36. Суліма Є. М. Філософія освітньої паритетності: парадигма діалогічності [Електронний ресурс] / Є. М. Суліма // Психологія і суспільство. – 2016. – № 3. – С. 53–60. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psis_2016_3_7

37. Суліма Є. М. Академічна доброчесність: етичне та нормативно-правове регулювання в університетському співтоваристві [Електронний ресурс] / Є. М. Суліма, С. О. Дєніжна // Університети і лідерство : міжнародний науковий журнал. – 2020. – № 2 (10). – С. 120–141. – Режим доступу : https://ul-journal.org/index.php/journal/issue/view/10

38. Сухомлинський В. О. Що таке покликання до праці вчителя? Як воно формується? / В. О. Сухомлинський // Сто порад учителеві. Вибрані твори в 5 томах. – Том 2. – Київ : Видавництво “Радянська школа”, 1976. – С. 420–425.

39. Сухомлинський В. О. Народження громадянина [Текст] / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 283–581.

40. Сухомлинський В. О. Народження громадянина [Текст] / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 283–581.

41. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи [Текст] / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 4. – С. 394–628.

42. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям [Текст] / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 7–280.

43. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві [Текст] / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 419–656.

44. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину [Текст] / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 149–418.

45. Хрестоматія з історії педагогіки. – Частина 1. Вітчизняна школа і педагогіка. – Суми т: СумДПУ, 2003. – 299 с.

Додаткові

1. Бондар Л. С. Питання співдружності школи і сім'ї у творчій спадщині В. О. Сухомлинського та О. А. Захаренка / Л. С. Бондар // Педагогіка і психологія. – 2010. – № 2. – С. 79–87.

2. Боримський В. С. Школа О. Захаренка як модель сучасної сільської школи / В. С. Боримський // Позакласний час. – 2011. – № 10. – С. 133–134.

3. Бурцев М. В. Школа реформаторських ідей педагогічної системи як модель інноваційного закладу освіти / М. В. Бурцев // Управління школою М. П. Гузика. – 2019. – № 10/12. – С. 22–25.

4. Захаренко С. Дитиноцентризм – провідна лінія в педагогічній спадщині О. А. Захаренка / С. Захаренко // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2013. – № 4. – С. 63–66.

5. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. / І. А. Зязюн. – Київ : МАУП, 2000. – 312 с.

6. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні. Нариси. (X – поч. XX ст.) / за ред. М. Д. Ярмаченка. – К., 1991. – 384 с.

7. Роттердамський Е. Похвала глупоті. Домашні бесіди [Текст] / Е. Роттердамський. – К. : Основи, 1993. – 320 с.

8. Русова С. Вибрані педагогічні твори [Текст] / С. Русова. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.

9. Тригубенко В. Формування гуманістичних цінностей особистості: від Київської Русі до сучасності / В. Тригубенко // Рідна школа. – 2009. – № 12.

10. Українська педагогіка в персоналіях : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів: у 2-х кн. – Кн. 1: X–XIX століття / О. В. Сухомлинська, Н. Б. Антонець, Л. Д. Березовська, Л. С. Бондар ; за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – 622 с.

11. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори [Текст] : в 2-х т. – Т. 2 / К. Д. Ушинський ; редкол. В. М. Столєтов та інші ; пер. з рос. – К. : Рад. школа, 1983. – 359 с.

12. Ушинский К. Д. Три элемента школы. Избранные педагогические произведения / К. Д. Ушинский. – М., 1968. – С. 266.

13. Ушинский К. Д. Проєкт учительской семинарии. Избр. пед. произв. [Текст] / К. Д. Ушинский. – М. : Просвещение, 1968. – С. 339–350.

14. Ушинский К. Д. Родное слово. Пед. соч. : в 6-ти т. – Т. 4 / К. Д. Ушинский. – М. : Педагогика, 1989. – 525 с.

15. Інновації у вищій освіті: глосарій термінів і понять / за ред. І. Артьомова. – Ужгород : ПП “АУТДОР – ШАРК”, 2015. – 138 с.

16. Національний освітній глосарій: вища освіта / за ред. В. Г. Кременя. – Київ : ТОВ Видавничий дім “Плеяди”, 2014. – С. 68.

17. Хоружий Г. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти : монографія / Г. Хоружий. – Тернопіль : Навч. книга “Богдан”, 2012. – 320 с.

18. Шийка О. Категорія якості вищої освіти: теоретико-методологічний аспект / О. Шийка // Молодь і ринок. – 2016. – № 1 (132). – С. 138–142.

19. Щира О. В. Методика Ш. Амонашвілі. Принцип “Особистісного підходу” як засіб мотивації / О. В. Щира // Педагогічна майстерня. – 2015. – № 5. – С. 7–10.

Навчальне видання

СЕРІЯ “НА ДОПОМОГУ СТУДЕНТУ УДФСУ”

Суліма Євген Миколайович,
Дєніжна Світлана Олександрівна,
Пєтухова Ірина Олексіївна

Педагогіка: практикум

Навчальний посібник

Відповідальний за випуск *Д. Ф. Салахова*
Відповідальний редактор *І. Є. Врублевська*
Редактор *М. М. Грабарчук, Л. Б. Дьомена*

Форматування та комп’ютерна верстка *Н. М. Шамардак*

Здано до друку 09.11.2021. Формат 60×84/16
Папір офсетний № 1. Гарнітура “Times New Roman”
Друк. арк. 30.6
Наклад 300 прим. Замовлення № 988

Підготовлено до друку Видавничо-поліграфічним центром Університету ДФС України
08205, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., Україна

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 5104 від 20.05.2016

У СЕРІЇ “НА ДОПОМОГУ СТУДЕНТУ УДФСУ” ВИЙШЛИ ДРУКОМ:

2016

“Методичні основи спеціальної фізичної та технічної підготовки студентів за розділом “Легка атлетика”

“Самостійна робота студента як одна з форм впливу на функціональну, фізичну та психологічну підготовленість”

“Організація роботи командира механізованого взводу”

“5.45-мм автомати Калашникова (АК-74, АКС-74, АК-74Н, АКС-74Н) та 5.45-мм ручні кулемети Калашникова (РПК-74, РПКС-74, РПК-74Н, РПКС-74Н)”

“Гранатомет підствольний ГП-25”

“Ручні гранати”

“Кулемети Калашникова – 7.62, ПК, УЖМ, ПКТ”

“Ручний протитанковий гранатомет РПГ-7”

“9-мм пістолет Макарова (ПМ)”

2017

“Вища та прикладна математика”

“Цивільний захист”

“Програмування мовою JAVA : практикум”

“Інформаційні системи і технології в юридичній практиці”

“Дослідження операцій : практикум”

“Чисельні методи”

“English for Students of Finance”

“Основи військової розвідки”

2018

“CASE-технології. Міждисциплінарне інформаційне моделювання”

“Економічна інформатика: практикум”

“Економічна теорія (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка). Політекономія”

“Економічна теорія (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка). Мікроекономіка”

“Економічна теорія (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка). Макроекономіка”

“Охорона праці”

“Економіка і організація діяльності об’єднань підприємств”

“Основи християнської культури”

“Економіка підприємства”

“Фізика”

“Трудове право України”

2019

“Основи тактичної медицини”
“Аудит”
“Збірник задач. Вища та прикладна математика”
“Міжнародні розрахунки та валютні операції”
“Підготовка озброєння механізованого взводу до бойового застосування”
“Контролінг в управлінні підприємством”
“Актуальні питання судової експертизи (у питаннях і відповідях)”
“Інноваційний менеджмент”
“Організація навчальних занять з фізичного виховання за методом колового тренування”
“Теорія судових доказів (у таблицях і схемах)”
“Статистика”
“Фінансовий менеджмент проектів і програм”
“Ручний протитанковий гранатомет РПГ-7 (РПГ-7Д)”
“Організація роботи командира механізованого відділення”
“Психологія управління”
“Deutsch und Wirtschaft”
“Основи тактичної підготовки працівників правоохоронних органів”
“Основи кінології”
“Моделювання систем”
“UML. Уніфікована мова моделювання інформаційних систем”
“Історія держави і права України”
“Економічна теорія”

2020

“Менеджмент”
“Бізнес-аналітика та моделювання”
“Безпека життєдіяльності”
“Статистичний аналіз даних”
“Хімія”
“Мікробіологія”
“Медичне право”
“Бухгалтерський облік в управлінні підприємством”
“Загальна психологія”
“Хортинг у закладах вищої освіти”
“Організація бухгалтерського обліку”
“Організація охорони державної таємниці в Україні”
“Цивільне право України (особлива частина) “
“Цивільний процес України”
“Оздоровчий туризм”
“English Grammar for Philology Students”
“Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності”
“Конкурентна розвідка”
“Теорія та методика бойового хортингу”
“Фітнес-технології фізичного виховання у закладах вищої освіти”

2021

“Теоретичні основи товарознавства”
“Психологія особистості”
“Спадкове право”